

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİ TÜRK EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE SEVGİLİNİN UZUVLARINA AİT SIFATLARIN KADIN
ŞAİRLERDE İŞLENİŞİ**
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Duygu YILMAZ

Danışman
Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK

Ekim – 2019
KIRIKKALE

KABUL-ONAY

Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK danışmanlığında Duygu YILMAZ tarafından hazırlanan "Klasik Türk Şiirinde Sevgilinin Uzuvarlarına Ait Sıfatların Kadın Şairlerde İşlenişi " adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim dalında Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

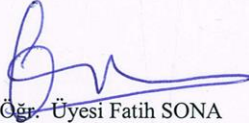
05.11/2019

Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK (Başkan)

Prof. Dr. Aysun SUNGURHAN

Dr. Öğr. Üyesi Fatih SONA

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2019

Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ

Enstitü Müdürü

Kişisel Kabul Sayfası

Yüksek Lisans Tezi Dönem Projesi olarak sunduğum “*Klasik Türk Şiirinde Sevgilinin Uzuvarına Ait Sıfatların Kadın Şairlerde İşlenişi*” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

Tarih

Adı Soyadı

İmza

XXXXXX

ÖN SÖZ

Bilimsel bir tez hazırlanırken, amaç kitap yazmak değildir. Amaç bir iddia ve tezi ortaya atıp savunmak, yeni çıkarımlar yapmak, yeni bakış açılarına kanal açmak, hayata yenilik getirecek beyin fırtınalarına yol vermektir.

Klasik Türk Edebiyatı uzun asırlar boyunca varlığını sürdürmüştür. Altıyüz yıllık bir geçmişi olan klasik Türk edebiyatı, nazım ve nesir alanlarında pek çok eserin oluşmasına ve sanatkarın yetişmesine zemin hazırlamıştır. Bu edebiyat içerisinde erkek şairler var olduğu gibi sahada kendi varlığını kabul ettirmiş kadın şairlerimizde mevcuttur. Kadın şairlerimizin ve eserlerinin doğru bir şekilde tanıtılması klasik Türk edebiyatına ve araştırmacılarına biraz olsun katkı sağlamak amacıyla böyle bir çalışma yapmaya karar verdik.

Engin ve köklü bir geçmişi olan klasik Türk edebiyatı içerisinde kendilerinden söz ettiren birbirinden kıymetli kadın şairlerimizi çalışmamıza konu edinmemiz gerekiyordu. Divan edebiyatı geleneği çerçevesinde şiir yazan elliye yakın kadın şair mevcuttur. Adını bildiğimiz ilk kadın şairimiz Zeynep Hatun'dan(15.yüzyıl), Rabia Hatun'a kadar bugün 46 kadın divan şairini tespit edebiliyoruz. Bu sayının yeni çalışma ve tespitlerle artması mümkündür.

Osmanlı Devleti'nde her dönemde kadın şair yetişmiştir ancak erkek şairlere oranla kadın şairlerin sayısı daha azdır. Erkek şairlerle kıyaslandığında kadın şairlerimizin sayısının azlığının en önemli sebebi kadınların toplumdan uzak olmalarıdır. Bunun sonucunda kadınlar yazdıklarını, daha doğrusu kimliklerini ortaya koymaktan kaçınmışlar veya bunu sergileme fırsatı bulamamışlardır (Kılıç, 2011: 235). Klasik Türk edebiyatında ilk şairelere 15.yüzyılda rastlanır. Divanı olanlar ise Mihrî (1512), Zeynep (16.yy.), Ayşe (16.yy.) , Fitnat (ö.1780), Leylâ (ö.1847), Şeref (ö.1861), Nigar Hanım (ö.1918), Sırrî Hanım (ö.1877) ile haneden kızı Adile Sultan (1899) olmak üzere oldukça azdır (Kut, 2017:176).

Biz de kadın şairlerin eserlerini inceleyerek bu alana katkı sağlamak amacıyla tezimizi yazmaya karar verdik. Bu amaçla Klasik Türk Edebiyatı içinde yer alan yedi kadın şairimizin gazellerini inceleyip onların sevgilinin güzellik unsurlarına dair hayal dünyalarını tesbit etmeye çalıştık. Klasik Türk edebiyatında kadın şairlerimizi, erkek şairlerimizden farklı kılan özelliklerin olup olmadığı çalışmada incelenmiştir. Bu çalışmada Prof. Dr. Muhittin Eliaçık'ın Bavyera Devlet Kütüphanesi'nde Mahbuba Ait Benzetme Lafızlarını Açıklayan Bir Risale adlı çalışması esas alınarak Sevgilinin Uzuvarına Ait Sıfatların Kadın Şairlerde İşleniş unsurları incelendi.

Çalışmamızın daha iyi sonuçlara ulaşması için birçok kaynak araştırması yaptık. Öncelikle kadın şairlerle ilgili yazılan eserleri detaylı bir şekilde inceledik daha sonra fişleme tekniği ile divanlarda yer alan bütün gazelleri okuyup sevgilinin güzellik uzuvlarına dair olan gazelleri sınıflandırıp, konuyla ilgili bütün gazelleri tek tek fişledik. Kadın şairlerin divanlarına ulaşp divanlarında yer alan gazellerin şerhlerini yaptık. Klasik Türk Edebiyatında şairlerin

sevgiliyi nasıl hayal ettiklerini ve daha çok hangi uzuvlar üzerinde yoğunlaştıklarını gazellerinde yer alan güzellik unsurlarının incelenmesiyle tesbit etmeye çalıştık. Gazellerdeki güzellik unsurlarını belirledikten sonra onları benzetildikleri unsurlar açısından ele alıp detaylı ve çok yönlü bir şekilde inceledik. Divan edebiyatı geleneği içerisinde yazan kadın şairler hakkında bilgi sahibi olmaya çalıştık. Bu çalışma divanı yayınlanmış kadın şairlerin gazellerinden oluşmaktadır.

Çalışmamızı yaparken kaynak bulma noktasında birtakım zorluklarla karşılaştık. Özellikle kadın şairlerin eserlerine ulaşabilmenin kolay olmayıp ve yazılan kaynakların yeterli olmadığı saptanmıştır.

Yukarıda yapılan çalışmaların amacı söz konusu alana bir katkı sağlamak, bu yönde araştırma yapacak araştırmacılara kaynak ve yol göstermek hedeflenmiştir.

Bu tezi oluşturmamda benden hiçbir zaman yardımını esirgemeyen, beni sabırla dinleyen engin bilgi hazinesini bir dijital kütüphane gibi daha ilk gün tazeliğinde bizim istifademize sunan değerli Hocam Prof. Dr. Muhittin Eliaçık'a teşekkürü bir borç bilirim.

Destegini esirgemeyen, iyi bir insanın nasıl olması gerektiğini ve merhameti bize öğreten Hocam Neşet Bülbül'e sonsuz teşekkür ederim. Her zaman yanımda olan beni destekleyen sevgili aileme teşekkür ve minnettarlığımı sunarım.

Duygu YILMAZ
Ekim 2019

ÖZET

Bu çalışma Klasik Türk Edebiyatında yer alan Mihrî Hâtun, Sırrî Hanım, Leylâ Hanım, Şeref Hanım, Tevhîde Hanım, Ferîde Hanım, Âdile Sultan'ın Türkçe Divanlarındaki gazelleri esas alınarak yapılmıştır. Çalışmamızda konu başlığı “Klasik Türk Şiirinde Sevgilinin Uzuvarına Ait Sıfatların Kadın Şairlerde İşlenişi”dir. Tez “Önsöz”, “Giriş”, “1.Bölüm”, “2.Bölüm”, “3.Bölüm”, “Sonuç”, “Kaynakça” kısımlarından oluşmaktadır.

“1.Bölüm: Klasik Türk Edebiyatında Sevgili, Klasik Türk Edebiyatında Sevgili Uzuvarının İşlenişi”, “2.Bölüm: Kadın Şairler, Klasik türk Edebiyatında Kadın Şairlerimizden, Mihrî / Hayatı, Sanatı, Eserleri, Sevgilinin Uzuvarını İşleniş Biçimleri, Sırrî Hanım/ Hayatı, Sanatı, Eserleri, Sevgilinin Uzuvarını İşleniş Biçimleri, Leylâ Hanım/ Hayatı, Sanatı, Eserleri, Sevgilinin Uzuvarını İşleniş Biçimleri, Şeref Hanım/ Hayatı, Sanatı, Eserleri, Sevgilinin Uzuvarını İşleniş Biçimleri, Tevhîde Hanım/ Hayatı, Sanatı, Eserleri, Sevgilinin Uzuvarını İşleniş Biçimleri, Ferîde Hanım/ Hayatı, Sanatı, Eserleri, Sevgilinin Uzuvarını İşleniş Biçimleri, Âdile Sultan/ Hayatı, Sanatı, Eserleri, Sevgilinin Uzuvarını İşleniş Biçimleri”, “3.Bölüm: Değerlendirme” ve “Sonuç” kısmında çalışmanın başından sonuna kadar elde edilen bilgiler değerlendirilerek bir sonuca bağlanmıştır. “Kaynakça” kısmında tezde yararlanılan eserlerin künyeleri verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Edebiyatta Sevgili, Klasik Edebiyatta Kadın Şairler, Sevgili Uzuvarı

ABSTRACT

This study is based on the ghazals, in the Turkish Divans, of Mihrî Hâtun, Sırrî Hanım, Leylâ Hanım, Şeref Hanım, Tevhîde Hanım, Ferîde Hanım, Âdile Sultan who are in the Classical Turkish Literature. Topic title in our study is “The Process of the Adjectives Belonging to the Limbs of the Lover in Women Poets in Turkish Literature.” The thesis consists of “Preface”, “Introduction”, “Chapter 1”, “Chapter 2”, “Chapter 3”, “Conclusion”, “References” sections. “Chapter 1: Lover in the Classical Turkish Literature, The Process of the Adjectives Belonging to the Lover’s Limbs in Women Poets in Turkish Literature”, “Chapter 2: Women Poets, Women Poets in the Classical Turkish Literature, Mihrî Hanım / Her Life, Art, Works / The Ways the Limbs of the Lover Are Processed, Sırrî Hanım / Her Life, Art, Works / The Ways the Limbs of the Lover Are Processed, Leylâ Hanım / Her Life, Art, Works / The Ways the Limbs of the Lover Are Processed, Şeref Hanım / Her Life, Art, Works / The Ways the Limbs of the Lover Are Processed, Tevhîde Hanım / Her Life, Art, Works / The Ways the Limbs of the Lover Are Processed, Feride Hanım / Her Life, Art, Works / The Ways the Limbs of the Lover Are Processed, Adile Sultan / Her Life, Art, Works / The Ways the Limbs of the Lover Are Processed”, “Chapter 3”: “Evaluation” in the “Conclusion” section, the information obtained from the beginning to the end of the study is evaluated and linked to the conclusion. Mastheads of the works used in the thesis are given in the “References” section.

Key Words: The Lover in Classical Literature, Women Poets in Classical Literature, The Limbs of the Lovers

KISALTMALAR

G: Gazel

vd.: ve diğçerleri

Yay.: Yayınlayan

s.: Sayfa

S.: Sayı

MEB.: Milli Eğitım Bakanlığı

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ	14
1.BÖLÜM	16
1.1.Klasik Türk Edebiyatında Sevgili.....	16
1.2.Klasik Türk Edebiyatında Sevgili Uzuvarlarının İşleniş Biçimleri.....	20
2.BÖLÜM	22
2.1.Klasik Türk Edebiyatında Kadın Şairler	22
2.1.1. Gazellerini İncelediğimiz Kadın Şairlerden.....	28
a.Mihrî Hatun /Hayatı/Sanatı/ Eserleri.....	28
b.Sırrî Rahile Hanım/ Hayatı/Sanatı/ Eserleri	29
c.Leylâ Hanım/ Hayatı/Sanatı/ Eserleri	30
ç.Şeref Hanım/ Hayatı/Sanatı/ Eserleri	32
d.Âdile Sultan/ Hayatı/Sanatı/ Eserleri.....	34
e.Ferîde Hanım/ Hayatı/Sanatı/ Eserleri	35
g.Tevhîde Hanım/ Hayatı/Sanatı/ Eserleri.....	37
2.2. Sevgilinin Güzellik Unsurları.....	40
2.2.1. Saç.....	40
a. Anber	41
b.Çevgân	42
c. Darağacı, Cellad, İp, Halat, Bağ	42
ç. Dağınık , Perişan.....	44
d.Dal.....	45
e.Halka	45
f. İntizâr-ı saç	46
g.Kafir, Küffar, Küfür	46
g. Kemend, Zencir, Bend.....	47
h. Saç, Kıl, Tel.....	50
i. Kıvırcık Saç	51
ı. Leyla.....	51
j. Leşker-i Zülf.....	52
k. Mânî.....	52

l. Misk	52
m. Müşg-bar	53
n. Siyah- Kara , Kabe Örtüsü, Şam, Leylî	53
o. Sünbül-Reyhan.....	56
ö. Turra-i Tarrar, Turra- Ham-ı , Turra, Kemend-i Turra	58
p. Vatan- Mesken	59
r. Yasemen	59
s. Yılan (Mar).....	59
ş. Zülf- Kahkül- Gîsu	59
2.2.2.Kulak	62
2.3.3.Alın.....	64
2.2.4. Kaş	65
a.Bismillah	65
b.Gökkuşağı	65
c.Hançer.....	66
ç. Hilâl	66
d.Kabe Kavseyn.....	67
e.Kaş	67
f. Kemân- Ebrû	68
g.Kemer	70
ğ.Kible-Mihrab	70
ı.Siyah- Ve'l-leyl	71
i.Tabanca	72
k.Tuğra	72
l.Yay	72
2.2.5. Göz.....	74
a. Âhû	75
b.Badem- Badam	76
c.Belâ	76
ç.Câdû	77
d.Cellâd.....	78
e.Çeşm, Çeşm-i Kara, Ümîd-i çeşm	79
f.Dide, Dide-i ümid, Mahmûr, Dîde	82
g.Fettan- Fitne	82
h.Gamze.....	83

i.Göz.....	85
ı. Hasta.....	85
j.Hile- Mekkâr	85
k.Hunhar, Hun-rîz, Hûn-Feşân.....	86
l.Kafir	87
m.Kılıç	88
n.Merdüm-i Cerrâr	88
o.Mest- Mestân	88
ö.Mihribân	89
p.Nazar	89
r.Nemgîn.....	90
s.Nergis	90
ş.Nigah, Nigâh-ı Merhamet, Nîm-nigah, Nigâh-ı İltifât.....	90
t.Pehlevan.....	92
u.Sehhâr, Sehhâr-Bâz, Fûsun	93
ü.Tîr-i Nigeh- Tîr-i kazâ	94
v.Yusuf-nazar	94
2.2.6. Kirpik.....	94
a.Ok.....	95
b.Kahr	97
c.Siyah.....	97
2.2.7. Burun	97
2.2.8. Yüz / Yanak	98
a.Altın	99
b.Ayna.....	99
c.Ak olmayan	99
ç.Cemâl, Dîdâr, Rûy, Cemal-i Pertev	100
d.Güneş, Ay, Nur.....	102
e.Gül, Gülistan, Yasemin.....	105
f.Güzel Yüz - Zenginlik.....	107
g.Hasret	108
h.Kabe- Kible.....	108
i.Merhametsiz.....	108
ı.Mushaf, Safha, Levh.....	108
j. Peri, Melek-sima, Peyker, Huri	109

k.Şem- Mum	110
l. Vech, Sâde-rû, Vech-i pâki, Rûy-ı dost, 'Aks-i rûy	111
m.Yüz çevirmek	112
n.Yusuf yüzlü.....	112
2.2.8. Hadd /Yanak	112
a.Âl.....	114
b.Ateş- Nâr.....	114
c.Ay, Güneş, Nur	115
ç.Benli	115
d.Gül, Gül-Ruh, Gülzâr, Gül-i Handan	116
e.Lâle, Lâle-zâr , Lâle-Had	118
f.Mâh, Mâh Ruhsâr, Meh-i âsumân.....	119
g.Mir 'at	120
h. Nesrin	120
i.Nur – Işık.....	120
i.Oyun- Hile	121
j.Ruh, Ruh-ı Devr, Ruhsâr, Cennet-i Ruhsâr.....	121
k.Sabah	123
l.Safha	123
m.Şem.....	123
2.2.9.Hatt.....	125
a.Bulut	126
b.Benefşe.....	126
c.Hâr	126
ç.Kafir.....	126
d.Kara.....	127
e.Leşker.....	127
f.Mûşgîn Hat	127
g. Nâ-bekar	127
h. Reyhan.....	127
i.Sakal.....	127
ı.Sebez-zâr	128
j.Siyeh	128
k.Sünbül	128
l.Taze.....	128

m.Vakt-i hazan.....	128
n.Yazı, Hatt-ı rikâ, Hatt-ı Celî, Nev-hatt	129
o. Zâg	130
ö.Zulmet.....	130
2.2.10. Ben.....	130
a.Hâl, Hâl-i ‘Anber Fâm, Hâl-i Siyah, Fikr-i Hâl, Hâl-i zâr	130
b.Fülfül.....	132
c.Nokta-i Hüsn	132
2.2.11. Dudak.....	133
a.Âteş-feşân.....	134
b.‘Aks	134
c.Bedahşân	134
e.Gonca-leb, Gonca-dehen, Gonca-ter.....	134
f.Gül-Fem, Gonca-Fem.....	136
g.Hatt-ı leb.....	137
i.Kadeh, Kevser kadehi, Sâgar-ı Gül Gûnuna	137
ı.Kand - Şeker.....	139
j.Kızıl deli.....	139
k.La’l , La’l-i nâb, La’l-i çeşm, La’li şarab, La’l-i nebât	139
l.Leb	141
m.Meygûn, Bade, Mül	143
r.Şeftâlu	144
s.İlaç.....	144
ş.İn’âm	144
v.Vişne şurubu	144
y.Yâkût-ı Ahmer, Gevher , Mercan	144
2.2.12. Diş.....	145
a.Dür, Dür ü mercan, Dür-dâne, Dür-i Dendân	145
b.Gevher	146
c.Lü’lû	147
2.2.13. Ağız	147
a. Çeşme-i Hayvân , Lal’i Çeşme, Kevser.....	147
b.Buse	148
c.Hokka-i yâkût, Hokka-i la’l	149
d.Mîm	150

e.Şerbet	150
f.Süt	151
g.Şîrîn, Şîrîn Leb, Şîrîn Lokma.....	151
ğ.Mîve.....	152
2.2.14.Çene.....	152
a. Çâh-ı Zenah, Çah 'aşk.....	152
2.2.15. Boyun (Sine, Gerdan).....	153
a.Boyun.....	153
b.Gerden-i Billûr	153
c.Gerden-i Sîmin	153
d.Sürâhî.....	153
2.2.16. Göğüs.....	154
a.Seng-i nigîn	154
b. Sine-i sâf	154
c.Mir'atı Mücellâ.....	154
ç.Yasemin.....	154
2.2.17. El /Parmak	155
a.Dest- Kerem Kılmak	155
b.Dest-i Cevr-i Yâr, Dest-i Dıraz , Dest-i Dost	155
c.El , El Öptürmek	156
ç.Yara açmak.....	157
d.Yed-i Lûtf,	157
2.2.18. Kol.....	157
2.2.19. Boy- Pos	157
a.Çenâr	158
b. Gül-endâm- Gül-Nihal-i İşve	158
c. Kad, Bülend-i Kad, Râstî Kad, Kadd-i balâ, Kıyâmet Kad Kadd-i Mevzû.....	159
ç.Kamet-i Bâla.....	160
d.Nihâl, Nev-Nihâl.....	160
e. Rûh-ı Revânum, Rûh-ı Revân-veş.....	161
f. Serv.....	161
g.Sîmîn-beden.....	163
ğ.Tûbâ	163
2.2.20.Bel.....	164
a.Der-âgûş.....	164

b.Mûy-ı miyân.....	164
2.2.21.Bacak	166
2.3.Sevgiliyle İlgili Diğer Unsurlar	166
2.3.1.Ayak	166
a.Bûs-ı Kudum, Ayağını Öpmek	166
b.Cömertlik	167
c.Hâk-i Pây- Pây	167
ç.Kudüm.....	169
d.Pâ-mâl, Pây-mâl	169
e. Serâpâ.....	169
f.Toz	170
g.Yüz sürmek	170
3.BÖLÜM	171
KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME	171
SONUÇ	185
KAYNAKÇA	189
DİZİN	193

GİRİŞ

Geçmişini yeterince bilmeyen, araştırmayan bugününü ve yarınını tam manasıyla bilip kavrayamaz. Mazi bizi biz yapan, istikbalde bize yol gösterecek olan en önemli unsurdur.

Klasik Edebiyatlar, kendilerine üstadlık edenlere derin saygı duyarlar, onların sanatına ve sanat anlayışlarına bağlı kalmak zevkindedirler. İslam medeniyeti çağlarındaki Türk edebiyatı klasikleri eski Arap bilhassa İran üstadlarıdır. Türk edebiyatı, uzun asırlar bu iki örnek sanatın izinde yürümüş, onların sanatına uymayı bir sanat terbiyesi bilmiştir. Bugün bu noktanın doğru anlaşılması gerekir: Arap ve İran medeniyetinin bugünkü durumuna bakarak her ikisinin de kimseye örnek olamayacağı zannına düşenler vardır. Halbuki yeni Avrupa kültür ve edebiyatının klasikleri nasıl Yunan ve Latin devri üstadlarıysa, kesin olarak İslamî Türk edebiyatının da klasikleri Arap ve İran sanatının o zamanki üstadlarıdır (Banarlı, 1983: 127).

Edebiyatsız millet, dilsiz insana benzer. Türk milletinin altı asır boyunca bedî zevkini oluşturan divân edebiyatı İslam medeniyetinin etkisi altında gelişmiş, zamanla harikulade örnekler vermiş ve sonunda yavaş yavaş Batı edebiyatları etkisinde bir edebiyata bırakmıştır (Pala, 2004: 1).

Türk edebiyatının umumi gelişimi içinde, nazari ve estetik esaslarını İslami kültürden alarak meydana gelen ve özellikle örnek kabul ettiği Fars edebiyatının her yönden kuvvetli ve sürekli tesiri altında şekillenip belirgin örneklerini vermeye başladığı XIII.yüzyıl sonlarından, XIX.yüzyılın ikinci yarısına kadar, bünyesini sarsıcı ve zayıflatıcı bir tepki ve değişikliğe uğramadan Arapça-Farsça kelimelerin geniş ölçüde yer aldığı bir dille varlığını altı asır sürdürmüş bir edebiyat geleneğidir (Akün, 1994: 389-427).

İskender Pala'nın da ifade ettiği gibi: Divan edebiyatı şiir ağırlıklı bir edebiyattır (Pala, 2004: 1). Klasik Türk Edebiyatı'nda kullanılan nazım şekillerinin başında kaside ve gazel; mesnevi ve rubâî: tuyuğ ve şarkı vardır. İran edebiyatından alınmış; tuyuğ ve şarkı ise Divan şiirine Türk halk şiir'inin nazım şekillerinden alınan ilhamla Türk şairleri tarafından katılmıştır. Divan şiiri'nin Araplardan ve İranlılardan aldığı nazım şekillerinde her üç milletin bedî zevklerinin birleştiği noktalar vardır. Yine her üç millet, aynı şekillere milli zevkleriyle kendi sosyal hayatlarının ve coğrafyalarının estetiğini işleyerek onlara birbirinden ayrı çehreler vermeğe muvaffak olmuşlardır (Banarlı, 1983: 186).

Mehmet Çavuşoğlu'nun belirttiği gibi Divan edebiyatında şiir söylemek özellikle de söylenmemiş şiiri söylemek çok önemlidir. Divan şiirinde her beyitte-veya şiirde bir mana bulunması gerekiyordu. Ve divan şairleride bîkr-i mana ve diğer bir deyişle söylenmemiş anlam, bir nükteli söz bulmayı, daha doğrusu var etmeyi amaç edinirlerdi. Bu amaca erişmek için kıvrak bir zeka sahibi olmak, dili

incelikleriyle bilmek ve nihayet mutlaka pek çok şiiri ezberde bulundurmak lazımdır (Çavuşoğlu, 1986: 3).

Şiir ve hayal edebi eser için değişmez bir unsurdur. Güzel şiirler çoğunlukla hayal ürünüdür. Şair, hayat ve tabiattan aldığı malzemeyi çoğu kere muhayyilesiyle değiştirerek okuyucuya sunar. Divan şairleri hayalin şiir için taşıdığı önemi değişik vesilelerle daima dile getirmiştir (Coşkun, 2011: 66).

Bu doğrultuda çalışmamızın yazılış amacı Klasik Türk edebiyatı gibi belirli kurallar çerçevesinde varlığını sürdüren bir şiir geleneğinde, seçtiğimiz kadın şairlerin gazellerinde yer alan sevgilinin güzellik uzuvlarına dair bakış açılarını araştırmak, onların muhayyilesinde yer alan sevgiliyi biraz olsun anlamak, sevgilinin uzuvlarına bakış açılarının birbirleriyle olan benzer ve farklı yönlerini tesbit edip çıkarımlarda bulunarak bu hususlarda sorulan soruların cevabını aramaktır. Kadın şairleri daha iyi tanıyabilmek, şairlerimizin şiirlerini inceleyerek onlarla ilgili değerlendirmeye ulaşabilmek tezimizin yazılış amaçlarından biridir.

Klasik Türk Edebiyatında sevgilinin uzuvlarına ait lafızlara büyük önem verilmiş ve bu öneme binaen şiire yeni başlayanlara ve şiir okuyanlara kılavuzluk etmek üzere şiir örnekleriyle dolu eserler ve listeler hazırlanmıştır (Eliaçık, 2008:58). Klasik Türk edebiyatında sevgilinin güzellik unsurlarının tasnife tabi tutularak bunlarla ilgili adlandırma, tanımlama ve kavramlaştırma çalışmalarının yapıldığı görülür. Bu kavramların bir yandan sözlüklere dayanılarak kelime anlamları tespit edilirken diğer yandan da edebî gelenekte kazandıkları kullanım alanlarının çerçevesi çizilmeye çalışılır. Ayrıca edebî gelenek içerisinde sevgili etrafında oluşturulan mecazlar dünyası Fars ve Türk şiirinden seçilmiş örneklerle desteklenir (Gürbüz, 2010 : 244).

Yukarıda bahsedilen esaslar doğrultusunda Klasik Türk Edebiyatı'nda önemli bir yere sahip olan sevgili unsuru ile kadın şairlerimizin divanlarında yer alan çeşitli kavramlar karşımıza çıkar. Bu çalışmayı seçmemizdeki amaç yaşadıkları coğrafyada bir takım zorluklarla karşılaşmalarına rağmen şiir yazmaktan vazgeçmeyen, bu vadiye birbirinden değerli eserlere imza atan, kültürel seviyelerini ve eğitimlerini daha ileriye taşımayı kendilerine şiar edinen şairelerimizin var olmasıdır. Kadın şairlerimizin muhayyilesinden değerlendirme yapacağımız bu çalışma, "Klasik Türk Edebiyatında Sevgili ve Sevgilinin Uzuvlarının İşleniş", "Klasik Türk Edebiyatında Kadın Şairler", "Karşılaştırma ve Değerlendirme" olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Beyitlerin sonunda yer alan G gazel, gibi kısaltmalar beyitlerin geçtiği nâzım şeklini belirtmektedir. Bu kısaltmalardan sonra yer alan ilk sayı şiirin Divan içerisindeki numarasını, ikinci sayı ise beyit numarasını tire ile ayrıldıktan sonra gelen sayı sayfa numarasını vermektedir.

1.BÖLÜM

1.1.Klasik Türk Edebiyatında Sevgili

İnsanı insan yapan insanlığın ortak duygusu ve yaradılışın esası olan aşk, insanla var olagelmış bir duygudur. Bu açıdan bu duygu, bütün edebiyatların değişik edebi türlerinde ve sanatın değişik dallarında hep işlene gelmiştir (Mermer, 2008: 24).

Ömer Faruk Akün'ün İslam Ansiklopedisi'nde yazdığı "Divan Edebiyatı" maddesinde ifade ettiği üzere, Âşığın eziyet, cefa, naz, kahredici ilgisizlik ve vefasızlık, divan şiirindeki sevgili tipinin hakim ve değişmez moral vasıflarıdır. Maşukun cefa metodlarının başında sevgiliyi kıskandırmak başta gelir. Divan şiiri çektiği ıstıraplara rağmen bunları isyan etmeden kabullenen ve bir lütuf gibi karşılayan, aşığın yüksek bir ruh ve tevekkül terbiyesine erişmiş bir âşık imajını aksettirir. Bütün eziyet ve minnetleri karşısında aşktan el çekmesi sevgiliden kopması gibi bir tavrı yoktur (Akün, 1994:415).

Sevgilinin en belirgin özelliği zalim oluşudur. Kılıcından dağima kan damlar. Katı gönüllüdür rakib ile gezerek aşığını üzer. Ona merhamet etmez. Bilakis canına kasteder, yaralar, öldürür. Aşık öldürmek daima onun sanatıdır (Kurnaz, 2012: 132).

Gazellerini incelediğimiz kadın şairlerimizde sevgili özellikleri geleneğe uygundur. Mihrî Hatun sevgilinin öldürücü gözlerinden kaçıp yine sevgilisinin merhametine sığınıp saçlarına asılmayı istemektedir : "Ey yâr! Gözlerin saçlarına beni öldüreceğini söylemiş. Yardım et cellad eline verme beni o dar ağacına as."

Öldürürem dir imiş zülfüne çeşmün beni yâr
Virme cellâd eline as beni ol dâra meded

G14/2

Sevgilinin özellikleri içinde acı ve ızdırap verici oluşu başta gelir. Cevr oku atar, cana kast eder, zulüm ve eziyette aşırı sınırları zorlar. Kimse ona hesap soramaz. Aşığın ağlaması ona zevk verir.

"Yay olan kaşların süzgün bakışlarının okunu ta sevgilinin kirpiğine kadar çekti. Attı geçirdi sineden 'aşıkların canına kadar."

Gamzen hadengin yâ kaşun tâ çekti peykânına dek
Atdı geçürdi sineden 'aşıklarun canına dek

G90/1

Sevgili aşığına eziyet etmekten vazgeçmez aşık ise bu durumda razıdır çünkü sevgilinin eziyet etmesi dahi onun aşığını önemsemesiyle ilgilidir. Leyla Hanım kendisini azarlayan aşığına şu şekilde seslenmiştir: "Kızgınlık edip aşığını yine azarladın payladın. Ey kaşları yay olan sevgili süzgün bakışlarınla helak eyleme."

Hışm eyleyüp ‘uşşakını itdin yine tekdir
Ey kaşları yâ eyleme gamzen ile tedmir

G33/1

Aşığının derdine derman yine maşukundan beklenir. “Uykulu bakan gözlerin beni
bir derece yaraladı ki Ey can ve gönül doktorum bu yaralara yine deva sensin.”
Çeşm-i mahmurun beni bir rütbe mecruh itdi kim
Ey tabîb-i cân u dil zahma yine sensin devâ

G7/ 3

“Şeref bekleyiş ile gönül yüz parça olsa layıktır. O işveli sevgilinin saçları değil
yanaklarının perdesi bahtımdır.”
Sezâdır intizâr ile Şeref sad-çâk-i dil olsam
Değil zülfi o şuhun perde-i ruhsâr bahtımdır

G50/5

“Canımı yakan yine inleyen gönlümün ahı olmasın. Şaşılır mı kanıma giren gönlümü
kendine bağlamış kirpikler olmasın.”
Cânımı yakan yine âh-ı dil-zar olmasın
Kanıma giren ‘acep müjgan-ı dildâr olmasın

G162/1

Aşık sevgilinin zulmünü hoş görür. Cevr ü cefâsını lütf u kerem sayar. Sevgilinin
gamı onun gıdasıdır. Gamı bulunmayan “O süzgün bakışlarının okları ahım gibi
havalanıp gönül kuşumu avladı yine ah ah ah.”
Âhım gibi hevâlanup ol tîr-i gamzeler
Murg-ı dili şikara yine âh âh âh

G286/3

Sevgilinin cefası aşkın cilvesidir. Aşık her ne kadar cefa dikeninde de olsa gülün
güzelliğine katlanmaktadır. “Aşkın cilvesi yanağının rengini güllerde koydu. Aşkın
cilvesi bülbülü eziyetin sığağında koydu.”
Reng-i ruhsarını güllerde kodı cilve-i ‘aşk
Bülbülü hâr-ı cefâlarda kodı cilve-i ‘aşk

G89/1

Âdile Sultan gam, keder ve elemlemlerle arkadaş olmuşken hatta bu duruma artık
alışmışken yine sevgilinin lütfuyla gönlü sevinçlerle dolmuştur demektedir. “Bu
gönül gam ile arkadaş olmuşken o gül ve gülenimiz bize neşe mutluluk verdi.”
Hem-dem-i gam olmuş iken bu gönül
Neş’e verdi ol gül ü handânımız

G68/ 7

Klasik Türk şiirinde aşk ve sevgili unsurları ilahi ve mecazi olmak üzere iki ana unsur etrafında incelenmektedir. Hüseyin Gönel'in ifade ettiği gibi : Bu tasnif ile ilahi ve beşeri aşk da karşılığını bulur. İdealize edilmiş sevgili başlığı altında daha çok tasavvufî bakış açısıyla ele alınan ideal sevgili, ilâhî sevgiliye remiz olacak şekilde kullanılmıştır. Genellikle güzellik unsurları vasıtasıyla ilâhî sevgilinin sıfatlarına işaret edilmiştir. Bütün tarif ve tasnifler, onun sıfatları ve bu sıfatların tecellileri bağlamında ele alınmıştır. Bu yönüyle tasavvufî anlamda ilâhî sevgiliyi konu edinen şiirlerle beşeri sevgiliden bahseden şiirleri birbirinden ayırt etmek mümkündür (Gönel, 2010: 215).

Divan şiirinde dinî ve dinî olmayan unsurlar iç içe kullanıldığından, bunları çok defa kesin olarak ayırt etmek mümkün olmaz. Fakat, şairin açıklıkla ifade ettiği bazı beyitler müşkil beyitlerin izahına yardım eder. Sevgilinin tasavvufî manada düşünüldüğü örnekler mevcuttur (Kurnaz, 2012: 134).

İlâhî aşkta sevgili daima üstün vasıflarla anılmaktadır. Divan şiirinde sevgili daima yüceltirilir. Âdeta ondan bahsetmenin gayesi de budur (Pala, 2009: 402).

“O aleme doğruların yolunu tutup doğrulalım. Yüzünün kabesine erip gel Allah’a kavuşalım.”

Sâdikan yolun tutup doğrulalım ol aleme
Ka’be-i didara erip vuslât-ı Yezdâna gel

G93/3

Ferîde Hanım gazelinde aşğın asıl amacının onu asıl mezile ulaştıracak olan sonsuz kudretin yüze bakması olarak ifade edilmiştir. “Aşğın talebi Hakkın yüze bakmasıdır. Bakma dünyanın rakipliğine cananın menziline gel.”

‘Âşıkın matlubu Hakk’ın rü’yet-i didarıdır
Bakma ağyarı cihâna menzil-i cânâna gel

G107/5

Âdile Sultan gazelinde ilahi aşkı şu şekilde terennüm eder: “Gece gündüz durmayıp vuslatın ümidiyle dolaşır. Allahın cemaline aşık başka yüzü ne yapsın ey dost.”

Dün ü gün durmayıp cevân eder ümmid-i vuslatla
Cemâullah’a âşık başka dîdârı n’ider ey dost

G21/6

“Sevgilinin yüzüne aşık olan Dostu yüksekte arar. Kalbinin aynasını temizleyip cilalamada arar.”

Âşık-ı didâr olan dostu bâlâda arar
Pâk edip âyine-i kalb-i mücellâda arar

G40/1

Şeref Hanım gönlün boş kalmsını hiçbir zaman arzu etmemiştir. Mecaz dahi olsa gönül aşksız bırakılmasın demiştir; “Mecaz olsun bulunsun gönül aşktan boş kalmasın. O misk kokulu benin hayalimde olsun çiğ olsun.”

Mecaz olsun bulunsun kalmasın dil ‘aşktan hâlî
Hayalimde o hâl-i ‘anberin olsun da hâm olsun

G160/2

“Kimlerin kucağının kenarına rağbet etti? Acaba nerde akşamlar sevgilim bu gece?”
Kimlerin hâl-i âğûşuna itdi rağbet
Kande ahşamlar ‘aceb rûh-ı revânım bu şeb

G196/4

Sevgili her şeyden önce anonim bir varlıktır. Bütün devirlerde dönemlerde var olan bir imaj binlerce şairin katkısıyla oluşmuştur. Kaynağını gerçek hayattan alan sevgili tipi edebi açıdan teşbih ve mecazlarla yüceltilmiş ve bir güzellik timsali haline getirilmiştir. Bu yüzden yarı idealize edilmiş sevgili daha çok güzellik unsurları üzerinden anlatılır. Mesela ağzı vardır ama bildiğimiz insan ağzına benzemez, uzun boyludur ama kimse onun boynuna ulaşamaz, bakışlarıyla öldürür, yaralar, dudağıyla can verir, kaşları yay olur kirpik oku atar. Bu özelliklerle gerçekten ayrılır (Gönel, 2010: 80-81-83).

İnsan veya insan güzeli ile anlatılmak istenen yarı idealize edilmiş beşeri sevgili insana ait bütün fiziki özellikleri taşır. Bunlara ilave olarak bazı davranış özellikleri eklenmiştir. Her ne kadar tasavvufun etkisiyle sevgili değişime uğrayıp farklılaşsa da temel beşeri tarafını daima muhafaza etmiştir. Başka bir deyişle muhatapları onun beşeriliğinin her zaman farkında olmuştur. Güzellikte Yusuf, huri, melek, peri ile cömertlik ve hükmetmede Süleyman, sultan, şah ile parlaklık ve erişilmezlikte güneş, ay, yıldızlar ile anlatılmıştır. Boyu uzun değil upuzun, beli ince değil ipincedir. Bakışları, gözü can alır, dudağı sözü hayat bağışlar. Böyle olmakla beraber onu yürürken, konuşurken, aşığına naz ederken, mecliste, başköşede, bağda, çemende görürüz. Hatta âşık sarılır öper, gün aşırı görür. Bir hafta görmezse kederi artar. Bu hususiyetlerin hiçbirine ilahi sevgilide rastlayamayız (Gönel, 2010 : 80-81).

Tevhîde Hanım’ın gazellerinde sevgili “Melek yüzlü, Dudakları Behzad, Saçlar Mani, (G135/2, G21/1, G71/7) Ferîde Hanımı’ın gazellerindeki beyitlerde sevgili “Tûbâ, kâmet, Yüzün hûrî, Sözü’n kevser, Peri-rû, Gözleri âhû, Yûsuf-cemâl” (G63/1, G70/2, G74/4), Leyla Hanım’ın gazellerinde “Zülf-i Leylâ (G178/6) olarak anılmaktadır.

Mihri Hatun gazellerinde sevgiliyi vefa özelliğiyle anmaktadır: “Vefa güzelliğinin görünen yüzüne resim yazmaya başlamış, Lacverd ile kudret eli ona reyhan kokulu ayva tüyleridir” (G3/7). “Ey Dost! Gönül hastası Mihri’den yüzünü çevirme. Ey pur gibi güzel olan sevgili gel unutma eski dostluğunu sadıklığını” (G179/5). Bu cefa eden yârim zamanında bana sevgiliydi. Bu gözleri aldatıp hile yapanım zamanında sevimli güzeldi.” (G148/1). “Ararım güzelliğinin kitabını ki vefa resmi bulayım ta eziyet kapısı ile nazın meselesi açılır” (G34/5). Âdile Sultan

sevgilisine Ey vefa goncası diye seslenmektedir: “Meclise gel ey vefa bağının goncası ki aşk ile talihimiz sürülsün” (G67/3).

Leylâ Hanım ise yârinin vefasızlığını şu şekilde ifade eder: “Yüzünün hasretiyle ey vefasız senin köyünde gönül hastası aşıklar sabah ve akşam feryad eder” (G7/1). “Ey vefasız! Kaşların aşıklarına kast eder. Kaşların kaza oklarına öyle bir heybet gösterir” (G101/1).

Şeref Hanım Divanında sevgilisinin vefalı olmasını istemektedir. “Ey Vefasız! Yıkık dökük aşığı gözden geçir ki süzgün bakışlarının okuyla o gözlerim kana boyandı” (G14/10). “Yüz göster sihir eden gözlerin yüz kayıtsızlıkla. Ey vefa sahibi Allah aşkına rakibe yabancıya uyma” (G183/4). “Hep başkalarına vefa bana eziyet Hakkın layık gördüğü bu mu? Bilmem yârin elinden kime şikayet edeyim” (178/3).

Tevhîde Hanım Divanında sevgilisinin vefasızlığını ifade eder: “Gözlerinden hile sezdim vefasızdır vefa kılmaz. Aşığını düşkünü her günün yarınına bırakır.” (G151/5) “Yüzünün levhası sade iken eğer kızgınlık ederse dudağının kenarında vefa yazılır zaman olur.” (G41/2) “Saf gönüllü olmak dersen bir yüzü güzele aşık ol. Ona kavuşmak istersen onun aşkında sadık ol vefalı ol.” (G55/1) “Yüzünün levhası sade iken eğer kızgınlık ederse dudağının kenarında vefa yazılır zaman olur.” (G41/2)

Sevgili çoğu kez özellikleri bakımından bir sultan ve hükümdar olarak görünür. Bitkiler içinde gül, gezegenler içinde güneş olarak görülmesi de bu anlayışın bir uzantısıdır (Gönel, 2010: 219).

Mihri Hatun sevgiliyi “Dünya güzellerinin padişahı” (G50/3) “Güzellik ilinin padişahı” (G186/7), “gönül padişahı” (G15/3), “Ey Padişah” (170/3) vb. ifadelerle gazellerinde sıkça yer vermiştir. Diğer kadın şairlerimizde de bu kelime sıklıkla kullanılmıştır.

1.2.Klasik Türk Edebiyatında Sevgili Uzuvarlarının İşleniş Biçimleri

Divan şairleri geleneğin belirlediği tek tip ideal sevgili fiziği etrafında şiir yazmışlardır. Bu şairlerin şiirlerine bakıldığında geleneğin çizdiği klasik sevgili fiziği dışında hayatlarında farklı bir güzelle karşılaşmadıkları ve başka çehreler görmedikleri zannedilir. Yüzyılı, coğrafyası ve bölgesi farklı olsa da bu şairlerin hepsinde sevgili aynı özellikleriyle ve tek bir güzel imajıyla görünür. Gelenek, bu ideal sevgili ve güzel tipinin boyunu, saçını, gözünü, kulağını, kaşını, dudağını, yanağını, yüzünü, göğsünü, belini, parmağını, bacağına bütün özelliklerini ayrı ayrı belirlemiştir. Üstelik hangi uzuvlarının şiirde işlenebileceği dahi ayrıntılı olarak belirlenmiştir (Eliacık, 2008: 58).

Servi boylu, ince belli, misk ü amber kokulu, siyah saçlı, gül yanaklı, kılıç gibi kekin ve yaralayıcı bakışlı, gonca ağızlı, civan yaşlı, gümüş sütun burunlu,

yasemin göğüslü, ızdırap ve hüznü bilmez bu güzelin vücut organları için hangi lafızların kullanacağı da ayrıntılarıyla belirlenmiştir (Akün, 1994:416).

Hasibe Mazıoğlu, Divan şiirindeki bu benzetmeler, birer araç olup duygu ve hayal gücünü artırmak için kullanıldığını belirtir. Elbette servi kadar uzun bir insan olamaz, ancak uzun ve endamlı bir boyun serviye benzetilmesi şairane güzel bir hayal yaratmanın aracıdır. Kirpiklerinin oka, kaşın yaya, saçın yılanı benzetilmesi, bunların âşık üzerinde yaptıkları etkinin derinliğini anlatabilmek içindir.

Bunun için de şairler için bir rehber hizmeti görmek üzere sevgilinin (mahbubun) fiziğiyle ilgili malzemeyi toplu şekilde gösteren eserler kaleme alınmıştır. İranlı belagat yazarı Şerefeddin Râmî'nin Enîsül Uşşâk'ı (1426) örnek alınarak yazılan Kutbuddin Ahmed'in Hevesnâme'si (1486) bu yolda yazılmış bilinen ilk eser olup Muîdî'nin Miftâhu't- teşbih'i ve Gelibolulu Sürûrinin Bahrû'l-maârif'i (Teşbihât u Enîsü'l-uşşak Beyânındadır başlıklı üçüncü bölümü) de bu konuda yazılmış eserlerdir. Hevesnâme'deki örnekler Farsça olup Miftâhu't-teşbih'tekiler Osmanlı şairlerinden alınmıştır. Bahrû'l-maârif'te ise Arapça-Farsça örneklerle birlikte Türkçe örnekler de verilmiştir. Bu eserlerde, sevgilinin çeşitli unsurlarıyla beden güzelliklerini tavsif için şiirde kullanılabilecek teşbih ve sıfatların neler olduğu, bunlarla hangi mazmunların meydana geldiği gösterilmiştir. Ayrıca bazı şiir meraklılarınca düzenlenen mecmualarda da sevgilinin bedeni üzerindeki teşbih ve sıfatları sıralayan birtakım listelere rastlanmaktadır (Eliaçık, 2008: 57-67).

2.BÖLÜM

2.1.Klasik Türk Edebiyatında Kadın Şairler

Türk toplumunda kadın hayatı sosyal, siyasal, dinsel ve kültürel faktörlerin etkisi ile yüzyıllar boyunca önemli değişimlere uğramıştır. Bu değişim kaçınılmaz bir şekilde edebiyatımıza da yansımıştır. Türk toplumunda kadın hayatının, yüzyıllar boyunca büyük değişimlere uğradığı görülmektedir (Çetinkaya, 2008: 280).

Osmanlı döneminde Türk edebiyatının geleneğine bakıldığında bu dönem içerisinde divan şiiri geleneğine bağlı kalarak tasavvufi, halk ve yeni edebi anlayış tarzından şiir kaleme alan belli sayıda şairenin var olduğu görülmektedir (Avcı, 2016: 32).

Geneli İstanbul, Trabzon Fıtnat, Saniye, Mahşah ve Amasya Zeynep, Mihri, Hubbi gibi bölgelerde yetişmiştir. İstanbul'un kültür başkenti, Amasya ve Trabzon'un da şehzade sancağı ve buna bağlı olarak kendine özgü birer kültür iklimi olduğu düşünülürse kadın şairlerin yetişmesi için bu yerlerin verimli bir zemin olduğu diik特 çeker (Muslu, 2012).

Divan edebiyatı geleneği çerçevesinde şiir yazan elliye yakın kadın şair mevcuttur. Ancak bu şairlerden sadece bir kaçının divanı incelenerek günümüz okuyucusuna ulaşmıştır. Kadınca hislerin ifade edilmesinin, kadının kendini öne çıkararak dikkat çekmesinin ayıplanıp kınandığı mahremiyete dayalı bir toplum yapısı içinde bir kadının şiir yazmaya kalkışması büyük cesaret işidir. Kadına, sosyal hayattaki bu yaklaşım biçimi yüzünden divan şairleri, erkeklerin ağırlıkta olduğu şiir arenasına daha baştan yenik vaziyette adım atmıştır. Erkek şairlerle kıyaslandığında kadın şairlerin sayıca çok az olduğu görülür. Mevcut şairler içinde, bütün ön yargılar, dedikodular, hafıfsenmelere karşın şiir sahasında başarı gösterip kaynaklarda adından övgüyle söz edilenlerin sayısı daha da azdır (Morkoç, 2011).

Fıtnat Hanım, Zeynünnisa Zeynep Hanım, Fahrünnisa Mihri Hanım, Fatma Ânî Hanım, Sırrî Rahile Hanım, İffet Hatice Hanım, Sıdkî Emettullah Hanım, Safvet Nesibe Hanım, Adile Sultan, Faize Fatma Hanım, Fatma Kamile Hanım, Leylâ Hanım, Şeref Hanım ve Makbule Leman Hanım. Divan edebiyatının ortak özelliklerine uyarak şiir yazan kadın şairlerin adlarına kaynak eserlerde XV. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır. Kadın şairlerden Amasya'da yaşamış Zeynep Hatun ve Mihrî Hatun'un yaşamları ve sanatları hakkında ilk bilgiyi, Sehi Beg, Heşt Behiş adlı tezkiyesinde vermiştir (Çulhaoğlu, 2009: 40).

Filiz Kılıç, divan şiiri çerçevesi çizilmiş ortak tema, motif ve mazmunların kelime hazinesiyle işlendiği bir edebiyat geleneğidir kadın ve erkek şairler bu gelenek içerisinde eserlerini kaleme aldıklarından her iki cinsin şiirleri arasında konu ve üslup açısından belirgin farklar yoktur demektir.

Ancak, kadın şairlerimiz erkek divan şairlerimizden çok daha az sayıdadır. Şimdiye kadar tespit edilen kadın divan şairlerimizi hatırlayacak olursak:

15.yy: Zeynep Hatun (ö. 1473/74)

Mihrî Hatun (ö. 1506/ 07)

16.yy: Ayşe Hubba Hatun (ö.1589/90)

Tûtî Hanım (?-?)

17. yy: Sıdkî Hanım (ö.1703-4)

Fatma Faize Hanım (ö.1761-62)

Ânî Fatma Hatun (ö.1710-11)

18.yy: Zübeyde Fıtnat Hanım (ö.1780)

19.yy: Safvet Hanım (ö.1837/8)

Nesiba Hanım (ö.1844)

Leyla hanım (ö.1847)

Şeref Hanım (ö.1809/10-1858)

Sırrî Hanım (1814/15-1877)

Habibe Hanım (ö.1845/46-1890/91)

İffet Hanım (ö.1860)

Maide Hanım(1839-1881)

Seher Hanım (?-?)

Seniye Hanım (?-?)

Cemile Hanım (?-?)

Fatma Servet (?-?)

Adile Sultan (1826-1899)

Nakiye Hanım (1845/46-1898-99)

Şerife Ziba Hanım (ö.1902)

Münire Hanım (1825/26- 1903-4)

Feride Hanım (1837- 1903)

Saniye Hanım (1836-1905)

Hazinedarzade Fıtnat Hanım (1842-1909)

İffet Hanım (1845-1912/13)

Kamile Hanım (1839/40- 1920/21)

Leyla Hanım (Saz) (1850-1936)

Nigar Hanım (1962-1918)

Mahşah Hanım (1846-1933)

(Kılıç, 2011:233-234).

Çoğu ilmiye sınıfına mensup babaların kızı olarak müreffeh bir aile yapısı içinde dünyaya gelen, konak veya yalılarda Osmanlı teşrifatinin kendine özgü büyüsunü teneffüs ederek büyüyen bu kızlar, kız çocuklarının eğitimi hususunda toplumun genel anlamda “yeterli” bulduğu tahsil tanımı ile yetinmeyen babalarının teşviki ve programı doğrultusunda, Osmanlı eğitiminin önemli bir kısmını teşkil eden “konak eğitimi” ile evde ve özel hocalar elinde yetişmişlerdir. Bazılarının bizatihi ilk hocaları babalarıdır. Daha az sayıda olmak üzere ağabey ve eş ikliminden bilgi devşirdikleri de görülür. Bu eğitim genellikle dinî bilgiler ile Arapça ve Farsça çevresinde genişletilen edebî bir program takip eder (Bekiroğlu, 2000).

Divan edebiyatının ortak özelliklerine uygun şekilde şiir yazan kadın şairlerinin adlarını genellikle kaynak eserlerde bulmaktayız. Kınalızâde Hasan Çelebi tezkiresinde **Zeyneb Hatun** için şunlar söylenmektedir:

Latîfî Kastamonî-nâmesinde Kastamonî diyârındandır bir merd-i hünerverün duhter-i sa’d-ahterîdür dimişdür. Lâkin ‘Âşık Çelebi Amasiyyalı bir kâdînun kızıdır dimişdür (Sungurhan, 2017: 408). Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi tezkiresinde Zeynep Hatundan şu şekilde bahseder : Amasiyyeli bir kazinun kızıdır. Tâ’ife-i nisanun ‘akl u temyizidür. Sultan Bâyezid devletinde ve Sultân Ahmed hıdmetinde Mihrî ile mu’asırılar imiş ve kâside vü medîhalar virmege mübaşirler imiş. Mihrî izdivâcdan ‘ar idüp ölince tecerrüd ile geçinmiş, Zeynep ere varup eri hükminde olup şi’rden (F120a) ve rical ile musahabetden çekinmiş” (Kılıç, 2018: 256). Beyani tezkiresinde Zeyneb Hatundan şu şekilde bahsetmiştir: Amasiyyadan bir kâdî kızıdır. Reşk-i kümeln-i ricâl bir sâhibetü’l-kemâldür. Mihrî ile hem-asr u hem-sohbet olup mâ-beynlerinde niçe münâzara müşâ’are vü ülfet olmuştur. Eş’ârî ârifânedür. Kız nakşî degüldür merdânedür (Sungurhan, 2017: 84).

Pervâne Bey, Zeyneb Hanım’ın “mükemmel ra’na” divanı olduğunu kaydetmektedir. Bu divan henüz ele geçmemiştir. Zeyneb Hanım, bir müdde, Sultan II.Bâyezid’in şehzadesi Ahmed’in yanında da bulunmuştur. Burada Mihrî Hanımla dostlukları olmuş, birbirlerine mektup ve lâtifeler yazmışlardır. Daha sonra kadı İshâk Fehmi Çelebi ile evlenerek evine çekilmiş ve şiir söylemeyi bırakmıştır. Şiirdeki kudreti bakımından Fıtnat Hanım’a denk olduğu söylenmektedir.Şeyhî’yi

başarılı bir şekilde tanzir eden Zeyneb Hanım, 879/1474-5 Amasya’da vefat etmiştir (Kartal, 2014: 243).

Semih Alkan İspirli, “Osmanlı Kadının Şiiri Adlı” makalesinde birçok kadın şairin künyesine yer vermiştir. Bunlardan **Ayşe Hubba** Hatun Amasya veya İstanbul da doğmuştur.3.Murad’ın nedimesidir. Eşi: Şemsî Çelebi 2.Selim’in hocasıdır ve aynı zamanda Arapça bilmektedir. Eserleri: Cemşîd ü Hurşîd (üçbin beyiti aşan bir mesnevi) Mezarı: Eyüp’tedir. Molla Kadın olarak anılan **Fatma Faize Hanım** doğum tarihi bilinmemekle birlikte - 1761/62 vefat etmiştir. Babası İstanbul kadısı Kâmetizâde Şeyh Mehmed, kız kardeşi: Şair Sıdkîdir. Fatma Faize Hanım’ın Mezarı İstanbul Emir Buhârî Zâviyesindedir. **Fatma Âni Hatun** doğum tarihi bilinmemekle birlikte ölümü 1710/11. Divan’ından elimize ulaşan iki gazeli vardır. Eşi: Emirağa Hattat, Hâce-i zenân. **Fıtnat Zübeyde** İstanbulda doğduğu bilinmekle birlikte kaç yılında doğduğu ile ilgili net bir bilgi yoktur. Vefat tarihi 1780’dir. Babası Şeyhülislam Ebu İshakzâde Mehmed Efendi (Atrabü’l-Âsar Fi Tezkireti Urafa-yı Edvâr Lehcetü’l-Lugat isimli eserlerin sahibi), dedesi: Şair Şeyhülislam Ebu İshak Efendi, amcası: Şair Şeyhülislam İshak Efendi, kardeşi: Şair Mehmed Şerif Efendi Eşi: Nakibü’l-Eşraf, Rumeli Kazaskeri Derviş Mehmed Eserleri: Divan (İstanbul ve Mısır’da basılmış) Mezarı: Fatih Çarşamba’da İsmail Ağa Cami Mezarlığında (?). **Safvet** İstanbul’da doğduğu bilinmektedir. Babası: Beylikçi Muhib Efendi Eşi: Miri Alemzade Rifat Beydir. Eserleri: Divançesi basılmamıştır. Mezarı: Eyüp’tedir. **Nesibâ** İstanbul,2da doğmuştur. Vefat tarihi 1844 İstanbul’dur. Babası: Cidde Valisi Şerifpaşazade Said Sîret Bey, kardesi: Şair Nihad Bey Eserleri: Divan Mezarı: Kanlıca’da Ata Efendi Dergahındadır. Diyarbakırlı olan **İffet Hatice**’nin doğum tarihi bilinmemektedir. Vefat tarihi 1860’dir. Babası: Ahmed Bey, Kızkardeşi: Sırrı Hanım şairdir. Arapça, Farsça bilir. Mezarı: Diyarbakır Behram Paşa Cami avlusundadır. **Maide (Hasibe) Hanım** 1830 nerede doğduğu bilinmemektedir. -1881 vefat etmiştir. Babası: Mir-i Liva Bekir Paşa, Eşi: Zabıta Meclisi Reisi Atıf Bey, Mevlevîdir. Eserleri: Divançesi var ancak elimizde değildir. Mezarı: Beşiktaş Yahya Efendi Mezarlığıdır. **Habibe** Hersek1845 doğmuştur. İstanbul 1890 yılında vefat etmiştir. Babası: Hersekli Ali Paşa Şairdir. Eşi: 1.eşi Dersaadet Küttabı’ndan Mehmed Mehdi Efendi, 2. eşi Konya Defterdarı Numan Fikridir. Eserleri: Divan vardır. Mezarı: Topkapı dışındadır. **Seher Hanım** doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Tanzimat dönemi şairlerinden Boğaziçi inas mekteplerinin birinde müdürlük yapmıştır. **Saniye Hanım** Trabzon 1836 yılında doğmuş 1905 yılında vefat etmiştir. Babası: Katipzade Emin ve eşi Tuzcuzade Sırrı Efendi’dir. Divanı yanmıştır. **Cemile Hanım** Tanzimat Dönemi şairlerindendir. Babası: Kırşehir mutasarrıfı Saadetli Emin Beyefendi’nin büyük biraderi Said Efendi’dir. **Fatma Makbule Leman** İstanbul 1865 doğumludur ve 1898’de vefat etmiştir. Babası Saray görevlisi Hacı İbrahim Efendidir. Eşi Sadaret Mektubî Kalemî Hülefası, Dahiliye Müsteşarı Mehmed Fuad Beydir. Eserleri Ma’kes-i Hayal (H.1312) Mezarı: Eyüpte’dir. **Münire Hanım** doğum tarihi 1825 vefat tarihi 1903. Babası Sadrazam Mehmed Derviş Paşadır. Eşi Kerbela Mutasarrıfı Ali Rıza Paşa Mevlevî Arapça

Farsça bilir. Mezarı Karacaahmette'dir. **Nakiye** İstanbul 1845 doğmuştur ve İstanbul 1898-99 vefat etmiştir. Babası: Münecimbaşı Osman Saib Efendi edesi Mehmed Nebil Bey (Divançesi var), ağabeyi Nebil (Şair), teyzesi Şeref Hanım (Şair) Darü'l-Müallimat'ta tarih ve Farsça öğretmenliği yapar Eserleri: Lügat-ı Farisiye (1892), Namık Kemal'in "Zavallı Çocuk" isimli eserini Farsça'ya tercüme eder. Mezarı: Yenikapı Mevlevihane Mezarlığı. **Şerife Ziba Hanım** doğum tarihi bilinmemektedir. Vefatı İstanbul 1902'dir. Babası Şeyh Mehmed Zaid Efendi. **Mahşah** Trabzonludur. Doğumu 1864-1933'dir. Babası Şatırzade Ahmed Bey ve Eşi Tahrirat Müdürü, Halep Ceza Reisi Mehmed Hamid Efendi, oğlu Kalcızade Agah Bey de şairdir. Hattat Nakşî, mevlevî, şabanî, kadirî Eserleri: Mün'im Şah yahut Zafer Mezarı: Edirne kapısı mezarlığı (İspirli, 2007: 449-450- 451-452-453).

Fâtıma Kâmile Hanım ise Keşkek-zâde 'â'ilesine mensûb Hâcî Mehmed Efendi nâmında bir zâtın kızıdır. Balıkesirlidir. Şaire 1255 senesinde doğmuş ve 1339 târîhinde vefât itmiştir. Babası, tahsîl ve terbiyesine önemli derecede i'tinâ göstermiştir. Tırpancı-zâde Fahre'd-dîn Efendi gibi memleketce tanınmış zevâtdan ders görmüştü.

Şâ'irlikle mahallinde iştihâr iden Fâtıma Kâmile Hanım'ın şiirinin kudreti delîl olabilecek Peygamberin miracı hakkındaki tanınmış uzun manzûmesiyle Peygamberin doğumuna dâ'ir 306 senesinde bilinen

Kim dilerse mevlûd-ı pâk-i resul
Her dü 'âlemde bulur Hakk'a vusul

beytiyle başlayan Hâdiyü'l-Cinân adlı eseri ve bir de münâcât, na't, şeyhi için yazdığı şiir ile dolu, perîşân yazılı, gayr-ı matbû' bir mecmû'ası vardır (Avcı, 2016: 41).

Fâtıma Nigâr Hanım İstanbul'da 1287 târîhinde doğan ve 1334 senesinde ölen Fâtıma Nigâr Hanım Macar Osman Paşa'nın kızıdır. İstanbul'un kibâr sınıfına mensûb annesinden aldığı ayrı bir terbiye ile fikren, rûhen incelmış ve Kadıköy Kız Fransız Mektebi'nde henüz tahsîlini tamamlamadan itmeden önce, ya'ni on dört yaşında iken şi'r yazmaya başlamıştı. Dil öğrenme husûsundaki yeteneği çok iyi dinilecek derecede idi. Vâkîf olduğu Fransızca, Almanca, Rumcayı anadili gibi kendilerine mahsûs şîvelerle, gâyet tatlı bir sûretde konuşur, okur, yazar ve bu lisânlarla yazılı fennî âsârı tetebbu' idebilirdi (Avcı, 2006:41).

Nazan Bekiroğlu **Sıtkî Hatun'dan** bahsederken XVII. asrın ikinci yarısında yaşayan Sıtkî Hanımın asıl adı Ümmetullah olup, bir kazasker kızıdır. Kardeşi Faize Hanım da şairdir ancak Sıtkî kadar tanınmış değildir. Bayramiye tarikatına mensup olan Sıtkî Hanım gazel ve ilâhiler yazmıştır. Divan'ı ile Genc-i Envâr ve Mecmuau'l Hayal adlı basılmamış tasavvufî şiir mecmuaları bulunmaktadır. 1703 yılında ölmüştür demektedir (Bekiroğlu, 2000).

Tûtî Hanım Henüz genç iken zamanın şairleri arasında az çok şöhret kazandığı anlaşılmış, sarâya mensûb bulunmasından dolayı kendisini tanıyan ba'zı nedîmler tarafından meşhûr şâ'ir Bâkî'ye tezvîci husûsunda Kânûnî Sultân Süleymân'a iltimâs idilmiş, Kânûnî de uygun görerek Bâkî ile izdivâclarını uygun görmüştür. Aradan az bir zamân geçtikten sonra zurafâdan biri Bâkî'niñ ziyâretine gitmiş, Tûtî Hanım'la vukû' bulan izdivâcını bir tarz-ı zarîfâne ile tebrîk itmiş, Bâkî de cevâben “Hey birâder, seniñ Tûtî sandığın tûtî degil, kaz.” demiş. Tûtî Hanım ise zevciniñ kendisine karga didigini bi'l-âhire işitmiş ve münfa'îl olarak, Bağteten olmuş iken tûtî gurâba hem-nişîn Yine şekvâyı gurâb eyler garâbet bundadır beytini irticâlen söylemiştir (Avcı, 2006: 54).

Osmanlı toplumunun eğitim ve gelir seviyesi yüksek ailelerinde yetişmiş olan kadın divan şairleri, sosyal hayat içinde kadını genel anlamda edilgen kılan hâkim görüşten dolayı, çeşitli engelleme ve ön yargılarla mücadele ederek klasik Türk edebiyatında kullanılmış bütün nazım biçimleri ve türleriyle, her konuda şiir yazmışlardır. Şiirlerinde yeri geldikçe kadınca hisleri, kimliklerini ortaya çıkaran hayâl ve düşünceleri ortaya koymaktan çekinmemişlerdir. Toplum duyarlılığı gerektiren haksız durumlar karşısında bile sesini duyurmaya çalışanlar çıkmıştır. Erkek divan şairlerinin nicelik olarak üstünlüğüne rağmen azınlıkta da kalsalar, edebî ortamda boy gösterme cesareti ve tutunma gayretleri ile seslerini duyurmaya çalışmış, şiir diline kadın zarafeti ve inceliğini getirmeyi başarabilmişlerdir. Ölümlü dünyada asıl zarafetin eşi dostu incitmemek olduğunu dile getiren Leyla Hanım'ın şu beytindeki gibi

“ İncitme sen ahabbını incinmeye senden Bu âlem-i fânîde zarâfet budur işte”
(Morkoç, 2011).

Osmanlı Târih ve Edebiyat Mecmuası'nda yer alan metinlerin yaklaşık üçte biri Osmanlı hânedanı mensuplarının şiirlerinden ibarettir. Bunlardan bazıları II. Murad (Murâdî), Fâtih Sultan Mehmed (Avnî), II. Bayezid (Adlî), Kanûnî Sultan Süleyman (Muhibbî), I. Ahmed (Bahtî), III. Mustafa (Cihangir), III. Ahmed (Ahmed) ve II. Mahmud (Adlî) gibi padişahlara, bazıları Bayezid (Şâhî) gibi şehzadelere, büyük bir kısmı da Âdile Sultan'a aittir. Dergi kadın şairlere dönemindeki bütün dergilerden daha çok yer ayırmıştır. Anî, Ayşe (Uyvarlı), Emetullah Sıdkı, Ferîde (Kastamonulu, Baharzâde) Fıtnat, Habîbe (Hersekli Ali Paşa'nın kızı), Hatice, Hubbî Hatun, İffet, Leylâ, Mihrî, Sırrî, Şeref, Tevfika Nesîb ve Zeyneb hanımlar dergide şiiri bulunan kadın şairlerden bazılarıdır (Polat, 2007: 482-483).

2.1.1. Gazellerini İncelediğimiz Kadın Şairlerden

a.Mihrî Hatun /Hayatı/Sanatı/ Eserleri

Sultan 2. Bâyezîd devri kadın şairlerinden olup Amasyalıdır. Kaynaklar onu güzel, iffet sahibi ve hoş sohbet biri olarak kaydederler. 2. Bâyezîd'in oğlu Şehzade Ahmed'in Amasya valiliği sırasında çevresinde oluşan edebi muhitte yer almayı başarmış, bayram ve Ramazan gibi değişik vesilelerle bu şehzadeye 11 methiye sunmuştur. Devrin Padişahı 2. Bâyezîd için de bir kaside nazmedip gönderdiği ve karşılığında 3000 akçe ihsan aldığı bilinmektedir. Divanının nüshalarından birinde bu padişahın kütüphane mührünün bulunması, eserinin bir nüshasını tertip ederek 2. Bâyezîd'e gönderdiği kanaatini uyandırmaktadır. Zamanının önde gelen şair ve bilginlerinden Necâtî Bey, Güvâhî, Makâmî, Münîrî, Âftâbî, Zeynep Hanım ve Hâtemî mahlasıyla şiir söyleyen Müeyyedzade Abdurrahman ile görüşüp karşılıklı şiirler yazmıştır. Özellikle Zâtî ve Necâtî Bey'e yazdığı nazireleri, kendisine bu şairlerle boy ölçüşebilecek kadar güven duyduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Mihrî Hâtun öldüğü zaman 2. Bâyezîd tarafından yaptırılıp Zevâdiye namıyla anılan Halveti tekkesinde meftun bulunan dedesi Pîr İlyâs'ın yanına defnedilmiştir.

Kaynaklar onun fıkıh ve ferâiz ile ilgili eserler kaleme aldığını bildirirlerse de, bunlar günümüze gelmemiştir. Ancak müstakil bir eser olduğu anlaşılan ve mesnevi formunda yazılan Tazarru-nâme'si divan nüshalarının başında yer alarak günümüze kadar ulaşmıştır.

İstanbul Kütüphanelerinde üç nüshası bulunan (İstanbul Üniv.Ktp., TY 1996; Süleymaniye Ktp., Ayasofya 3977; Millet Ktp., Ali Emiri 414) divanının tenkitli metni E.İ. Müştakova (Moskova, 1967) ve Mehmet Arslan (Mihrî Hatun Divanı [Karşılaştırmalı MetinCümle Yapısı ve Cümle Türleri], Uludağ Üniversitesi, 1990), Metin Hakverdioğlu ise yüksek lisans (Mihrî Hatun Divanı [İnceleme-Tenkidli Metin] , Gazi Üniversitesi, 1998) çalışması yapmıştır.

Klasik tarzda yazdıkları şiirlerde bu tarz şiir gereği, cinsiyet farkı ihsas etmeden klişeleşmiş güzel tipini terennüm eden kadın şâirlerin eserlerinden farklı olarak, onun şiirlerinde yer yer kendi cinsinin duygu ve özlemlerini ifade eden samimi ifadeler rastlanır. Latîfî, şiirde Necâtî Bey'e ulaşmak için gazellerinin çoğunu ona nazire olarak yazdığını kaydeder. Ancak Mihrî Hâtun, Necâtî Bey'i sadece kendisine örnek almakla kalmamış, şiirde bazen ona yettiğini ima etmiştir. Nitekim Latîfî, Necâtî'nin "döne döne" redifli gazeline çok nazire söylendiğini; ama Mihrî'ninkine benzer bir nazire olmadığı, onun hakkında yazdığı rivayet edilen bir kıt'adan anlaşılmaktadır. Mihrî'nin şiirleri devrinin şairlerine nazaran oldukça sade bir üslupla nazmedilmiştir (Kartal, 2014: 243-244).

Beyânî tezkiresinde Mihrî Hanımdan şu şekilde bahseder: Ta'ife-i zenândan nazm u şi'rden dem-i zenân olanlardandır. Zemânında sipihr-i melâhatun tâbende-mihrî olup şu'arâ vü zurefâ ile mihr ü mahabbet ve sohbet ü ülfet üzre iken

kîse-i mahtûmının mihrine dest-i icâbet ırmemiş ve serâ-perde-i ismetine nâ-mahrem girmemiştir (Sungurhan, 2017: 195).

Âşık Çelebi tezkiresinde Mihrî Hanım'dan bahsederken : Adı ve mahlası Mihrî'dür. Mihr zuhurunun Amâsiyye sipihridür. Ol sebepten Âfitâbi ile hemşehridür. Egerçi zendür ammâ ol nâ-merd niçe merd-i meydâna (P180b) cüfte-zendür. Nitekim Necâtiye ta'riz idüp dimiştir. Necati dimüştür ki Beyt:

Tek yirde gökte zerre kadar minnet olmasın
Örti döşek Necâtiye bir bûriya yeter

Mihrî dimiştir. Beyt:

Sen ey Necâti ister isen buriya döşek
Yâr işigünde Mihrîye bir kırı câ yeter

(Kılıç, 2018: 355).

Tezkireler incelendiğinde burada ismi geçen kadın şairlerin ister istemez erkeğin bakış açısına göre, cinsiyetleri özellikle vurgulanarak ele alınıp değerlendirildiğini görüyoruz. Erdemli bir kadından beklenen iffetli olmak, namusuna söz getirmemek gibi meziyetler, tezkirelerde de kadın şairler için bir övgü vesilesidir (Morkoç, 2011: 224).

Latifî tezkiresinde Mihrî Hattundan bahsederken : Amasyadan Belâyî taḥalluş ider bir kadınun kızı idi. Bir mâh-ı mihr-i zâmîr idi ki zâmîr-i münîr-i kâmer-tenvîri burc-ı belâgatuñ mihrî ve Münîrî (ve) Âftâbî ile hem-şehrî idi. Tabâkât-ı şu'arâda rütbesi bî-kadr ü pâye ve mâye-i ma'rifetde kem-mâye degül idi. Tab'-ı suḥan-ârâsı gülgüne-i nazm-ı rengîn ile meşşâta-i 'arûs-ı ḥüsn-i maḳâl ve ziynetger-i bîkr-i fikr-i ḥayâl idi. Egerçi işve-i eş'ârı zenâne ve şîve-i güftârı mü'ennesânedür ammâ cihet-i sûz u güdâzda 'âşîkâne ve beyân-ı şevk u niyâzda merdânedür ne muḥanneânedür (Canım, 2018: 499).

b.Sırrî Rahile Hanım/ Hayatı/Sanatı/ Eserleri

1229/ 1814 yılında Diyarbakırda doğdu. Asıl adı Râhile şairlerinde kullandığı Sırrî onun mahlasıdır. Babası Diyarbakır eşrafından Ahmed Bey'dir. Diyarbakırın yetiştirdiği önemli kadın şairlerden olan Hadice İffet Hanım, Sırrî Hanım'ın ablasıdır (Arslan, 2014).

Ali Emiri Efendi Tezkiresinde Zemzem Hanım başlığında Sırrî Hanımla ilgili şunları söylemektedir:

İşte bu esnâlarda Zemzem'ül- hassâ hazretleri de nisvân-ı fâzıla-i memlekette atiyetü't-tercemü Hadice 'iffet ve Râhile Sırrî Hanımlarla sohbet ve müşârun-ileyha hazretlerinden ah-ı feyz ü bereket eylediler (Kadıoğlu, 2018: 498).

Sırrî Hanım Tahir Ağa-zade Bekir Ağa ile evlendirilmiş bu evlilikten Mehmetemin ve Rifat adlı iki oğluyla Nihal adlı bir kızı dünyaya gelmiştir. Kızı 1846 yılında sekiz yaşında vefat etmiştir. Kadiri tarikatına mensup olduğunu bildiğimiz Sırrî Hanım, Bağdat'ta bulunduğu sırada o civarda olan tüm tekkeleri ziyaret etmiştir. Sırrî Hanım 1294/1877 senesinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Sırrî Hanım'ın bir Dîvânı vardır. Dîvânda tevhîd, na't, mersiyeleler, kasideler, gazeller, musammatlar yer almaktadır. Bu küçük divan Şefket Beysanoğlu tarafından 1969 yılında Halkevi yayınlarının 14.sü olarak Diyarbakır'da yayınlanmıştır. İlk defa Şevket Beysanoğlu tarafından 1969 yılında basımı yapılan Sırrî Râhile Hanım Divanı, az sayıda basılmış olması, yeni baskısının yapılmaması, basılan nüshada birçok eksik ve hatanın bulunması sebebiyle 2005 yılında Şefik Korkusuz tarafından transkripsiyon harfleri kullanılarak yeniden basılmıştır. Kent yayınlarından çıkan eser, şairenin hayatı hakkında verilen kısa malumatla birlikte transkripsiyonlu metinlerden müteşekkildir (Arslan, 2014 ; Hoşab, 2017: 230-231).

Râhile Sırrî Hanım'ın şiirleri her ne kadar erkek şâ'irler derecesinde san'at heyecânlarına misâl teşkil idemezse de ma'neviyâtın derinlik ve inceliklerini terennüm husûsunda yüksek bir kudrete mâlik olduğu zıkr idilebilir (Avcı, 2016: 66).

Divanında geçen kelimeleri incelediğimizde Türkçe, Arapça ve Farsça gibi üç dilin şiirlerine hakim olan ve divan edebiyatının mazmunlarını, motiflerini, sembollerini iyi bildiğini şiirlerden anladığımız Sırrî Hanım'ın şiirlerinde rastlanılan en önemli özellik tasavvuftur.

Sırrî Hanım ve Divanı üzerine tespit edebildiğimiz tek akademik çalışma 2005 yılında Berat Açıl'ın hazırladığı Sırrî Râhile Hanım ve Divânı adını taşıyan yüksek lisans tezidir. Şairenin çalışmamıza konu olan Divanı dışında ulaşılabilen başka bir eseri mevcut değildir (Hoşab, 2017: 231).

c.Leylâ Hanım/ Hayatı/Sanatı/ Eserleri

İstanbul'da doğan Leylâ Hanım Kazasker Moralızâde Hâmid Efendi'nin kızıdır. Leyla Hanım'ın hakkında fazla bilgi olmadığımız gibi doğum tarihi de net bilinmemektedir. Dayısı Keçecizâde İzzet Molla'dır. Divanında kendisine şiirde yol göstermiş olan İzzet Molla'yı üstadı ve hocası olarak gösteren ifadelerin yer aldığı görülür. Leylâ Hanım kültürünü içinde bulunduğu münevver aile çevresinden alarak yetişmiştir. Genç yaşta evlenmişse de geçinemediği kocasından bir hafta içinde, bir rivayete göre ise daha nikâh gecesi ayrılmıştır. Hassas ve ince yaratılıştaki, hür düşünceli bir kadın olması dolayısıyla evliliği sürdüremediği söylenir (Ünver, 2003: 157).

Leylâ Hanım'ın yetişmesinde o devrin kültür ocaklarından Galata Mevlevihânesinin de rolü olsa gerek. Saray çevresine yakın olduğunu bildiğimiz Leylâ Hanım II.Mahmut ve I.Abdülmecit'in saltanat sürdüğü yılları idrak etmiştir. Leyla Hanım neredeyse sarayla içli dışlı olabilen aristokrat bir aileden gelmesine rağmen Leylâ Hanım'ın şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla çok maddi sıkıntı çekmiş, çektiği sıkıntılardan dolayı da genç yaşta ihtiyar bir görünüm almıştır. Özellikle babasının vefatından sonra çektiği maddi sıkıntılar artmıştır. Bu durumu muhtelif manzumelerle saraya ve bazı devlet erkanına bildirmiş,1256/ 1840 yılında yani ölümünden 8 yıl kadar önce kendisine 150 kuruş maaş bağlanmıştır. Çektiği bunca sıkıntılarda kimin dahli vardır, bu pek açık değil, Divânındaki şiirlerden bunu anlayamıyoruz. Leylâ Hanım 1264/1848 yılında vefat ederek Mevlevî olduğu için Galata Mevlevihanesi haziresine defnedilmiştir (Arslan, 2003:254).

İsmail Avcı Leylâ Hanım'ın ba'zı hâlleriyle zamânının 'âdet ve 'an'anâtına ri'âyet itmemesinden ve rindâne şi'rler söylemesinden dolayı halkın sû-i teveccühünü kazanmış, daha doğrusu açık meşrebli olarak tanınmış bir şâ'ir olduğunu gençliğinde ya'nî şâ'irlige ilk başladığı vakitlerde şiir ve ilhamın verdiği neş'eye göre hayâtı ta'kîb etmek, dînî, ma'nevî bağlardan ayrı yaşamak,

Fenâ dünyâda sâkî maksadım hep 'îş ü 'îşret
Amân bir bâde sun 'ayyâşîña eyyâm-ı ruhsatdır

beytinde dediği gibi dâ'imâ ser-mest olmak isterdi. Fakat sonra yaşı ilerleyip Mevlevî tarikatine intisâb edince eski hür, âzâde düşünceleri sükûnet buldu demektedir (Avcı,2016:51).

Aileden gelme bir tesirle Mevlevîliği benimsemiş olan Leylâ Hanım, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hakkında çeşitli methiyeler kaleme almıştır. Şiirlerinde çağının en büyük Mevlevî şairi olan Şeyh Galib'in etkisi görülür. Ancak tasavvufî yoldaki ifadeleri, onun şiirlerine asıl hâkim olan beşerî aşk duygusuna çeşni katan birer motif olarak kalır. Rind edalı bir şair olan Leylâ Hanım'ın şiirlerinde beşerî aşkın ağır basması yanında gazel ve şarkılarında zamanının bir kadın için fazla serbest göreceği şekilde içki ve eğlence meclislerini terennüm etmesi kendisinin yanlış anlaşılmasına, hatta bazılarınca hafiflikle suçlanmasına yol açmıştır (Ünver, 2003: 157).

Leylâ Hanım'ın tek eseri Divânı'dır. Toplam 2534 beyit tutarındaki Divan'ında 6 kaside, 3 murabba, muhammes, 13 tahmis, 2 müseddes, 3 tesdis, 1 tesbi, 1 müsemmen, 2 tesmin, 8 terkiib-i bend, 1 terc'î-i bend, 55 tarih, 122 gazel, 5 müstezad, 21 şarkı, 5 lugaz, 23 rubai, 7 kıta, 4 müfred yer almaktadır. Divânı Prof. Dr. Mehmet Arslan tarafından yayınlanmıştır (Arslan, 2003: 297).

Mürettep divanındaki gazelleri oldukça sade olan Leylâ Hanım duygularını mümkün olduğu ölçüde yalın bir anlatımla ifade etmiş, lafız oyunlarına, edebî sanatlara fazla itibar göstermemiştir. Şiirlerinde yeni ve farklı söyleyişler

bulunmayıp daha önceki şairlerin yolunda giderek onları tekrarlamış, geleneğe uyup eski ve yeni şairlere nazîreler söylemiş, bazı tahmisler yapmıştır. Bâkî'nin üç gazeline tahmîsi, Rûhî'nin terakibibendine nazîresi, İzzet Molla'nın bazı beyitlerine yaptığı tazminlerle bir gazelini tahmis etmesinin yanı sıra başta Hoca Neş'et olmak üzere zamanının diğer şairlerine de nazîreler yazmış ve tahmisler yapmıştır. Sicill-i Osmânî'nin, “Şiirleri kendisinden güzel olduğu için bûlbûle benzemiştir” dediği Leylâ Hanım, parlak bir şair olmamakla beraber divan şiirinin son dönemde yetişen diğer şairlerinden geri değildir. İrticâlen şiir söyleyebildiği kaydedilen Leylâ Hanım başarılı ve samimi münâcât, na't ve mersiye yazmışsa da asıl şöhretini şarkılarına ve lirizim yüklü gazellerine borçludur (Ünver, 2003: 157).

ç.Şeref Hanım/ Hayatı/Sanatı/ Eserleri

Şeref Hanım İstanbul'da doğdu. Şair Mehmed Nebîl Bey'in kızıdır. Soyuna baba tarafından Sadrazam Abdullah Nâilî Paşa'ya, annesi Şerîfe Nakiye Hanım tarafından Şeyhülislâm Âşir Efendi'ye ulaşmaktadır. Büyük babası Vak'anüvis Halil Nûri Bey aynı zamanda şairdi. Yakacık semtinin hayatında özel bir yeri olduğu şiirlerinden anlaşılmaktadır. Şeref Hanım, Kâdirî muhibbi ise de esas olarak Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Selâhaddin Dede'ye bağlıydı. Vefatında Yenikapı Mevlevîhânesi'nde Muhibler Kabristanı'na defnedildi. Şeref Hanım'ın bazı şiirlerinde maddî sıkıntı çektiği, akrabalarından kalan borçları ödemek zorunda kaldığı belirtilmektedir. Bu husus onun hiç evlenmediğini düşündürmektedir. Sıkıntılarını Sadrazam Âlî Paşa'ya bildirdiği, maaşı olmadığını söyleyerek ondan yardım istediği ve kendisine aylık 200 kuruş maaş bağlandığı divanında Âlî Paşa'ya teşekküründen anlaşılmaktadır (Arslan, 2010: 550).

Şeref Hanım'ın gazellerini incelediğimizde onun genellikle ilahi aşkı terennüm ettiğini gazellerinden anlamaktayız. İsmail Avcı Şeref Hanım'dan şu şekilde bahsetmiştir:

Şeref Hanım'ın tercüme-i hâlini bilmeyüp yalnız dîvânını okuyanlar der-hâl hükm iderler ki kalbi ma'rifet'ullâh ile dolu, 'âşık ve nâlân, 'aynı zamânda ehl-i tarîkatden bir kadındır. Gerek gazellerinde, tevhîd, münâcât ve na'tlarında, gerek dîvânının bir kısmını teşkil iden mersiyelelerinde hep dînî, tasavvufî, el-hâsıl ma'nevî şemmeler vardır. Ba'zen rûhânî ıztırâbâtı, endîşesi; gayr-ı irâdî, tazallüm-kâr feryâdlarda bulunmasına sebep olur.

Şeref Hanım, esâs i'tibârıyla bir şâ'irdir. Fakat coşkunun heyecânı değildir. O, tabî'atden, sevdâ ve hicrândan bir şey duymamış yalnız, gûşe-i vahdetde kalbine sızan ma'nevî elemlerini, duygularını terennüm itmiş ve bütün müddet-i hayâtında gizli gizli inleyen, müte'ellim rûhuna ser-gerdân bir hâlde şifâ aramış durmuştur. Âsârında eslâfî nazîre ibtilâsıyla cebr-i nefis ü tasannu' hiss olunur. Ma'a-mâ-fih tercî'-i bendlerini birinde görülen, Leb-i cân-bahşı [ile] hâlimi cânân sora mı

Tâli'im ol dem-i firûza beni irgüre mi beytinde kullandığı “sora mı, irgüre mi” gibi eski ve belki kendi zamânında bile ifâde idilmeyen lafızlardan sarf-ı nazar olunursa hissen epeyce incelmış bir şâ'irdir denebilir (Avcı, 2016: 12-13).

Şeref Hanım büyük bir divan oluşturacak kadar yüzlerce şiir yazmasına rağmen hayatında değerinin bilinmediğinden ve yazdıklarının karşılığını alamadığından şikayetçidir. Ayrıca yazdığı tarih ve kasidelerinde birçok kişiyi övmesine, onlara iltifatları yağdırmasına rağmen bunların icabı olan kadirşinaslığa muhatap olamadığını da muhtelif şiirlerinde üzülen ve birazda sitemle belirtir (Arslan, 2010: 550)

Şair Şeref Hanım bir yandan tevazu ile şiirini önemsiz gösterirken, bir yandan da şairlerin ayıplamalarından Allah'ın kendini koruması için yalvarır. Bu tarzı, edebiyat otoritelerinin acımasız eleştirilerinden kendini korumak için özellikle tercih ettiğini de düşünebiliriz:

Beni hıfz eyle hatâdan yâ Rab
Bir dem ayırma rızâdan yâ Rab
Gerçi bî-ma'nîdir amma sühanım
Sakla ta'n-ı şu'arâdan yâ Rab”

Yukarıda Şeref Hanım'ın mısralarındaki çekingenlik, korku ve temkine karşılık zaman zaman Mihrî Hatun ve Leylâ Hanım gibi duygu ve düşüncelerini pervasızca, geleneği önemsemeden yansıtanlar da çıkmıştır. Leyla Hanım'ın etrafa meydan okuyan ve umursamaz bir tavrı sergileyen aşağıdaki şiiri beğenilmiş olacak ki daha sonra Şeref Hanım tarafından tanzir edilecektir:

“İç bâdeyi gülşende ne dirlerse disünler
Âlemde sen eglen de ne dirlerse disünler

Leylâ o kamer-tal'at ile zevk u safâ it
Âlemde sen eglen de ne dirlerse disünler

Âlemde nedür farkı bana medh ile zemmin
Sag olsun ehîbbâ da ne dirlerse disünler”

(Morkoç, 2011: 231-232).

Şeref Hanım'ın tek eseri Dîvânı'dır. Dîvân'ın bir yazma, iki matbu nüshası vardır. Şeref Hanım Dîvânı bu nüshalar esas alınarak Prof. Dr. Mehmet Arslan tarafından yayımlanmıştır. 4803 beyitten oluşan bu yayımlanan Divanda 21 nazım şekliyle yazılmış 677 manzume bulunmaktadır ki bunların sayılar şöyledir: 23 kaside, 122 tarih, 8 murabba, 8 muhammes, 17 tahmis, 15 müseddes, 10 tesdis, 1 müsemmen, 4 terkîb-i bend, 1 tercî-bend, 255 gazel, 2 müstezad, 42 şarkı, 5 mesnevi,

4 lugaz, 8 kıta-i kebire, 128 kıta, 4 rubai, 18 beyit, 20 matla, nazım şekli belli olmayan 2 manzume. Şeref Dîvân'ında 12 ayrı nazım türünde manzumeler yer almaktadır ki bu türler şunlar: Tevhîd, münâcat, na't, mersiye, medhiye, bahariyye, kudumiyye; niyaz, istimdad ve dua; teşekkür-nâme, manzum mektup, nini (Arslan, 2002: 377).

d.Âdile Sultan/ Hayatı/Sanatı/ Eserleri

Âdile Sultan 1 Haziran 1826'da doğdu. Annesi Zernigâr Hanım doğumdan kısa bir süre sonra öldü. II. Mahmud, Adlî olan lakabına telmihen yeni doğan çocuğuna Âdile adını verdi. Doğumu için yapılan masrafların listesi Topkapı Sarayı Arşivi'nde (Ceyb-i Hümayûn Defteri, nr. 4/2472) bulunmaktadır. On üç yaşında iken babası vefat edince, tahsil ve terbiyesiyle ağabeyi Sultan Abdülmecid meşgul oldu. Yirmi yaşında iken, Tophane Müşiri (daha sonra sırasıyla kaptan-ı deryâ, serasker ve sadrazam olan) Mehmed Ali Paşa ile evlenmesi uygun görüldü. Nikâhları 28 Nisan 1845 tarihinde kıyıldı. Ertesi yılın şubat ayında bir hafta devam eden muhteşem bir düğünle evlendiler. Âdile Sultan'ın düğün töreni, XIX. yüzyılda Osmanlı sarayında yaşanan en ilgi çekici hadiselerden biri olarak tarihe geçmiştir. Bugün Fındıklı'da Mimar Sinan Üniversitesi'nin bulunduğu yerdeki Neşetâbâd Sarayı, evlendikten sonra Âdile Sultan'a tahsis edildi. Zaman zaman Kuruçeşme'de Esmâ Sultan'dan kalan yalıda, Kâğıthane, Çırağan, Validebağı ve Kandilli'deki saraylarda oturdu (Azamat,1988:382-383).

Âdile Sultan'ın şiirlerinin büyük bir bölümü dinî-tasavvufî bir mahiyet taşır. Münâcât, na't, mersiye, Ehl-i beyt ve ashap ile tarikat kurucularının methiyelerinden meydana gelen bu şiirlerin yanı sıra, babası, kocası, kızı ve kardeşleri için yazdığı manzumeler de divanında geniş bir yer tutar. Kendisinden önce vefat eden hânedan mensupları için yazdığı "Tahassürnâme" ve "İftiraknâme" gibi manzumelerde yer yer güzel parçalar bulunmasına rağmen, Fıtnat Hanım ve Leylâ Hanım gibi diğer Osmanlı kadın şairleriyle karşılaştırılacak olursa, pek başarılı bir şair olduğu söylenemez. Şiirlerinde kafiye hataları ve vezin yanlışlıkları da göze çarpar (Azamat, 1988: 382-383).

Âdile Sultan Yetmiş beş senelik hayatı içinde idrâk itdiği birkaç pâdişâh zamânında sarâyda yapılan fevk'a'l-'âde eglence ve isrâflara kat'iiyen temâyül itmeyerek bir köşede, kendi 'âleminde, ma'nevî duygularıyla haşır u neşr olurdu.

Dâ'imâ sükût ve sükûneti, tefekkürî sevdiği için 'ibâdetde bile, hafî zikr iden ve her ân kalbi murâkabe bulunan "Nakşî tarîkatî"ni tercîh ve oña intisâb itdi. Allâh'dan gayrı gönünde yâr istemedigini ve bütün mâddî zevklerden uzaklaştığını şu münâcâtından anlıyoruz:

Îlâhî baña tevfiķiñ itâ'atde medâr olsun
Beni benden halâs eyle gönül 'aşkıñla zâr olsun
Seni zikr eyleyem her dem dil âgâh ola bu zevke

Vucûduñ zulmetin mahv it derûnum şu'le-dâr olsun
Beni yak 'aşkıña gönlümde olsun mâ-sivâ ma'dûm
Uyansın dîde gafletden visâliñ pâydâr olsun
Bula bu sîne vü cânım [sürûrî] sâkin ol ey dil
Îlâhî istemem gönlümde senden gayrı yâr olsun

(Avcı, 2016: 68).

İbrahim Akyol, Âdile Sultan'ın 19. asırda yaşayan ve Osmanlı hanedanının yetiştirdiği tek kadın şair olan, aynı zamanda hanedanın divan sahibi tek kadın şairidir. Ancak Âdile Sultan'ın şanssızlığı devletin çöküş döneminde yaşamış olmasıdır. Her ne kadar iyi bir tahsil ve terbiye gördüğü anlaşılsa da Âdile Sultan, şiirde başarılı bir performans gösterememiş, divanında Klasik Türk Edebiyatının nazım şekillerini başarılı bir şekilde kullanamamıştır.

Âdile Sultan'ın divanında Klasik Türk edebiyatının nazım şekilleri açısından birçok problemler bulunmaktadır. Öncelikle divan tertibi açısından başlayan bu problemler, nazım şekilleri ile devam etmektedir. Kaside, gazel, murabba, terki-i bend, terci-i bend, kıt'a, tahmis, müseddes gibi nazım şekillerinden problemlili olanlar tespit edilmiştir. Ayrıca belâğat kitaplarında belirtilen nazım şekillerine uymayan 30 ayrı şiir tespit edilmiştir ki bu durum divanın geneline oranı %12'dir. Bu durum Âdile Sultan'ın şiirinde bir noksanlık olmakla beraber, Klasik Türk Edebiyatı açısından yaşadığı yüzyılın getirdiği olumsuzluklarla izah olunabilir (Akyol, 1).

Divân'ındaki şiirlerde dünyanın geçiciliği, ahiret hayatı, nefis mücadelesi, ilahi aşk, "Sevme cihânı" redifli gazeli ile dünyâyâ meyl ü rağbet etmemeyi tavsiyede bulunan 'Âdile Sultân; Fâtıma Kâmile, Râhile Sırrî hanımlarla 'Alî Emîrî merhûmuñ nâ-tamâm tezkiresinde gördüğümüz Diyârbakir meşâyihinden Şeyh İsmâ'il fakîru'llâh neslinden Zemzemü'l-Hâssa Hanım'a pek benzer (Avcı, 2016: 69).

e.Ferîde Hanım/ Hayatı/Sanatı/ Eserleri

"Anadolu'da öyle bir kır çiçeği gördüm ki, kokusu beni mest etti. Bu kadın Kastamonu'da tanıdığım Baharzade Ferîde Hanım'dır." O dar çevrede öylesine kültürlü bir kadının yetişmiş olması göğüs kabartıcıdır. O, benim görüşüme göre, Anadolu'nun sessiz bir tepesinde nefis kokusu ile bir vadiyi dolduran kır çiçeği gibidir. (Leyla Saz)

Ferîde Hanım, az sayıdaki divan şairlerimizden olmasının yanında Kastamonu'da yetişen iki şairden biri, divan sahibi ve divanı günümüze ulaşan kadın şairlerimizdendir (Çağlayan, 2006: 2).

Ferîde Hânım, H.1253 / M.1837-1838 yılında Kastamonu'da doğmuş ve H.1321 / M. 1903-1904 yılında aynı şehirde vefât etmiştir. Baharzâde, Hamâmî

Mehmed Raşid Efendi'nin kızıdır. Babası edebiyata uzak birisi değildir. Müderris, şâir aynı zamanda hattattır. Böylesine yüksek ilme ve tahsile sahip olan bir babanın kızı olma şansına sahip olan Ferîde Hanım, bu şansını iyi değerlendirmiştir. İlk eğitimini babasından almış, Kur'an'ı öğrenip yedi yaşında hâfız olmuştur. Daha sonra Arapça ve Farsça öğrenmiş, hat sanatıyla da meşgul olmuştur.

Ferîde Hânım, 16 yaşında Ali Raif Efendi ile evlenir ve İstanbul'a gider. H.1274 / M.1858-1859 yılında eşinin rahatsızlığı sebebiyle tekrar Kastamonu'ya döner. İstanbul'da bulunduğu yıllarda şiir çalışmalarını sürdüren Ferîde Hânım'ın ünü duyulmaya başlamıştır. Fatin Tezkiresi'nde kendinden bahsedildiği ve bir gazelinin orada yer aldığı sırada henüz 18 yaşındadır. Bahârzâde Ferîde Hânımın, şiir konularını genellikle acı dolu hayatından kesitler oluşturur. Devlet büyükleri için yazdığı şiirlerle birlikte, yörenin ileri gelenlerinin ölümü için yazmış olduğu tarihler de dikkat çekicidir. Genç yaşlarında Halvetiliğin, Şâbâniye koluna intisap etmiş ve Şeyh Şâbân-ı Velî için medhiyeler yazmıştır (Gümüş, 2017: 252).

Tahsil seviyesi yüksek bir aile içinde yetişen Ferîde Hanım eğitimini büyük ölçüde babasından almıştır. Önce Kur'ân-ı Kerîmi hıfza çalışmış ve yedi yaşında hafız olmuştur. Daha sonra Arapça ve Farsça'yı öğrenip hat öğrenip hat dersleri de almış nesih meşk ederek hat icazetine sahip olmuştur.

Tuhfe-i Vehbî okuduğu sırada şiire ilgi duyup kendisi de şiir yazmaya heves eder. Şiire yönelmesinde şâir bir babanın kızı olmasından dolayı kabiliyeti yanında Râşid Efendi'ye özenmesi ve onunda bu yolda teşviki rol oynamış olabilir. Babasının şiire ilgilenmesini olumlu karşılamasına rağmen annesi tamamen tersi bir davranış sergiler. Şiire olan alakasından dolayı ona şiddetle karşı çıkar. İlk yazdığı şiirden dolayı onu azarlar. Ferîde annesinin kendisine iyi davranmamasına karşılık şiire daha büyük bir ilgi gösterir.

Duhterini böyle ider mi maderi söyle bana
Görmedim billah cihanda böyle bir âzâr anne

Beyti ile başlayan beş altı beyitlik bir manzume yazar. Çocukça yazılmış bu manzuma, içinde bulunduğu güç duruma bir çözüm getirmesini istercesine babasının medresesindeki çekmecesinin üzerine bırakılır. Bu sırada Ferîde henüz altı yaşındadır.

Ferîde Hanım 1288/ 1872'de tekrar İstanbul'a gelir. Bu tairh Midhat Paşa'nın Sadrazamlığa tayinine denk düşer bundan dolayı kendisine tebrikiye takdim edilir. Babasının yaşlı olması ve hastalanması Feride Hanım' İstanbul'da daha fazla kalamadan Kastamonuya dönmek zorunda bırakır. Payitahtta bulunması sebebiyle bilgisini ve görgüsünü arttırdığı muhakkaktır (Çağlayan, 2006: 6-7).

Fatin tezkiresinde Ferîde Hanım'dan şu şekilde bahsetmiştir: Şâire-i mûmâ-ileyha Ferîde Hânım Kastamonu eyâletinden Hamâmî Râşid Efendi'nin kerîmesi ve ketebeden Râif Efendi'nin halîlesi olup işbu tezkire-i âcizânemizin tab'ından mukaddemce Dersaâdet'e hicret eylemiştir. Bâlâda muharrer olan gazel-i bî-halel yedi sekiz sene makdem bedr-i sipihr-i hüsn ü ân olduğu avânda keşîde-i silk-i sûtûr eylediği eş'ârındandır.

Olmada diller rübûde gamze-i câdûsuna
Deşt-i hüsnün sayd olurlar şîrler âhûsuna

Reng-i bûda zülf-i cânâna müşâbih olmasa
Kim bakar gülzâr-ı dehrin sünbül ü şebûsuna

Sad hezâran na'tına meftûn bir nigâh şûhuna
Bin dil-i Hârût-beste her ham-ı gîsûsuna

Çile-i sahtın çeker her dem kemân ebrûların
Âferin erbâb-ı aşkın kuvvet-i bâzûsuna

Cismi hâk it ol sehi-kaddin yolunda Fıtnat
Nâil olmaksâ murâdın devlet-i pâ busuna
(Çiftçi, 2017: 393)

Bir divan teşkil edecek kadar şiir yazmış olan Ferîde Hanım hayatının sonlarına kadar bunları bir kitap olarak tertip etmeyi düşünmüyordu. Dostlarının kendisini teşvik etmek için kitapları arasında bulunan gazellerini kendisine hatırlatmak için göndermeleri isimlerinin anılmasına eserlerinin sebep olacağı, yoksa unutulacağı gerçeği Ferîde Hanım'ın bir divan tertip etmesine sebep olur (Çağlayan, 2006: 14).

g.Tevhîde Hanım/ Hayatı/Sanatı/ Eserleri

Doğum tarihi 1847. 1902'de Manisa'da öldü. Babası Turgutlulu Limoncuzade Fehim Efendi. Annesi, İzmirli Sinanzade Ahmet Efendi'nin kızı Tahire Hanım. Manisalı Veznedar Çakmak Hüsayin Efendi ile evlendi. Bir kızları oldu. Kızını ve ardından kocasını kaybetti. Mevlevî tarikatına girdi. Şiirini annesi, kızı ve kocasını art arda kaybetmenin acısı etkledi. Bir divanı var. 1881'de yazıldığı tahmin edilen bu divanda kendi yaşamından ve Manisa'dan izler bulunur. Tevhîde Hanım'ın önemi yaşadığı çağın coğrafyasını, insanların, kültürü ve günlük alışkanlıklarını yansıtmasıdır. Divanı Gürol Pehlivan, Bülent Bayram ve Mehmet Veysi Dörtbudak hazırladı. Manisa Belediyesi'nin desteğiyle yayınlandı.

Tevhîde Hanım 19. yüzyıl Manisasında yaşadı. Hiçbir şuârâ tezkiresine girmede, kendi muhiti içinde bile çok önemli bir şair addedilmedi. Kendisinden önce annesinin, mürşidinin, kızının, kocasının ölümlerini gördü ve bir gün henüz elli beş

yaşındayken o da öldü. Bugün ne mezarı ne de mezar taşı biliniyor.O halde bu önemsiz şairle neden ilgilendik? İşte tam bu sebeple yani önemsiz olduğundan. Birilerinin de “önemsiz” ses getirmemiş, karanlıklarda kaybolmuşlarla “ ilgilenmesi gerektiğinden. Başka yan gerekçelerde vardı elbette: Kadın, Manisalı ve Mevlevi oluşu gibi. Fakat temel nedenimiz ilk söylediğimizdir.

Tevhîde Hanım H.1264/ M.1847 yılında doğmuştur. Babası Turgutlu’da vefat eden Limoncuzâde Fehim Efendi ‘dir. Annesi Tahire Hanımdır. Tahire Hanım, İzmirli Sinânzâde Ahmet Efendinin kızıdır ve H.1290/ M.1873 tarihine kadar yaşamıştır.Tahire Hanım , Mevlevi olup ölmeden iki sene önce eli ayağı tutmaz, dili söz söylemez olmuş fakat hiç şikayet etmemiştir. Ruhunu teslim etmeden zikri bırakmamış, ölürken keramet göstermiştir. Manisalı Veznedar Çakmak Hüseyin Efendi ile evlenen Tevhîde Hanım bu evlilikten H.12 Safer 1286/ M 24 Mayıs 1869 tarihinde Hatice Sadiye isimli bir kızı olmuştur. Bu kız 23 yaşındayken 1891 yılında ölmüştür. Tevhîdenin kızını şâir olarak yetiştirdiğini onun da bir şiiri olduğunu N.Bayçın zikretmektedir. Kızının ölümünden 5 ay sonra da 1891 veya 1892’de Tevhîdenin kocası Çakmak Hüseyin Efendi vefat etmiştir. Bu hüznü yılda Tevhîde Körhane Mahallesinde oturmaktadır ki aslı Gürhane olan bu mekânın ismiyle Tevhîdenin kaderi ilginç bir raslantı ile bir araya gelmektedir. Tevhîde Hanım’ın birde manevi evladı vardır li adı Ati’yedir. 1940’lı yıllarda Çapras-ı Sagir Mahallesinde oturan Atiye Hanım, annesinin Dîvânını istinsâh etmiş; tahsili olmadığı için birçok imla hatası yapmıştır.(....)

Annesi Mevlevi olan Tevhîde Hanım’ın ne zaman Mevlevi tarikatına girdiği bilinmemektedir. M.Halit Bayrının kocası ve kızının ölümünden sonra bu yola girdiğini ifade etmesi tarihi gerçeklerle uyuşmamaktadır. Çünkü Tevhîdenin :

“Mürşidimdir Molla Hünkâr Fahreddin Çelebi”

(yk.98B)

“Hünkâr Fahreddin eşiğidir bizim dergâhımız”

(yk.13B)

İfadeleri açıkça Şeyhinin Mahmut Fahreddin Çelebi olduğunu gösteriyor. Bu zat ise H.1289/ 1880-1881’ vefat etmiştir. Ayrıca yukarıdaki mısraları aldığımızda Dîvân’ı da H.1299 /M.1881 yılında yazılmıştır. Bu durumda Tevhîde , 1891 yılında ölen kızının ve kocasının üzüntüsü nedeniyle Mevleviliğe girmiş olamaz. En geç 1880- 1881 tarihinde intisâb etmiş olmalıdır. Manevi mürşidi ise Hüsameddin Çelebidir ki bu durumu da şu beyitte anlatır:

‘İnabe aldığım şeb bi Hamdillah bu ednanın

Manevi mürşidi oldu Hüsameddin Çelebi

(yk.98 B)

Hayatı süresince ekonomik olarak pek sıkıntı çekmediği insanlara muhtaç olmadığını anlıyoruz:

Ben kanaat hırkasın giydim ezelden eğnime

Değil ahibbâya yârâna sultana yoktur minnetim

(yk64a)

31 Ağustos 1876'da 2.Abdülhamid'in cülus merâsiminde bulunmuştur. Hayatının son yıllarında İbrahim Çelebi Mahallesine taşınan Tevhide Hanım ;

“Ölüm sayyâd-ı âlemdir elinden kimse kurtulmaz”

(yk15a)

Mısırıyla ifade ettiği gibi 55 yaşındayken H.1319 /M.1901 yılında vefat etmiştir. Mezarı Revak Sultan Türbesi mezarlığındadır. Bugün bu mezarlık kaldırıldığından mezar taşı bulunamamıştır. Bu durumda onun şu beytine pek güzel uymaktadır:

Tevhîde nâr-ı hicrinle oldukda şehid-i hasretin

Geçtikçe bas kabrim üzre cânâ pâ-yi devletin

(yk 105a)

H. 1299/ M. 1881 yılında yazılan Dîvânın'da kızı ve kocasının ölümlerinden bahis olmaması tabiidir. Şeyhi olan Fahreddin Efendi'nin ölümüne bir kıt'a söylememesi garip gibi görünse de Şeyhinin 1880-1881 tarihinde öldüğünü bildiğimizden durum anlaşılmaktadır. Muhtemelen Dîvân 1881 tarihinde Şeyhinin vefatından önce kaleme alınmıştır. Annesinin ölümüne yazdığı aşağıdaki şiir :

Görmedi rûy-ı vefâ nakş-ı cihandan göz yumup

‘Akıbet teslimi rûh etdi cenâb-ı ‘izzete

El ayak tutmaz dahi dil söylemez nâçâr olup

İki sâl çekdi demedi vâh ki erdim mihnete

(yk.16B-17A)

Eski zaman kadınları ve onların dünyasına özgü pek çok değeri hissettirmektedir. Yine Aliye Hanımın ölümü için yazdığı kıtadaki:

“Gitti vatan arzusuile gurbette ukbâya âh”

Mısırıyla eşlerinin peşinden imparatorluk coğrafyasında dağ, tepe, çöl dolaşan ve kendi memleketlerinin hasretiyle yanan kadınların solgun yüzleri hatırlımıza gelir.

19.yüzyılda Manisada yaşamış mahalli bir şair olan Tevhîde Hanım , divan şiirinin etkisinde kalmış bir mutasavvıf halk şairidir. Şiirleri vezin ve kafiye bakımından kusurludur. Onun şiirlerini estetik açıdan ilginç kılan gerek beşeri aşkı gerekse ilahi aşkı terennüm edişindeki samimiliktir. Bunun dışında kadın oluşu ona ayrı bir değer vermeyi gerekli kılmaktadır.

Kadın şairlerin divân şiiri geleneği içindeki konumları geleneğe eklemleme çabaları henüz yeterince ele alınmamıştır. Elimizdeki kadın şairlerden kalan eder azlığı bu çabayı daha da güçleştirmektedir. Bu şiilere baktığımızda kadın şairler hakkında Kemal sılayın işaret ettiği nitelikler Tevhîde Hanım için de geçerlidir. Tevhîdenin şiirlerinde aşk, sevgili, rakib, şarap, gibi unsurlar divan şiirinin imge dünyasının yansımasıdır. Tevhîde erkek egemen bu alanda söz söyleyebilmek için bu imgeleri kullanmış ve erkek bir edebiyatın temsilcisi olmuştur. Ayrıca devrinde erkek şairler tarafından hor görülmesi ve bu kişilerle mücadele etmesi, Sılay'ın ana fikrini destekler özelliktedir.

Mevleviliğe mensubiyeti, Tevhîdenin şiirinde tasavvufi bir havanın olması sonucunu doğurmuştur. Bu arada kadın şairler arasındaki dikkate değer bir paralellik de hemen hepsinin bu tarikata mensup olmalarıdır. (...) Tevhîde, şiir vadisine rüyasında Fahreddin Çelebinin verdiği bâde ile girmiş ve ondan destek görmüştür (Pehlivan, 2006: 7-30).

2.2. Sevgilinin Güzellik Unsurları

2.2.1. Saç

Saç renk, koku ve bakımından çeşitli hayal, benzetme ve tasavvurlar içinde ele alınır. Genellikle bu hususlardan bir kaç bir arada zikredilir (Kurnaz, 2012:141). Klasik Türk şiirinde saç en çok kullanılan güzellik unsurudur. Mû, gîsû, zülf gibi adlar altında ve birçok yönden ele alınan saç, sayısız teşbih ve mecazlara konu olmuştur (Pala, 2004: 384).

Sevgiliyi güzel kılan vasıflardan en önemlisi ilk göze çarpan unsurlardan biri olmasından dolayı saçtır. Sevgilinin güzellik unsurlarından en çok üzerinde durulan saçın bu önemi, yüzün güzelliğini daha da artırmasından kaynaklanmaktadır. Saç, âşığı sevgiliye bağlayan ve onu çok fazla etkileyen bir özelliğe sahiptir. Saçlar, âşığı cezbeden aynı zamanda da eziyet eden özellikleriyle karşımıza çıkar. Âşıklar için saçlar yakalanmaktan, bağlanmaktan kaçılmayacak bir güzelliktedir. Âşıkların hem saça bağlanmak istedikleri hem de bağlanmaktan dolayı şikâyet ettikleri görülür (Şahin, 2011: 1852).

Gazellerini incelediğimiz kadın şairlerde saç kelimesinin kullanım sıklığı şu şekildedir: **Mihri Hatun** gazellerinde saç kelimesi “Koku 29, “İp/ Bağ” 25, “Siyah/ Kara” 9, “Çengel” 5, “Dar Ağacı” 3, “Kafir” 3, “Bulut” 2, “Yılan” 2, “Ferahlık, Tuzak, Değnek, Dane, Cadı, Sihirbaz, Gam, Dal Harfî, Dal (Ağaç)” 1; **Leylâ Hanım** “zülf” 8, “zencîr/zencîr-i zülf/ zülf-i zencîr”6, “zülf-i siyeh-kâr/ siyeh-kâr/ zülf-i siyeh/siyeh” 5, “şeb/ şeb-i zulmet/ zülf-i şeb-reng” 3, “kâkül” 3, “gîsu” 3, “silsile-i

zül'f" 3, "zül'f-i 'anber-bû,sâye-i zül'f, leylâ-yı zül'f, kemend-i kâkûl, sünbül-bû, küfr-i zül'f, zül'f-i tiryâk, siyeh kâkûl, turra, fikr-i zül'f, leyle-i zulmet, kâkûlün zinciri, zülfe-i perişan, semen-bû, leylâ, saç" 1 ; **Şeref Hanım** "zül'f" 14, "sünbül" 4, "saç" 3, "zencir" 3, "zül'f-i perişân"3, "turra-i tarra"3, "şeb-bû" 2, "leylâ" 2, "dam-ı turra" 2, "baht-ı siyeh-kâr kâkûl, sevdâ-yı kâkûl, kara kâkûl, zül'f-i bend, zül'f-i kemend, nizâ-ı zül'f-i kemend, seri zül'f, sad-pâre kâkûl, tâb-ı turra, müşg-bâr, zül'f mu'anber, karanfil, dâm-ı zül'f, zencîr-i hâm-ı turra, kemend turra, zül'f-i dil-âvîz, kâkûl, zencîr-i aşk, zül'f-i semmûr, halka-i gîsû, bûy" 1 defa ; **Râhile Sırrî Hanım** "zül'f" 5, "saç" 3, "leşker, sünbül, leyl-i müzlim, mûy-ı zül'f, müşgîn, gîsû-yı perişan, zencîr, bend, kâkûl, leylâ, tel" 1; Âdile Sultan "zül'f" 5, "bend-i zül'f" 2, "zül'f-i yâr, "bend" 2, "ham" 2, "zül'f-i leyla" 2, "kâkûl-i müşkîn, bûy-ı anber, siyah, kâkûl, kemend-i kâkûl-i dildâr, zincir, beste-i zincir-i aşk, tel, benefşe, perişân, zül'f-i nigâr, sevdâ-yı zül'f, zencîr-i zül'f, bend-i aşk, zül'f-i anber-bâr" 1; **Ferîde Hanım** "bend" 2, "zül'f, zül'f-i dilber, sevdâ-yı zül'f-i yâr, küfr-i zül'f, kâkûl, şeb bû, saç, sünbül, gîsû, zencîr-i zül'f-i yâr, kıl ucu, bağlamak, zencîr, zülfüne divâne-veş" 1 ; **Tevhîde Hanım** "zül'f" 5, "zül'f-i zencîr" 4, "saç, leyla, zül'f-i yâr, bend" 2, "fikr-i zül'f, perişân, esîr-i zül'f, dâm-ı zül'f, zül'f-i kemend, sevdâ-yı zül'f" 1 defa tekrarlanmıştır.

Saç aîit benzetmeleri genel olarak şekil, renk ve koku olmak üzere üç başlıkta toplamak mümkündür. Genellikle bu hususlardan bir kaçını bir arada zikredilir. Onun için benzetmeler incelenirken renk, şekil ve koku yönünden bir tasnife gidilmemiş, yeri geldikçe birbiriyle ilgili hususlara yer verilmesi uygun görülmüştür (Kurnaz, 2012: 141, Pala, 2004: 384, Şahin, 2011: 1854).

a. Anber

Klasik Türk Edebiyatında şairler anberden koku ve rengi münasebetiyle bahsederler. Sevgilinin saçını daima misk ve anber kokar. Öyle ki aşık, sevgilinin saçını anacak olsa her yer anber kokusuyla dolar. Sevgilideki hat ve ben ise anberin ta kendisidir. (Pala, 2004: 23).

Leylâ Hanım sevgilinin saçlarının kokusu aşığın aklını perişan etmiştir. Aşkın sevdası ile aşık delilik halinin kendine eğlence olduğunu söyler. Şair sevgilinin saçını anbere benzetmiş ve saç koku yönüyle ele almıştır : "Aşkın sevdasıyla bana delilik eğlencedir. Sevgili aklımı perişan etti anber gibi güzel kokulu saçların."

Bana dîvânelik eğlencedir sevdâ-yı 'aşkınla
Perişân itdi 'aklım zül'f-i 'anber-bûların cânâ

Leylâ, G1/2

Aşığın saçları ne kadar çok dağılırsa o ölçüde kokusu aşıklara az ulaşır. Bunu istemeyen aşıklar kokunun sadece kendilerine ulaşmasını arzu etmektedirler. Şeref Hanım seher vakti sevgilinin saçlarının kokusunu aşıklara ulaştıran rüzgara seslenmekte ve cömertlik eyle dağıtma bütün kokuyu seni seven gönüllere de yer bırak demektir.

Lutf eyle tağıtma meded ey bâd-ı seher hîz
Diller için ol zülfi mu ‘anberde yer olsun
Şeref, G148/2

b.Çevgân

Çevgân, top ve ucu eğri değneklerle oynanan bir oyun türüdür. Bir meydanda ata binilerek eldeki sopa (çevgân) ile topa (gûy) vurma suretiyle oynanır. Guy u çevgân, divan şiirinde adından en fazla bahsedilen oyunlardan biridir. Şairler genellikle sevgilinin yüzünü güzelliğini çevgân oyununun oynandığı meydana; yüzündeki benleri , çene çukurunu aşıkların gönlünü, canını veya başını da topa benzetirler. Sevgilinin saçları ve kakülü ise şekil itibariyle çevgâna benzetilir (Kaplan, 2015: 156).

Mihri Hatun sevgilisine seslenerek “Dost eğer sen saçları çevgan eylersen aşıklık yolunda bende başımı seve seve veririm” demektedir.

Ger sen kılasın dost ser-i zülfünü çevgân
Ben dahi kılâm başımı meydana tekellûf

Mihri, G75/2

Şair veya aşık gönül alan sevgilinin saçlarını çevgan etmesinden bahsetmiştir: “Her ne kadar başımı top eylemiştim ben çalmağa, (lakin) gönül alanlarda saçlarını değnek eglemişlerdi.”

Başımı top eylemişdüm ben egerçi çalmaga
Dil-rübâlar eylemişdi zülfünü çevgânlar

Mihri, G26/4-48

“Saçlarının değneğe benzeyen uçlarına başımı top etmek için aşkının meydanına yiğitçe gelmişlerdeniz.”

Başımı top itmek için zülfünün çevgânına
‘Aşkunun meydânına merdâne gelmişlerdenüz

Mihri, G64/2-69

c. Darağacı, Cellad, İp, Halat, Bağ

Divan edebiyatında sevgilinin saçları, darağacı vazifesi görür. Herhangi bir taşkın harekette bulunan aşık, sevgilisinin darağacında asılarak cezalandırılır. Hallac-ı Mansur’un darağacında can vermesi şairler tarafından çokça kullanılır (Pala, 2004: 105-106).

Eskiden çok ağır suç işleyenler çengele asılarak idam edilmekteydi. Sevgilinin göz celladı, aşığın can hırsızını idam için zülfünü güzellik meydanına çengel eyler. Mihri Hatun gazelinde aşığın öldürücü gözlerinden kaçıp sevgilinin merhametine sığınıp saçlarına asılmayı istediğini beyitte şu şekilde ifade etmektedir: “Ey yâr! Gözlerin saçlarına beni öldüreceğini söylemiş. Yardım et cellad eline verme beni o dar ağacına as.”

Öldürürem dir imiş zülfüne çeşmün beni yâr
Virme cellâd eline as beni ol dâra meded

Mihrî, G14/2

“Gönül saçlarının başına asılmak için canını sürür(ortaya koyar). Ölmeye yer ister işte geldi halat sürür.”

Dil ser-i zülfüne ber-dâr olmaga cânın sürür
Ölmege yer ister uşta geldi urganın sürür

Mihrî, G35/1

“Günah işlememiş gönlüm senin çene çukurunda hapistedir. Saçlarına as kurtar o miskini (garibi) zindandan çıkar.”

Bî-güneh mahbûsdur çâh-ı zenahdânunda dil
Zülfüne as kurtar ol miskîni zindândan çıkar

Mihrî, G39/3

“Boynuna saçlarının halatını takıp çenesini de sana kuyu eylesin.”

Takup boynuna zülfî rîsmânın
Zenâhdanında kılsun sana çâhı

Mihrî, G86/2

“Saçlarının ipine tâ ki cân gönül bağladı. Hizmetine sadıklık ile tende belin (kuşağın) bağladı.”

Rîsmân-ı zülfüne dil tâ ki cânın bağladı
Hıdmetüne sıdk ile tende miyânın bağladı

Mihrî, G194/1

Mihrî Hatun gazellerinde yer alan Darağacı – Cellad- Halat- Bağ ile ilgili beyitler:
“G100/3, G120/4, G120/7, G186/7, G187/4, G155/4, G67/3, G92/6, G128/1, G207/4, G134/6.”

Şeref Hanım “Bu ayrılık ve bu incitme ile gönlüm unutursa bile gönlümü asılan saçlarına darağacı edeyim demektedir.”

Ber-dâr ideyim zülf-i dil-âvîzine gönlüm
Eylerse bu hicrân u bu âzârı ferâmûş

Şeref, G76/4

Tevhide Hanım sevgilinin saçlarına asılmayı kendine bir lütuf olarak görmektedir.
“Gül, eğlen zevk almaya bak kendini bezginliğe verme. Asılacak mertebe o güzelin saçlarıdır dar ağacı değil.”

Gül eğlen zevkine bak kendine verme fütur
Asılacak mertebede o bütün zülfüdür dâr değil

Şeref, G74/3

“Şimdi o perişan saçların dar ağacında olsunda gör. Güneşin yüzüne bir başka durumu keyfiyeti olsunda gör.”

Bağlıdır şimdi ol dârın zülf perişan olsunda gör

Âfitâbın rûyına bir başka şânı olsun da gör
Şeref, G99/1

ç. Dağınık , Perişan

Sevgilinin dağınık saçları aşığın gönlünü perişan eder. Aşık sevgilinin saçlarında kendine bir yer bulma ümidi içerisinde. “Dost! Leylâ’nın saçına Mecnun olalı gör bu dünyaya kendinin nam ve nişanı ne çıktı.”

Dost Mecnûn olalı Leylî saçun sevdâsına
Gör ne çıktı ‘âleme nâm u nişânı kendümün
Leylâ, G91/5

“Yumuşaklığının güzelliği geçen gece meclisi süslemişti. O ayva tüyleri ve beni ile perişan saçları.”

Zeyn itmiş idi meclis hüsn-i letâfeti
Ol hatt u hâl ü zülf-i perîşân geçen gice
Leylâ, G142/5

“ Ben bu gece bir dağınık saçlı sevgili gelir diye umut ederdim. (Onun) yanağının mumuna canımı bu gece pervane eyleyeyim.”

Ben umardım gele bir zülf-i perîşan bu gice
Şem-i ruhsârına pervâne kılam cân bu gice
Leylâ, G246/1

Sırrî Rahile Hanım saçları dağınık olarak ele almıştır: “O düzensiz bir şekilde omuza dökülen saçları içimin açıklığı eyleyem derken aklımı perişan (dağınık, düzensiz) eyledi acaba nasıl çiğ bir aşık olmuş.”

O gîsû-yı perîşânı teferrüç eyleyem derken
Perîşân eyledi aklım ‘aceb sevdâ-yı hâm olmuş
Sırrî G16/4

Leylâ Hanım gazelinde sevgilisinin dağınık saçlarından bahsederek “benim bu gönlüm saçların gibi dağınık bir halde iken derd ve gam ile beni genç yaşımda beni pîr olma derecesine ulaştırdı.”

Zülfün gibi olmakda perâkende bu gönlüm
Derd ü gam ile itdi şebâbet beni pîr
Leylâ, G33/5

“Sevgilinin saçları aşığın aklını başından okadar alır ki Eflatun bile aklını kaybeder.”

Ol zülfî perîşân görenin ‘aklı kalur mı
Yağmaya virür olda dahi ‘akl-ı Felâtun
Leylâ G93/3

Şeref Hanım muhabbet ipinin başına gönül ile bağlı olduğunu baştan çıkarda perişan (dağınık) saçlı olup gezdiğini söylemektedir.

Ser-rişte-i mahabbet ile bağlıdır gönül

Baştan çıkarda zülf-i perîşân olup gezer

Şeref, G51/3

“Ayrılık ve uzaklık ile gönül parça parça olsa buna şaşılır mı? Gönül tarak gibi o perişan saçlarının elindedir.”

Olsa ‘acep mi hecr ü firak ile çâk çâk

Dil şâne-veş o zülf-i perîşân elindedir

Şeref, G54/3

Şeref Hanım gazellerinde perişan kelimesi ile ilgili beyitler: G100/1, G56/6, G185/1.

d.Dal

Zülüfler şekil yönünden lâm, cim ve dâl harfine benzetilir. Bu arada harflerle ilgili bazı oyunlar yapılır. Sevgili güzellik ülkesinin padişahıdır. Adaletle hükmetmek şanından olmalıdır. Boyu elif, iki zülfü de dal olduğu için aşığa “dâd” etmelidir. “Canım! Ağzın ve saçların benim uzun ömrümdür. Ölürem ah bir daha görmezem o mim dudaklarını ve dala benzeyen saçlarını.”

Dehânun cânım u zülfün benim ‘ömr-i dirâzumdur

Ölürem âh görmezsem o mîm ü dâlî bir lahza

Mihri, G151/2

e.Halka

Mihri Hatun peri kadar çok güzel bir sevgilinin saçlarının halkasına zamansız şekilde av olduğunu ve şimdi çok fakir ve düşkün Mihrinin bela tutsağına tutulduğunu dile getirmektedir.

Bir perinün halka-i zülfine nâ-gâh oldu sayd

Şimdi Mihri miskinün dâm- belâsı özgedür

Mihri, G3/8-51

“Saçların yine gönül kuşuna tohum döker ne haldir. Meğer can boynuna halka salar saçların ne kadar aldaticıdır.”

Yine dil murgına dâne döker ne hâldür zülfün

Meger cân boynına halka salar muhtâldür zülfün

Mihri, G94/1

Şeref Hanım “Kendi eliyle gerdanını saçlarının halkasına takıp yerde bağını sürür ki o benim deli gönlümdür.”

Halka-i zülfe takup kendi eliyle gerdenin

Yerde zencîrin sürür dîvâne kim gölümüdür ol

Şeref, G106/4

“Çılgın gönlüm muhabbetin çölünde gezerken o uzun saçın halkasına bağlanmış ne dersin?”

Sahrâ-yı muhabbetde gezerken dil-i şeydâ

Bend eyledi ol halka-i gîsûya ne dîrsin

Şeref, G176/3

f. İntizâr-ı saç

“Saçının bekleyişi beni zillete düşüren karanlıkta koydu. Acıması ve merhameti olmayan ışık saçan aydan ayrıldım yardım edin.”

İntizâr-ı saçı koydı leyl-i müzlimde beni
Rahm u mihri yok meh-i tâbândan ayrıldım meded
Mihri, G6/4

g.Kafir, Küffar, Küfür

Saçın küfre benzetilmesi renk yönünden olmakta, iman ile tezat yapılmaktadır (Kurnaz, 2012: 148). Divan edebiyatında Kafiristan bütün Hristiyan ülkeleri yerine kullanıldığı gibi, Hindistan’ın kuzey batısında bir bölgeye de denir. Kâfir kelimesinin kara renk ile alakası vardır. Bazen sevgili aşığa ettiklerinden dolayı da kafir olarak nitelenir. Bunda merhametsizlik vardır. Kafir sıfatı sevgili için kullanıldığında kelimenin takdir edici, övücü anlamı ile tevriye yapılır (Pala, 2004: 248).

Mihri Hatun sevgilinin saçlarını görünce imanının ferah bulmasını istemektedir: “Dostum cemâlini arz et canımız ferah bulsun. Saçının kafirliğini görüp imanımız ferah bulsun.”

Dostum ‘arz it cemâlün cânımız bulsun ferah
Küfr-i zülfünü görüp îmânımız bulsun ferah
Mihri, G12/1

“Sevgilinin saçlarının kafirliğinde aşk ile can vermeye geldim. Mansur gibi darağacından ben dönmem.”

Küfr-i zülfünde habîbün ‘aşk ile cân virmege
Gelmişem Mansur-veş berdârdan ben dönmezem
Mihri, G101/2

“Rakibi sinirlenip saçlarının çengeline vurma. Hey! Bunun boynuna ip tak (çünkü) bu bir lanetlenmiş köpektir.”

Zülfünün çengâline urma rakibi hışm idüp
Hey bu bir kelb-i lâ’indür tak bunun boynuna ip
Mihri, G7/4

“Kaşı bismillah ile kitabın güzelliğini oku. Saçının kafirliğinde gör onun nice iman gizlidir.”

Kaşı bismillah ile okı cemâli mushafın
Küfr-i zülfünde gör onun nice îmân gizlüdür
Mihri, G41/3

“Halat saçlarınla niçin boynuma bağlıdır dedim. Gösterip gözlerin dedi bu kafirin tutsağıdır.”

Rismân zülfünle niçün bağlıdır boynum didüm
Gösterüp çeşmün didi bu kâfirün tutsağıdır
Mihri, G32/3

“Gözlerin saçlarının kuşağını aşığın boynuna bağladı. Ol kafiri şimdi görün imanına kadar kast eyler.”

Boynına çesşmi ‘aşıkun zünnâr-ı zülfün bağladı
Şimdi görün ol kâfiri kasd eyler imanına dek

Mihri, G90/2

“Saçlarının küfrüyle aşıkları hiç vakit geçirmeden karanlıkta koyup yüzünün nurunu her gündüz ve gece rakiplere sunar yazık.”

Küfr-i zülfîyle koyup ‘uşşâkı zulmetde hemân
Nûr-ı veçhin ‘arz ider her rûz u şeb agyâra hayf

Mihri, G59/2

Sırrî Hanım “Yanağının sunumundan gülbahçesinde ki gül utandı. Saçlarının teli şimdi küfür ehline imanı öğretir.”

‘Arz-ı ruhsârından oldu gülistânda gül hacîl
Mûy-ı zülfün şimdi küfr ehline î mân öğredir

Sırrî, G8/4

Ferîde Hanım gazelinde saçları küfür ve iman mukayesesıyla işlemiştir. Burada sevgilinin saçları aşığın imanını artırmasında vesiledir. “Yanağının nurunun isteğiyle ta başlangıç meclisinde saçlarının küfrüyle iman eden ki gönlümdür ol.”

Arzû-yı nûr-ı ruhsârınla ta bezm-i ezel
Küfr-i zülfünle iden î mân kim gönlümdür ol

Ferîde, G61/2

g. Kemend, Zencir, Bend

Saç, uzunluğu sebebiyle cellat veya avcı kemendine benzetilir. Aşık divanedir. Delileri zarar görmesin diye veya tedavi maksadı ile bağlarlar (Kurnaz, 2012: 145). Klasik Türk edebiyatında aşığın çektiği gam ile sevgilinin saç zincire benzetilir. Gam uzun olduğu ve sonu gelmediği için; zülûf ve saç ise, şekil ve örgü nedeniyle zinciri andırır. Bu zincir yerine göre aşığı bağlar, zindana atar veya asıp idam eder (Pala, 2004:494).

Mihri Hatun sevgilinin saçlarının ipinin boynuna takılmasına aldırış etmemekte ve aşıklar için kavuşma bayramı geldiğinde kendiside sevgilinin saçlarına bağlı olarak bayram edeceğini söylemektedir.

Boynuma taksan n’ola câna kemend-i zülfünü
‘İd-i vasl irse kaçan her kişi kurbânın sürür

Mihri, G35/2

Şair aşığın lisanı ile konuşur ve şöyle der: “Zavallı sen misin hemen saçlarıma tutup mübtela olan. Pek çok canların boynu benim saçlarımin kıvrımına bağlıdır.”

Didi miskîn sen misin zülfüm giriftârı hemân
Nice cânlar boynı bagludur kemendümden benim

Mihri G100/4

Delilik ve zincir kelimeleri birbirine uygun şekilde kullanılmıştır. “Bu deli Mihri’ yi zincir tutmazdı. Saçlarının bağı onu şimdi bir tüy ile köle etti.”

Zencîr tutmaz idi bu dîvâne Mihrî’yi

Bend’itdi bend-i zülfün anı şimdi mûy ile

Mihrî G149/7

Leylâ Hanım aşığın delilik ile zincire vurulmasının arasında bir bağlantı kurmaktadır. Sevgilinin siyah saçlarının düşüncesiyle sabah akşam aklını kaybetmekte ve deliliğin yazısını yazmaktadır.

Fikr-i zencîr-i siyeh-zülfün ile rûz u şeb âh

‘Aklı yagmaya virüp meşk-i cünun karalarım

Leylâ G83/3

“Saçlarının zincirini anıp ağlayıp inlemekteyim. Garip bir mecnunum yine delilikle şöhetim.”

Âh u zar itmekteyim zencîr-i zülfün yâd idüp

Turfa Mecnûnum yine dîvânelikle şöhetim

Leylâ, G86/2

“Saçlarının zincirine Leylayı köle eyleyeli hele deli idim şimdi akıllandım.”

Zülf-i zencîrine bend eyleyeli Leylâyı

Gerçi divane idim şimde hele uslandım

Leylâ, G88/4

“Saçlarının zincirini göz ucuyla olsa da görseler ta haşre kadar bağlayıp deliler kurtuluş bulmaz.”

Göz ucuyla olsa da zencîr-i zülfün görseler

Haşre dek tâ bağlayup dîvâneler bulmaz rehâ

Leylâ, G7/4

Leylâ Hanım’ın Zincir ile ilgili diğer beyitleri: G92/4, G71/3.

Şeref Hanım sevgilinin saçlarını kemende benzetmiş ve sevgilisinin tez gelmesini istemiştir : “Beni yalnızca ayrılığın derdiyle bırakıp gittin amma cömertlik et kemend saçım tez gel.”

Yalnızca bırakup derd-i firâkınla beni

Gitdin ammâ kerem it zülf-i kemendim tiz gel

Şeref, G109/3

“Şeker yağdıran kırmızı dudağını görüp iradesiz oldum. Yârin saçlarının ipine müptela ve av oldum.”

Leb-i la’l-i şeker-bârın görüp bî-ihtiyâr oldum

Kemend-i zülfine yârin giriftâr u şikâr oldum

Şeref, G126/1

Şeref Hanım’ın kemend ile ilgili beyitleri: G131/4, G151/1.

Tevhîde Hanım'ın gazellerinde Zincir kelimesi diğer şairlerde kullanıldığı üzere delilikle ilgi kurularak ifade edilmiştir. “Gönül senin saçlarının ipinden kurtulması olmayacak. Yar senin delinim ister öldür ister as.”

Olmayacak anladım dil zincir-i zülfünden halâs
Yâr senin Mecnunum ister öldür ister as

Tevhîde, G110/1

“Saçları siyahı görünce o zamanda Mecnun gibi olup saçlarının ipine takıldı yok kurtuluşu gönlümün.”

Görünce saçı Leylâ'yı ol demde Mecnûn olup
Takıldı zülf-i zencîre yok halâsı gönlümün

Tevhîde, G124/6

“Melek yüzlünün dünyada saçlarının delisi olalı merhamet eyleyecek mertebede bak sana ben yarım ay gibi oldum.”

Olalı zülfünün melek-simânın ‘âlemde
Terahhüm eyleyecek mertebede bak sana ben hilâl oldum

Tevhîde G135/2

“Ey canan! Gurur vesilemdir yolunda canımı feda eylemek. Zincirinle saçlarına asılmış eyle aman dar ağacı olmasın.”

İftiharımdır cânâ râhından fedâ-yı cân eylemek
Zülf-i zencîrinle berdâr eyle aman dâr duymasın

Tevhîde G140/2

“Gönül, bir gönül alan sevgiliye razı gelip onu beğendi bugün. Takıldı boynuma birden zincirleri saçlarımı bugün.”

Râzı gelip bir dil-rübâyâ gönül beğendi bugün
Takıldı boynuma birden zülf-i kemedi bugün

Tevhîde G142/1

“Birgün elbette dünyanın rezili eder seni o ay parçası. Ey Tevhîde boş bulunup zenciriyle saçlarına bağlanma sakın.”

Birgün eder rüsvây-ı cihân elbetde seni o meh-pâre
Ey Tevhîde boş bulunup zülf-i zencirine bağlanma sakın

Tevhîde, G143/4

Ferîde Hanım sevgilinin saçına asıldıktan beri deli gönlünün başka bir bağa bağlanmadığını biretk maşuğunda karar kıldığını söylemektedir.

Olalı Mansûr-veş berdâr zülf-i dilbere
Hiç dil-i dîvâne-yi bend eylemez bir bağlar

Ferîde, G40/4

Aşık sevgilisinin saçlarına divane olup zincirsiz şekilde bağlanmıştır. “Gönül saçlarına divane gibi zincirsiz bağlandı. İri doğana benzeyen gözlerine av eyledin hayvansız.”

Zülfüne dîvâne-veş bend oldu dil zencîrsiz

Dîde-i şehbâz ile sayd eyledin nahcirsiz

Ferîde G89/2

“Yarin saçlarının zinciri ile bağı olması daha iyidir ayrılığın gamının derdini çekip kayı olmaktan.”

Yeğdirir zencîr-i zülf-i yâr ile bend olması

Kayd olup derd-i gama çekmekden ise firkati

Ferîde G75/6

Âdile Sultan aşk meydanına giren aşığın saçlarının zincirine köle olmazsa bu devranda olamayacağını belirtir.

Dedim güzel beni zencîr-i zülfün eyledi bende

Dedi bu bend-i ‘aşkı istemezsen girme devrâna

Âdile, G151/4

“Gönül muhabbetin zevkiyle doldu efkarım kalmadı saçlarının bağına dolanıp canımı kurban eyledi gitti.”

Gönül zevk-ı mahabbetle dolup kalmadı efkârım

Dolaşıp bend-i zülfe cânı kurbân eyledi gitti

Âdile, G171/3

“Gönül alan sevgilinin saçlarının ipine gönül güçlü şekilde bağlanmış. Yârin saçının bağına o dur ki delilik olmaz.”

Dil kemend-i kâkül-i dildâra rabt olmuş kavi

Bend-i zülf-i yar gönül olmaz kim odur divanelik

Âdile, G83/7

h. Saç, Kıl, Tel

Sırrî Hanım beytinde saçların aşıklar zümresini hayrete bıraktığını bir keman kaşlı sevgiliden yol göstereni olduğunu ifade etmektedir.

Çeşm ü zülfü zümre-i ‘uşşâkı salmış hayrete

Bir kemân ebrûdan oldu çok şükür irşadımız

Sırrî G14/3

“Edeple devletin ayağının toprağını öp yardım eyle. Yârin saçlarına dokunma sakın ki tarak tel kırar.”

Edeple hâk-i pâ-y-ı devletin takbile himmet kıl

Takınma zülfine yârin sakın kim tel kırar şâne

Sırrî G27/2

“Aman sevgilinin saçların pek dolaşma sakın. Korkarım nazik bir yerdir kırarsın telleri.”

Zülfüne yârin tolaşma el-aman pek kıl hazer

Korkarım bir cây-ı nazikdir kırarsın telleri

Sırrî, G31/5

“Ey Sırrî! Gönlü zincir ile bağlamak olmaz ancak o Padişahın kakülünün ipine özgüdür.”

Zencîr ile bend eylemek olmaz dili Sırrî

Ancak o şehin kâkülünün târına mahsus

Sırrî, G17/6

Leylâ Hanım sevgilinin artık rakibe karşı yüz vermemesini saçlarını havalandırıp aşığını artık perişan etmemesi gerektiğini söyler.

Agyâra karşı turraların şânelendirüp

‘Uşşâkı gayri itme perişân aman aman

Leylâ, G89/2

Ferîde Hanım kıl kelimesiyle saçı ifade ederken yine sevgilinin gönlünü asan bir unsur olarak ele almaktadır. “Aşıkların gönlünü güzelim kıl ucuyla bağla. Sokağının semtinin başında güvercin gibi dönsün yürüsün.”

Kıl ucuyla güzelim bağla dil-i uşşâkı

Ser-i kûyunda kebûter gibi dönsün yürisün

Ferîde, G88/3

i. Kıvrıcık Saç

“Rüzgar gibi yıllarca isteğinden koştum.Sonunda o kıvrıcık saçlı güzele esir oldum.”

Yel gibi yıllar ile hevâsında yelmişem

Oldum esîr âhir o zülf-i müca’ada

Mihri, G147/2

Şeref Hanım sevgilinin “Ben hata yakıştıramam kıvrıcık saç lülelerine. Benim garip başımı sevdalara uğratan sensin.”

İtmem isnâd-ı hatâ ben turra-i tarrâlara

Uğradan sensin garib başım benim sevdâlara

Şeref, G203/1

1. Leyla

Saçın Leylâ’ya teşbihi, bu kelimenin gece ve karanlık manası dolayısıyla siyahlık ifade etmesine dayanır. Leylî zülf, Leylâ vb. sözlerle zikredilen bu benzetmede Mecnûn da devamlı yer alır (Kurnaz, 2012: 149).

Sırrî Hanım beytinde sen saçları leyla dudakları şirine tutuldum Senin alışverişin Kays ve Ferhadın işlerini azalttı demektir.

Sen saçı Leyla lebî Şirîne oldum mübtelâ

Kays u Ferhâdı kesâda verdi bâzârın senin

Sırrî, G18/3

Âdile Sultan Leylanın saçlarını kıvrım eder kıvrım ile birçok mecnunu çok tuhaf ağlamaklı eyler demektir.

Zülf-i Leylâ-yı ham-eder ham ile

Nice mecnunu ‘aceb giryân eder

Âdile, G62/6

j. Leşker-i Zülf

Sırrî Rahile Hanım sevgilinin zülfünü ik yana doğru sarmış şeklinde askere benzetmiştir. “Karışık gönlümde gül yanağından mum renkli benin, saçlarının askerini dağıtmış olan taraklar bana ağlar.”

Dil-girifte gül ruhında hâl-i ‘anber fâmına
Leşker-i zülfün tagıtmış şâneler ağlar bana

Sırrî, G3/8

k. Mânî

Sevgilinin güzelliği bahsinde, çok söz edilen bir imajdır. Bihzâd ile birlikte anıldığında da olur. Sevgilinin saçı ve aşığın kendisi Mânî’ye benzer (Pala, 2004: 297).

Şeref Hanım sevgilinin saçlarını Mânî’ye benzetmiştir. “Sevgilinin dudakları Behzâd’a, saçları Maniye hayret verir. Sevgilinin şeklinin almaya bir yüz suret bulunmaz.”

Lebi Bihzâd’a zülfi Mânî’ye yârin virür hayret
Bulunmaz olmağa tasvirini bir vech ile suret

Şeref, G21/1

l. Misk

Divan şiirinde en çok konu edinilen maddelerden birisidir. Kokusu ve rengi ile sevgilinin kokusu, ayva tüyleri, beni, kaşı, saçlar; gece, mürekkebe vs. miske benzerler. Çin, Hıta, Hutun kelimeleri, miskin çıktığı yeri; ahû da misk geçişini bildirir (Pala, 2004: 324).

Mihri Hârun sevgilinin saçlarının kokusunu miske benzetmiştir. ‘Saçlarının kokusu gibi güzel koku saçan (başka) misk olamaz. (Sevgili) yanağın gibi nesrin (yaban gülü), boyun gibi serv ağacı olamaz.”

Bûy-ı zülfün gibi ‘anber-bâr miskîn olmaya
Hadd ü kaddün gibi ra’nâ serv nesrîn olmaya

Mihri, G1/1

“Yeryüzünün dimağı (zihni) senin saçının kokusuyla doldu. Misk ü amber olsa ancak bu kadar olur.”

Saçından oldu mu’attar demâğ-ı rûy-ı cihân
‘Abîr-i mişk ile bu ‘anber ise ancak ola

Mihri, G2/3

Mihri Hatunun gazellerinde misk kelimesinin geçtiği diğer beyitler şunlardır: “G28/1, G35/3, G52/1, G31/6, G84/3, G89/1, G95/8, G136/6, G106/7, G116/1, G131/1, G139/1, G203/2, G157/2, G15/1, G3/6.”

Sırrî Rahile Hanım saçları misk olarak ele almış ve kürk şekline benzetilmiştir. “Başına taktığın o şapka külâhından geç ki o saçları misk kokulu yansıyıp gül yüzünde yer yer kürk şeklin gösterir.”

Geç külâhından kim ol müşğîn zülfün ‘aks edip
Gül yüzünde câ-be-câ semmûr şeklin gösterir

Sırrî, G12/6

Âdile Sultan sevgilinin saçlarının kokusunu miske benzetmiştir. Tasavvufi yönüyle düşünüldüğü zaman şairimiz kaküllerin dahi zikri olduğunu ifade etmiştir. “Akıl ve can ve gönül gider eğer sevgilinin hayali gelse. Misk kokan kaküllerinin zikri anber kokusundan lezzetli.”

Akl u cân ü dil ma’şuk hayâli gelse ger
Kâkül-i müşkin zikri bûyî anberden leziz

Âdile, G24/7

m. Müşg-bar

Sevgilini saç, yanağı, beni vs.müşg olarak nitelendirilir (Pala, 2004: 344). “Ceylanları tercihsiz çöllere düşüren mutlaka senin misk saçan kokunun tesiridir.”

Düşüren âhûları sahrâlara bî-ihitiyâr
Mutlaka te’sîr-i bûy-ı müşg-bârındır senin

Mihri, G102/6

n. Siyah- Kara , Kabe Örtüsü, Şam, Leyli

Divan edebiyatında saç genellikle siyah renkle ifade edilirken sevgilinin yüzünün etrafını saran saç da kabe örtüsüne benzetilmektedir.

“Put gibi güzel olan sevgili saçlarını yanakları üzerine indirirse nolur ki! Kabe’nin örtüsü ki siyahlar olsa yakışır.”

Çekse zülfini sanem ruhları üstüne n’ola
Yaraşur Ka’benün örtüsü ki ola karalar

Mihri, G25/3

Gönül, güzellik bağına el uzatmasın diye yılan benzeyen siyah saçlarını gül bahçesinde yatırdılar.”

Dil düzdi bâğ-ı hüsnine el sunmasun deyü
Zülf-i siyâh-ı mârı gülistânda yatdılar

Mihri, G30/2

“Yanağını saçlarının siyahında gizlice yatar gördüm ve sandım (ki) bulutun içinde gök yüzünün ay’ı yatar.”

Gördüm ruhını zülfî şebinde nihân yatur
Sandum sehâb içinde meh-i âsumân yatur

Mihri, G47/1

“Saçlarının içinde yüzünün nurunu görelî, kainatın başı dönüp, parlak ay ona imrenmiştir.”

Görelî zülfün şebinde yüzünün envârını
Çarh ser-gerdân olupdur mâh-ı tâbân imrenür

Mihri, G49/2

“Mihrinin çaresiz gönlü bin can ile gitti. Ol miskin (aşık) sevgilinin saçlarının siyahında vatan edindi.”

Mihri'nün bin cân ile gitdi dil-i bî-çaresi

Şâm-ı zülfinde habîbün tutdı ol miskîn vatan

Mihri, G131/5

“Gördüler siyah saçının bağında deli gönlümü , gönül ehilleri Leyla ve Mecnun divanını bağladılar.”

Gördiler leylî saçun bendinde mecnun gönlümi

Ehl-i diller Leylî ve Mecnûn divânın bağladı

Mihri, G194/4

Mihri'nin Siyah- Kara -Kabe Örtüsü-Şam- Leylî ile ilgili diğer beyitleri şunlardır: Gönül saçlarının siyahında yolunu kaybetmiş olmasa buna şaşılmaz. Ey dünya güzellerinin padişahı olan sevgili o güzel yüzün ay ışığıdır.”(G50/3) “Dostum gönül kuşuna kara saçların ağ kurmuş, ah illa ki göz kızartıp müşkül tuzığa düştün.” (G73/1) “Nitekim savaşırm (gayret ederim) ay yüzlü güzellere meyil etmemek için. Yoldan çıkarır beni saçı kara yüzü beyaz bir güzel.” (G73/2) “Bazen saçları engel olur yanaklarına bazen ayva tüyleri. Mihri bulutun içinde kimsenin ay'ı kalmasın.” (G80/6) “Ey felek' günahım nedir katında senin ki bir gün beni saçları siyah olan sevgili ile eş etmedin.”(G160/2) “Güneş yüzünün ışığı ufukları baştanbaşa kapladı saçlarının giden siyahı engel olmasa güneş batmazdı.”(G196/1)

Leylâ Hanım gazelinde sevgilinin saçlarının rengi ile ilgili siyah kelimesini oldukça sık kullanmıştır. Saçların siyahı ile baht kelimesini özdeşleşmiştir:“Gece rengi saçların bu siyah bahtımla anıp ahımın dumanıyla yine dünyayı bu gece karanlık ettim.”

Zülf-i şeb-renginle bu baht-ı siyahım yâd idüp

Dûd-ı âhımla yine dünyâyı târ itdim bu şeb

Leylâ, G11/6

Leylâ Hanım sevgilinin siyah saçlarını samur kürküne benzetmiştir: “O siyah siyahlı olan saçlarını yüzünün nuru üzerinde görenler sanki beyaza kaplı samur kürkünü görsünler.”

Görenler nûr-ı veçhin üzre ol zülf-i siyeh-kârı

Beyaza kaplı guyâ ferve-i semmûr görsünler

Leylâ, G25/3

“Saçlarının sarhoşluğunun deliliğiyle çöle ve sahraya gidermiş. Meğer kuralmış onların meskenleri bağlar ile dağlarmış.”

Gider divâne-i leylâ-yı zülfün deşt ü sahrâyâ

Meğer kânun imiş meskenleri bağlarla dağlarmış

Leylâ, G47/5

“Her seherde köyünün kabesinde sabah rüzgarı estikçe. Aşığına siyah saçlarından gelir güzel koku.”

Her seherde Ka'be-i Kûyunda esdikçe nesîm
'Âşıka zûlf-i siyahından gelür 'anber-şemim

Leylâ, G75/1

Leylâ Hanım'ın gazellerinde siyah kelimesinin geçtiği ilgili beyitler : G81/1, G110/1, G114/2, G114/3, G118/2.

Şeref Hanım sevgilisinin saçlarını renk yönüyle ele almış ve leyla kelimesini kullanmıştır. "O saç leyla köyümde gezip dolaşan aşkımın zincirine bağlı benim mecnunum mudur demez."

O saç leylâ dimez kuyumda cevân eyleyen
Beste-i zencîr-i 'aşkım kendi mecnunum mudur

Şeref, G31/3

Ey saçları leyla! Acı, merhamet eyle senin aşkın ile deli gönlüm kendine sahip çıkamıyor ki gözlerimdir o."

Ey saç leylâ terahhum it senin 'aşkın ile
Kendine mâlik değil divâne kim çeşmimdir ol

Şeref, G114/3

Şeref Hanım da diğer kadın şairlerimiz gibi sevgilinin saçlarının rengi olarak siyah kelimesini şiirinde yer yer işlemiştir.

"Kakülün nur dolu yüzünün güneşine düştükçe, siyah kara bahtım gün gösterir mi?"

Düşdükçe mihr-i vech-i pür-envâra kâkülün
Gün gösterür mi baht-ı siyeh-kâra kâkülün

Şeref, G93/1

"Baştan bin tane divane aşıklar çıkar. Eğer tarak siyah kakülünü harekete geçirirse."

Başdan hezâr 'âşık-ı dîvâneler çıkar

Tahrîk iderse şâne eger kara kâkülün

Şeref, G93/2

"Zavallı olduğum için ey zahid beni ayılayıp kınama. Ne çare (elden ne gelir) sevgilinin saçlarının siyahını ezberlemek varmış nasipte."

Perîşân olduğumçün tan u ta'yib eyleme zâhid

Ne çâre var imiş sevdâ-yı zûlf-i yâr ezberde

Şeref, G213/2

"Yüzünün güneşini ve saçlarını düşünerek gecem gündüzüm böyle geçmekte seni sevdim seveli."

Mihr-i rûyın ile zûlf-i siyehin fîkr iderek

Geçmede leyl ü nehârım seni sevdim seveli

Şeref, G240/3

Tevhîde Hanım aşığına seslenmekte sen saç siyah olan sevgiliye kimse benim gibi mecnun olamaz demektedir.

Şirin'in aşkı değil mi Ferhad'a dağı yarıran
Sen saçı Leylâ'ya Tevhîden gibi kimse Mecnûn değil
Tevhîde, G71/7

Sevda kelimesi hem kara sevda bitmeyen bir sevgi hem de siyah renk manasında kullanılmıştır diyebiliriz. “Akıl deli, gönül hüznü gezdirir aşkın beni. Saçlarının sevdası ve benin ile ağlayan gözlü oldum ah.”
Akıl mecnun gönül mahsun gezdirir aşkın beni
Sevdâ-yı zülf ü hâlinle çeşm-i giryân oldum âh
Tevhîde, G153/4

Ferîde Hanım sevgilinin siyah saçları ile ızdıraplı bir halde ta geceden sabahlara kadar gözlerinde rahat uykunun olmadığını söylemektedir. “Yine yârin saçlarının siyahı ile çok ızdıraplıyım ben. Gözlerime rahat uykunun hayali geceden ta sehere kadar gelmez.”
Yine sevdâ-yı zülf-i yâr ile pür ıztırabım ben
Hayâl-i hâb-ı rahat dideme şeb-ta-seher gelmez
Ferîde, G52/5

Âdile Sultan gazelinde ay yüzlü sevgilinin ahu bakışlı siyah gözlerini siyah kaküllü kadeh elinde ateş gönülde o güzellerin şahını gör demektedir.
Vech-i mâh âhû-nigâh çeşmi siyâh kakül siyah
Câm elde şu'le dilde ol şeh-i hûbânı gör
Âdile, G57/8

“Siyah saçlarını büklüm büklüm ile birçok Mecnunu perişan eyledi.”
Zülf-i Leylâ-yı ham ender-ham ile
Nice Mecnûnu perişan eyledi
G178/6-464

o. Sünbül-Reyhan

Sünbül ve reyhan sevgilinin saçlarıyla ilgili olarak ele alınmaktadır. Şekli ve kokusu itibarıyla sevgilinin saçına benzer (Pala, 2004: 414).

Mihrî Hatun gazelinde sevgilisinin saçlarından bahsederken . “O saçı sünbül , yüzü dolunaya sıhhat (afiyet, sağlık) yaraşır. O yanakları lale dudakları kırmızı (sarhoş ediciye) sıhhat yaraşır ” demektedir.
Ol saçı sünbül yüzi bedr aya sıhhat yaraşur
Ol ruhi lâle lebi hamrâya sıhhat yaraşur
Mihrî, G23/1

Şimdi Mihri bu sözü daima can ve gönülden söyle! O saçı sünbül, yüzü dolunay gibi olan sevgiliye sıhhat yaraşır.”
İmdi Mihrî bu kelâmı cân u dilden di müdâm
Ol saçı sünbül yüzi bedr aya sıhhat yaraşur
Mihrî, G23/6

“Dünya bahçesinde sümbül ve gül örtülüler çoktur lakin bu kakülün gibi bir yasemin döşeyen saç görmedik.”

Sümbül ü gül-pûşlar çoktur cihan bağında lîk
Bu külâlün gibi bir zülf-i semen-sâ görmedük

Mihri, G92/4

“Güzellik bahçesinde saba rüzgarı saçlarını salladığında goncalar neşelenip saçlarına reyhan imrenir (özenir).”

Bâğ-ı hüsnünde sabâ depretdüğünde zülfünü
Goncalar handân olup zülfüne reyhân imrenür

Mihri, G49/4

“Mihri her an uzun ömürlü olmak istersen saçları sümbül, gözleri nergis, ayva tüyleri reyhanlarla birlikte ol.”

Mihri her-dem olagör ‘ömr-i tavîl ister isen
Zülfî sümbül gözi nergis hatı reyhanlarla

Mihri, G153/8

Mihri Hatunda sümbül ve reyhanla ilgili diğer beyitler : “G137/3, G159/1, G183/2, G170/2.

Sırrî Hanım saçları sümbüle benzetip gözlerin nergis olup gözlerini yumduğunu belirttiği beyitinde lalelerin çadırının toprağın altına gizlendiğini söyler: Yumdu nergis gözlerin sümbül verip gîsûların

Lâleler otağı zîr-i hâke pinhân oldu hep

Sırrî, G4/4

Leylâ Hanım sümbülden maksadın sevgilinin kakülleri olduğunu ifade eder: “Nola ben koklarken sümbülden renk ve koku alsam. Sümbülün kokusundan gaye kakülünü anmaktır.”

Şemm iderken ben nola sümbülden alsam reng ü bû
Kâkülün yâd eylemekdir bûy-ı sümbülden garaz

Leylâ, G50/2

Şeref Hanım dağa çıksam gönül sümbülü görüp saçlarını hayal eder. Serve baksam gözlerim yürüşünü arzu eyler diyerek her baktığı yerde sevgilisini hayal etmiştir.

Taga çıksam dil görüp sümbül ider zülfün hayal
Serve baksam gözlerim refîân eyler arzû

Şeref, G179/2

“Omuzlarına dökülen saçlarının kokusunu alamadım. Sümbül mü karanfil mi yoksa misk-i anber mi nedir bu?”

Zülfündeki bûyun eserin eylemedim şemm
Sümbül mi karanfîl mi ya ‘anber mi nedir bu

Divan edebiyatında saç reyhan sünbül gibi koku veren çiçek olarak işlenmektedir. Ferîde Hanım'da gazellerinde geleneğe uygun şekilde ele almaktadır. “Senin kaküllerin gece koku veren çiçek midir yoksa reyhan mıdır. Ey iki nergis gözün cadu ve süzgün bakışların bir acayip fitneci midir?”

Senin kâküllerin şeb bû mıdır eyâ

Dü çeşm-i nergisin câdû ve gamzen bir aceb fettân

Ferîde, G63/2

“Yanağın gül saçın sünbül boyun düzgün uzun salınan servidir. Ey parlayan ay gibi güzel baştan ayağına kadar ateş ve güzelliğinin gülbahçesisin.”

İzârın gül saçın sünbül bayun serv-i hırâmândır

Ser-â-pâ gül-sitân hüsn ü ateş meh-i tâbân

Ferîde, G63/3

ö. Turra-i Tarrar, Turra- Ham-ı , Turra, Kemend-i Turra

Turra, gül fidanı üstünde reyhan destesi olarak tasavvur edilir (Kurnaz, 2012: 150). Şeref Hanım gazeline perişan olmasına sebep saç lülerini göstermektedir: Sabah rüzgarı huzur yeri olan gönlümü dağıtma çünkü tarak gibi perişan olduğum o gönül çalan saç lülesi içindir hep.”

Sabâ ârâm-gâh-ı gönlümü dağıtma çün şâne

Perişân olduğum ol turra-i tarrâr içündür hep

Şeref, G12/2

“O Leyla tabiatın aşkının sevdasıyla inleyen gönlü perişan etmeye vesile olan, gönül çalan saç lülesidir.”

O Leylâ-meşrebin sevdâ-yı ‘aşkıyla dil-izârı

Perişân itmeğe ol turra-i tarrardır bâ’is

Şeref, G24/3

Sevgilinin eziyetlerine katlanamayan Şeref Hanım sabırlı olması gerektiğini kendine telkin etmektedir: “Şeref sabreyle bu deli gönül birgün olgunlaşmamış kıvrıcık saç lülesinin zincirinin ipinden azad olacaktır.”

Sabr eyle Şeref bu dil-i divânede bir gün

Zencîr-i ham-ı turradan âzâd olacaktır

Şeref, G38/5

“Tarak misali eğer parça parça olursanda kıvrıcık saç lülesinin ipinden ey gönül kurtulan mı var yoktur?”

Misâl-i şâne eger çâk çâk olursanda

Kemend-i turradan ey dil rehâ mı var yokdur

Şeref, G53/2

“Saçlarının tuzağından mümkün değil kurtuluş bulamam. Bu gönül kuşu dünya musibetinin elindedir.”

Mümkün değil rehâ bulamam dâm-ı turradan

Bu murg-ı dil bir âfet-i devrân elindedir

Şeref, G54/4

“Alİna düşen kıvrıcık saçın tuzağından bolluğu ümid eyler miyim çünkü güçsüz gönlümün kuşunun hapisliği tutsaklığı kast edilmişken.”

Eyler miyim ümîd-i rehâ dâm-ı turradan
Çün kasdı habs-i murg-ı dil-i nâ-tüvan iken

Şeref, G146/3

p. Vatan- Mesken

Sevgilinin saçları bir vatan ve mesken olarak görülür. “Gönül saçlarını vatan edeli bütün insanlar söyler. Yoktur cihanda Mihrî senin meskenin gibi.”

Dil züfûni vatan ideli dir kamu ünâs

Yokdur cihânda Mihrî senün meskenün gibi

Mihrî, G187/5

r. Yasemen

Divan şiirinde daha çok rengi, kokusu ve yaprağı dolayısıyla anılır (Pala, 2004: 480). Leylâ Hanım sevgilinin saçlarının kokusunu yasemine benzetmiştir: “O yasemin kokulu saçlara meyil etti gönül kaşlara o omuzlara dökülen o saçlara bağlandım o deli benim şimdi.”

Ol zülf-i semen-bûya meyl itdi dil ebrûya

Bağlandım o gîsûya divâne benim şimdi

Leylâ, G113/3

s. Yılan (Mar)

Hazinelerin yılanlara bekletildiği inancından hareketle sevgilinin yüzü genç; zülfü de uzunluğu, siyahlığı, kıvrım kıvrım oluşu sebebiyle yılan (mâr, bin başlı ejder, efi-i Dahhak) şeklinde ifade edilmektedir (Kurnaz, 2012:144).

“Yanağının zamanında dudaklarının uyuşturucusunu satmak için gönlü kendine çeken güzel iki yılan benzeyen saçlarını eline almış.”

Devr-i ruhında satmaga tiryâk-ı leblerin

Dilber eline almış iki zülfî mârını

Mihrî, G197/5

ş. Zülf- Kahkül- Gîsu

Kürşat Kamil Şahin zülf kelimesi ile ilgili şairler tarafından üzerinde en çok durulan ve en beğenilen saç şekli zülf olarak tespit etmiş şiirlerde o kadar çok kullanılmıştır ki artık saç dendiği vakit zülf akla gelir olmuştur demektedir (Şahin, 2011: 1853). Divan şiirinde zülf ile kakül aynı anlamda kullanılmıştır (Pala, 2004: 253).

Mihrî Hatun gazelinde “Saçlarına baş kaldırdı süzgün bakışların gönüller şehrini yaktı. Şimdi dünyaya fitne senin fesada teşvik eden gözlerinden çıkar ”diye sevgilisine seslenmiştir.

Zülfüne baş koşdı gamzen yaktı gönüller şehrini
Şimdi fitne ‘âleme sen çeşmi fettândan çıkar

Mihrî, G39/6

“Saçların ve kaşın boyunu gördüm ki can ondan çıkar. Bunlara can vermeyen aşık elbette canandan çıkar.”

Zülfün ü kaşun kadün gördüm ki cân ondan çıkar
Bunlara cân vermeyen elbette cânândan çıkar

Mihrî, G39/1

“Uzun ömrüme yine değişmeyen delildir çünkü yanaklarında bulunan saçlarını put gibi güzel olan sevgiliye uzattılar.”

‘Ömrü tavilîne yine sâbât delîldür
Çün ruhlarında zülfi sanemler uzatdılar

Mihrî, G45/4

Mihrî Hatun’un gazellerinde geçen zülf ile ilgili beyitler : G46/7, G61/4, G64/6, G53/3, G62/3, G73/5, G84/6, G88/4, G88/5, G94/2, G94/3, G94/4, G94/5, G138/3, G139/3, G149/4, G158/5.

Leylâ Hanım’ın gazelinde saç sevgilinin ay gibi parlayan yüzüne bir örtü gibi görüp sevgilisine seslenmiştir. “Ay gibi parlak yüzüne saçlarını tarayıp gel örtü etme. Karanlığın gecesinde bulut çıkarsa insan kalır”

Tarayup zülfünü meh-rûyına gel itme nikâb
Şeb-i zulmetde kalur âdem eger çıkırsa sehâb

Leylâ, G9/1

Leylâ Hanım gazelinde deli gönlüm bir güzelde karar kıldı diyerek sevgilinin yanaklarını sabah parlaklığına benzetirken saçlarını ise akşam olarak nitelendirmiştir.

Dil-i divâne ki bir bütde karar itdi anın
‘Arız u zülfi benim subh ile şamımdır

Leylâ, G29/3

“Saçlarını sıfatlandırmamak küfrüme sebeptir. Hele uykulu gözler islam düşmanımdır.”

Zülfi vasf eylememe bâ’is-i tekfirimdir
Çeşm-i mahmur-ı hele düşmen-i islâmımdır

Leylâ, G29/4

Leylâ Hanım kaküllerin aşğın aklını ve fikrini darmadağınık ettiğini söyler: “Fesin altından kakülleri seyr edip dün perişan edip bu gece benim aklımı ve fikrimi ya hu darma dağınık ettim.”

Zîr-i fesden dün perîşân seyr idüp kâkülleri
Akl u fikri ben de yâ hû târ-mâr itdim bu şeb

Leylâ G11/3

“Seni ben gönlümün hazinesine gizlemiştim lakin kakülün hayali gönlümde hasretin
yılanı olmuştur.”

Seni ben kenz-i dilde gerçi pinhân eyledim ammâ
Hâyâl-i kâkülün gönlümde mâr-ı hasret olmuştur

G26/7

Leylâ Hanım gazellerinde yer alan zülf ile ilgili beyitleri: G47/1,
G96/2, G2/6, G72/5, G78/3, G92/3, G37/3, G82/2, G.84/1, G93/2, G111/3.

Şeref Hanım sevgilinin saçlarının gece kokusu ile sünbül nedeniyle canım kıl gibi
kaldı amma saçlarının sohbetini uzatıp çok dedikodu ettim bu gece demektedir.

Kılca kaldı cânım ammâ sünbül ü şeb-bû ile
Bahs-i zülfin uzadup çok kıl u kal itdim bu gece

Şeref, G13/2

Saçlar aşık için tuazk olarak görülmektedir. Gönül saçlarının tuzağına tutulmuş bir
esirindir. Ta ölünce kayıt ve serbest bırakılan ve kurtuluş bilmem nedir?”

Dâm-ı zülfünde tutullmuş bir esirindir gönül
Tâ ölünce kayd u âzâd u rehâ bilmem nedir

Şeref, G35/3

Şeref Hanım’ın gazelinde zülf ile ilgili beyitler: G50/5, G119/1, G156/3, G161/3,
G169/1, G176/4, G185/2, G200/1, G212/2, G216/4, G237/2, G93/4, G100/4,
G112/4.

Tevhîde Hanım derdine derman ararken ah etmesinin başına daha çok dert açtığını
söyler. “Saçlarının düşüncesiyle meşgul iken o sırada hesapsızca ah eyledim.
Derdime derman ararken bin dert kazandım bu gece.”

Fikr-i zülfünle o rütbe bî-hesâb âh eyledim
Derdime derman ararken bin dert kazandım bu gece

Tevhîde, G87/2

Aşıkları çok olan sevgili karşısında kendini uyaran Tevhîde kendine topla saçlarına
köle olma sakın. Düşkünleri dünyadan vazgeçer canlarından bezermiş demektedir.

Kendini topla Tevhîde zülfüne bend olma sakın
Üftâdeleri cihandan geçer candan bezermiş

Tevhîde, G110/1

Tevhîde Hanım’ın Zülf ile ilgili diğer beyitleri: G107/3, G123/3, G134/4, G141/2,
G99/5.

Ferîde Hanım gazelinde sevgilinin saçlarını ve benini zalim olarak görmüş ve sakınmak gerektiğini söylemiştir.

Hazer eyle o şûhun hâl-i zülf-i bî-amânından
Dil garet ider bir merdüm-i cerrâr olmuşlar

Ferîde G36/3

“Koklar mıydım bu zamanın goncasının elini öpüp. Sevgilinin yanağı ile saçlarına merakım olmasa.”

Şemm ider miydim bu dehrin gonca dest-bûsını
Ârız-ı cânân ile gîsû merakım olmasa

Ferîde G70/4

Âdile Sultan sevgilinin saçlarını gören gönlün aşka esir olup hayranlığının çok fazla artacağını söylemektedir. “Gönlü kendine çeken sevgilinin yüzü bazen gizli bazende cana açık olur. Görse gönül saçlarını aşkına esir olup hayranlığı çok fazla olur.”

Vech-i dilber geh nihân gâhi ‘ayân-ı cân olur
Görse dil zülfün esîr-i ‘aşk-ı pür hayrân olur

Âdile G30/1

Yârin saçlarına bağlanan aşık bu dünyadan varlığını terk eyler. Gönül ise yâriden başka kimsenin zinciriyle tutulamaz ancak sevdiği onu aşkıyla esir eder.

Zülf-i yâre bend olup kayd-ı cihânı eyle terk
Zabt olunmazsın diğer zincirlerle ey gönül

Âdile, G95/7

“O gönle huzur veren sevgilinin güneşini görünce ışığından tanıdım. Göğsündeki saçlarını yüzüne örtmüş o parlayan ayım.”

Ziyasından görünce bildim ol şems-i dil-ârâyı
Sîne zülfünü örtmüş rûyuna olmâh-ı tâbânım

Âdile, G119/4

Âdile Sultan gazellerinde geçen zülf ile ilgili beyitler: G138/4, G132/7, G139/4, G151/1, G151/2, G152/5, G178/2.

2.2.2.Kulak

Divan şiirinde kulak şekil yönüyle gül benzer, kıvrımlıdır. Kulağın burulması nedeniyle tanbur ile zikredilir. Çünkü tanburu akord eder gibi aşığın kulağını burmak gerekir (Pala, 2004: 171).

Gazellerini incelediğimiz kadın şairlerde “kulak” kelimesinin kullanım sıklığı şu şekildedir: Mihrî Hatun gazellerinde “guş” kelimesi 1 defa kullanılmıştır. Sırrî Rahile Hanım gazellerinde kulak kelimesi hiç kullanılmamıştır. Şeref Hanım gazellerinde “guş” kelimesi 1 defa tekrar edilmiştir. Leylâ Hanım gazellerinde kulak kelimesi hiç kullanılmamıştır. Tevhîde Hanım gazellerinde “Gûş” kelimesi 2 defa tekrarlanmıştır. Ferîde Hanım gazellerinde “guş” kelimesi 1 defa tekrar edilmiştir.

Leylâ Hanım gazellerinde kulak kelimesi hiç kullanılmamıştır. Adîle Hanım gazellerinde “guş” kelimesi 1 defa tekrar edilmiştir.

Mihri Hatun Ey Dost! Niçin bu feryadıma kulak vermedin. Yoksa bülbülün inlemesi güle hoş mu gelir demektir. Kulak vermek kelimesini dinlemek anlamında kullanırken gül kelimesini mısrasında kullanma sebebi kulağın şekil itibariyle divan edebiyatında bu şekilde anılmasından kaynaklanabilir.

Niçin ey dost efgânuma guş eylemedün
Bülbülün hoş mı gelür yohsa güle zârlığı

Mihri, G178/2

Şeref Hanım da Mihri Hatunda olduğu sevgilinin aşığa kulak vermediği ne kadar ağlasa dahi o işveli güzelin önemsemediği ortaya çıkmaktadır. Mısralarda gül kelimesinin kullanılması kulağın şekil itibariyle benzerliinden kaynaklanıyor olabilir. “Ol işveli taze gülün sadece sen misin bülbülü? Ey gönül senin bu ah ve feryadın onun kulağına girmez.”

Bülbülü bir sen misin ol gül-nihâl-i işvenin
Girmez ey dil guşuna bu âh u efgânun senin

Mihri, G92/4

Tevhîde “Geç gamından huzursuz ağlayan Tevhiden inliyor. Kulağına girmez mi ey canan bu kadar ah ile figan feryad.”

Geç gamından bî-huzur Tevhîde-zârın inliyor
Guşuna girmez mi canâ bu kadar âh ile efgân

Tevhîde, G139/5

“Beni yabancı mı sandın, ben gece gündüz köyünün başındayım ah. Kulağına girmez bu kadar ettiğim feryad ve sonsuz ahım.”

Beni bîgane mi sandın ser-i kûyunda rûz ü şeb ben âh
Guşuna girmez bu kadar ettiğim feryâd ü âh-ı bî-pâyân

Tevhîde, G141/3

Ferîde Hanım “Efendim meclise gel şereflendir sende bu gece Feride gibi. İsteğimi kulağına al, şöhret yağdıran insaf et.”

Efendim bezme teşrif it bu şeb sende Ferîde-veş
Niyâzım guşûna al bâr-ı âlişânım insâf it

Ferîde, G32/5

Âdile Hanım “Ney çalan kalbimden aşkımin ezgisini dinlese çalgıcı ve tanbur ve saz o şevk ile üzgün olur.”

Guş etse nây-ı kalbimden nevâ-yı aşkımi
Mutrib ü tanbûr u sâz ol şevk ile nâlân olur

Âdile, G30/10

2.3.3.Alın

Sevgilinin g z ll k unsurlarından biridir. Beyaz ve parlak olduğu için ay, nur Zühre’ye benzetilir. Yüz, güneş; alın ise arzdr. Gece gibi kara olan sa lar arasında bir gündüz olarak bilinir. Böylece nur ile zulmet (sa ) arasında tezat kurulur (Pala, 2004: 18).

Gazellerini incelediğimiz kadın  airlerde “Alın” kelimesinin kullanım sıklığı  u şekildedir: Mihrî Hatun’un gazellerinde “alın” kelimesi “Parlaklık Yönüyle” 2, “Zühre Yıldızı” olarak 1 defa i lenmi tir. Leylâ Hanım gazelinde “ alın” kelimesini “Ceb n, Cebhe-i Pâk” 1 defa tekrar edilmiştir. Sırrî Rahile Hanım,  eref Hanım , Tevhîde Hanım, Ferîde Hanım,  dile Sultan gazellerinde “alın” kelimesini hiç kullanmamıştır.

Mihrî Hatun sevgilinin alnını dolunaya benzetmi  hatta onun yüzünü gören dolunay hasedinden dolunay olamamıştır. “Yüzünü görüp dolunay hasedinden dolunay olmasın hiç. Seni taklit etmekle ne vakit sen ay gibi parlak alınlıya benzer.”

Yüzün görüp hasedden bedr olmasun kamer hiç
 yk nmek ile kaçan sen meh-ceb ne benzer

Mihrî, G33/3

Sevgilinin alnı z hre yıldızı gibi parlaktır. Divan edebiyatında alın genellikle parlaklığı nedeniyle çokça i lenmi tir. “Ey yüzü Zühre yıldızı gibi parlak olan sevgili! Senin ka ına benzemek için kamer gündüzü tutdu d ne d ne hilal oldu.”

Ka una benzemek i i n senün ey Zühre-cebîn
Kendüzin tutd  hilâl itdi kamer d ne d ne

Mihrî, G141/4

“Sadece ben mi m  terinim (alıcınım) Ey Zühre alınlı sevgili. G ne  dahi sana m  teridir aydan başka.”

Yalnız ben mi har d runam Ey Zühre-cebîn
Gün dahi m  terid r sana kamerden gayrı

Mihrî, G203/3

Leylâ Hanım gazellerinde sevgilinin alnına ait g z ll k unsuruna yer vermiştir. “Ey sevgili! Beni sarhoş eder gözlerinle ah ka ların. Alnında nedir o  ifte  ifte huların sevgili.”

Beni ser-mest ider  e minle  h ebrûların cânâ
Cebinde nedir ol  ifte  ifte h ların cânâ

Leylâ G1/1

“Gönül yüzünün nurunu görmeyi sabah ak am ister. Gönlüm temiz alnın gibi kible yönü ister.”

N r-ı veçhin görmeyi subh u mesa ister gönül
Cebhe-i pâkin gibi kible-n m  ister gönül

Leylâ, G72/1

2.2.4. Kaş

Kaş sevgilinin güzellik unsurları içinde ikinci sırada gelmektedir. Fitne hususunda göz ile ortak gibidir. Adeta kaş bir fitne dükkanıdır. İçindekiler de göz , kirpik ve gamzedir. Sevgilinin saçı ile yakınlık kurup onu da fitneye ortak etmek ister. Kaşın en büyük özelliği eğri oluşudur. Bu eğrilik onun hareketlerinde de vardır. Asla dosdoğru olamaz. Kaş çatmak, bazen öfkeyi bazen sitemi gösterir. Hilale benzer ve bu haliyle bayram hilalini gösterir. Çünkü sevgilinin hilal ebrusu görününce aşıkler arasında ıyd başlar. Sevgilinin kaşı üzerinde birçok yönden teşbihler, istiareler yapılmıştır (Pala, 2004: 130). Çatık kaş çin kelimesiyel ifade edilir. Sevgilinin kaşları gâh cemâle, gâh celale meyleder. Kara kaşları ise göz ve saç ile birlikte “sevdayi-mizaç, baht-ı siyah, karaltı asmak, kara günlere kalmak” sözleriyle anlatılır. Kaş, aşk yükü ile beli bükülmüş iki güzele benzetilirken şeklinin kavisli oluşuna da işaret edilir (Kurnaz, 2010: 151).

Gazellerini incelediğimiz kadın şairlerde : Mihrî Hatun “kaş” kelimesini “Yay” 12, “Ok” 6, “Mihrâb, Kemân” 2, “Gökkuşağı, Besmele, Kemer” 1, kelime 2 defa işlemiştir. Râhile Sırrî Hanım gazellerinde “Kaş” kelimesini “kemân ebrû” 2, “mihrâb-ı ebrû, kamer-ruh, kabe kavseyn” 1 defa işlemiştir. Leylâ Hanım gazellerinde “kaş” kelimesi “kaş” 4, “ebrû, ebrûvan, ebrû-yı siyeh-kârı kemân” 4 , “yâ” 2, “mihrâb, kemân” 1 defa tekrar edilmiştir. Şeref Hanım Divan’ında “kaş” kelimesi “ebrû” 4, “kaş” 4, “yâ” 3, “bî-vefâ ebrû, tîg-i kaza ebrû, remz-i âşina ebrû, zâr ebrû, ebruvân, resm-i ebrû, 1, “hilâl/ hilâl-i ramazan” 2, “kılıç, sitem-i kemân, kemân” 1 defa tekrar edilmiştir. Tevhîde Hanım’ın gazellerinde “kaş” kelimesi “kaş” 5, “kemân” 2, “kaş çatmak, çifte tabanca, ebrî, tuğra, kara” 1 defa işlenmiştir. Ferîde Hanım gazellerinde “Kaş” kelimesi işleniş yönüyle tarandığında “keman, siyeh ebrû, tâk-ı ebru” 1 defa tekrar edilmiştir. Âdile Sultan gazellerinde “Kaş” kelimesi “Kaş” 3, “Ve’l-Leyl”2 , “Ebrû-Yı Hilâl” 2, “Mihrâb, Kible-Gâh, Hilâl” 1 defa tekrarlanmıştır.

a.Bismillah

Sırrî Rahile Hanım sevgilinin kaşlarının şeklini besmeleye benzetmiştir. Sevgilinin yüzü bu durumda Mushaf olarak düşünülmektedir. “Kaşı Bismillah ile kitabın güzelliğini oku. Saçının kafilliğinde gör onun nice iman gizlidir.”

Kaşı bismillah ile okı cemâli mushafın

Küfr-i zülfinde gör onun nice imân gizlidir

Sırrî, G41/3

b.Gökkuşağı

Kaşlar şekil yönüyle ele alınmıştır. “Kaşların gökkuşağı gibi ele keman almış. Ey canan (sevgili) hilalin ışığı canlara ok atar.”

Kaşların kavs-i kuzah gibi kemân almış ele

Cânlara pertâb atar câna hilâlin pertevî

Mihrî, G196/2

c. Hançer

Ucu sivri ve eğri, iki yana keskin bıçak, hançer. Divan şiirinde sevgilinin kaşı eğriliği yönünden, göz, gamze ve kirpiği de aşıkta açtığı yara nedeniyle hançere benzetilmiştir. Savaş aleti olarak da anılır (Pala, 2004: 190).

Leylâ Hanım gazelinde sevgilisinin kaşlarını hançer şekline benzetmiş olduğunu ifade etmektedir. “O mert yakışıklı erkek ile dün mecliste bir yere geldim. Benzetmiş kaşlarını keskin hançere.”

Dün geldim o cüvan ile mecliste bir yere

Benzetmiş ebrûvanımı keskin hançere

Leylâ, G101/1

ç. Hilâl

Klasik Türk edebiyatında şekil yönüyle sevgilinin kaşları hilâl şekline benzetilmektedir. Sevgilinin kaşları hilale benzetildiği zaman leff ü neşr yoluyla yıldız, ay, gündüz kelimeleri ile birlikte kullanılır. Mihrî “Ey yüzü Zühre yıldızı gibi parlak olan sevgili! Senin kaşına benzemek için kamer (ay) gündüzü tutdu döne döne hilâl oldu.”

Kaşuna benzemek için senün ey zühre-cebîn

Kendüzin tutdı hilâl itdi kamer döne döne

Mihrî, G141/4

Sırrî Hatun ayın her gece eksik olmasının nedeninin sevgilinin hilaleye benzeyen kaşları olduğunu sormaktadır. Bilinen bir durumu güzel bir nedene bağlamaktadır.

“Her gece ışıklı ayın böyle eksik olması ey ay yanaklı hilalinin titremesinden midir?”

Her gice mâh-ı münîrin böyle nâkıs olması

Ey kamer-ruh haşyet-i kavs-ı hilâlden midir

Sırrî, G10/5

Şeref Hanım zahide nasihat etmekte ve o hilâl kaşlı sevgiliye dikkatlice bakıp tefekkür etmesini söylemektedir. “Allahın kudretidir ey zahid sende dikkat et üzülme! O hilâl kaşlıya sende tefekkürle bak inceden ince.”

Üzülme zâhida sun-ı Hudâdır sen de kıl dikkat

Tefekkürle bak ol kaşı hilâle inceden ince

Şeref, G212/5

Âdile Sultan Mehtap ayna tutup senin dergahını gezer maksat ay başında hilale benzeyen kaşının resmidir diyerek sevgilinin kaşlarını hilale benzetir.

Mâhitâb âyînedâr olmuş gezer dergâhını

Ay başında resm-i ebru-yı hilâlidir garaz

Âdile, G75/2

“Cennetin en uzak noktasını konaklama yeri etse Adile ona bakış etmez. Mutluluğun ayı hilal kaşların oldu ey güzel.”

Menzil etse evc-i huldu ‘Adile etmez nigâh

Bedr-i devlet oldu ebrû-yı hilâlin ey güzel

Âdile, G90/6

“Hilalini görmeden gönlüme güneşler doğdu. Yüzünün denizine boğuldum güzelliğini görmeden.”

Gönlüme hurşidler doğdu hilâlin görmeden

Garka-ı bahr-ı cemâl oldum cemâlin görmeden

Âdile, G139/1

d.Kabe Kavseyn

Kur’an-ı Kerimde bir ayette “sonra ona yaklaştı. Derken sarktı. (Bu suretle o, peygambere) iki yay kadar, yahut daha da yakın oldu (Necm/ 8,9) buyrulmaktadır. Kabe kavseyn sözü iki yay aralığı şeklinde tercüme edilmektedir (Pala, 2004:245).

Sırrî Hanım sevgilinin kaşlarının yakınlığı ve şeklini kabe kavseyn sözüyle ifade etmektedir. “Birbirine yaklaşmış iki kaşının manasını ortaya çıkarıp sanki cennet makamından huri şeklini gösterir.”

Kâbe kavseyn kaşların ma’nâsını keşf eyledim

Cennetü’l-mevâda gûya hûr şeklin gösterir

Sırrî, G12/7

e.Kaş

Sevgilinin kaşları aşkın canını almaya meyillidir. Her durumda aşkını hedef almaktadır. “Saçların ve kaşların, boyunu gördüm ki cân ondan çıkar. Bunlara can vermeyen aşık elbette canandan çıkar.”

Zülfün ü kaşun kadün gördüm ki cân ondan çıkar

Bunlara cân vermeyen elbette cânândan çıkar

Mihrî, G39/1

Meşhur Çinli bir nakkaş ve ressam adıdır. Edebiyatta daima sevgilinin güzelliği bahsinde, çok sözü edilen bir imajdır (Pala, 2004:297).

Sırrî Hanım Çinli nakkaş Mânî’nin dahi sevgilinin kaşlarının işaretini yazamayacağını sevgilinin kaşlarının nedenli kıymetli ve önemli olduğunu söylemektedir. “Ne canı var ki Mânî kaşının işaretini yazabilsin, ne sınırı var akıllı kimse ancak dudağının şeklini yazabilsin.”

Ne cânı var yaza Mânî kaşun işâretini

Ne haddi var bile ‘âkil lebün ‘ibâretini

Sırrî, G206/1

Tevhîde Hanım yârine seslenmesiyle sevgilisinin kaşlarının çatılması ile birlikte gönlünün hüznlendiğini dile getirmiştir. “Ey canan! Benim seni bağa çağırma teklifim kabahat olmuş. Kaşını çatıp öfkeli baktın bu garibi hüznlendirdin.”

Cürm olmuş benim bağa seni teklifim ey canâ

Kaşın çattın gazab bakdın mahsun ettin bu garibi
Tevhîde, G76/2

f. Kemân- Ebrû

Keman, yay, kavs. Bir savaş aleti olmak yanında en çok kullanımı, sevgilinin kaşı için yapılan benzetmelerde bulunmuştur. Hilalin ve feleğinde zaman zaman kemana benzetildikleri de olur (Pala, 2004: 266).

Sevgilinin kemana benzeyen kaşları aşığın gönlünü delip geçer. Ancak aşık için bunda şaşılacak bir durum söz konusu değildir çünkü o , canını sevgili için çoktan kurban etmiştir. “Kaşlarının yayı gönlü delermiş çünkü kavuşma bayramı için dostum çoktan ben canımı ona kurban ettim.”

Dil delermiş ‘îd-i vaslun çün kemân ebrûların
Çoktan itdim dostum ben cânımı kurbân ana

Mihri, G3/9

“Bırak keman kaşların kirpiklerinin okunu canıma atsın bu gönül ve canım ok ve yaydan haz eyler.”

Tîr-i müjeni cânâ atsun ko kemân-ebrûn
Eyler bu dil ü cânım ol tîr ü kemândan haz

Mihri, G70/3

Mihri Hatun gazellerinde keman- ebru ile ilgili diğer beyitler: G78/4, G98/4, G148/3.

Sırrî Rahile yol göstereninin bir keman kaşlı sevgili olduğunu söylemekte ve sevgilinin kaşlarını bir pusula gibi düşünmektedir. “Gözlerin ve saçların aşıklar zümresini hayrete salmış. Bir keman kaşlı (sevgiliden) oldu çok şükür hak yolu gösterenimiz.”

Çeşm ü zülfü zümre-i ‘uşşâkı salmış hayrete
Bir kemân ebrûdan oldu çok şükür irşâdımız

Sırrî, G14/3

Sırrî Rahile Hanım sevgilinin kaşlarını avcı olarak hayal etmiş ve sevgilinin gönlünü avladı diyerek çok kötü bir halde olduğunu söylemektedir. “Dünyayı gezerken bu avcı yaratılışlı keman kaşlıya av oldum çok kötüyüm yine.”

Geşt ederken ‘âlemi bu tâb-ı sayyâdım yine
Sayd olundum bir kemân ebrûya ber-bâdım yine

Sırrî, G28/1

Leylâ Hanım sevgilisine seslenmekte Ey sevgili! Beni sarhoş eder gözlerinle ah kaşların. Alnında nedir o çifte çifte huların sevgili.

Beni ser-mest ider çeşminle âh ebrûların cânâ
Cebinde nedir ol çifte çifte hûların cânâ

Leylâ, G1/1

“Kaşlarının hayaliyle bu göğsüm yırtık yırtık olsa yine ey namert zerrece yardım eylemezsin.”

Hayâl-i ebrûvanınla bu sînem çâk çâk olsa
Yine ey bî-mürüvvet eylemezsin zerrece imdat
Leylâ, G23/4

Leylâ Hanım kaşları keman olan sevgiliden merhamet ummakta ve aşkın çilesini çekmeye takatimiz yok demektedir. “Rahmet eyle ey kaşları kemanım aşıkına bir kez. Aşkın çilesini çekmeye yok takatimiz.”
Rahm it ‘uşşakına ey kaşı kemânım bir kez
Çille-i ‘aşkını hiç çekmeğe yok tâkatimiz
Leylâ, G47/3

Şeref Hanım sevgilinin süzgün bakışları ve kaşlarının cefasını bir bir padişaha arz etme isteğini dile getirmiştir. “O süzgün bakışlarının ve kaşlarının bana ettiklerini bir bir O padişaha arz ve beyan etmek ister mi ister ya.”
Bana itdiklerin ol gamze vü ebrûların bir bir
O şûha eylemek ‘arz u beyân ister mi ister yâ
Şeref, G2/4
“O kan saçan benine kimin canı var diye kaşları hemen aşığa kılıç çekerti.”
O hûn-feşâna kimin cânı var diye hâlin
Çekerti ‘aşika ebrûları hemân şemşir
Şeref, G48/2

Şeref Hanım divanında ebrû ile ilgili diğer beyitler: G101/1, G101/3, G101/4, G147/2, G148/2, G176/1.
Şeref Hanım sevgilinin kaşını kemana benzetmektedir. “Cömertlik eyle yabana atma, gerçi ben aşk kemanının sitemli okuyum.”
Atma kerem it yabana gerçi
Tîr-i sitem-i kemân-ı ‘aşkım
Şeref, G141/4

“O güzelin kaşları çekilmiş kemân iken aşık Ya Hak tesbihini çekmez mi nişan almış iken.”
Ol şûhun ebrûvânı çekilmiş kemân iken
Çekmez mi vird-i “Ya Hak” âşık nişin iken
Şeref, G146/2

Tevhîde gazelinde “Ey sarhoş eden gözlerin sahibi bu keman kaşlar sana özeldir. Bu kırmızı yanak ile bu gonca ağız sana mahsus” demektedir.

Ey çeşmi mahmur efendim bu kaşı kemân sana mahsus
Bu ruhsâr-ı al ile gonca dehân sana mahsus
Tevhîde, G111/1

“Allah’a ısmarladık ey kaşları kemanım gözler uykulum. Elveda ey bilgili yüzüm gonca ağızlım elveda.”

Elvedâ mahmûr-dîde ey kaşı kemânım elvedâ
Elvedâ ey rûy-ı âlim gonca-dehânım elvedâ

Tevhîde, G116/1

Ferîde Hanım diğer şairlerde olduğu gibi sevgilinin kaşlarını kemana benzetmiş ve kendinin ise bu güzele kul olduğunu belirtmiştir. “Beni bir büyüleyici göze kaşları keman olan güzele kul etmiş. Onun için feryadımın inlemesini kanunu uydurmuş.”

Beni bir gamzesi câdû kemân-ebrûya kul itmiş
Anınçün nâle-i feryâdımı kânuna uydurmuş

Ferîde, G58/3

Ferîde Hanım beyitte gam, keder amacı eyler miydin ben göğsümü. Gönülde ah ki o siyah kaşlara merakım olmasa demekte ve sevgiliden kendisini uzak tutamamakta demektedir.

Tîr-i gam amacı eyler mi idim ben sînemi
Dilde âh kim ol siyeh ebrû merâkım olmasa

Ferîde, G70/3

g.Kemer

Mihri Hatun aşk ehlinin kemer biçimindeki kaşları olmadan secde etmez bilirsin. İslam ehline yazıktır kible yönüm gitme gel demekte ve sevgilisine sesini duyurmaya çalışmaktadır.

Tâk-ı ebrunsuz sücûd itmez bilürsin ehl-i aşk
Ehl-i islâma yazukdur kible- gâhım gitme gel

Mihri, G97/5

Ferîde Hanım sevgilini kemere benzeyen kaşlarını görünce huzurunun bozulduğunu artık kederden gücünün kalmadığını söylemektedir. “Kaşlarının kemerini gördükten sonra rahatım gitti benim. Gücüm tak oldu kederden mecalsiz oldum yine.”

Tâk-ı ebrûsın görelden gitdi ârâmım benim
Tâkatım tâk oldu gamdan bî-mecâl oldum yine

Ferîde, G85/2

ğ.Kible-Mihrab

Kaş bazen bir mihrab, kible veya secde-gah yani mesciddir. Aşık böylece sevgilinin cemaline yönelir (Pala, 2004: 131).

Kaşlar sevgilinin gönlünün kiblesidir. Sevgilinin kaşlarını gören aşık boyun eğer. “Kaşlarının arasına canımın kiblesini takıp durur, gönül kiblesine secde kılayım mı ne dersin?”

Mihrâb-ı kaşun tâkı durur kible-i cânım
Dil kiblesine secde kılayın mı ne dursin

Mihri, G127/5

“Ey Sevgili! Kitabında güzelliğinin yazısı hakikattir. Yüzün aşıklara cami, kaşların mihrâbdır.”

Mushafında hüsnünün cânâ hatun i’rabdur

Sûretün ‘uşşaka cami ‘ kaşların mihrâbdur

Mihrî, G50/1

“Ey Sırrî! Davacı sevgilinin güzelliğinin açıklamasını bilmezse var mıdır kaşlarının mihrabına inkarın senin.”

Müdde ‘i bilmezse şerh-i hüsn-i yârı Sırrîyâ

Var mıdır mihrâb-ı ebrûsuna inkârın senin

Sırrî, G18/6

Leylâ Hanım gazelinde Ey zahid! Ben günahımdan mescide gidemezsem sen git bana o bütün kaşları mihrabı getir demekte ve sevgilinin kaşlarını mihraba benzetmektedir.

Ben mescide zâhid gidemezsem günehimden

Sen git bana besdir o bütün kaşları mihrâb

Leylâ, G12/4

Şeref Hanım sevgilinin aşığına yol gösteren olmadığını söylemekte güzelliğın kabesini tavaf etme isteğini dile getirmektedir. “Aşıklarına güzelliğın kabesini tavaf etmek için kaşların aynı zamanda yol gösteren eğlence olmadı.”

Ka’be-i hüsnî tavaf itmek için ‘uşşakına

Olmadı hem-cünbiş-i kible-nümâ ebrûların

Şeref, G101/72

Âdile Sultan O afetin kaşları mihrabına secde eyler. Aşıklarının kible yeri mutlaka yani gönüldür aşığın gönül kiblesini daima maşuğın kaşlarına yönelir.

Secde eyler kaşları mihrâbına ol afetin

‘Âşıkânın kiblegâhı mutlaka ya’ni gönül

Âdile, G92/3

1.Siyah- Ve’l-leyl

Leylâ Hanım gazelinde “O güzelliğının padişahının siyaha benzeyen kaşı keman oldu. Yaralı gönlümüzde kirpiklerinin okuna nişan oldu ” demektedir.

O şâh-ı hüsnün ebrû-yı siyeh-kârı kemân oldu

Dil-i mecrûhımız da tîr-i müjgana nişan oldu

Leylâ, G109/1

Tevhîde Hanım maşuğın kaşlarını kara kirpiklerini siyah olarak betimlemiştir. “Şaşkınlık verdin dünyaya ey şanlı şöhretli güzel. Kaşları kara kirpikleri siyah yanakları benli güzel.”

Velvele verdin cihâna ey şöhretli şanlı güzel

Kaş kara kirpik siyah ruhsârı benli güzel

Tevhîde, G127/1

Âdile Sultan sevgilinin kaşlarını geceye boyunu Tuğba ağacına ve yanaklarını hak ve gülüşün goncaya benzetmiştir.

Kaşların ve’l-leyl Tûbâ kâmetin

Ruhların Hak gönce-i handân eder

Âdile, G62/1

Kaşları gece, boyu Tûbâ ağacı olan sevgilinin saçları aşığın aklını perişan eylemiştir.

Kaşların ve'l-leyl Tûbâ kametin

'Aklımı zülfün perişan eyledi

Âdile, G178/2

i.Tabanca

Tevhîde Hanım sevgilisinin kaşlarını tabancaya benzetmiştir. Zaman ve yüzyıl olarak tabanca kelimesi dikkate alındığında artık kullanılan savaş aletlerinin isimleri değişmiş fakat fonksiyonları aynı kalmıştır. Yay sevgilinin gönlünü hedef aldığı gibi tabancada sevgilinin gönlünü vurur.

“Kaşların çifte tabanca kirpiklerin kaza oku. Cellada benzeyen gözlerin ile aşığın ölümüne ferman yazarsın.”

Kaşların çifte tabanca kirpiği tîg-i kazâ

'Aşkın katline ferman yazarsın çeşmi cellâd

Tevhîde, G81/2

k.Tuğra

Yüz mashaftır, kitaptır, levhadır. Kaşlar da onun üzerindeki yazı, unvan, iki hüküm olarak düşünülür. Hüküm, ferman, vb.lerinin başında padişah tuğrası bulunurdu. Sevgilide güzellik mülkünün sultanıdır. Bu münasebetle kaş-tuğra benzerliği kurulurken hükmü geçmek, hükmetmek, haraç almak sözlerine yer verilir (Kurnaz, 2010: 154).

“İnsan ve melekler senin vasfını düşünüp aciz kalıp hayran olur. Cismi ahu kirpikleri ok kaşları imza mıdır?”

Vasfından 'aciz kalıp hayrân olur ins ü melek

Cismi âhû kirpiği tîg kaşları tuğrâ mıdır

Mihrî, G98/4

l.Yay

Kaşın en çok benzetildiği unsur yaydır. Bu benzerliğin şekil yönünden olduğu açıktır. Ayrıca gamze, kirpik, ah, dikme, cevri, ta'n vb.nin ok olarak tasavvuru ile buna imkan hazırlanır (Kurnaz, 2012:152).

Klasik edebiyatta maşuğun kaşları yay şeklinde düşünüldüğü zaman aşığın göğsü, canı da ona hedef olur. Aşık bu durumdan çok rahatsız değildir çünkü o sevgilinin yoluna canını vermek istegindedir.

“Yaya benzeyen kaşlarında o süzgülün bakışların ok atması mı? Yalnız canım değil ona hedef olan sinem göğsümde var.”

Atmasun mı tîr-i gamzenden kemân-ebrûların

Yalnız cânım degül ona hedef olan sînemde var

Mihrî, G44/4

Mihrî Hatun beyitte sevgilisinin güzelliğini vasfını söylemiş ve ardından sıhhatli olması için temennide bulunmuştur. “O peri yüzlü, melek görünüşlü, gül yüzlü, dudağı gonca, gamzesi ok hem de ol kaşı yaya sıhhat yaraşır.”

Ol perî-peyker melek-manzâr yüzi gül gonca-leb

Gamzesi ok ol kaşı hem yaya sıhhat yaraşır

Mihrî, G23/4

“Ey kaşı yay olan sevgili! Süzgün bakışlarının oku candan öteye geçti ve gözlerin daha ne kadar bir vakte kadar sineme kirpiklerini bilebilir.”

Geçdi ey kaşı keman gamzen okı cândan öte

Dahi çeşmün nice bir sîneme müjgân bilebilir

Mihrî, G36/1

“Put gibi güzel sevgilinin gamzesi ve kaşı el birliği edip göğsümün sandığı ona nişan yapıp attılar.”

Kaşıyla gamzesi sanemün el birliği itdüler

Sandûk-ı sînem ana nişân idüp atdılar

Mihrî, G45/1

Mihrî Hatun gazellerinde geçen yay ile ilgili diğer beyitler: G67/2, G90/1, G90/4, G106/5, G109/2, G110/5, G209/4, G181/2, G186/6, G194/5.

Leylâ Hanım sevgiliden merhamet edip kızgınlık etmemesini ister. “Kızgınlık edip aşığını yine azarladın payladın. Ey kaşları yay olan sevgili süzgün bakışlarınla helak eyleme.”

Hışm eyleyüp ‘uşşakını itdin yine tekdir

Ey kaşları yâ eyleme gamzen ile tedmir

Leylâ, G33/1

“O kaşı yay olan sevgili merhamet edip hastasına gelmez. Gam köşesinde yatıp iç gömleğimi parçalarım.”

Rahm idüp hastesine gelmez ol kaşı yâ

Gûşe-i gamda yatup pîrehenim pârelerim

Leylâ, G83/4

Şeref Hanım diğer kadın şairlerimiz gibi sevgilinin kaşlarını yaya benzetirken süzgün bakışlarında pehlivan olarak nitelendirmiştir. “Ey kaşları yay olan sevgili! Okların hep canıma işler. Süzgün bakışların bıkmak bilmeyen bir pehlivandır.”

Tîri hep cana işler ey kaşı yay

Bî-amân pehlevândur gamzen

Şeref, G95/3

“Ey kaşı yay olan sevgili süzgün bakışlarının okunu sinemin yarasından çıkarma dokunma öyle dursun hatıra ve yadigar olarak kalsın.”

Çıkarma tîr-i gamzen ey kâşı yâ zahm-ı sinemden

Tokunma öyle tursun yâdigar u ber-güzâr olsun
Şeref, G166/3

“Ey kaşı yay olan güzel. Beni nişan yeri eyle dışarıya atma. Her daim süzgün bakışlarının oku göğsümün orta yerinde aşıkâr olsun.”

Nişân-gâh it beni ey kaşı yâ gel atma yabana
Dem-â-dem tîr-i gamzen sahn-ı sinemde bedîd olsun
Şeref , G168/4

2.2.5. Göz

Divan edebiyatında en çok sözü edilen güzellik unsurlarından biridir. Sevgiliya ait bütün özellikleri üzerinde taşır. Zalimlik, lakaytlık, gülmek, nazlanmak, alay etmek vs.ona zıt davranış biçimleridir. Şehlalık, mahmurluk, öfke vs. de onun sıfatlarındandır. Sevgili, aşık üzerinde gözüyle çok etkilidir. Onun gözleri manalı bakışlarıyla adeta aşığa bişeyler anlatır. Bu anlatış bazen ok şeklinde aşığın gönlüne girip onu yaralar (Pala, 2004: 101).

Gazellerini incelediğimiz kadın şairlerde Mihrî Hatun gazellerinde “Göz” Kelimesi “Gamze” 34, “Ok” 19, “Çeşm” 19, “Göz” 14, “Kan Dökücü” 10, “Câdû/Sihr” 6, “Âhû”6, “Fitne”5, “Hançer”5, “Nergis” 4, “Kafir, Mest, Cellâd” 3, “Nazar” 2, “Nemlenme, Yusuf-Nazar, Kılıç, Bıçak, Öfke, Uykulu, Siyah, Nigah” 1 , defa tekrar edilmiştir. Râhile Sırrî Hanım gazellerinde “ göz” kelimesi “çeşm” 2, “çeşm-i mest, nîm-nigâh, nigh” 1 defa tekrar edilmiştir. Leylâ Hanım gazellerinde göz” kelimesi “Gamze” 9, “gamze-i hunhâr” 5, “çeşm” 5, “sâhir, sehhâr, gamze-i sehhâr” 4, “mahmûr/ çeşm-i mhmûr” 5, “çeşm-i mest”3, “nigh/ nigâh” 3, “kahraman” 2, “nîm-nigâh” 2, “gamze-i cellâd” 2, “fûsunkâr, çeşm-i fûsunkâr, fûsun-ı çeşm” 2, “tîr-i gamze” 2, “dîde-i âhû, dîde-i badam, dîde-i mestân, dîde-i mahmûr” 1, “gamze-i pür-gû”1, “tîg-i gamze” 1, “nigâh-ı merhamet”1, “gamze-i fettân”1, “nazar, sirişk-i çeşm, kan eylemek, hûn-ı çeşm, yaman, çeşm-i cellâd, cerîh-i hançer-i âzâr, eshâm gamze, mest-i şarab, sâhir, bakmak, mestâne, çeşm-i fettân, hile, va’d” 1 defa tekrar edilmiştir. Şeref Hanım gazellerinde “Göz” Kelimesi “gamze” 12, “çeşm” 8, “nigh” 8, “tîg-i gamze” 4, “nazar” 4, “gamze-i gaddar” 3, “çeşm-i sehhâr, sihir. sehhâr, çeşm-i mahmûr, gamze-i tîr, çeşm-i cellâd, gamze-i hunhâr, dîde” 2, “nigâh-ı iltifat, kâfir-i bî-aman, haste-i nâ-tüvan, yaman, şefkat, mihrîbân çeşm, mihrîbân gamze, dîde-i badam, ümîd-i çeşm, mest-i şarab, hûn-feşân, göz ucu, nevk-i gamze, dîde-i bîmâr, cellâd-ı gamze, âhu, nîm-nigah, çeşm-i fûsun-kâr, gamze-i câdû, hançer, şemşîr-i gamze, nişter-i gamze, hançer-i uryan, hûr, mâhir-i sâhirân, nigâh-ı gamze” 1 beyitleri defa tekrar edilmiştir. Tevhîde Hanım gazellerinde “göz” kelimesi işleniş yönüyle tarandığında “nim-nigâh” 8, “çeşm” 6, “mahmur” 3, “çeşm-i cellâd” 2 , “âhû” 2, “nim-işâret, nazar lutf, nigâh, çeşm-i câdû, çeşm-i insâf, mahmur dîde, gamze, öldürücü, çeşm-i kan, dîde, göz” 1 defa tekrar edilmiştir. Ferîde Hanım gezellerinde Göz” kelimesi işleniş yönüyle tarandığında “merdüm, mecrûh-ı gamze, çeşm-i nergis , sehhâr, gamzesi câdû, gamze-i fettân, fettân, nigâh-ı lûtf, nim nigâh, ahû, çeşm-i siyâh, iltifât-ı nigh, dide-i mest, çeşm-i mest” 1 defa tekrarlanmıştır.

Âdile Sultan gazellerinde “göz” kelimesi “Çeşm-İ Siyah” 2, “çeşm-i çerag-ı dü cihan, çeşm-i ibret, çeşm-i nigâh, dideler pür-hâb, , nigâh, ahû nigâh, dîde, gamze-i hûnhâr, nigâh-ı çeşm-i âhû, rûy, nigâh-ı naz, çeşm-i nim-i hab, çeşm-i nigar, çeşm-i sîret, gamze, çeşm-i mest, basîret dîdesi, çeşm, nîm-hab, nazar, çeşm-i mest, nîm-nigâhı iltifat” 1 defa tekrarlanmıştır.

a. Âhû

Edebiyatımızda sevgilinin gözleri ceylana yahut ahuya benzetilmektedir. Güzel gözlü, güzel kokulu ve ürkek olduğu için sevgiliye benzetilen âhû, edebiyatımızda birçok teşbihlere neden olmuştur. Gözlerinin iri ve gayet siyah oluşu sevgilinin gözünü hatırlatır (Pala, 2004: 14).

Mihri Hatun sevgilinin aşkıyla mecnun gibi âhû (ceylan) gözlü güzelin sevdasına düşüp, bütün bu dağlar ve çöller bize mesken olmuştur demektir. Aşık sevgilinin ahu gözlerine tutulmuştur.

Düşmüşüz âhû gözün sevdâsına Mecnun-veş
Mesken olmuştur kamu kuh unsahrılar bize

Mihri, G166/4

Mihri Hatun gazellerinde ahu kelimesi ile ilgili diğer beyitler: G23/5, G98/4, G175/1.

Leylâ Hanım sevgilisine Ey güzellerin şahı! Gazapla bir kez ahu gözlerin bana baksa hep aşıkları darmadağın eder ” demektir.

İder ey şah-ı hûbânım hep uşşâkı perâkende
Gazapla baksa bir kez dîde-i âhûların canâ

Leylâ, G1/3

Şeref Hanım “Sen gözyaşlarının tanelerini o sevgilinin yolunun başına dökmekle o ahu gözlü sevgiliyi itaat altına alamazsın.”

Dökmekle ser-i râhına sen dâne-i eşki
Ol âhuyı vahşiyi dilâ râm idemezsin

Şeref, G156/4

Tevhîde Hanım “İnsan ve melekler senin vasfını düşünüp aciz kalıp hayran olur. Cismi ahu kirpikleri ok kaşları imza mıdır.”

Vasfından ‘aciz kalıp hayrân olur ins ü melek
Çeşmi âhû kirpiği tîğ kaşları tuğrâ mıdır

Tevhîde, G98/4

“Sorarsan yumuşak hoş bir içim sudur incelikte. Aşıka bir başka durumdur ahuya benzeyen gözlerin teması seyredilmesi.”

Sorarsan selsebîli bir içim sudur letâfetde

‘Âşıka bir özge hâletdir âhû çaşmûn temâşası

Tevhîde, G106/3

Ferîde Hanım “Çölü seyir etmezdim sevda ile vahşi sıfat. Bir peri yüzlü gözleri ahuya merakım olmasa.”

Keşt-i deşt kılmaz idim sevdâ ile vahşî-sıfat
Bir peri-rû gözleri âhû merâkım olmasa

Ferîde, G70/2

Âdile Sultan “Ay yüzlü ahu bakışlı siyah gözlü siyah kaküllü kadeh elde ateş gönülde
o güzellerin şahını gör.”

Vech-i mâh âhû-nigâh çeşmi siyâh kakül siyah
Câm elde şu’le dilde ol şeh-i hûbânı gör

Âdile, G57/8

“Bir ahu gözlü bakışıyla aşığı büyüler. O bakışta aşıklar hep cansız bedene döndü
gönül.”

Bir nigâh-ı çeşm-i âhû ‘aşıkı mmeftun eder
Ol nazarda ‘aşıkan hep döndü bi-câna gönül

Âdile, G99/2

b.Badem- Badam

Göz şekil yönünden bademe benzetilir. Sevgilinin gözünün yadına bir badem ile
kanaat eder. “Sevgili ile Beykoz’da gezip hayli yoruldum. Fıstıklıda bir badem
gözlüye vuruldum.”

Dil-dâr ile Beykoz’da gezüp hayli yoruldum
Fıstıklı’da bir dîde-i badama uruldum

Mihrî, G82/1

Şeref Hanım sevgilinin gözlerini bademe benzetmiştir. “Ey saki! Mecliste yâri neşe
bulan olsunda gör. Bademe benzeyen gözlerin şarabın sarhoşu olsunda gör.”

Sâkiyâ meclisde yâri neşe-yâb olsunda gör
Dîde-i bâdâmını mest-i şarâb olsunda gör

Şeref, G28/1-208

c.Belâ

Şeref Hanım sevgilinin gözlerinin aşığa bela olduğunu ondan kurtuluşun çok zor
olduğunu söyler. “Hazreti Leyladan git sual et. Ne gizli beladır gözlerin.”

Var su’âl it cenâb-ı Leylâ’dan
Ne belâ-yı nihandır çeşmün

Şeref, G94/7

“Hayal etsem gönülde yaralar açılır. Nasıl gizli bir beladır süzgün bakışların.”
Dilde zahm açılır hayâl itsem
Ne belâ-yı nihandır gamzen

Şeref, G95/2

Ferîde Hanım “Bu felek beni okun belasına hedef etti. Süzgün bakışlarının yaralanmış
olan gerçi hedefsiz olur.”

İtdi belâ-yı tîrine bu çarh beni hedef
Mecrûh-ı gamze olan gerçi bî-nişân olur
Ferîde, G41/4

ç.Câdû

Divan edebiyatında sevgilinin gözü, gamzesi, saç, kakülü ve ayva tüyleri cadılık özelliklerine sahiptir. Sâhir, sehhar, füsunger gibi eşanlamlarıyla da edebiyatta yer edinen cadu, daha çok fitne, hile, Bâbil, Harut gibi kelimelerle birlikte kullanılır (Pala, 2004: 81).

Mîhrî Hatun sevgilinin sihir eden gözlerinden bahsetmektedir. “Ey gönül! Benim nasihatimi dinlemedin gittin sevgilinin gözlerine canını verdin. Gör sonunda bu iki câdu sana nasıl sihir etti.”

Çeşmine cân virdün ey dil pendümi gûş itmedün
Gör nice sihr itdi âhir bu iki câdû sana

Mîhrî, G4/3

“Senin gözlerin sihir ilminde bir üstâddır ki Harut ile Marut’ı görse onlara ipini geçirirdi.”

‘İlm-i câdûlukta bir üstâddur ki çeşmün senün
Görse Hârût ile Mârût’ı geçerd’onlara bend

Mîhrî, G15/2-42

“Sihir dolu gözlerin ile köle etmedik gönüller koymaz . Bu iki cadıya benzer sihir ile dünyayı tutar.”

Çeşm-i pür-efsûn ile diller komaz bend itmedük
Sihr ile benzer cihânı bu iki cadu tutar

Mîhrî, G52/ 3

Şeref Hanım “Ey gönül! O cadının süzgün bakışlarına ne dersin. Aşıkları helak eyledi kaşlara ne dersin?”

Ey dil hele ol gamze-i câdûya ne dirsın
‘Uşşâkı helak eyledi ebrûya ne dersin

Şeref, G176/1

Tevhîde Hanım “O cadıya benzeyen gözleri aşığı birden kendine bağlar ama sonra birden çayıra salması pek güçtür güç.”

Birden ol çeşm-i câdûsu ‘âşıkı bend eyler ammâ
Sonra birden çayıra salması pek güçtür güç

Tevhîde, G86/5

Ferîde Hanım “Beni bir büyüleyici göze kaşları keman olan güzele kul etmiş. Onun için feryadımın inlemesini kanuna uydurmuş.”

Beni bir gamzesi câdû kemân-ebrûya kul itmiş
Anınçün nâle-i feryâdımı kânuna uydurmuş

Ferîde, G58/3

“Senin kaküllerin gece koku veren çiçek midir yoksa reyhan mıdır. Ey! İki nergis gözün cadı ve süzgün bakışların bir acayip fitneci midir?”

Senin kâküllerin şebbû mıdır reyhân mıdır eyâ

Dü çeşm-i nergisin câdû vü gamzen bir aceb fettân

Ferîde, G63/2

d.Cellâd

Zülûf, güzellik meydanı olan yüzde asılı bir çengeldir. Göz celladı da aşığın can hırsızını ona asmak ister. Sevgilinin gözleri aşığın canını almaya sanki yemin etmiştir. Bu durumu bilen aşık sevgilisinin gözlerini can alan bir cellad olarak hayal etmiştir. Her nekadardaki mana mecazi olarak düşünülse bile aşık için durum zor ve yakıcıdır.

“Aşık sevgilinin öldürücü gözlerinden kaçıp sevgilinin merhametine sığınıp saçlarına asılmayı istediğini beyitte şu şekilde ifade etmektedir : “Ey yâr! Gözlerin saçlarına beni öldüreceğini söylemiş. Yardım et cellad eline verme beni o dar ağacına as.”

Öldürürem dir imiş zülfüne çeşmün beni yâr

Virme cellâd eline as beni ol dâra meded

Mihri, G14/2

Gözlerinin can alıcılığı canıma kast etmedi henüz. Dertli yüreğe süzgün bakışlarının hançeri geçer.”

Cellâd-ı çeşmi cânuma kasd itmedin henüz

Dertlü yüreğe gamzesinün hançeri geçer

Mihri, G40/4

“Leylâ kulunu eğer kavuşmaya uygun yakın eyleyse, ben o gözleri cellada benzeyen sevgili öldürsede buna razıyım.”

Leylâ kulını eyler ise vaslına mahrem

Ben kâ'ilim öldürse de ol gamze-i cellâd

Leylâ, G22/5

“Can alıcı gözlerin bugün leyladan sual eyleyse. Ey peri kirpiklerinin maktülü ki o gönlümdür.”

Çeşm-i cellâdın bu gün eyleyse Leylâdan su'âl

Ey peri küşte-i müjgân kim gönlümdür ol

Leylâ, G68/5

“Cellada benzeyen süzgün bakışlarına katlimi helal eylerdim eger kafir, kanlı ciğer parçalarımı görmese.”

Katlimi eyler idim gamze-i cellâda helâl

Görmese kâfir eger kanlu ciğer pârelerim

Leylâ G83/2

Şeref Hanım sevgilinin gözlerini can alan bir cellada benzetmiştir. “Sevgilinin o süzgün bakışlarının cana kıyması boş yere mi? Ceza gününde aşığı meğer sevinçli eder.”

Kasdı tehi mi câna o cellâd-ı gamzenin
Ruz-ı cezâda ‘aşıkı mesrur ider meğer

Şeref, G44/4

“Başı keskin hançere boşuna nazar etmesin. Öldüren gözleri kadar aşıkâ çok kan alıcı
olamaz.”

İtmesin hançer-i ser-tîze nazar bî hûde
Çeşm-i cellâdı kadar ‘âşıkâ kattâl olmaz

Şeref, G61/3

Tevhîde Hanım “Kaşların çifte tabanca kirpiklerin kaza eder. Cellada benzeyen
gözlerin ile aşğın ölümüne ferman yazarsın.”

Kaşların çifte tabanca kirpiği tîg-i kazâ
‘Aşkın katline ferman yazarsın çeşmi cellâd

Tevhîde, G81/2

“Güneş senin parlayan yanağını görüp utanır ay kuşkusuz sıkılır. Ey kaşı kemân,
kirpiği ok gözleri can alıcı güzel.”

Utanır şems görüp rûyın kamer lâ-cerem hicâb eyler
Ey kaşı kemân kirpiği ok çeşm cellatlı güzel

Tevhîde, G126/4

e.Çeşm, Çeşm-i Kara, Ümîd-i çeşm

Divan edebiyatında genel olarak sevgilinin gözlerinin rengi siyah olarak
düşünülmektedir. Mihrî Hatun gazelinde siyah “O siyah gözlüler bazı bazı bize doğru
eğilirler yaklaşırlardı. Ancak bir iki yüzü karalar onları bizden uzaklaştırırlardı.”

Bize meyl eyler idi geh geh o çeşmi karalar
Men ‘iderler oları bir iki yüzi karalar

Mihrî, G25/1

“Her vakit su yerine kanın içsin yay kaşların siyah gözlerin.”

Dem-â-dem su yerine kanun içsün
Kemân-ebrûların çeşmi siyah

Mihrî, G186/6

“Yanaklarının ateşi ile dilim yandı yüreğim kebab oldu. Gözlerinin kasdı eğer can
ise tez vakitte alsın.”

Ruhların narıyla dil yandı kebâb oldu yürek
Çeşmün kasdı eğer cân ise alsun tizrek

Mihrî, G88/1

“Allah’a hamd olsun sevgilim güzelliğinin meclisinde Mihrî’yi gözlerinin içki
kadehi ve dudaklarının yankısıyla şüpheşiz kandırdı.”

Hamdû-lillahi bezm-i hüsnünde habibüm Mihrinün
Sagar-ı çeşmi lebün ‘aksiyle kandur la-cerem

Mihrî, G106/9-92

Sırrî Hanım sevgilisinden bahsederken “Gözlerin ve saçların aşıklar zümresini hayrette salmış. Bir keman kaşlı sevgiliden oldu çok şükür hak yolu gösterenimiz”demektedir.

Çeşm ü zülfü zümre-i ‘uşşâkı salmış hayrete
Bir kemân ebrûdan oldu çok şükür irşadımız

Sırrî, G14/3

Leylâ Hanım sevgilinin uykulu bakan gözlerinin onu yaraladığını söylemekte ve ey can ve gönül doktorum bu yaralara yine deva sensin demektedir. Derde sebep olan sevgili dermana da sebeptir.

Çeşm-i mahmurun beni bir rütbe mecruh itdi kim
Ey tabîb-i cân u dil zahma yine sensin devâ

Leylâ, G7/3

“Felekten çektiğim çileyi nasıl tabir edeyim. Ya nasıl söyleyeyim siyahlı gözlere sabahı.”

Çektiğim çileyi felekten nice tabir ideyim
Yâ nice söyleyeyim çeşm-i siyeh-kâra sabah

G20/4-114

“Siyah gözleri beni öldürmeye hemen mecbur olur. Gönlü kendine çeken güzele halimi sundukça bin kere.”

Çeşm-i siyâhı katlime mecbur olur hemân
‘Arz eyledikçe hâlimi bin kerre dilbere

Leylâ, G101/2

Leylâ Hanım gazellerinde yer alan çeşm-i mahmur ile ilgili beyitler: G29/4, G69/1, G95/4.

“Hele ki O ay gibi yâri sende düşünde görmezsen, Şeref içkiden sersemlemiş gözleri huysuz ve uykulu olsun da gör.”

Sende görmezsen hele kim düş o yâr-ı meh-veşin
Çeşm-i mahmûrî Şeref bî-tâb u hâb olsun da gör

Şeref, G28/7

“Korkarım şirin sarhoşluğu uykulu gözlerinden süzülmüş. Aşıkı hiddetle öldürürken hasta olmasın.”

Mest-i nâzım çeşm-i mahmurun süzülmüş korkarım
Öldürürken ‘aşıkı hiddetle bîmâr olmasın

Şeref, G163/2

Şeref Hanım “Sevdiğim çok uzun zamandır gözlerin Şerefi gözyaşı kanına gark etti buladı.”

Şerefi hûn-ı eşke gark itdi
Sevdiğim çok zamandır çeşmin

Şeref, G94/6

“Hele o gamzelerle söyleşmek imkansızdır. Gözlerinin ümidi giderek tercüman olur.”

Muhâldir hele ol gamzelerle söyleşmek

Ümîd-i çeşmi dile tercemân olur giderek

Şeref, G99/3

Şeref hanım gazellerinde yer alan diğer beyitler: G101/4, G116/2, G199/3.

Tevhîde Hanım “Gözlerinin yankılarını hatırlayıp ateşlere yandım bu gece. Feleğin ettiği cefaya hayli dayandım bu gece.”

Yad edip ruhsâr-ı çeşmin âteşlere yandım bu gece

Feleğin etdiği cefâyâ hayli dayandım bu gece

Tevhîde, G87/1

“Merhamet ile bak gökyüzünden ibret al. Güneş ile kamer her zaman sema eyleyip yer değiştirir.”

Çeşm-i insâf ile nazar kıl âsûman ibret al

Devr eder şems ü kamer her zaman eyler semâ

Tevhîde, G115/3

“Sevgili yazmış kanlı gözleri ile yaprağı bir bir donatmış. Demiş suçum affeyle sabreyle birgün diye.”

Yâr yazmış çeşm-i kan ile donatmış bir bir evrâkı

Demiş cürmüm ‘afv eyle sabreyle bir eyyâm deyü

Tevhîde, G146/3

Ferîde Hanım “Ayrılığın ile geçmişteki kederli gözlerimi düşünüp dert ile ağladım ey çeşmi siyahım bu gece.”

Fıkr idüp hecrin ile geçmiş olan gam günlerin

Ağladım derd ile ey çeşm-i siyahım bu gece

Ferîde, G74/2

“O gazele nasıl ben derdimi ifade edeyim. Sarhoşluk veren gözleri çok söyleyen gönlümü suskun etti.”

Ol gazâle nice ben derdimi takrir ideyim

Çeşm-i mesti dil-i pür-gûyımı hâmûş itdi

Ferîde, G84/6

Âdile Sultan “Bu incelikle sen ey iki dünyanın göz nuru. Aşkının ateşiyle tutup ay ve güneş yanmakta.”

Bu letâfetle sen ey çeşm-i çerag-ı dü cihân

Nar-ı ‘aşkıyla tutup yanmakda mah ü afitâb

Âdile, G14/3-302

“İbretli gözlerle bakar hayret ile şaşırıp kalır. Aşığın kalbi gibi sade eğlenir üzüntüsüz olur.”

Çeşm-i ‘ibretle bakar hayret ile mebhut olur

Kalb-i ‘aşık gibi levh-i sâde bî-âlâmdır

Âdile, G43/1-331

Âdile Sultan gazellerinde geçen diğer beyitler : G124/5, G135/2, G139/5, G171/6, G43/7.

f.Dide, Dide-i ümid, Mahmûr, Dîde

Şeref Hanım “Ey ümid eden gözler! Bu çok üzgün halime şefkatle bazen ara sıra bir nazar etmez misin?”

Bu hâl-i pür-melâlîme ey dîde-i ümîd
Şefkatle gâhi bir nazar itmez misin dahi

Şeref, G238/4

“Allah’a ısmarladık ey kaşları kemanım gözler uykulum. Elveda ey bilgili yüzüm gonca ağzılım elveda.”

Elvedâ mahmûr-dîde ey kaş kemânım elvedâ
Elvedâ ey rûy-ı âlim gonca-dehânım elvedâ

Şeref, G116/1

“Gözlerinden hile sezdim vefasızdır vefa kılmaz. Aşığını düşkününü her günün yarımına bırakır.”

Didesinden hîle sezdim bi-vefâdır kılmaz vefâ
Salmada üftâdesin her günün ferdâsına

Şeref, G151/5

Âdile Sultan “Gözler çok uykuluyken o yar göğsüme gelse kalb uyanıp cismime taze hayat can gelir.”

Dideler pür-hâb iken ol yâr gelse sineme
Kalb uyanıp cismime tâze hayat cân gelir

Âdile, G43/2

“Göz hayrete gayret ile düştü açıldı. Yar gülbahçesinin yolunun kokusunu akıllı güzel koku olarak sürdürü.”

Hayrete gayret ile düştü açıldı dide
Etdi ta’tir-i dimâğ buy-ı reh-i gülşen-i yâr

Âdile, G59/5

“Basiret gözüyle bak sonsuzluk ikliminin seyrine çünkü mutluluğun sonsuzluğuyla gönül bu zevki buldu.”

Kıl basiret didesiyle seyr-i iklim-i bekâ
Çün bekâ-yı devlet ile buldu bu zevki gönül

Âdile, G100/4

g.Fettan- Fitne

Bela, ayartma, karışıklıklar. Divan şiirinde öncelikle kıyametle ilgili olarak kullanılır. Ahir zamanda birçok karışıklıklar çıkacağı ve fitneler kopacağı bilinmektedir. Divan şairi bu karışıklıklara neden olarak sevgiliyi gösterir. Sevgilinin genel güzelliği ve görünümünden başka beni, yüzü, zülüfleri, gözleri, ayva tüyleri, kaşları, gamzesi, bakışları, yürüyüşü vs.birer fitne sebebidir (Pala, 2004: 158).

Sevgilinin bakışları fitne sebebidir. Mihrî Hatun sevgiliye seslenerek Ey Dost! Fitneye sebep olan bakışlarının kasti gönül ve can imiş. Kirpiğinin okuna göğsümü hedef itmemek olmaz diyerek istekli olduğunu belirtmiştir.

Fettân gözünün kasdı dil ü cân imiş ey dost
Tîr-i müjene sîne nişân itmemek olmaz

Mihrî G58/3

“Bazen ki bir göz ucuyla yar bana merhaba eylerdi. Benzer ki yine rakip araya fitne bıraka.”

Gâh ki bir göz ucuyla merhabâ eylerdi yâr
Yine benzer ki araya fitne bıraktı

Mihrî, G7/2

“O fesada teşvik eden gözler Leylâ’yı ne hale koydu bak. Kirpiklerinin ucunu açıp göğsümüze yaralar açtı.”

Bak ne hâle kodı Leylâyı o çeşm-i fettân
Tîr-i müjgânı açup sinemize yâreleri

Leylâ, G110/5

h.Gamze

Sevgilinin süzgün ve manalı yan bakışı gamze olarak nitelendirilir. Divan şiirinde sevgilinin bakışı gamzeyi doğurur ve bu gamzede binlerce anlam vardır. Aşık bakışın manasını çözmekte güçlük çeker. Gamze yalnızca bakışa dayanmayıp göz, kaş ve kirpiğin birlikte ortaya koyduğu bir harekettir. Gamze gözden çıkar ve aşığa ıstırap verir. O öyle naziktir ki hiç hissettirmeden sanatını icra eder. Divan şiirinde gamze en çok ok ve kılıca benzetilir (Pala, 2004: 162). Hüsni ü Dil” türü alegorik eserlerde çeşm, gönlün, filozof, edip, toprağı altın yapan kimyacı gibi niteliklere sahip casusu olarak tanıtılır; göz ucuyla, kızgınlıkla bakan “Gamze” ise “Çeşm”in kendisinden küçük yaşta ayrılan sihirbaz, cadı kardeşi olarak gösterilir (Yazıcı, 1993:276).

Gamze ile ilgili birçok husus söz konusudur. Bunlar : Hadeng, tîr, hançer, ok, fettân tîg-i gamzen, nevk-i gamze, nigâh-ı gamze, gamze-i gaddâr, şemşîr-i gamze.

Mihrî Hatun sevgilisine gerçi senin ok atıcı gamzen canıma kast etmekte lakin gözlerin gibi kan içici bir dinsiz olamaz demiştir. Gamze ok atan manasında kullanılırken sevgilinin gözleri kan içici olarak düşünülmüştür.

Gerçi gamzen kasd-ı cân itmekte tîr-endâzdur
Lîk çeşmün gibi kan içici bî-dîn olmaya

Mihrî, G1/4

Gamze çoğu zaman hançer olarak kullanılır. “Gözlerinin oku, âşıkların sinisini bin yerden deler. Hançer olsa ancak bu kadar delici olur.”

Hezâr yerde deler sînesin ‘uşşâkun
Hadeng-i gamzeleri hançer ise ancak ola

Mihrî, G2/4

“ Ey sevgili! Kaşların süzgün bakışlarının okunu can potasına atsa gönül dahi ona okun ucundaki cevheri gösterir.”

Atsa gamzen tîrini cân pûtesine kaşların
Gösterir dil dahi cânâ cevherî peykân ana

Mihri, G3/4

Mihri Hatun'un gazellerinde yer alan gamze ile ilgili diğer beyitler : “G11/4, G23/4, G30/5, G36/1, G39/2, G39/5, G39/6, G41/7, G44/4, G45/1, G54/3, G60/6, G71/2, G71/3, G78/4, G88/2, G90/1, G105/4, G110/5, G136/5-1, G139/4, G147/6, G147/9, G156/5, G207/4, G160/6, G170/3, G204/3, G205/2, G205/3.”

Leylâ Hanım sevgilinin süzgün bakışlarının kan eyleyip yaralamasından yıknmakta ve tahammülünün kalmadığını ifade etmektedir. “Kırpıklarının oku bir bakışta Leylâ'yı öldürür. Ey sevgili! Yeter artık o çok konuşan süzgün bakışların kan itmesin.”

İder Leylâ-yı küşte bir nigehte tîr-i müjgânın
Yeter kan itmesin ol gamze-i pür-gûların canâ

Leylâ, G1/5

Diğer beyitte ise sevgilinin süzgün bakışlarının gönlüne verdiği zevk ve keyiften bahsederek sevgiliden bu bakışlarını çekmemesini arzulamaktadır. “Ey canan! Göğsümden süzgün bakışlarının hisselerini çıkarma. O bari gönlümün hazinesinde gizli dursun aman!”

Câna çıkarma sîneden eshâm-ı gamzeni
Kenz-i dilimde tursun u bârî nihân amân

Leylâ, G89/4

Leylâ Hatun gazellerinde yer alan gamze ile ilgili diğer beyitler : G11/7, G33/1, G34/1, G56/4, G58/1, G66/1, G66/3, G66/4, G66/5, G79/4, G101/3.

Şeref Hanım gazellerinde O süzgün bakışlarının ve kaşlarının bana ettiklerini bir bir O padişaha arz ve beyan etmek ister mi ister ya diyerek gözlerin ettiği zulmü anlatmıştır.

Bana itdiklerin ol gamze vü ebrûların bir bir
O şûha eylemek ‘arz u beyân ister mi ister yâ

Şeref, G2/4

“Süzgün bakışlarının sivri ucu öldürüp yine diriltirdi. Günde bin kere yar ineleyen gönlümü sual eyledi.”

Öldürüp yine dirildir idi nevk-i gamzesi
Günde bin kerre dil-i zârım su’al eylerdi yâr

Şeref, G40/2

“Ayrılığın hançeriyle sanma yârin yaraları gönülde aynı. Dünya söylesin acımasız olan bakışlar aynı.”

Hançer-i hecrinle sanma dilde zahm-ı yâr bir
Eylesin iş’âr-ı ‘âlem gamze-i gaddâr bir

Şeref, G47/1

Şeref Hanım gazellerinde yer alan gamze ile ilgili beyitler: G48/1, G50/3, G51/5, G94/3, G14/10, G146/6, G168/4, G179/5, G180/2, G182/2, G183/3, G286/3, G214/1, G214/3, G215/, G217/3, G54/2, G140/3.

Âdile Sultan “O kan içici süzgün bakışlardan iltifat istersen Adile yalnızlığın kılıcıyla dünyadan ilgin kes.”

İltifat ister isen ol gamze-i hûn-hârdan

‘Adile tig-i tecerrüdle cihandan kaydı kes

Âdile, G71/6

“Yine canıma kast ediyor süzgün bakışların yarımı açdı. Ayrılık gecesinde o kavuşma zamanı uzadıkça.”

Yine kasd-ı cân ediyor açdı gamzen yarımı

Uzadıkça leyle-i firkatde o vuslat demi

Âdile, G164/1

i.Göz

Tevhîde Hanım “Gözün bende gülün ellerde olunca ben neyleyeyim. Sevenine cömertliğin bu mudur eziyet ve cefa ettiğin senin.”

Gözün bende gülün ellerde olunca ben neyleyeyim

Maşuka lütfun bu mudur cevri cefa kârın senin

Tevhîde, G125/4

ı. Hasta

Şeref Hanım “Yine baksan günde bin kan eder. Güçsüz bir hastadır gözlerin.”

Günde bin kan ider yine baksan

Haste-i nâ-tüvandır çeşmün

Şeref, G94/2

“Yarin hasta gözlerini görüce figan ettim. Aşk halimi sergüzeştimi duyurdum rakibe açıkladım.”

Görünce dide-i bîmârını yârin figân itdim

Tuyurdum mâcerâ-yı ‘aşkı ağyâra beyân itdim

Şeref, G142/1

j.Hile- Mekkâr

Mihri Hatun gazelinde Sevgili! Yanakların gönül padişahını bir oyun ile yenilgiye uğrattı bu sebeple birde gözlerinle ruh vezirinin üzerine at sürmeye ihtiyaç yoktur demektedir.

Ruhsarun dil şâhını mât eyledi bir lu’b ile

Gözlerün cân ferzine hâcet degül sürmek semend

Mihri, G15/3

“ Bu cefa eden, yarım zamanında bana sevgiliydi. Bu gözleri aldatıp, hile yapanım zamanında sevimli güzeldi.”

Bu yâr-ı cefâ-kârum mahbûb idi vaktinde
Bu gözleri mekkârum hoş hûb idi vaktinde
Mihrî, G148/1

k.Hunhar, Hun-rîz, Hûn-Feşân

Hunhâr- Hun-rîz kelimeleri kan içen, kana susamış, kan dökücü anlamlarında kullanılmaktadır (Parlatır, 2014: 650).

Mihrî Hatun yar gözleriyle bana kavuşmayı haram eyledi ancak nen kanımı o kan dökücü sevgiliye helal ettim nedendir demektedir aslında nedenini bildiği halde yine de beyitte sorgulamaktadır.

Çeşm-i bana valsini harâm eyledi yârûn
Ben kanı helâl itdüm o hûn-hâra nedendür
Mihrî, G27/3

Gözler zalimlikte Haccac olarak anılmıştır. Haccac Irak valisi olup, Hz. Muhammed s.a.v. soyuna ve taraftarına eziyet eden Yusuf Bin Sakafî'nin unvanıdır (Devellioğlu, 2008: 305).

“Günahı olmayan aşıkları eziyet ile öldürmek ister kan döken gözlerin ki hey söyle etmesin Haccac gibi zulm.”

Bî-güneh ‘aşıkları öldürmek ister zulm ile
Çeşm-i hûn-rîzün ki hey di itmesün Haccâclık
Mihrî, G78/8

“Gönül verdim ise sana ey can böyle mi gerek, her nefeste kan eyleye böyle mi gerek.”

Dil virdim ise sana i cân böyle mi gerek
Her demde çeşmün eyleye kan böyle mi gerek
Mihrî, G86/1

“Her ne kadar kan dökülen gözlerin haksız yere kanını içer fakat aşıkların ölümüne inen şimdi saçlarındır.”

Egerçi çeşm-i hûn-rîzün içer nâ-hak yere kanı
Velî katline ‘uşşakın inen fi’l hâldür zülfün
Mihrî, G94/3

Mihrî Hatun gazellerinde yer alan Hunhâr- Hun-rîz ile ilgili diğer beyitler : G101/5, G109/1, G122/4, G133/2, G208/2, G163/1, G194/5.

Leylâ Hanım gazelinde kastın niyetin öldürmekse emir et kan döken süzgün bakışlarına ki boynu bağlı çaresiz kölen dersin işte o gönlümdür.”

Kasdın öldürmekse emr it gamze-i hûn-hârına
Boynu bağlı bende-i nâ-çâr kim gönlümdür ol
Leylâ, G69/4

“Kırpıklarının okunu atmaya nişan hedef isterse o gözleri kan döken sevgiliye sabah göğsümü gereyim.”

Tîr-i müjgânını atmağa nişân isterse

Gereyin göğsümi ol gamze-i hûn-hâra sabah

Leylâ, G20/2

Leylâ Hanımın gazellerinde geçen Hunhar- Hun-rîz ile ilgili diğer beyitler: G35/1, G35/7, G49/3, G57/6.

“Bilmem neden tembellik eder o kana susamış süzgün bakışlar. Aşıklarını öldürmeye fetva mı bulunmaz.”

Bilmem ne tekâsül ider ol gamze-ı hûn-hâr

Uşşâkını katl itmeğe fetvâ mı bulunmaz

Şeref, G63/3

“Günde bin kere haksız yere gözleri kan döker. Yine bir kere bile o kan dökücüye üzüntü gelmez.”

Günde nâ-hak yere bin kan döker dîdeleri

Yine bir kerre o hûn-hâra nedamet gelmez

Şeref, G65/3

Şeref Hanım gazellerinde geçen diğer beyitler: G99/4 ,G184/1.

I.Kafir

Sevgilinin yaptığı zulüm ve eziyetler artınca aşık tarafından kafir olarak nitelendirilmektedir. “İp halat saçlarınla neden boynuma bağlıdır dedim. Gösterip gözlerin dedi bu kafirin tutsağıdır.”

Rismîn zülfünle niçün bağlıdur boynum didüm

Gösterip çeşmin didi bu kâfirun tutsağıdur

Mihrî, G32/3

Gözlerin saçlarının kuşağını aşığın boynuna doladı. Ol kafiri şimdi görün imanına kadar kasd eyler.”

Boynına çeşmi ‘âşıkun zünnâr-ı zülfin bağladı

Şimdi görün ol kafiri kasd eyler imânına dek

Mihrî,G90/2

Leylâ Hanım beyitte görünce gözlerini Allah Allah oldu feryadım. Acaba o kafir iman ehline merhamet etmez mi?

Görünce çeşmini Allah Allah oldu feryâdım

O kafir merhamet itmez mi âyâ ehl-i imâna

Leylâ, G108/4

m.Kılıç

Sevgilinin gözleri bir ayna olup aşığına sevgisini, öfkesini, kızgınlığını yansıtan birer ayna olur. Mihrî Hatun kahr kılıcı ile gözleri nitelendirip düşman gördüğü rakibe karşı üstünlük içerisinde olmak istediğini vurgulamaktadır.“Kahr kılıcın ile düşmanın başını kesmeye zatına cesaret ve hem de pazuna kuvvet yaraşır.”

Tîg-i kahr ile ‘adûnun başını kat ‘ itmege

Zâtuna cü’ret ü hem bâzûna kuvvet yaraşur

Mihrî, G22/546

n.Merdüm-i Cerrâr

Ferîde Hanım “Sakın o güzelin zalim saçlarından ve beninden. Gönül saldırır bir çekici gözbebeği olmuşlardır.”

Hazer eyle o şûhun hâl-i zülf-i bî-amânından

Dil garet ider bir merdüm-i cerrâr olmuşlar

Ferîde, G36/3

o.Mest- Mestân

Mest sarhoşluk veren sarhoş eden anlamlarına gelmektedir. Aynı zamanda göz ile birlikte anıldığında aşığın aşkını artıran onun aklını başından alıp onu sarhoş eden anlamında Klasik edebiyatta işlenmektedir.

“Sarhoş eden gözlerin haksız yere kan eylemesin. Suçunu bildirip bir parça katlansın yardım eyle.”

Çeşm-i mestün yine nâ-hak yere kan eylemesün

Suçını bildüre katlansun a bir pâre meded

Mihrî, G14/3

Sırrî Hanım Sevgilinin sarhoş eden gözleri aşıklar zümresini olgunlaştırıp onu anlayış sahibi kıldığını , Aşkının damlasını bulan ummana hareketliliği öğrettiğini belirtir.

Çeşm-i mestin zümre-i ‘uşşâka ‘irfân öğredir

Katre-i ‘aşkın bulan ‘ummana cevân öğredir

Sırrî, G8/1

Sırrî Rahile Hanım sevgilisinin gözlerine ezelden beri hayran olduğunu ve huzur nmeclisinin tazesini olan bir sevgiliden ayrıldığını ifade etmektedir. Tâ ezel mest-i elest-i çeşminin hayranıyım

Revnâk-ı bezm-i safâ bir candan ayrıldım meded

Sırrî, G6/6

Leylâ her vakit uykuya varmış sarhoş eden gözlerin gibi Sultanım aşk şarabı ile Leylayı da içkiden sersemlemiş görsünler.

Dem-â-dem hâba varmış çeşm-i mestin gibi Sultanım

Şarâb-ı ‘aşk ile Leylâ’da mahmûr görsünler

Leylâ, G25/6

“Sarhoş eden gözlerin ne acayip fitne büyülmüş ah. Hilesini bilemedim sözüne aldandım.”

Çeşm-i mestin ne ‘acep fitne füsün-kâr imiş âh
Bilmedim hilesini va’dine aldandım idi

Leylâ, G111/2

Leylâ Hanım’ın mest ile ilgili beyitleri : G61/3, G35/5, G98/1, G100/1.

ö.Mihribân

Divan edebiyatında sevgili aşığına eziyet ve cefakardır. Şeref Hanım ise sevgilisinin ne kadar merhmetli olduğunu dile getirmiştir. “Boşuna şefkat ile nazar etme. Bildiğim merhametlidir gözlerin.”

İtme bîhûde şefkat ile nazar
Bildiğim mihribândır çeşmin

Şeref, G94/4

“Şerefi bir bakışla harab etti. Ey aşık olan süzgün bakışların merhametlidir.”
Şerefi bir nigele itdi harab
Zahira mihribândır gamzen

Şeref, G95/4

p.Nazar

Nazar, esasen kıskançlık veya beğeni dolu bir bakışla ortaya çıksa da güzel bir insanı yahut bir şeyi tedbirsizce övme sonucunda da oluşabilmektedir (Gürkan, 2006: 443-444).

“Bir bakışta birçok aşığını Ferhad eyler. Nasıl şirin nasıl gönül çeken nasıl ay yüzlü bir sevgilidir bu.”

Bir nazarda nice ‘âşıkları Ferhad eyler
Nice şirîn nice dilber meh-rûdur bu

Mihri, G139/2

“Ey kafir (sevgili) sana can veririm. Bir nazar kıl bana hey kafir.”
Cân virürüm sana behey kâfir
Bir nazar kıl bana behey kâfir

Mihri, G29/1

Şeref Hanım “Bak takatsiz cana nazar et bak. Çünkü ayrılığın ile kuvvetsiz zayıf bir aşkım.”

Cânâ nazar it bu bî-mecâle
Hecrin ile nâ-tüvân-ı ‘aşkım

Şeref, G143/3

Tevhîde Hanım “Peçesiz gönüllere lutf eyleyip nazar kılma. Tevhidenin sözünü tut yüzü çeken güneşi mat eyleme.”

Ger nikabsız gönüllere kılma nazar lutf eyleyip
Tut sözün Tevhîdenin hurşidi ber-vech kılma mât

Tevhîde, G81/5

r.Nemgîn

Aşık gözyaşlı Mihrî Hatın beyitlerinde şöyle ifade etmiştir “Mihri aşkın narına düştükten beri göğsünün yanıp gönlünün ısınıp gözlerinin nemlenmediği biz zaman olmamıştır.”

Olmadı bir dem düşelden Mihri ‘aşkın nârına
Sîne yanıp dil göyünüp dide nemgîn olmaya
Mihrî

s.Nergis

Mitolojiye göre Narsis, çok güzel ve aşktan anlamaz bir delikanlı imiş. Onu sevip de derdin perişan olan kızlar bu genci tanrılara şikayet etmişler. Tanrıların verdiği ceza sonucu Narsis birgün derede kendi aksini görüp aşık olur. Kendini seyrederken suya atlar ve boğulur. Vücudu çürüyüp yerinde göze benzer bir çiçek biter ve bütün güzellere hayran hayran, baygın şekilde bakar. Başka bir efsaneye göre bir ırmak ile perinin oğludur. İnsanlar ve periler buna aşıktır. Hatta ses adlı peri onun aşkından ölmüş ve bir taşla dönmüş. Şarkta bir efsaneye göre de Gül ile Nergis arasında aşk yaşanmış. Bu iki sevgiliden Nergis göz şeklinde bir çiçek haline sokulmuş ve kıyamete dek hicran ve intizar çekmeğe mahkum edilmiştir. Bütün bu efsanelerde nergis ile göz arasında yakın bir ilişki vardır. Sevgilinin gözü nergistir. Baygın ve şehla bakar. İntizar çeker, mesttir (Pala, 2004: 356). Klasik Edebiyatta sevgilinin gözleri için bu mazmun kullanılmaktadır.

“Nergis gözünün hayaliyle bahçede sarhoş olmuştur. Goncaya tebessüm etmek için şu bekleyen bülbül.”

Nergis gözün hayâliyle ser-mest sebzede
Gonca tebessüm itmege uş intizâr gül

Mihrî, G96/5

“Yeşillikte boyunu gördüm o gül endamın gözünü nergis ve boyunu çınara benzettim.”

Çemende kâmetini gördüm ol gül-endâmın
Gözini nergis ü boyun çenâra benzetdüm

Mihrî, G116/3

Mihrî Hatun gazellerinde geçen nergis kelimeleri : G153/8, G188/4, G205/4.

ş.Nigah, Nigâh-ı Merhamet, Nîm-nigah, Nigâh-ı İltifât

Leylâ Hanım gazelinde “Hasta gönlüme bir kere bakış etmeden geçdin. Sanki benim inleyip figan ettiğimi bilmiyorsun ” diye sitem etmektedir.

İtmeden geçdin dil-i bîmârabir kerre nigâh
Bilmiyorsun nâle vü efgânımı güya benim

Leylâ, G79/5

“Merhametli bakışınla bir nazar kıl bu rütbe çaresizini suskun görüp.”

Nigâh-ı merhametle bir nazar kıl

Görüp bî-çâreni bu rütbe hâmûş

Leylâ, G46/5

“Bir bakışta aşık bin zulm eder o kirpiklerinin okuna aferin.”

Bir bakışta ‘aşık bin zulm ider

Âferin ol nâvek-i müjgânıma

Leylâ, G98/2

Leylâ Hanım sevgilinin bakışındaki cömertliği dile getirmiştir. “Yare bir bakışınla helak eyle dedim. Dedi yarım bakış eylemem ki cömertliğim olur.”

Bir nigâhınla helâk eyle didim yâre didi

Nîm-nigeh eylemezim kim sana ikramımdır

Leylâ, G29/5

“Leylâ senin aşkın ile kendini kaybediyordu. Yine bir yarım bakışlı gözleri siyahlı yâre fayda etmez.”

‘Aşk ile kendüzini gayb ide yazdı Leylâ

Yine bir nim-nigeh çeşm-i siyeh-kâr itmez

Leylâ, G43/6

Şeref göz ucuyla sevgiliden aldığı işareti söyler. “O ne zamanlardı gönüle güzelliğini sunardı yar. Göz ucuyla daim kavuşmayı üstü kapalı işaret eylerdi yar.”

Ol ne demlerdi dile ‘arz-ı cemâl eylerdi yâr

Göz ucuyla dâ’im îmâ-yı visâl eylerdi yâr

Şeref, G40/1

“Süzgün bakışların Şeref verirse eğer yarım bakışa izin. O güneşe bak da gözlerinde gücü göster.”

Gemze Şeref virirse ger nîm-nigâha ruhsat

Ol âfitâba bak da çeşminde tâb göster

Şeref, G44/5

Şeref Hanım gazellerinde yer alan diğer beyitler: G83/5, G217/4, G236/4, G246/5.

Tevhîde Hanım “Efendim! Rakibin yanında lütfunla bir yan bakış eylesen aşığına çok kar kazandırır.”

Ağyârın yanında eylesen efendim lütfunla bir

Nim nigâhın ‘aşık çok kâr kazandırır

Tevhîde, G70/3

“ Geçen gece rakibe yarım işaret ettiğini kulun gördü. Ey sevgili canan elbet onda da gönlün var yok değil.”

Geçen şeb nîm işaret ettiğini ağyâra kulun gördü

Saklama cana elbet onda da gönlün var yok değil

Tevhîde, G72/3

“Yan bakışınla göz atışınla kuluna ihsan ve cömertlik eyle. Ey sevgili rakibin nisbeti artık canıma yetti.”

Nîm-nigâhınla nazar ihsân ü lutf et kuluna

Yetdi cânâ cânıma ağıârın artık nisbeti

Tevhîde, G82/4

Tevhîde Hanım gazellerinde yer alan diğer beiytler : G86/2 , G92/4, G112/, G122/1, G141/1, G143/2, G150/4.

Ferîde Hanım “Vucudum hilale döndü ey ay gibi güzel cömertliğine bak. Lezzet almaya dünyada yok mu bana çare.”

Cismim hilâle döndi ey mâh nigâh-ı lûtf it

Kâm almağa cihanda hiç yok mı bana çare

Ferîde, G68/4

“ Olgunluk ehlinin bir yarım bakışı yeni şairide güzel söz söyleyen eyler.”

Ehl-i kemâlin bir nîm nigâhı

Eyler sühandan nev şairide

Ferîde, G69/19

“Hey! Yürü soylu sözünü unutma. Bakışının iltifatı bana dünyada isteğimdir.”

Va’dini itme ferâmuş eyâ âlî-neseb

İltifât-ı nighin bana cihanda matlab

Ferîde, G79/17

Âdile Sultan “Dostun yüzü aynadır gönüle aks ü nigâh eyler zevkile canı verir çünkü süslü yüz candadır.”

Rûy-ı dost âyinedir eyler dile ‘aks ü nigâh

Zevkile cânı verir çün rûy-ı zibâ candadır

Âdile, G4/6

“O ay bize bakış etmezse halimiz nasıl olu. Gam ateşiyle sinemiz viran eder.”

Halimiz nolur o mâh etmez nigâh

Nâr-ı gamla sinemiz viran eder

Âdile, G98/10

Âdile Sultan gazellerinde nigâh ile ilgili diğer beyitler: G113/5, G122/7, G151/7 , G175/6.

t.Pehlevan

Şeref sevgilinin gözlerini pehlivana benzeterek her daim aşığı yenilgiye uğrattığını nakleder. “Ey kaşları yay olan sevgili. Okların hep canıma işler süzgün bakışların bıkmak bilmeyen bir pehlivandır.”

Tîr-i hep cana işler ey kaşı yay

Bî-amân pehlevândur gamzen

Şeref, G95/3

u.Sehhâr, Sehhâr-Bâz, Fûsun

Büyü, efsun. Büyü, olağanüstü haller ortaya koyma halidir. Divan şiirinde sevgili bir büyücüdür. En büyük büyü olan güzelliğiyle aşıklarına sihir yapmış sayılır (Pala, 2004: 404).

Leylâ Hanım gazelinde o büyücüyü arayan varsa aşığın gönlünde gizlidir süzgün bakışların diyerek sevgilinin sihir eden bakışlarının aşığın sinesinde olduğunu bildirir.

Arayan varsa o sehhârı
Dil-i ‘âşıkda nihandır gamzen

Leylâ, G66/2

“Ey içi kırmızı dışı sarı makbul olan gül. Önce gönlümü almışken ne münasip sihirli gözlerinle aklımı çel.”

Gönlümü almış iken ey gül-i ra’na evvel
Ne revâ çeşm-i fûsun-kârın ile aklımı çel

Leylâ, G71/1

“Gözlerinin büyüünü aşığına tarife ihtiyaç yok. Nasıl sarhoş edicidir o şarabın sarhoşluğunu görmeden bildim.”

Fûsûn-ı çeşmini ‘uşşâkına ta’rife hacet yok
Nasıl mahmurdur ol mest-i şarâbı görmeden bildim

Leylâ, G81/2

Leylâ Hanım gazellerinde geçen sihir ile ilgili kelimeler: G92/2, G95/3, G73/3.

Şeref Hanım “O sihirbaz gözlerin aşıkın kanını dökerse buna şaşılır mı? Sebep yine dostuk yüzünden kan döken bakıştır.”

‘Acep mi kan dökerse ‘âşıkı ol çeşm-i sehhârın
Yine dostluk yüzünden gamze-i gaddâr bâ’is

Şeref, G24/2

“Ey Şeref! Güzelliğinin ayeti ile sihri terk eden gözleri boş yere tapan kafiri Müslüman etmekte zor.”

Âyet-i hüsn ile çeşmi terk-i sihr itmek şeref
Kâfir-i nâ-hak-peresti müslimân itmek de güç

Şeref, G25/5

Şeref Hanım gazellerinde yer alan diğer beyitler : G94/1, G140/2, G162/1.

Ferîde Hanım “Leyla ve Kaysın kıssasını bastırdı kederim neyleyim. Ey gözleri büyü büyü yapan ayrılığınla çekdiklerim.”

Kays ü Leylâ kıssasın basdırdı gussam neyleyim
Firkatinle ey gözi sehhâr-bâz çekdiklerim

Ferîde, G56/2

ü.Tîr-i Nîgeh- Tîr-i kazâ

Sevgilinin bakışları aşıkların sinesine ok atar ve aşığı yaralar. Bu duruma razı olan aşık yine de sevgilisinden gelen cefaları ağyarın balına değişmemekte ısrarlıdır. Sevgisine sadıktır. Sırrî Hanım bunu şu şekilde ifade eder: “Bakışlarının okunun göğsüme açtığı yaradan kanlar yutarım yine de kırmızı şaraba değişmem.”

Tîr-i nîgehin sineme açtığı zahmdan
Kanlar yudarım bâde-i hamrâya değişmem

Sırrî, G20/3

Leylâ Hanım “Sevgilinin gözleri durmayıp kaza oklarını aşığına vururdu. Yar yaralı sineme etkisini hayal eylerdi.”

Turmayup çeşmi ururdu ‘aşıkâ tîr-i kazâ
Sine-i mecrûha te’sirin hayâl eylerdi yâr

Leylâ, G32/2

v.Yusuf-nazar

Hazreti Yusuf kıssasında Züleyha Yusufun aşkıyla yana yakıla ihtiyar bir kadın halini alır. Hz.Yusuf ise ona acır ve onu nikahı altına alır. Hz. Yusuf’un bir bakışı ile Züleyha eski güzel haline döner ve gençleşir. Mihrî beyitte “Ey Mihri! Şah (sevgili) sana lutf ile Yusuf nazarını kılalı aşk seni Zelihâ gibi deli kanlı etti.”

Nev-cüvân itdi Zelihâ gibi Mihrî seni ‘aşk
Kılalı lutf ile Yûsuf-nazarın şâh sana

Mihrî, G6/7

2.2.6. Kirpik

Müje ve müjgan adları altında kirpikten bahsedilirken onun gamze gibi yaralayıcı ve öldürücü vasıfları söylenir. Kirpik, oklarını aşığın üzerine salar. Kirpikler göz kapaklarına saf saf dizilirler. Saç ve kaş gibi karadırlar. Aşık, kirpiğin saldırdığı oklara hedef olmak ister. Kirpik, yerine göre kılıç veya hançer olabilir (Pala, 2004:276-277). Kaş, göz ve gamze ile birlikte ele alınan kirpik öldürücü ve yaralayıcı özelliği ile le alınır. Bu sebeple, genellikle ok, kılıç vb. şekillerde düşünülür. Bunda şekil benzerliği yanında, bilhassa birlikte hayal edilen kaşın rolü vardır. Kirpikler gamze ile birlikte aşığın gönlünü deler ki, sevgilinin yaptıklarının en küçüğü budur. Aşığın kanını toprağa karmak için kirpikler gamze ile sırdaş olup baş koşarlar (Kurnaz, 2012: 159).

Gazellerini incelediğimiz kadın şairlerde Mihrî Hatun gazellerinde “kirpik” kelimesi “Tîr” 7, “Kirpik” 7, “Tîg” 5, “Müje” 4, “Kahr” 3, “Ok” 2, “Peykân, Neşter, Sehm Belâ” olmak üzere 1 defa tekrarlanmıştır. Sırrî Rahile Hanım’ın gazellerinde “kirpik” ile ilgili beyitine rastlanmamaktadır. Leylâ Hanım gazellerinde “kirpik” kelimesi “tîr-i müjgân” 7, “nâvek-i müjgân” 3, “tîg, nevk-i müjen, hançer-i müjgân, hâme-i müjgân, leşker-i müjgân, küşte-i müjgân, müjgân” 1 defa tekrar edilmiştir. Şeref Hanım Divan’ında “kirpik” kelimesi “zahm-ı tîr-i müje, tîg-i cevri, nâvek-i müjgan-ı yâr, müjgân, müjgân-ı dildâr, müje-i ter,şemşîr-i tegafül, müje, şehîd-i tîg-

i aşk, müjgân-ı yâr” 1 defa tekrar edilmiştir. Tevhîde Hanım gazellerinde “kirpik” kelimesi “tîg-i müjgan, tîg-i kaza, tîg-i aşk, tîg-i hicrân, tîg-i cevri, kirpik, tîg, kirpik siyah” 1 defa tekrar edilmiştir. Ferîde gazellerinde “Kirpik ” kelimesi “tîr-i müjgan” 2, “tîg-i hasret, belâ-yı tîr, tîg-i sitem, tîr-i gam” 1 defa tekrarlanmıştır. Adile Sultan’ın gazellerinde “kirpik” kelimesi ile ilgili beyitine rastlanmamaktadır.

a.Ok

(Tîr, Neşter, Sehm Belâ, Peykân, Müje, Tîr-i Müjgân, Hançer-i Müjgan, Hâme-i Müjgan, Nâvek-i Müjgân, Leşker-i Müjgan, Zahm-ı Tîr-i Müje, Tîg-i Cevri, Müjgân-ı Dildâr, Müje-i Ter, Tîg-i Kaza, Tîg-i Aşk, Tîg-i Hicrân, Tîg-i hasret, Belâ-yı Tîr, Tîg-i Sitem, Tîr-i Gam)

Divan şiirinde sevgiliye ait birçok güzellik unsuru oka benzetilmiştir. Bunların hemen hepsinde benzetme yönü aşkın yaralanma halidir. Sevgilinin aşkı, boyu, kirpiği, gamzesi ve gözü ok özelliği gösterir. Ok, her halde aşkın bağrına ve dolayısıyla gönlüne saplanır. Aşık bu okun gönlünden çıkarılmasını istemez. Onun için ok adeta sevgiliden gelen bir armağandır (Pala, 2004: 365).

“Yeter atsin kaşın kirpiğinin okunu. Ok hedefine erdi yayını ise yas aldı.”

Yeter atsun müjen tirini kaşun

Ok nişânına irdi yayını yas

Mihrî, G67/2

“Bırak keman kaşların kirpiklerinin okunu canıma atsin bu gönül ve canım ok ve yaydan haz eyler.”

Tîr-i müjeni câna atsun ko kemân-ebrûn

Eyler bu dil ü canım ol tîr ü kemândan haz

Mihrî, G70/3

“Yay olan kaşların süzgün bakışlarının okunu ta sevgilinin kirpiğine kadar çekti. Attı geçirdi sineden ‘aşıkların canına kadar.’”

Gamzen hadengin yâ kaşun tâ çekti peykânına dek

Atdı geçürdi sineden ‘aşıkların canına dek

Mihrî, G90/1

Mihrî Hatun gazellerinde ok ile ilgili diğer beyitler : G90/5, G98/4, G16/5, G152/, G181/2, G194/5, G202/2, G205/3.

“Kirpiklerinin oku bir bakışta Leylâ’yı öldürür. Ey sevgili! Yeter artık o çok konuşan süzgün bakışların kan itmesin.”

İder Leylâ-yı küşte bir nigehte tîr-i müjgânın

Yeter kan itmesin ol gamze-i pür-gûların canâ

Leylâ, G1/5

“Kirpiklerinin okunu atmaya nişan hedef isterse o gözleri kan döken sevgiliye sabah göğsümü gereyim.”

Tîr-i müjgânını atmağa nişân isterse

Gereyin göğsümi ol gamze-i hûn-hâra sabah

Leylâ, G20/2

“Kırpiklerinin okuna göğsümü hedef ettim lakin Ey dünyayı hükmü altına almış olan padişah, ta canıma kast eyleme.”

Tîr-i müjene sînemi itdim hedef ammâ

Tâ canıma kasd eyleme ey şâh-ı cihân-gîr

Leylâ, G33/2

Leylâ Hanım gazellerinde ok ile ilgili diğer beyitler : G86/4, G98/2, G108/5, G32/1, G33/3, G34/4, G26/5, G58/4, G68/5, G109/1, G109/2, G110/5, G117/3.

Şeref Hanım “Lutfunun bakışını zahirde görüp aldanma. Gönlü kendine çeken güzelin kırpiklerinin okunun yarasını can evi bilir.”

Nazar-ı lutfını zâhirde görüp aldanma

Zahm-ı tîr-i müje-i dilberi cân-gâh bilür

Şeref, G39/3

“Ben ve yanak ve saç ve kırpik kaşların hevesiyle gönlün bozuk hali beş beter olsun.”

Hâl ü ruh u zülf ü müje ebrû hevesiyle

Ahvâl-i diğer-gûnı dilin beş-beter olsun

Şeref, G148/2

Şeref Hanım gazellerinde ok ile ilgili diğer beyitler: G160/1, G162/1, G162/1, G216/5.

Tevhîde Hanım göğsümdeki kırpiklerinin okudur yârin attığı ok değil. Ben ayrılığın ateşinden şehid olsam Efendime çok değil demekte ve bu durumdan memnun olmaktadır.

Tîg-i müjgândır sinemdeki yârin attığı ok değil

Ben şehid-i nâr-ı hicrân olsam efendime çok değil

Tevhîde, G72/1

“Kaşların çifte tabanca kırpiklerin kaza oku. Cellada benzeyen gözlerin ile aşğın ölümüne ferman yazarsın.”

Kaşların çifte tabanca kirpiği tîg-i kazâ

‘Aşkın katline ferman yazarsın çeşmi cellâd

Tevhîde G81/2

Tevhîde Hanım gazellerinde “ok” kelimesi ile ilgili diğer beyitler: G121/1, G125/5, G153/3, G98/4.

Ferîde Hanım sevgili kırpiklerinin oku ciğerimi yardı geçti. Sarhoş eden gözlerin uyanık gönlümü sarhoş etti demektedir.

Tîr-i müjganı ciğer-gâhımı yardı geçdi

Dide-i mest ayık gönlümü serhoş itdi

Ferîde, G84/2

“Bu felek beni okun belasına hedef etti. Süzgün bakışlarının yaralanmış olan gerçi hedefsiz olur.”

İtdi belâ-yı tîrine bu çarh beni hedef

Mecrûh-ı gamze olan gerçi bî-nişân olur

Ferîde, G41/4

“Ey ay parçası gibi güzel sevgili sana gönül vermişken sitemin okuyla göğsümü parça parça eyledin.”

Virmiş iken sana dil ey şûh-ı mâh-pâre

Tîg-i sitemle kıldın sînemi pâre pâre

Ferîde, G68/1

“Göğsümü çok yaralı eyledin kirpiklerinin okuyla yardım eyle. Niyetin öldürmek fakirini kılıcsız.”

Sînemi pür-yâre kıldı tîr-i müjgânın meded

Niyetin katı eylemek üftâdeni şemşîrsiz

Ferîde, G89/2

“Hasretin okları erişince o ay yüzlü sevgili sevgisini kesti. Eğer şefkat eylese ona yüzüne çok gülesimiz var.”

İrişince tîg-i hasret o meh itdi kat’-ı ülfet

Eğer eyler ise şefkat ona çok müdaramız var

Ferîde, G39/7

b.Kahr

Mihrî Hatun “ Ey dost! Fitneye sebep olan bakışlarının kastı gönül ve can imiş. Kirpiğinin okuna göğsümü hedef itmemek için olmaz.”

Fettân gözünün kasdı dil ü cân imiş ey dost

Tîr-i müjene sîne nişân itmemek olmaz

Mihrî, G58/3

c.Siyah

Mihrî “Şaşkınlık verdin dünyaya ey şanlı şöretli güzel. Kaşları kara kirpikleri siyah yanakları benli güzel.”

Velvle verdin cihâna ey şöretli şanlı güzel

Kaş kara kirpik siyah ruhsârı benli güzel

Mihrî, G127/1

2.2.7. Burun

Gazellerini incelediğimiz kadın şairlerde Mihrî Hatun, Sırrî Rahile Hanım, Şeref Hanım, Tevhide Hanım, Ferîde Hanım gazellerinde “Burun” kelimesi hiç kullanılmamıştır.

2.2.8. Yüz / Yanak

Klasik edebiyatta sevgilinin yüz güzelliği en önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Sevgilinin yüzü beyazlığı ve parlaklığı yönünden söz konusu edilir. Onda ilahi cezbe vardı, peygamber nuru götürülür. Tasavvufi olarak ayva tüyleri küfüdür, kesrettir, zulmettir (Kurnaz, 2012: 161).

Gazellerini incelediğimiz kadın şairlerde Mihrî Hatun “yüz” kelimesi 20, “mushaf-ı hüsn/ cemâl-i mushaf/ kur’an/ cemâl-i ayet/safha-i hüsn” 10, “cemâl/bâğ-ı cemâl/ cemâl-i levh/cemâl-i âyine/ cemâl-i gülşen, cemâl-i münevver” 10, “gül/ gül berg-i handan” 7, “meh/ mâh” 6, “gün /mihr / gün cemâl/ gün yüz” 7, “hüsn/ gülistân-ı hüsn” 4, “enver/envâr/münevver” 3, “ziya/pertev” 3, “çihre” 2, “ruy-ı nigâr” 2, “gülşen/ gülşen-i hüsn” 2, “âfitâb, bedr, perî peyker, suret, bahar, ag olmamak” 1” defa tekrarlanmıştır. Râhile Sırrî Hanım Divan’ında “yüz” kelimesi “meh-rû” 2, “gül yüzlü” 2, “meh-i tâbân” 2, “mâh-cemâl, gülistân, nûr-ı tâbân” 1 defa tekrar edilmiştir. Leylâ Hanım gazellerinde “yüz” kelimesi “meh/mâh” 9, “meh-rû/ rûy” 6, “cemâl/ cemâl-i yâr” 4, “arz-ı cemâl” 4, “nûr-ı vech” 4, “vech” 3, “ziyâ” 2, “rûy” 2, “meh cemâl” 2, “hilâl, meh-i râhşân, arz-ı dîdâr, hadret-i rûy, şem-i cemâl, meh-veş, yâd-ı rûy, âyine-i cemâl, perî-rû, nûr-ı cemâl, gül-rû, şem-i dîdâr, dîdâr-ı yâr, âteş-i dîdâr, hâl-i rûy, nezzâre-i dîdâr, kamer çihre, rûy-ı yâr” 1 defa tekrar edilmiştir. Şeref Hanım gazellerinde “Yüz” kelimesi “mâh/meh” 10, “mah rû/ meh rû” 4, “arz-ı cemâl, arz-ı rû, arz-ı dîdâr” 4, “âfitâb/ âfitâb-ı tal’at” 3, “meh-veş” 3, “hûr-likâ, dîdâr, gül çihre” 2, “perî peyker, melek-rû, bedr-i tâm, mâh-tâb, meh-i tal’at, meh-i ruhsâr, şu’le-i dîdâr-ı yâr, seyr-i cemâl, nim-nigâh, mihr-i dîrahşan, meh-likâ, meh-i garra, hasret-i dîdâr, cemâl-i yâr, envâr-ı cemâl, mihr-i cemâl, verd-i cemâl, cemâl, rûy-ı yâr, rûy-ı âl, şevk-i rûy, gül-i âyine-i rû, vasf-ı rûy, rûy-ı cânân, mihr-i rûy, rûy, mihr-i işve, meh-i visâl, vech-i pâk, meh-simâ, meh-i peyker, rû-nûma, gonca-i gül, mihr-i enver” 1 defa tekrar edilmiştir. Tevhîde Hanım gazellerinde “yüz” kelimesi işleniş yönüyle tarandığında “rûy” 2, “ziyâ, perî âlicenâb, nikâb, meh-likâ, hüsn, hurşîd, nikabsız, meh-i rûy, tal’at, cemâl, meh-pâre, melek-simâ, meh-i tâbân” 1 defa tekrarlanmıştır. Ferîde Hanım gazellerinde “Yüz” kelimesi işleniş yönüyle tarandığında “meh/mâh” 5, “şem-i rûy, levh-i cemâl, meh-i nevres, meh-veş, melek-simâ, âyine-i dîdâr, envâr, şem-i cemâl, rû-yı cemâl, peri rû, hüsn, cemâl-i bî-misâl, hûri, mâh-pâre, rû-yı kamer, rûy-ı mah, yusuf-cemâl, zer” 1 defa tekrarlanmıştır. Adile Sultan divan’ında “yüz” kelimesi “cemâl” 14, “dîdâr” 12, “mah-tâb/ meh-i tâbân” 8, “mâh/meh” 9, “şem-i cemâl” 7, “aşık-ı dîdâr” 5, “gül-rûy/ gül cemâl / gül yüz/ gül cemâl ” 5, “ruy” 5, “rûy-ı dilber” 5, “vech-i dilber” 5, “cemâl-i aşk” 4, “hurşîd” 4, “âyine-i hüsn” 2, “cemâl-i bâ-kemâl” 3, “gül” 3, “meh-pâre” 3, “güneş yüzlü/ hurşîd rûy/ mihr cemâl” 3, “rû’yet-i dîdâr/ kabe-i dîdâr” 3, “meh cemâl” 2, “nikâb/ gayrı nikâb” 2, “mâh-peyker” 2, “pertev” 2, “nur-ı tecelli” 2, “aks-i hâl-i rûy” 2, “âfitâb/ âfitâb-ı hüsn/ âf-tâb tal’at” 2, “haret-i rûy” 2, “nur-ı dîdâr/ dîdâr-ı yâr/ vasl-ı dîdâr/ aşk-ı dîdâr” 2, “pertev- cemâl” 2, “hûri” 2, nûr-ı vech” 2, “rûy-ı ahmed-i muhtar” 2, “hurşîd-i aşk” 2, “bâğ-ı irem, suret-i âyine, hurşîd-nazar, sûreta, mihr-i meh, mâhtâb-ı hüsn, şems-i dil-ârâ, cemâl-i aks, nâr-ı firâk-ı rûy,

cemâl-i pâk, mâh-veş, cânân rûy, cemâlin rû'yeti, bahr-ı cemâl, çeşm-i suret, mihr-i mâh-ı tal'at, nur-ı cemâl, âftâb aşk, mâh-ı hüsn, envâr- sıfat, sima ', nûr-ı cemâl, şems, mirât-ı nur efşân, mirât-ı ra'na, ziyâ-yı tal'at, arzu-yı vech-i yâr, vech-i lutf, vech-i dildâr, âfitâb-ı vech, vech-i âhû, vech-i pâk, vech-i şems, vech-i hurşîd, vech-i lutf, vech-i cânân, pertev-i enver-feza, hurşîd-i pertev-feşân" 1 defa tekrarlanmıştır.

a.Altın

Yüz rengi, parlaklığı yuvarlaklığı ve en çok da kıymeti dolayısıyla altına benzetilir. Bir inanışa göre hazineyi yılan, ejderhaya bekletirlermiş. Yüzün hazineye benzetilmesi, zülüflerin veya kaşların bu telakkiye uygun olarak yılan şeklinde düşünülmesiyle oratya çıkar .

“Altın gibi sarı ola yüzü hem ayarı eksik ola. Oyun ile eğer yabancılar hırsızlık eylediyse.”

Zer gibi zerd ola rûyı hem ayarı naks ola
Mekr ile ger bî-ganeler eylediyse sirkati

Mihrî, G75/3

b.Ayna

Parlaklığı ve yuvarlaklığı sebebiyle yüz ile ayna arasında benzerlik kurulur. Hatta sevgilinin yüzü aynadan da güzeldir.

“Beni ayna gibi yüzüne hayran eyledin ama hatırladıkça ah ederim her zaman seni.”
Eyledin âyine-veş rûyuna hayrân ammâ
Yâd idüp âh iderdim gönlüme her gâh seni

Mihrî, G120/3

“Fesin altında o gönlü kendine çeken güzelin saçlarını görünce yüzünün aynasına peçe olmak isterim.”

Gördükçe zîr-i fesde o gîsu-yı dilberi
Âyine-i cemâle nikâb itmek isterim

Mihrî, G78/3

“Âdile ayna gibi canın ve gönlün saf olup dünyaya gelmekten ise maksat yüzüne ermehtir.”

Saf olup mir'ât-veş cân ü derûnun 'Âdile
Dehre gelmekten ise dîdâra ermehtir garaz

Âdile, G75/7

c.Ak olmayan

Mihrî Hatun yabancılar cömertlik edip aşıkları bırakan sevgililere kızmaktadır. “Bırak yüzleri ak olmasın o puştların? Ki aşıkları bırakıp cömertlikleri yabancıya olmuştur.”

Ko yüzleri ag olmasın ol hîzlerün kim
'Uşşâkı kor ihsanları agyâra olmuştur

Mihrî, G42/2

ç.Cemâl, Dîdâr, Rûy, Cemal-i Pertev

Leylâ Hanım “Kafir olmazsın eğer bana yüzünü sunarsan. Ya nolur aşığı
kavuşmanla, vuslatınla mesut mutlu etsen.

Kafir olmazsın eğer itsen bana ‘arz-ı cemâl

Ya nolur ‘uşşâkını vaslınla itsen kâm-yâb

Leylâ, G13/5

“Aşk ehline yüzünü göster ömrüm nur ışık görsünler. Işıyla meyhaneyi hep
güzelleşmiş görsünler.”

Cemâlin göster ehl-i aşka ‘ömrüm nûr görsünler

Ziyâsıyla harâb-âbâdı hep ma’mur görsünler

Leylâ, G25/1-117

“A kafir rakibine yine yüzünü gösterdin. Gizli tutma vallahi o fenden haberim var.”

Ağyâra yine ‘arz-ı cemâl itdin a kafir

Ketm eyleme vallahi o fenden haberim var

Leylâ, G27/5-118

Leylâ Hanım’ın gazellerinde yer alan diğer beyitler: G45/1-128, G47/4-129

G49/4-131, G55/1-134, G62/2-137, G63/3-138, G72/3-143, G80/2-147, G81/1-147

G82/3-148, G88/3-151, G92/2-153, G93/4-154, G96/4-156.

Şeref Hanım “Şayed gönül çeken güzeli seyretmek kolay olursa. Ey kötü baht
gözlere bir an uyku göster.”

Şâyed olur müyesser seyr-i cemâl dildâr

Ey baht-ı dîn çeşme bir lahza hâb göster

Şeref, G44/4

Şeref Hanım “Sensiz rahat ettiğim dünyada kavuşma ümididir. Sevgili yüzün olmasa
büyük gösterişli cennetin tadı nedir?”

Sensiz ârâm itdigim ‘âlemde vasl ümmîdidir

Olmasa dîdâr zevk-i cennet-i a’lâ nedir

Şeref, G27/3

“Penbe yüzünün rengini sıfatlarını açıklamada aşk dilinin keskin bir bülbülüym.”

Vasf itmede reng-i rûy-ı âlin

Bir bülbül-i tîz-zebân-ı ‘aşkım

Şeref, G143/2

Şeref hanım gazellerinde yer alan diğer beyitler: G57/9, G73/3, G169/5, G222/2,
G34/4, G73/2, G130/3, G166/2, G166/2, G40/7, G155/4, G183/4, G195/2.

Tevhîde Hanım “Ah bin can ile bende istekliyken sonra gözlerime örtü eyleyip
yüzüne peçe çekmiş.”

Âhir çeşmime bende ân bin cân ile müştâk iken

Setrine sây eyleyip rûyına çekmiş nikâb

Tevhîde, G78/2

Ferîde Hanım “Ey misk kokulu ben vay ateş yüzlü sevgili. Gönlün içindeki tütsüye yetişir kül ile karışık kar ede.”

Ey hal-i anber vey rû-yı ateş
Dil micmerine bes ahker ide

Ferîde, G69/6

Âdile Sultan “Sevgilinin yüzü canıma şevk ve lezzet verip şarap kadehinin misali gibi kalbi saf olur.”

Câna verip cemâli şevk ü safâ
Saf olur kalbi misl-i câm-ı şarab

Âdile, G15/7

“Gece gündüz durmayıp vuslatın ümidiyle dolaşır. Allahın cemaline aşık başka yüzü ne yapsın ey dost.”

Dün ü gün durmayıp cevân eder ümmid-i vuslatla
Cemâullah’a aşık başka didârı n’ider ey dost

Âdile, G21/6

Âdile Sultan gazellerinde yer alan diğer beyitler : G36/1, G37/3, G71/5, G71/5, G80/7, G83/1, G90/4, G97/7, G122/1, G122/4, G138/1, G139/4, G139/6, G142/8, G152/5, G174/2, G175/3, G178/5.

Âdile Sultan “Aşk ile görüp yüzünü şahitlerin aynasının içinde beni yüce tecellinin nuruna daldır.”

Görüp didârını ‘aşk ile mir’at-ı şuhûd içre
Beni müstagrak-ı nûr-ı tecelli-i mu’alla et

Âdile, G18/3

“Aşkının tecellisinin dağının evini süslemektir hayalimin ibadet odası. Yüzünü gören ağacı düşman üzerine gönderilen asker et.”

‘Arâyis-hâne-i Tûr-ı tecelliyât-ı ‘aşkındır
Şebistân-ı hayâlîm nahl-i didârı serâyâ et

Âdile, G18/5

“Yüzüne aşık olanlar sarhoş olur deli olur. Bu kafesten canavar kuşu mu şekerden lezzetli.”

Âşık-ı didâr olanlar mest olur mecnun olur
Bu kafesden mûrg-ı cânavar mı şekerden leziz

Âdile, G24/2-312

Âdile Sultan divanın geçen diğer kelimeler: G25/2, G29/7, G34/4, G39/3, G39/4, G40 /1, G41/4, G55/5, G58/5, G79/4, G84/3, G95/6, G103/4, G112/5, G126/7, G130/1, G136/5, G150/1, G152/1, G155/4, G159/3.

d.Güneş, Ay, Nur

Yüz ve yanağın güneşe benzetilmesi rengi, parlaklığı, yakıcılığı yönünden olmaktadır.

“Sevgilinin güneşe benzeyen çehresindeki yanağın şevki yeryüzüne düşüp dünyayı aydınlattı. En parlak nur ancak bu kadar parlak aydınlık olur.”

Çü düşdi şevk-i ruhi âfitâb çihresinün
Cihâna virdi ziyâ enver ise ancak ola

Mihri, G2/2

“Güneş yüzün şeref kalesi üzerine doğduğu için ay senin için geceleri sabahlara kadar tan vaktine kadar korur.”

Gün yüzün burç-ı şeref üzre tulû‘ itdügiçün
Giceler subha değin tana kalur mâh sana

Mihri, G6/4

Mihri Hatun gazellerinde güneş, ay, nur ile ilgili diğer beyitler : G4/5, G18/2, G23/1, G49/2, G62/1, G64/3, G69/2, G63/6, G73/2, G76/6, G78/5, G88/6, G180/5, G189/1, G89/5, G97/6, G89/4, G114/1, G114/5, G137/5, G138/2, G139/2, G142/2, G145/2, G149/6, G150/2, G160/1, G162/2, G170/2, G160/1, G162/2, G170/2, G174/1, G175/1, G68/2, G40/3.

Sırrî Hanım sevgiliyi ışık saçan ay olarak nitelendirmiştir. Saçının bekleyişi beni zillate düşüren karanlıkta koydu. Acıması ve merhameti olmayan ışık saçan aydan ayrıldım yardım edin.

İntizâr-ı saçı koydu leyl-i müzlimde beni
Rahm u mihri yok meh-i tâbândan ayrıldım meded

Sırrî, G6/4

“Kaybettim ibremi dünyayı baştanbaşa gezdim karanlık akşamı geçtim ay yüzlü sevgiliye erdim çok şükür .”

Ga’ib etdim ibremi gezdim cihânı ser-be-ser
Magribi geçtim meh-i tâbâna erdim çok şükür

Sırrî, G13/2

Sırrî Hanım Gazellerinde yer alan diğer beyitler: G16/5, G17/2, G23/3, G24/4, G25/5, G27/5.

Leylâ Hanım “ O ay yüzlüm rakibin evinde her gece zevk eyler çaresiz aşığa bir kez hilal gibi görünmez.”

Rakibin hânesinde her gice zevk eyler o mâhım
Görinmez ‘âşık-ı bî-çâreye bir kez hilâl âsâ

Leylâ, G2/2

“Ay gibi parlak yüzüne saçlarını tarayıp gel örtü etme. Karanlığın gecesinde bulut çıkarsa insan kalır.”

Tarayup zülfünü meh-rûyına gel itme nikâb
Şeb-i zulmetde kalur âdem eger çıksa sehâb
Leylâ, G9/1

“Bir gün o ay ile gizlice zevk eylerken. Kafir kulak verip o zaman meclisimizde bitti.”

Bir gün o mâh ile zevk eyler iken mahfice
Güş idüp kâfir o dem bezmimize bitdi rakib
Leylâ, G14/5-112

Leylâ Hanım gazellerinde yer alan diğer beyitler: G17/5, G25/3, G36/6, G28/6, G39/7, G56/1, G58/5, G59/2, G62/1, G62/3, G72/1, G78/2, G78/5, G96/1, G114/3, G116/1, G117/4, G119/4, G71/5, G81/5, G100/4.

Şeref Hanım “Gündüz ve gece o güneş veren aya ulaşmak için azm etsem karar versem nola. Fıtratım rezillik ve rindlik gece ve gündüz olmaz bana.”

Rûz u şeb ol mâh-ı mihr-engîze ‘azm itsem nola
Rind-i rüsvâ-tıynetim leyl ü nehâr olmaz bana
Şeref, G1/3

“Sabaha kadar siyah talihimle sohbet ettim bu gece. Ey ay yüzlü düşmana kederimi arz ettim bu gece.”

Subha dek baht-ı siyehle hasb-i hâl itdim bu şeb
Düşmene ey mâh-rû ‘arz-ı melâl itdim bu şeb
Şeref, G13/1

“Ağlar Şeref ayrılık ile gece sabaha kadar. Ya Rab o dolunay ne haldedir?”

Ağlar Şeref firâk ile gice sabâha dek
Yâ Rab o bedr-i tâm ne ‘alemdedir aceb
Şeref, G14/5

“Dolunayım! Yakınlığının parlaklığı kimdir bu gece? Kimlerin misafirisin sohbet arkadaşın kimdir bu gece?”

Mâh-tâbım gurre-i ünsiyyetin kimdir bu şeb
Kimlerin mihmânısın hem-sohbetin kimdir bu şeb
Şeref, G17/1

Şeref Hanım gazellerinde yer alan diğer beyitler : G19/1, G25/3, G33/3, G39/1, G44/5, G53/5, G64/5, G73/1, G104/2, G119/3, G130/2, G135/2, G137/1, G151/5, G164/4, G170/1, G171/3, G180/4, G193/2, G196/3, G240/3, G248/2, G248/3, G250/2.

Tevhîde Hanım “O ay yüzlü güzel yayan gezmiş yorulmuş terlemiş. Seyreyledim yüzündeki damlayan sanki gül suyu.”

Piyâde gezmiş yorulmuş terlemiş ol meh-likâ
Seyr eyledim rûyundaki damlayan sanki gül-âb
Tevhîde, G78/3

“Yüzünün ayının hasretiyle her zaman kan ağlayıp ah gözlerim umman denizi oldu boşandım bu gece.”

Hasret-i meh-i rûyınla dem-be-dem kan ağlayıp
Bahr-ı ummân oldu âh çeşmim boşandım bu gece

Tevhîde, G87/4

Tevhîde Hanım gazellerinde yer alan diğer beyitler : G92/1, G97/2, G102/7, G111/2.

Ferîde Hanım “Hasretin okları erişince o ay yüzlü sevgili sevgisini kesti. Eğer şefkat eylerse ona yüzüne çok gülesimiz var.”

İrişince tîg-i hasret o meh itdi kat’-ı ülfet
Eğer eyler ise şefkat ona çok müdaramız var

Ferîde, G39/7

“O ay yüzlü senin ayrılığınla gönlüm her gece ve gündüz ey Feride göz yaşlarım sel gibi çağlar.”

Firkatiyle ol meh senin dilim her rûz u şeb
Eşk-i çeşmim ey Feride seyl gibi çağlar

Ferîde, G40/5

“Gururunun olgunlaşmasından o taze yetişen ay selam almaz. Güneşin ışığından zira tamamlanmayan ay olmaz.”

Kemâl-i nahvetinden ol meh-i nevres selâm almaz
Şuân mihirden zîrâ ki mâh-ı nâ-tamâm almaz

Ferîde, G42/1

Ferîde Hanım’ın gazellerinde yer alan diğer beyitler : G42/5, G51/1, G65/1, G68/1, G68/4, G84/4, G71/4, G72/1.

Âdile Hanım “Aya benzeyen yüzü alemleri aydınlatır dünyayı mest eder. Benzeri yok o ay paçası gibi olan güzel bir tanedir gönül.”

Meh cemâli ‘âlemi rûşen cihânı mest eder
Misli yok o mâh-peyker ya’ni bir dane gönül

Âdile, G99/3

“Hak için sev kimi seversen onu hemen dost tut. Adile o güneşten asla zarar gelmez sana.”

Hak için sev kimi seversen onu dost tut hemân
‘Adile ol mihirden asla zarar gelmez sana

Âdile, G6/6

“Güneşe benzeyen ışığında dünya çok ışıklık parlak olmuştur. O yüzünün nurudur hep gönülde olan yüzünü gösteren.”

Şems-âsâ pertevinden ‘âlem olmuş pür-ziyâ
Ol cemâlin nûrudur hep dilde olan rû-nümâ

Âdile, G9/2

“O ay gibi güzel huzurum bu gece göğsümde doğmadı. Bu gece ağlamam ve inlemem gökyüzüne çıkacaktır.”

Doğmadı sinemde ol meh gitdi ârâmım bu şeb

Çıkacaktır âsumâna nâle vü zârım bu şeb

Âdile, G12/1

Âdile Sultan gazellerinde yer alan diğer beyitler: G12/2, G12/3, G14/1, G14/2, G14/5, G14/6, G14/7, G18/1, G36/5, G51/2, G51/7, G52/2, G54/6, G56/7, G57/1, G57/6, G57/8, G59/8, G62/4, G62/5, G62/8, G98/10, G64/1, G65/1, G66/2, G67/5, G68/2, G69/3, G70/1, G70/3, G72/4, G75/1, G76/1, G90/3, G99/1, G99/3, G101/9, G102/3, G104/2, G107/3, G108/4, G115/1, G115/4, G115/6, G116/2, G119/2, G119/4, G119/6, G119/9, G138/2, G139/1, G145/2, G147/3, G147/5, G155/6, G157/4, G165/2, G170/3, G170/4, G171/1, G178/4, G178/5, G178/8.

e.Gül, Gülistan, Yasemin

Yanaktaki ter damlaları ile gül üzerindeki yağmur damlaları da benzerlik gözsterir. “Gönlü alıp götüren güzellerin cemali yüzü üzerinde araklar dizilidir. Sanırsın ki onu gül yaprağında çiğ taneleridir.”

Dilber cemâli üzre ‘araklar dizlidir

Gül yaprağında sanasun anı ki jaledür

Mihri, G20/3

Gülün bulunduğu yerde mutlaka bülbül de bulunur ve bu aşğın aşıklığına bir işarettir. “Gönül bülbülü güzelliğine karşı inlemelerde bulunur. Ey yüzü gül olan sevgili sen dikene yüz verirsın nedendir.”

Dil bülbülü nâlânlar ide hüsnüne karşı

Sen yüz viresin ey yüzi gül hâra nedendür

Mihri, G27/5

“ Ol peri yüzlü, melek görünüşlü, gül yüzlü, dudağı gonca gamzesi ok hem de ol kaşı yaya sıhhat yaraşır.”

Ol perî-peyker melek-manzâr yüzi gül gonca-leb

Gamzesi ok ol kaşı hem yaya sıhhat yaraşır

Mihri, G23/4

Mihri Hatun gazellerinde yer alan ilgili diğer beyitler: G11/5, G23/5, G34/1, G69/9, G72/1, G84/4, G90/7, G110/2, G110/3, G116/2, G151/3, G159/1, G172/2, G173/5.

Sırrî sevgilinin gül cemalini görmek diler. “Başına taktığın o şapka külahından geç ki o saçları misk kokulu yansıyıp gül yüzünde yer yer kürk şeklin gösterir.”

Geç külahından kim ol müşğîn zülfün ‘aks edip

Gül yüzünde câ-be-câ semmûr şeklin gösterir

Sırrî, G12/6

“Gül yüzü güzel beni kendine çok hayran etti lâkin, bir eşsiz inci ki güzeller güzelidir.”

Gül yüzü güzel çok beni hayrân etdi ammâ

Bir gevher-i yektâ ki güzeller güzelidir

Sırrî, G7/2

Leylâ Hanım “O gül yüzünün çimenlik yere bakışının şereflelendirmesini duyup O suya gözlerimizin yaşı su gibi akıp gitti.”

O gül-rûyun tuyup teşrifini taraf-ı çemen-zara

Sirişk-i çeşmimiz ol suya âb-asâ revân oldu

Leylâ, G109/5

Şeref Hanım “Meyhanede gül yüzlü sevgiliye içki sunan ki gözlerimdir o. Dudağının neşesi ile mestane olan ki gözlerimdir o.”

Sâki-i gül-çihreye mey-hâne kim çeşmimdir ol

Neş’e-i lâ’lin ile mestâne kim çeşmimdir ol

Şeref, 114/1-251

“Şeref o yüzü gül olan sevgili taze olursa buna şaşılır mı? Şimdi gözlerim kan yerine çiğdem döker.”

Târî olursa ‘aceb mi Şeref o verd-i cemâl

Dökerdi kan yerine şimdi jâle dîdelerim

Şeref, 116/5

Şeref Hanım gazellerinde yer alan diğer beyitler : G179/3, G185/5, G185/5, G215/4, G215/4.

Âdile Sultan “Tabiatımız ayrılık ile tasamız sessizleşti bu gece. Gönlü alan güzel sevgili, gönlün rüzgarına bu gece gül gibi açtı.”

Tab’ımız hicr ile dem-beste-i efkâr bu gece

Gül gibi açdı nesim-i dile dildâr bu şeb

Âdile, G13/1

“Dost bahçesinde bülbül gibi ahu ve zar eyle. O gül baçesinin gülünü topla can kokusuna gel.”

Dost bağında misâl-i bülbül eyle âh u zâr

Ol gülistânın gülün devşir meşamm-ı câna gel

Âdile, G102/5

“Ey dost bülbülün ahı o gül yüzlüye uygundur. Aşığın inlemesi gönül alan güzele safadır ey dost.”

Bülbülün âhı o gül-rûya sezadır ey dost

Âşıkın nâlesi dildâra safadır ey dost

Âdile, G17/1

Âdile Sultan gazellerinde yer alan diğer beyitler: G37/7, G68/7, G107/6, G129/2, G152/5, G165/8.

f.Güzel Yüz - Zenginlik

Yüz ve yanak gizli bir hazinedir ve muhafaza edilmesi gerekir. “Gerçi zordu lakin canımda sakladım muhafaza ettim saçın meseleleri ile yüzünün zenginliklerini.”

Egerçi müşkil idi lîk cânda hıfz itdüm

Saçun mesâili ile yüzün havâsetini

Mihri, G177/3

“Ey sevgili ey canım! Alemi sevinçli eden cemalin güzelliğinin bahçesidir. Dostum aşıklara merhamet eyle acı ki güzellik zamanıdır.”

Hurrem iden ‘âlemi cânâ cemâlün bâğıdur

Dostum ‘uşşâka rahm itgil ki hüsnün çağıdır

Mihri, G32/1

“Gör o nakkaş yeteneğinden pek çok nakş etti. Her sevindiren ağaç bir sevgilinin yüzünü gösterdi.”

Nice nakş itdi gör ol nakkâş sun’ından yine

Her dıraht-ı handan gösterdi bir rûy-ı nigâr

Mihri, G53/2

Mihri Hatun gazellerinde yer alan diğer beyitler: G65/2, G69/3, G69/82, G150/4, G156/1, G157/1, G177/1, G177/4, G192/3.

Leylâ Hanım “Bana yârin yüzünün güzelliği ile köhne bir aba yeterlidir. Sessiz duran içki yeriyim ben namusun kaydı olmaz bana.”

Bana besdir bir cemâl-i yâr ile köhne abâ

Sâkin-i mey-hâneyim ben kayd-ı âr olmaz bana

Leylâ, G 6/5

“Yüzünün güzelliğini anıp bu gece meclisi hazır edip kırmızı dudağının şevkine ve içki testide kızarır.”

Yâd-ı rûyunla idüp meclisi amade bu şeb

Şevk-i la’line sebûda kızarur bâde bu şeb

Leylâ, G10/1

Ferîde Hanım “Saf gönüllü olmak dilersen bir yüzü güzele aşık ol. Ona kavuşmak istersen onun aşkında sadık ol vefalı ol.”

Saf-dil olmak dilersen bir cemâle âşık ol

Vuslatı ister isen aşkında anın sâdık ol

Ferîde, G55/1

“Dünyanın hilesini terk et gir erenler yoluna. O benzeri olmayan güzel yüzlü sevgiliyi görmeye layık ol.”

Hubb-i dünyâ terkini it gir erenler râhına

Ol cemâl-i bî-misâli görmeğe pes layık ol

Ferîde, G55/2

g.Hasret

Yüz bazen de hasrettir. Sevgiliye duyulan özlemi ifade etmek için kullanılır. “Yüzünün hasretiyle ey vefasız senin köyünde gönül hastası aşıklar sabah ve akşam feryad eder.”

Hasret-i rûyunla kuyunda senin ey bî-vefâ
‘Âşık-ı dil-hasteler feryâd ider subh u mesâ

Mihri, G7/1

h.Kabe- Kible

“Cennetten maksat kusursuz yüzündür hemen. Yüzün ve güzelliğin bana senin yüksek yüce kabendir.”

Bihışt’dan maksad cemâl-i bâ-kemâlindir hemân
Ka’be-i ‘ulyâdır ancak vech ü didârın bana

Mihri, G10/2

“O aleme doğruların yolunu tutup doğrulalım. Yüzünün kabesine erip gel Allah’a kavuşalım.”

Sâdikan yolun tutup doğrulalım ol aleme
Ka’be-i didara erip vuslât-ı Yezdâna gel

Mihri, G93/3

“Aşıka yüzün kible yeridir kabeden daha faziletlidir. O yüzü cömertlik ile örtüsünü kaldır Adile görsün.”

Kible-gehdır Ka’beden efdal cemâlin ‘âşıka
Âdile görsün o veçhi lutf ile ref’et nikâb

Mihri, G14/6

i.Merhametsiz

Bazen de sevgili gaddar olarak düşünülür. Şeref Hanım Ey gönül! O merhametsizin yüzünün güneşini görünce aşkın hevesi ile ateş sinemde karar tutmakta demektedir. Görünce âfitâb-ı tal’atın ey dil o gaddârın

Hevâ-yı ‘aşk ile tutmakda sinemde karar âteş

Şeref, G79/5

ı.Mushaf, Safha, Levh

Yüz güzellik unsurlarının en çok toplandığı yegane mekandır. Bu özelliği ile güzellik kitabı olarak düşünülmektedir. “Güzelliğinin kitabını rakip saçlarından sormuş sual etmiş. Kur’anda kafirlerden bahsetmek uygun mudur.”

Mushaf-ı hüsnün zülfünden su’âl itmiş rakîp
Eylemek câ’iz midür Kur’anda küffar bahs

Mihri, G10/4

“Ararım güzelliğinin kitabını ki vefa resmi bulayım ta eziyet kapısı ile nazın meselesi açılır.”

Araram hüsn kitabın ki vefâ resmi bulam

Hâ cefâ bâbı ile mes’ele-i nâz açılır

Mihrî, G34/5

“Güzelliğinin kitabını gördün çünkü nur suresini okudum. Mihri aşıklara dünyada bu fal az açılır.”

Mushaf-ı hüsnini gördün çün okı sûre-i Nûr

Mihrî ‘âşıklara ‘âlemde bu fâl az açılır.

Mihrî, G34/6

Mihrî Hatun gazellerinde yer alan diğer beyitler : G50/1, G100/6, G151/7, G3/7.

Ferîde Hanım “ Sevgilinin güzelliğinin sırrını bulan yüzündeki siyah benidir. Kitap okunmaz onda noktasız harf yazılsa.”

Hâlîdir rûyında yârin sırr-ı hüsnî keşf iden

Mushaf okunmaz yazılsa anda harf bî-nukat

Ferîde, G48/3

“Yüzünün levhası sade iken eğer kızgınlık ederse dudağının kenarında vefa yazılır zaman olur.”

Levh-i cemâli sade iken cevri derse ger

Hatt-ı lebinde vefâ yazılır zaman olur

Ferîde, G41/2

j. Peri, Melek-sima, Peyker, Huri

Yüzün periye benzetilmesi onun insanlarla ünsiyet etmeyip kaçtığını gösterir.

“Leyla o peri yüzlü sevgiliye biraz sevgi ve samimiyetini bildir. Düş ayağına kısmetine ne derlerse desinler.”

Leylâ o perî-rûya biraz ‘arz-ı hulûs it

Düş pâyına tenhâda ne dirlerse disünler

Leylâ, G37/7

Şeref Hanım “Bin tane peri yüzlü melek suretli güzel yüzünü arz etsede yardan gayrı dünyada kimse yar olmaz bana.”

Bin perî-peyker melek-rû ‘arz-ı dîdâr itse de

Yârdan gayrı cihânda kimse yâr olmaz bana

Şeref, G1/6

“Bu kadar eziyete sebep ne bilmiyorum eksigimi söyle Allah için ey huri yüzlü noldu sana.”

Bu kadar cevre sebep ne bilemem noksânım

Söyle Allâh içün ey hûr-likâ noldı sana

Şeref, G4/4

Şeref Hanım’ın gazellerinde yer alan diğer beyitler : G69/3, G72/2, 116/4.

Tevhîde Hanım “Gözlerime göründü ah bir peri yüzlü yüce yaratılışlı güzel. Dün gece aleme ışık verdi o güneş.”

Çeşmime göründü âh bir perî âlicenâb
Dün gece verdi ziya ‘aleme ol afitab

Tevhîde, G78/1

“Halini ve şanını soranlar böyle bilsinler. Bir melek yüzlü doğurmuş anası bin yaşasın.”

Böyle bilsinler edenler hâl ü şânında suâl
Bir melek-simâ doğurmuş bin yaşasın anası

Tevhîde, G106/4

Ferîde Hanım “Ey boyu uzunluğu doğru fidana benzeyen Tuba, hey zamanın güzide imtiyazlı kişisi. Yüzün huri sözlerin kevser ağzın gülen goncadır.”

Eyâ Tûbâ sehî kâmet eyâ mümtâze devrân
Yüzün hûrî sözün kevser dehânın gonce-i handân

Ferîde, G63/1

“Çölü seyir etmezdim sevda ile vahşi sıfat. Bir peri yüzlü gözleri ahuya merakım olmasa.”

Keşt-i deşt kılmaz idim sevdâ ile vahşî-sıfat
Bir peri-rû gözleri âhû merâkım olmasa

Ferîde, G70/2

Âdile Sultan “Ayrılığına tahammülüm yok ne gerek var huri ve cennete. Aşığın bu gece beklemesindeki maksatı sevgilinin yüzündendir.”

Yok fîrakına tahammül ne gerek hûr ü bihişt
İntizârından murâdı ‘aşıkın didâr bu şeb

Âdile, G12/4

“Saadetli aşkında elbette bütün dünya döner. Ey dost gönül o yüze kelebek gibi yol gösteren olmuştur.”

Döner elbette bütün devleti aşkında cihân
Gönül ol peykere pervâne-nimâdır ey dost

Âdile, G17/3

“Ey güzel eksiksiz yüzün dünyaya ışık saçar. Aşık huri istemez ey güzel cemalini diler.”

‘Aleme Pertev cemâl-i bâ-kemâlin ey güzel
Hûri ‘aşık istemez diler cemâlin ey güzel

Âdile, G90/1

k.Şem- Mum

Yüz ve yanağın muma benzetilişinde renk, parlaklık ve yakıcılık ile diğer müşahedeye dayanan benzetmeler rol oynar ki, genellikle pervanede birlikte zikredilir. Bilindiği gibi pervane daima mumun etrafında döner. Leylâ Hanım “Dikkatle bakıp o yüzünün güzelliğine yandım yine sıcaklığın yakıcılığı budur işte.”

Dikkatle nigâh eyle ol şem’-i cemâle
Yandım yine ben sûz-ı harâret budur işte

Leylâ , G100/2

“Yüzünün mumuna kelebek gibi yandım. Çektiğin derd ve belayı ozaman andımdı.”

Şem-i didârına pervâne gibi yandım idi
Çektiğim derd ü belâyı ozaman andım idi

Leylâ, G11/1

Mum sevgilinin yüzüne öyküneliden beri diline ve gönlüne ateş düşmüştür. Ferîde Hanım “Bu gönül yüzünün mumunun iştîyakı isteğiyle kelebek gibi ayrılığın narına döküp kebab ve ateş oldu ah.”

Şem’-i rûy-ı iştîyâk ile bu dil pervâne-veş
Nâr-ı hicrâna düşüp bîrân u suzân oldu âh

Ferîde, G67/2

“Kelebek isen cemalin mumunu ortadan kaldır cismini kolunu ve kanadını da.”

Pervâne isen şem-i cemâle
Mehveyle cismim bâl ü peri de

Ferîde, G69/5

Âdile Sultan “Aşk meydanına girenler can ve başı oynatır. Yüzünün mumuna pervanedir ateşi ne yapsınlar ey dost.”

Girenler ‘aşk meydânına cân ü başı oynadır
Cemalin şem’ine pervanedir narı nider ey dost

Âdile, G21/5

“Cemalinin mumunun verdiği isteği gönüle hiç bir şey veremez. Geceler sensiz mecliste aşkın nuru güç, zor.”

Veremez şem’-i cemâlin verdiği şevki dile
Geceler meclisde sensiz ‘aşkın envârı güç

Âdile, G23/3

“Can ve gönül yüzünün mumuna bileme olup Adile dünyada keleşin şanı mı kaldı?”

Cân ü dil yansın cemâli şem’ine imlâ olup
Şan mı kaldı cihânda ‘Adile pervânelik

Âdile, G89/7

I. Vech, Sâde-rû, Vech-i pâki, Rûy-ı dost, ‘Aks-i rûy

“Ey Mihrî! Temiz yüzlü olsaydı yüzyıl çekerdim cefasını bu kerimün (cömert kimse).”

İ Mihrî sâde-rû olsaydı yüz yıl
Çeker idüm cefâsın bu kerîmün

Mihrî, G81/6

Şeref Hanım “Ben senin temiz yüzünü görmeyince neyleyeyim dünyayı. Allah için sensiz cennet ve mabedi istemem.”

Görmeyince vech-i pâkin neyleyim dünyayı ben
İstemem billah sensiz cennet ü havrâyı ben

Şeref, G164/1

Âdile Sultan “Gönlü kendine çeken sevgilinin yüzü bazen gizli bazende cana açık olur. Görse gönül saçlarını aşkına esir olup çok hayran olur.”

Vech-i dilber geh nihân gâhi ‘âyân-ı cân dur
Görse dil zülfün esîr-i ‘aşk-ı pür-hayrân olur

Âdile, G30/1

“Âdile dışarıdan sen sakın korku ve ümit etme. Dilberin yüzü çünkü sana nur saçan ayna olur.”

‘Âdile hâricden etme sen sakın havf ü reca
Rûy-ı dilber çün sana mirât-ı nûr-efşân olur

Âdile, G30/11

Âdile Sultan gazellerinde yer alan diğer beyitler: G31/2, G31/4, G38/7, G41/5-330, G43/3, G46/5, G48/6, G77/2, G83/4, G92/4, G95/8, G98/1, G98/6, G123/6, G134/2, G170/2, G171/4, G175/6, G176/1, G179/4.

m.Yüz çevirmek

Sırrî Hanım “Bu ben garip neyledim ne yaptım günahımı bilmiyorum. Sevgili beni gördükçe yüzüme bakmaz ve benden yüz çevirir.”

Neyledüm nitdüm günâhum bilmezem bu ben garîb
Gördünce yüz çevirür yüzime bakmaz habîb

Sırrî, G7/1

“Sevgili benden yüz çevirir ne müşkül! Sultanım meyl etmediği kuluna ne müşkül.”

Benden çevürür yüzini cânân ne kolaysuz
Meyl itmediği kulına sultân ne kolaysız

Sırrî, G55/1

n.Yusuf yüzlü

Yusuf-cemal sözıyla güzellik timsali olan Hz. Yusufatelmih yapılamakta, sevgilinin yüzü ile onun yüzü arasında benzerlik kurulmaktadır.

“Gönlümün Mısırında aşkın mesken tuttu ey Yusuf yüzlü sevgili. Nil nehri gibi gözyaşımla doldu yatak odam bu gece.”

Mısr-ı dilde tutdı mesken aşkın ey Yûsuf-cemâl
Nil-veş eşkimle toldı hâb-gâhım bu gice

Ferîde, G74/4

2.2.8. Hadd /Yanak

Sevgilini yanağı. “Ruh, ruhsar ve arız” şekilleriyle yüz yerine kullanılan kelimelerin çoğunda aslında yanak kastedilmektedir. Yüzün en geniş kısmını kaplaması dolayısıyla yanak en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarından biridir. Yanak hakkında söylenen özelliklerin başında parlaklık, şeffaflık ve rengi gelir. Yanak

aşığın baktığı ve daima bakmak istediği yerdir. Yanak hakkında lutf, letafet, latif, gülgun, al, rengin, abdar, safa ve zıba gibi sıfatlar kullanılır (Pala, 2004: 181).

Gazellerini incelediğimiz kadın şairlerden Mihrî Hatun gazellerinde “Had/ Yanak” kelimesi “ruh” 18, “had” 17, “gül” 10, “gül-izâr” 6, “gül-ruh” 5, “ruhsâr/ ruhsâr-ı yâr/ şem-i ruhsâr” 5, “şem” 4, “lâle/ lâle-zâr/lâle-ruh/” 4, “yanak” 3, “şem-i ruh”3, “berg-i gül/ berg-i semen/ berg-i gülistân” 3, “nesrîn/ ruhun envârı/ ruhların pertevi/ mâh/ verd-i hamra/ devr-i ruh/ şevk-i ruh/ ruhların bağı/ ruh-ı dildâr” 1 defa tekrar edilmiştir. Rahile Sırrî Hanım’ın yanakla ilgili beytine rastlanmamaktadır. Leylâ Hanım gazellerinde “had/yanak” kelimesi “âteş-i ruhsâr” 2, “gülzâr” 2, “yâd-ı ruhsâr, ârız-ı âl, ruh-ı dildâr, ruhsâr, ârız, verd-i ruhsâr/ ruhsâr-ı yâr/ verd-i ruh, ruh-ı cânân, lâle-i zâr” 1 defa tekrar edilmiştir. Şeref Hanım gazezellerinde “had/yanak” kelimesi “gül-ruh/ gül-i ruhsâr” 3, “gül-i zâr” 2, “ruh” 2, “verd-i ruhsâr”2 , “ssırr-ı ruhsâr, tâb-ı ruh, şem-i cihânsuz, reng-i ruhsâr, gül, bûy-ı ruh, îzâr-ı pâk, îzâr, gül-fâm, şem, meh-ruhsâr, ruhsâr” 1 defa tekrar edilmiştir. Tevhîde Hanım gazellerinde “had/ yanak” kelimesi “ruhsâr” 4, “gülyanak, gül ruhsâr, ruhsâr-ı gül” 4, “şem-i hüsn” 2, “şem” 2, “ayet-i hüsn, kızıl ruh, ruhsâr-ı âl, arz-ı cemâl” 1 defa tekrarlanmıştır. Âdile Sultan gazellerinde “hat ” kelimesi “cemâlin şem-i” 5, “ruhsâr” 4, “şem-i aşk”3, “şem” 3, “şem-i rûy” 2, “ruh” 2, “şem-i hüsn, ruhu devr, cennet-i ruhsâr, şem-i ruhsâr, ruhsâr-ı gül, gül, gül-i zâr, ruh-ı pür-tâb, gonca-i ruhsâr, mirât-ı ruh, ruhsâr-ı hâkikat, cân-ı ruhsâr, lâle-i ruhsâr, reng-i ruhsâr, şem” 1 defa tekrarlanmıştır.

“Acaba ayva tüylerinin inşasını (yapısını) yanaklarının üstüne kim yazdı. Ki kiramen katibin ona hayran olmuştur.”

Hattun inşâsun hadün üstine kim yazdı aceb
Kim kirâmen kâtibin olmuşdurur hayrân ona

Mihrî, G3/10

“Yar bildi yanağında ayva tüylerini ince kalemle yazdı. Rağbet olur ince yazı kenara yazılsa.”

Bildi hadinde yazdı hatın kıl kalemle yâr
Mergüb olur kenara yazılsa gubâr hat

Mihrî, G69/5

“Şimdi Mihrî sevgilinin ayva tüylerini yanağında gördükçe söyler. Bu cefa veren yârim sevgiliydi vaktinde.”

Şimdi hatını Mihrî gördükçe hadinde dir
Bu yâr-ı cefâkârum mahbûb idi vaktinde

Mihrî, G148/5

“Gözlerim o yanak ve beni bir nefes seyredeli, O sevgilinin hayali bir lahza gözlerimden ve dilimden ayrı değildir.”

Temâşâ idelü çeşmüm o hadd u hâli bir lahza
Hayâli dîde vü dilden degüldür hâlî bir lahza

Mihrî, G151/1-115

a.Âl

Sevgilinin alnında Peygamber nuru vardır. Buna uygun olarak yanaklar “âl” benlerle de ashab şeklinde ifade edilmektedir. Âl rengi hem kırmızılığa hem de Peygamberin soyuna delâlet etmektedir. Tevhîde Hanım “Elden uçdu kuş gibi kırmızı yanaklım ah vah. Hasret ile hasretim uyku yok gönülde karar kılmam.”

Uçdu elden mürğ-veş ruhsâr-ı âlim âh vâh
Hasret ile hasretim hâba yok dilde ârâm

Tevhîde, G134/3

Âdile Sultan “Kırmızı yanağının mumundan aşk gönülde kandil yakar. O cemalinin güneşinin huzurundan gönülde kandil yakar.”

Aşk şem’-i rûy-ı âlinden yakar dilde çerâğ
Ol safa mihr-i cemâlinden yakar dilde çerâğ

Âdile, G76/1

b.Ateş- Nâr

Mihrî Hatun “Gönlüm gözlerime aldanıp sevgilinin yanağına gittiler. Göz göre göre beni pek çok ateşlere attılar.”

Çeşmüme dil uyup ruh-ı dildâra gitdiler
Göz göre göre beni nice odlara atdılar

Mihrî, G30/1

“Yanaklarının yakan hayali gönül hanemdeki meşale gibi aydınlığı yakmasa ta sonsuza kadar gam karanlığında kalmıştım.”

Yakmasa gam zulmetinde kalmış idüm tâ ebed
Ruhları nârı hayâli hâne-i dilde çerâğ

Mihrî, G73/4

“Yanaklarının ateşi ile dilim yandı yüreğim kebab oldu. Gözlerinin kasdı eğer can ise tez vakitte alsın.”

Ruhların nârıyla dil yandı kebâb oldu yürek
Çeşmünün kasdı eğer cân ise alsun tizrek

Mihrî, G88/1

Şeref Hanım “Hani o gece ki yanağının kuvveti nazar eyledikçe yine alevlendirdi ateşimi tekrar baştan.”

Kanı o şeb ki nigah eyledikçe tâb-ı ruhı
‘Alevlendirdi yeni baştan âteşim tekrâr

Şeref, G33/1

Âdile Sultan “Dudaklarını ve yanaklarını gördüm güçsüz cismim ateş. Gül saçan olunca zemin ve gök yüzü ateş olur.”

Leb ü ruhsârı gördüm oldu cism-i nâ-tüvân âteş
Gül-efşan olıcak our zemin ü âsuman âteş

Âdile, G72/1

“Amacı ve gayreti beni kıskançlık ateşinde yakmaktır. Yine iki yanağının ateş saçan olmuş ateş.”

Beni reşk odına yakmaktır ancak maksad ü azmi

Yine olmuş iki ruhsâresi şu’le-feşân ateş

Âdile, G72/3

“Kararımın patlayıcı ateşinin ipi oldu gittikçe yanağının mumunun hayaline ve onun bekçisi ateş.”

Fitil-i sûz-ı barut-ı kararım oldu gitdikçe

Hayal-i şem’-i ruhsârına çeşm ü dide-bân ateş

Âdile, G72/5

c.Ay, Güneş, Nur

“Şerefın misali ayrılık gecesinde hiç karar etmez. Daima gönlüm o ay yanaklı güzeli arzu eyler.”

Hiç karar itmez şeb-i fûrkatde mânend-i Şeref

Dâ’ima gönlüm o meh-ruhsârı eyler ârzu

Şeref, G181/5

“O güzelin yanağını güneşin ışığına benzetemem. Gönül alan sevgiliyi dünyada kimseye benzetemem.”

Fürûg-ı mihre o ruhsârı idemem teşbih

Cihanda kimseye dildârı idemem teşbih

Şeref, G199/1

Ferîde Hanım “Yarin ayrılığına düşeli yine kara talihimiz nasibimiz var. O ay yanaklıdan ayrı ne siyah yıldızımız var.”

Düşeli firâk-ı yâra yine baht-ı karamız var

O ruh-ı kamerden ayru ne siyeh sitâremiz var

Ferîde, G39/1

“Yanağının nurunun isteğiyle ta başlangıç meclisinde saçlarının küfrüyle iman eden ki gönlümdür ol.”

Arzû-yı nûr-ı ruhsârınla ta bezm-i ezel

Küfr-i zülfünle iden îmân kim gönlümdür ol

Ferîde, G61/2

ç.Benli

Tevhîde Hanım “Şaşkınlık verdin dünyaya ey şanlı şöhretli güzel. Kaşları kara kirpikleri siyah yanakları benli güzel.”

Velvele verdin cihâna ey şöhretli şanlı güzel

Kaş kara kirpik siyah ruhsârı benli güzel

Tevhîde, G127/1

d.Gül, Gül-Ruh, Gülzâr, Gül-i Handan

Mihrî Hatun “Bugün bir gonca dudaklı gül yanaklı sevgili bu gönlümü kayığına aldı.
Bugün bir gonca dudaklı ve gül yanaklı sevgili gözyaşlarımı deryasına saldı.”

Bu gönlüm zevrakın aldı bugün bir gonca-leb gül-ruh

Yaşam deryâsına saldı bugün bir gonca-leb gül-ruh

Mihrî, G13/1

“Doğrusu boyun ve yanağının hevesinden kim ölse tabut ona serv olup gülde ona kefen olmuştur.”

Hakkâ kad ü haddünün kim ölse hevâsından

Tâbût ana serv olup gülden kefen olmuştur

Mihrî, G28/6

“Gül yanaklarının aşıkları çoktur amma velakin rakibinin gözlerine Mihrî diken olmuştur.”

Gül-ruhlarının çokdur ‘uşşâkı velî amma

Çeşmine rakibünün Mihrî diken olmuştur

Mihrî, G28/7

Mihrî Hatun gazellerinde geçen diğer kelimeler: G30/3, G35/3, G47/2, G53/4, G59/2, G69/1, G70/4, G79/1, G82/3, G96/1, G96/3, G98/3, G103/5, G104/3, G130/4, G133/3, G138/5, G162/1, G162/6, G172/2, G180/2, G183/2, G186/2, G188/1, G194/6, G197/3, G198/3.

Leylâ Hanım “Gül ve sümbülden farkı var mı sevgilinin. Hele yanaklarına kaküllerini saç bak.”

Gül ü sümbülle farkı var mı canâ

Hele ruhsârına kâkülleri saç

Leylâ, G19/2

“Yanağının hayali gönül bahçemde gül yanaklımdır. Göğsümde yaralar açıldı ki ilk baharımdır.”

Hayâl-i ‘ârızın bâg-ı gönülde gül-‘izarımdır

Açıldı dağlar kim sinede evvel baharımdır

Leylâ, G31/1

Leylâ Hanım gazellerinde geçen diğer kelimeler: G36/1, G95/1, G95/9, G96/1.

Şeref Hanım “Yanağının gülünü taze güle sor bana sorma. Dudağının lezzetini kevsere sor bana sorma.”

Verd-i ruhsârını verd-i tere sor sorma bana

Çeşni-i lebini Kevsere sor sorma bana

Şeref, G3/1

“Hani o akşam ki o gül yanaklıyla diz dize oturup bin tane utanma ile derdimi açığa çıkarır anlatırdım.”

Kanı o şeb ki o gül-ruhla diz-be-diz oturup

Hezâr şerm ile derdimi ider idim izhâr

Şeref, G33/7

“Hani hatırıma geldikçe yanaklarının gülünün kokusu ve rengini bülbülün başına dünyayı zindan ettiğim zamanlar.”

Kanı yâd eyledikçe reng ü bûy-ı verd-i ruhsârın
Hezârın başına dünyayı zindân itdigim demler

Şeref, G42/2

Şeref Hanım gazellerinde yer alan diğer beyitler : G89/1, G102/7, G112/1, G112/2, G113/2, G150/4, G238/1.

Tevhîde Hanım “Bir zaman bülbül gibi ey gönül sen bu bağı bekledin. Feryad ile inleyip şakıyıp bu gül yanağı arardın.”

Bir zaman bülbül gibi ey dil bekledin sen bu bağı
Şakıyıp feryâd ile arardın bu gül yanağı

Tevhîde, G117/1

“Ey sevgili! Dün gece meclisinde kolundaki siyah ben ne etti. Hayran ve inleyip yanağının gülüne alık alık bakarak.”

Dün gece bezminde cânâ kolundaki hâl ne etdi
Hayrân ü zâr bakarak gül-i ruhsârına alık alık

Tevhîde, G121/2

Tevhîde Hanım gazellerinde yer alan beyitler : G134/2, G135/4, G151/2.

Ferîde Hanım Yanağın gül saçın sünbül boyun düzgün uzun salınan servidir. Ey parlayan ay gibi güzel baştan ayağa kadar ateş ve güzelliğinin gülbahçesisin.”

İzârın gül saçın sünbül boyun seri hırâmandır
Ser-â-pâ gül-sitân-ı hüsn ü ateş meh-i tâbân

Ferîde, G63/3

“Koklar mıydım bu zamanın goncasının elini öpüp. Sevgilinin yanağı ile saçlarına merakım olmasa.”

Şemm ider miydim bu dehrin gonca dest-bûsını
Ârız-ı cânan ile gîsû merakım olmasa

Ferîde, G70/4

“Ne hikmettir Ferîde aşıkların yüzünün rengi sofrana sevgilinin yanağının rengini gül renkli içkiye uydurmuş.”

Ne hikmetdir Feride za’ferâna rû-yı uşşâkı
Ruh-ı cânâneiyi reng-i mey-i gül-gûna uydurmuş

Ferîde, G58/5

Âdile Sultan “Gül renkli içkiyi biz yar elinden içtik. Ki kalbin çırası aşkının mumunun ateşidir.”

Yâr elinden nûş etdik bâde-i gül-rengi biz
Kim çerâğ-ı kalb şem ‘-i aşkının suzanıdır

Âdile, G41/2

“Bu bahçeyi temaşa eyle güzellerin yeridir. Hepsi o goncanın yanağındaki nurun ışığıdır.”

Bu bağı eyle temâşa güzellerin yeridir

Şu’arıdır bütün ol goncanın ruhundaki nur

G51/6-340

Âdile Sultan gazellerinde yer alan diğer beyitler: G59/1, G62/1, G92/7, G104/1, G107/6, G107/8, G114/5, G120/8, G138/6.

e.Lâle, Lâle-zâr , Lâle-Had

Yüz ve yanak renk yönünden lale ile benzerlik gösterir. Bu benzetmede yara, kan, şarap unsurları da hayale renk bakımından iştirak eder. “Lale ve mum senin yanağının kırmızılığını taklit ettikleri için laleye dağ vurdular, mumun ise dilini yaktılar.”

Laline öykündüğüçün lâle ruhsârına şem‘

Lâleye dâg urdılar şem’ün zebânın yakdılar

Mihri, G18/4

“Ey Mihri bülbül gibi figanını dilden düşürme ki çünkü onun laleye benzeyen yanaklarında gülen gül iledir.”

Mihri bülbül gibi efgânını dilden koma kim

Lâle haddinde onun çün gül-i handân biledür

Mihri, G36/5

“Ey dost! Yanağın ile boyun ve yanağındaki ayva tüylerin varken serv ve yasemin ve lale ve reyhan gerekmez.”

Haddün ile kaddün ü ruhun var iken ey Dost

Serv ü semen ü lâle vü reyhân gerekmez

Mihri, G59/5

“Ey dünya halkı bilin ki ben sevgiliden dönmezem. Servi boylu ve lâle yanaklı gönül çalan sevgiliden ben dönmezem.”

Ey cihân halkı bilün kim yârdan ben dönmezem

Serv-kadd ü lâle-had dildârdan ben dönmezem

Mihri, G101/1

“Güzel sevgili yanaklarını lâle bahçesine benzettim. Menekşe saçlarını misk yağdıran, etrafa misk kokusu yayana benzettim.”

Nigâr ruhlarını lâle-zâra benzettüm

Benefşe saçlarını müşk-bâra benzettüm

Mihri, G116/1

“O lâle yanaklı put gibi güzel olan sevgiliyi görenler söyler birbirlerine. Çaresiz Mihri’yi çılgın gibi aşık ve meftun kılan budur bu.”

Dir gören ol sânem-i lâle-ruhu birbirine

Mihri bî-çâreyi âşüfte kılan budur bu

Mihri, G139/7

“Dostlar sanmayın ki bir lale yanaklı oylar beni. Hüznün evi içinde her an ağlatıp inletir beni.”

Dostlar sanmân ki bir lâle-‘izâr eğler beni
Hâne-i gam içre her dem âh u zâr eğler beni

Mihrî, G192/1

Leylâ Hanım “Sen köpek rakibe iltifatını ziyade ettin. Ey lale yanaklım benim seni sevdim seveli.”

Sen rakib-i sege eltâfını müzdâd itdin
Benim ey lâle-‘izârım seni sevdim seveli

Leylâ, G117/4

Şeref Hanım “Temiz yanağın ile bakışta hüküm ettikçe gözlerim kirpiğimle lale şekli gösteriyor.”

‘Îzâr-ı pâki nazarda karar itdikçe
Müjemle gösteriyor şekl-i lâle-i dîdelerim

Şeref, G116/3

Âdile Sultan “Ne tütündür bu ki inleyen kalbin feleğinden çıkmaz. O lâleye benzeyen yanağın bu gece ayrılık dağını örür.”

Ne duhândır bu ki çıkmaz çarh-ı kalb-i zârdan
Hicr dağını örür ol lâle ruhsârım bu şeb

Âdile, G12/6

f.Mâh, Mâh Ruhsâr, Meh-i âsumân

Ay sevgilinin yanağını kıskanır. Çünkü onun aynası hiç bir zaman küduretten ayrılmış değildir (Kurnaz, 2012: 163). “Yanağını saçlarının siyahında gizlice yatar gördüm ve sandım (ki) bulutun içinde gök yüzünün ay’ı yatar.”

Gördüm ruhını zülfi şebinde nihân yatur
Sandum sehâb içinde meh-i âsumân yatur

Mihrî, G47/1

“Bazen saçları engel olur yanaklarına bazen ayva tüyleri kalmasın Mihrî bulutun içinde ay’ı kimsenin.”

Gâh zülfi hâ’il olur ruhlarına geh hatı
Kalmasun Mihrî sehâb içinde mâhı kimsenin

Mihrî, G80/6

“Güzelliğinin doğuşu gibi büyük bir yıldız görmedik ay yanakların gibi parlak bir güneş görmedik.”

Matla’-ı hüsnün gibi bir burç-ı a’la görmedük
Mâh ruhsârın gibi bir şems-i garrâ görmedük

Mihrî, G92/1

“Açık etti çıkardı yanağını saçlarının bulutunu götürüp. Parlayan ay bu gece bizimle yarenlik , yarlık etti.”

Zâhir itdi ruhını zülfi sehâbın götürüp
Yarlık itdi bizümle meh-i tabân bu gice

g.Mir ‘at

Âdile Sultan “Gönülde vicdan bulup bu zevk ile yârin yanağının aynasını saf olunca gör.”

Vicdânı bulup dilde semâ ‘ ile bu zevke

Mir ‘ât-ı ruh-ı yârını gör saf olunca

Âdile, G144/4

“Gönüle yansıtan bir gönlü aydınlatan yar ki. O hakikat yanağının üzerine içki bir ayna olmuştur.”

Dile aks etdirir bir nûr-ı dil-efrûz yârı kim

O ruhsâr-ı hakikat üzre bir ayine olmuş mey

Âdile, G157/3

h. Nesrin

Mihri Hâtun sevgilinin saçlarının kokusunu miske benzetmiştir. ‘Saçlarının kokusu gibi güzel koku saçan misk olamaz. (Sevgili) yanağın gibi nesrin, boyun gibi serv olamaz.’

Bûy-ı zülfün gibi ‘anber-bâr miskîn olmaya

Hadd ü kaddün gibi ra’nâ serv nesrîn olmaya

Mihri, G1/1

Ey ay yüzlü Mihri senin yanağın ile yasemin simanı gördükten sonra servin gülü ve yaban gülünün sevdası başından çıktı.”

Göreliden Mihri haddünle semen-sîmanı ey meh-rû

Başından çıktı sevdâsı gül-i serv ile nesrinün

Mihri, G89/5

i.Nur – Işık

“Yanağının nurunun isteğinden bu alem ateşle dolmuştur, her zaman vücudunun ülkesini yaksa buna şaşılır mı?”

Ruhun envârı şevkinden tolupdur bu cihân âteş

Vücûdum mlkini yaksa ‘acep mi her zaman

Mihri, G66/1

“Yanaklarının ışığını kafir ayva tüylerin kapatmasın, Hey beğim göster cemalin nurunu iman takdim eyle.”

Ruhlarınun pertevin setr itmesün kâfir hatun

Hey begüm göster cemâlün nurın î mân eyle arz

Mihri, G68/2

“Ben pervanenün senin yanaklarına yandığını gördükçe mumun dili tutuşur tütsü kabının özü sararır.”

Tutuşur şem’un zebânı micmerün göynür özi

Yandığın gördükçe ruhsâruna ben pervânenün

Mihri, G87/3

“Ey sevgili yanağının isteği dünyada can verirse mahşere kadar onun mezarını çok nurlu eyleye.”

Cânâ virürse şevk-i ruhunla cihânda cân

Pür-nûr kıla heşre dek onun mezârını

Mihri, G197/6

i.Oyun- Hile

Mihri Hatun “Sevgili yanakların gönül padişahını bir oyun ile yenilgiye uğrattı, bu sebeple gözlerinin ruh vezirinin üzerine at sürmesine gerek yoktur.”

Ruhların dil şâhını mât eyledi bir lu’b ile

Gözlerün cân ferzine hâcet degül sürmek semend

Mihri, G15/3

“Yanaklarının övgüsünde şeh-mat can oynaram. Dünya içinde var ise ancak satranç oyununun icatçısı ola.”

Ruhları nat’ında şeh-mat olmadan cân oynaram

‘Âlem içre var ise ancak ola Lecâc’lık

Mihri, G78/2

Leylâ Hanım “Hileli yanağınla süzgün bakışlarının kılıcını hayal ettikçe ayrılığınla inleyen cismimi çok üzgün ettim bu gece.”

Ârız-ı âlinle tîg-i gamzen itdikçe hayâl

Firkatinle cism-i zârım dâg-dâr itdim bu şeb

Leylâ, G11/7

j.Ruh, Ruh-ı Devr, Ruhsâr, Cennet-i Ruhsâr

Devr-i Kamer veya Devr-i Ruhsar kelimesiyle ahir zamana işaret edilmekte ve bu zamanda fitnenin artacağına inanılmaktadır.

Mihri Hatun “Uzun ömrüme yine sabit delildir çünkü yanaklarında put gibi güzel olan sevgililerin saçlarını uzattılar.”

‘Ömrü taviîne yine sâbît delîldür

Çün ruhlarında zülfi sanemler uzatdılar

Mihri, G45/4

Yanağının zamanında bize iki yana doğru sarkan saçların uzun ömür verir. Onun verdiği ferahlıktan gecemiz gündüzümüz aynı olur.”

Ruhı devrinde virür zülfi bize ‘ömr-i dırâz

Ferahından bir olupdur gicemiz gündüzümüz

Mihri, G62/3

Yanağının zamanında dudaklarının uyuşturucusunu satmaya gönlü kendine çeken güzel, iki yılan benzeyen saçları ele almış.”

Devr-i ruhında satmağa tiryâk-ı leblerin

Dilber eline almış iki zülfi mârını

Mihri, G197/5

Leylâ Hanım Yanağını hatırlamamla gözlerimi akarsu ettim bu gece. Dağlarla göğsümü bahar kıskançlığı ettim bu gece demektedir.

Yâd-ı ruhsârınla eşkim cûy-bâr itdim bu şeb

Dağlarla sînemi reşk-i bahâr itdim bu şeb

Leylâ, G11/1

“Gönlü kendine bağlayan sevgilinin yanağına bakmış oldum. Eyvah! Hafızamın saadetini incitti rakib neyleyim.”

Rûh-ı dildâra nigah eylemiş oldum eyvah

Safâ-yı hâtırımı neyleyim incitdi rakib

Leylâ, G14/2

Leylâ Hanım gazellerinde yer alan diğer beyitler: G63/5, G88/2, G9/3.

Şeref Hanım “Gönlün aynasından yanağının sırrını seyretmeye gönlüde sevgilinin gizli nakşını ister mi ister ya.”

Temâşâ itmeğe mir’âtı dilden sırr-ı ruhsârın

Gönlüde nakşını dilber nihân ister mi ister yâ

Şeref, G2/2

“Ben ve yanak ve saç ve kirpik kaşların hevesiyle gönlün bozuk hali beş beter olsun.”

Hâl ü ruh zülf ü müje ebrû hevesiyle

Ahvâl-i diğer-gûnı beş-beter olsun

Şeref, G148/2

Tevhîde Hanım “Gözlerinin yanakılarını hatırlayıp ateşlere yandım bu gece. Feleğin ettiği cefaya hayli dayandım bu gece.”

Yad edip ruhsâr-ı çeşmin âteşlere yandım bu gece

Feleğin etdiği cefâyâ hayli dayandım bu gece

Tevhîde, G87/1

“Yanakları güzel tavırları güzel sözleri güzel hali güzel. Benzemezdi kimselere sevdiğinin ahlakı.”

Ruhsârı hûb etvârı güzel güftârı hûb hali güzel

Benzemezdi kimselere sevdiğinin ahlâkı

Tevhîde, G122/3

“Dudaklar kızıl yanaklar kızıl diyerek övmüşsün. Bundan artık övünmek uygun kendi yanağın senin.”

Leb kızıl ruhlar kızıl diyerek vâsf etmişsin

Bundan artık vâfâ sezâ kendi ruhsârın senin

Tevhîde, G125/2

Âdile Sultan “Sevgilinin yanağının canının ayrılığı ile gönül çaresiz hastadır. Devası sevgilinin şefkatli meclisi imiş sevgili.”

Firâk-ı cân-ı ruhsâr ile dil bir hâstâ-i nâcâr

Devâsı bezm-gâhı şefkat-i cânân imiş cânâ

Âdile, G4/5

“Her şişede temizdir yüzünün ışığının renginden. Yanağının renginden şişeler utanıp sıkılır.”

Pâkdır her şişe renginden ziyâ-yı tal’atın

Reng-i ruhsârindân eyler şişeler şerm ü hicâb

Âdile, G14/5

“Âdile namusu bıraktı bütün varını feda kıldı bende yanağını gördükten sonra can dayanmaz eğlenmez.”

Bırakdı nâmusu ‘Âdile fedâ kıldı bütün varı

Göreliden hâl ü ruhsârı dayanmaz cân eğlenmez

Âdile, G68/9

“Perişanlık çeken yanağının cennetinden geçmez saçlarının sevdasını kıl kadar mana yüzünde arar.”

Cennet-i ruhsârdan geçmez perişanlık çeken

Kıl kadar sevdâ-yı zülfü vech-i manada arar

Âdile, G40/4

k.Sabah

“Deli gönlüm ki bir güzelde karar kıldı. Yanağı ve saçları benim sabah ile akşamımdır.”

Dil-i divâne ki bir bütde karar itdi anın

‘Arız u zülfî benim subh ile şamımdır

Leylâ, G29/3

l.Safha

“Yanağının yüzüne güzel kokulu ayva tüyü gelmiş dediler. Aşıkların bahtı kara oldu eğer söz yanlış ise.”

Safha-i ruhsâra gelmiş didiler mûşgin hat

Bahtı kara oldu uşşâkın değil ise galat

Ferîde, G48/1

m.Şem

“Ey dost yanağının mumuna ta geceler sabaha kadar kanat yakmada kelebeğe yoldaş , arkadaşlarız biz.”

Şem‘-i ruhuna tâ giceler subha dek ey dost

Per yakmada pervâneye yoldaşlaruz biz

Mihri, G56/3

“Yanağının mumunda kanat yakmada pervane gibi senin aşkının beni dünyanın
üstadı etmemesi olmaz.”

Per yakmada pervâne-sıfat şem’-i ruhunda
‘Aşkun beni üstâd-ı cihân itmemek olmaz

Mihrî, G58/4

Mihrî Hatun gazellerinde yer alan diğer beyitler: G62/7, G64/7, G159/5.

Leylâ Hanım “Sevgilinin yanağının mumuna kelebek benim şimdi. İçtiğim al kana
bak sarhoş olan benim şimdi.”

Şem ‘-i ruh-ı cânâna pervâne benim şimdi
Bak içtiğim al kana mestâne benim şimdi

Leylâ, G113/1

Şeref Hanım “O gülün bazen benini bazen yanağını mum edip eyvah bir zaman
gönlümce isteğime kavuşmuştum.”

Geh hâl u geh ‘izârını şemm idüp ol gülün
Gönlümce kâm-kâr idim eyvâh bir zaman

Şeref, G150/2

Tevhîde Hanım “Gönül pervane gibi yanağının mumuna karşı yanar. Cömertlik edip
yardım eylese şehidin ateşi olmasın.”

Şem ‘-i ruhsârına karşı dil yanar pervâne-veş
Lutf edip imdâd eylese olmasın nâr-ı şehid

Tevhîde, G96/4

“Epey zaman güzelliğinin mumu için dolandım. Yeter birazda ağyarı dolandır.”

Nice dem şem’-i hüsnün için dolandım

Yeter biraz da ağyarı dolandır

Tevhîde, G101/4

Tevhîde Hanım gazellerinde yer alan diğer beyitler : G102/2, G107/1, G144/5,
G147/1.

Ferîde Hanım “Ey gönül kelebeği gör sevgilinin huzurunda ne hal olmuş. Sevgilinin
güzel yanağının mumuna yanıp kanatsız ve kolsuz perişan olmuş.”

Dilâ pervâneyi gör nezd-i cânânda ne hâl olmuş
Yanup şem’-i cemâle mahv olup bî-per ü bâl olmuş

Ferîde, G47/1

“Kelebek isen cemalin mumuna ortadan kaldır cismini ve kolunu ve kanadını da.”

Pervâne isen şem-i cemâle
Mahveyle cismim bâl ü peri de

Ferîde, G69/5

“Feyizli ömrün ile günden güne çok fazlalaşsın çünkü soyunun yanağının mumunu diriltten ışığın nurusun.”

Ömrü füyûzatın ile günden güne ide füzûn

Çün şem’-i rûh-ı ceddini ihya eder nûr-ı ziyâ

Ferîde, G81/10

Âdile Sultan “Aşk meydanına girenler can ve başı oynatır. Yüzünün mumuna pervanedir ateşi ne yapsınlar ey dost.”

Girenler ‘aşk meydânına cân ü başı oynadır

Cemalin şem’ine pervanedir narı nider ey dost

Âdile

“O güzelliğinin mumunu andıkça ahımın ateşi artar. Çılgın gönlüm o ışıkla yanıp Allahın sırrını söyler.”

O şem’-i hüsnü yâd etdikçe artar şu’le-i âhım

Dil-i şeydâ o pertevle yanıp sırr-ı Hudâ söyler

Âdile, G28/9

Âdile Sultan gazellerinde yer alan diğer beyitler : G36/2, G36/5,G37/1, G80/7, G83/1, G89/7, G96/4, G106/6, G107/3, G107/3, G142/8, G155/2.

2.2.9.Hatt

Ayva tüyleri genellikle siyah rengi sebebiyle ele alınır. Misk, anber, sevdâ, kara gün, kara baht, ayağına kara su inmek vb. sözler bu hususa uygun olarak zikredilir (Kurnaz, 2012: 173).

Gençlerin yüzünde yeni çıkan sakal ve bıyık, sarı tüyler. Şiirde yanak, dudak, ben, saç, çene ile birlikte kendini gösteren hat, genelde hub olarak düşünülür. Kelimenin yazı anlamına gelmesi dolayısıyla bir yazıya benzetilen tüyler, yanak sayfası üzerine yazılmış olarak ele alınır. Hat anber kokar. Latiftir ve gönül alıcı bir özellik taşır. Sakal olarak düşünüldüğünde güzelliği gideren bir unsur olarak düşünülür ve istenmez (Pala, 2004: 196).

Mihrî Hatun gazellerinde “Hat/Ayva Tüyü” Kelimesi İşleniş Yönüyle Tarandığında “hatt” 20, “leşker,benefşe,kara,reyhan,diken” 2, “zâg, zulmet, sakal, kafir, nâ-bekar, sünbül, toz, sebze-zâr” 1 defa tekrar edilmiştir. Sırrî Rahile Hanım “hat-ı celî” olmak üzere 1 defa tekrar etmiştir.Tevhîde Hanım gazellerinde “hat” kelimesi “hatt” 1 defa tekrarlanmıştır. Leylâ ve Şeref Hanım gazellerinde hiç kullanmamıştır. Âdile Sultan gazellerinde “hat ” kelimesi işleniş yönüyle tarandığında “ Siyeh, Nev-hatt” defa tekrarlanmıştır.

a.Bulut

Ayva tüyleri sevgilinin yüzünü kapatan bir bulut olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin “Bazen saçları engel olur yanaklarına bazen ayva tüyleri kalmasın Mîhrî bulutun içinde ay’ı kimsenin.”

Gâh zülfi hâ’il olur ruhlarına geh hatı

Kalmasun Mîhrî sehâb içinde mâhı kimsenin

Mîhrî, G80/6

b.Benefşe

Hatt-benefşe benzerliği renk yönünden düşünülür ve ayvatüyleri daha üstün gösterilir. Benefşe bağa gelip sevgilinin hattına misal arar. Benefşenin boyunun ve yapraklarının şekli de benzetmede rol oynar. Sevgilinin hattına dil uzattığı için bağda miskin benefşenin kulağını burarlar. Miskîn kelimesi hem bir yerde oturan demektir hem de misk kokusu ve rengini hatırlatmaktadır (Kurnaz, 2012: 175).

“Sevgili! Ayva tüylerin menekşeye, yanağın hoş yasemine benzer. Ey dost güzelliğinin gülbahçesi cennet içine benzer.”

Hattun benefşe haddün hoş yâsemine benzer

Gülzâr-ı hüsnün ey dost cennet içine benzer

Mîhrî, G33/1

“Menekşe ayva tüylerin ve güzelliğin baharım hemen yetişir bana sevgili yârim.”

Benefşe hattun u hüsnün bahârûm

Hemân besdür bana sevgüli yârûm

Mîhrî, G104/1

c.Hâr

“Yanağından bir gül yaprağı almadan yetişti ortaya çıktı. Ah dikenler o gülbahçesinin çevre yanın bağladı.”

Almadan bir berg-i gül haddünden irdi hattun âh

Hârlar ol gül-‘izârûn çevre yanın bağladı

Mîhrî, G194/6

“Gönül bülbülü söyle nasıl feryâd eylesin her diken ile görür senin gül yanağını.”

Dil ‘andelîbi di nice feryâd kılmasun

Her hâr ile görür gözi sen gül-izârını

Mîhrî, G197/3

ç.Kafir

Yüz dine, ayva tüyleri ise küfûre benzetilerek “küfür ile din bir arada olmaz, hattını yüzünden tıraş et” denilir. “Yanaklarının ışığını kafir ayva tüyleri kapatmasın. Hey Beyim göster yüzünün nurunu iman takdim eyle.”

Ruhlarınun pertevin setr itmesün kâfir hatun

Hey begüm göster cemâlün nurın imân eyle arz

Mîhrî, G68/2

d.Kara

“Ta aşıkların ahının dumanından estiğini bilesin. Gül yapraklarının üstünde ayva tüylerinin karasını göresin.”

Dûd-ı âhından eser tâ bilesin ‘âşıklarun

Göresin gül safhanun üstinde hattun karasun

Mihrî, G133/3

e.Leşker

“Bugün yanağının üstüne asker çekip geldi, öyle ki aşıklarını tar u mar (darma dağın) etti ayva tüyleri.”

Geldi ‘izârı üstüne leşker çeküp bugün

‘Âşıkların yani k’ide târ u mâr hat

Mihrî, G69/7

f.Mûşgîn Hat

Ferîde Hanım “Yanağının yüzüne güzel kokulu ayva tüyü gelmiş dediler. Aşıkların bahtı kara oldu eğer söz yanlış ise.”

Safha-i ruhsâra gelmiş didiler mûşgîn hat

Bahtı kara oldu uşşâkın değil ise galat

Ferîde, G48/1

g. Nâ-bekar

“Sen ey bekar olmayan ayva tüyü sanma bir toz getirmekle sevgilinin yüzünün güzelliğinden gözümü alıkoyayım.”

Sanma Cemâli âyinesinden gözüm ıram

Bir toz getürmek ile sen ey nâ-bekâr hat

Ferîde, G69/8

h. Reyhan

Lâl renkli dudaklar, üstündeki ayva tüylerinden dolayı şarâb-ı reyhaniye benzetilmiştir. Bu durumda hatt da renk münasebetiyle reyhân olmalıdır. Hat-ı reyhâni ise bir yazı çeşitidir (Kurnaz, 2012:175).

“Mihrî her an uzun ömürlü olmak istersen saçları sünbül, gözleri nergis, ayva tüyleri reyhanlarla birlikte ol.”

Mihrî her-dem olagör ‘ömr-i tavîl ister isen

Zülfî sünbül gözi nergis hatı reyhanlarla

Mihrî, G153/8

i.Sakal

“Oyun ile öpücük istese bizden buna şaşılmaz bu acayip değildir. Sakalı gülse her kişi eller gülencidir.”

Lâg ile bûse istese bizden ‘aceb degül

Sakalı gülse her kişi iller gülencidür

Mihrî, G51/3

ı.Sebze-zâr

Divan edebiyatında ayva tüyleri yeşil veya siyah renkte kabul edilir. “Hatt-ı sebz” ifadesinde bu husus görülmektedir. Gonca-ağız, servi-boy, göz-nergis, yüz-gül, dilber-bahar benzerliğine tenasüp içinde ayva tüyleri yeşil renk dolayısıyla çemene benzetilir (Kurnaz, 2012: 173).

“İster ki dudağının suyuyla çok taze ter ola, kenarının suyunun geldiğı bu hat yeşillik sebzelik ola.”

İster ki la‘li çeşmesiyle tâze ter ola
Âb-ı kenara geldüğü bu sebze-zâr hat

Mihrî, G69/4

j.Siyeh

Rengi sebebiyle ele alınır. Adile Sultan “Gönül ehlinin vücudu aşk ile parça parça olurdu. Yüzün üzerine siyah nur ve örtü görünür olmasa.”

Ehl-i dil cismî oldurdu pâre pâre ‘aşk ile
Olmasa zahir cemâl üzre siyeh nûr u nikâb

Mihrî, G14/6

k.Sünbül

“Yanaklarını gördükden beri gülen gül unutuldu. Ayva tüylerin yetiştüğinden sünbül ve reyhan unutuldu.”

Haddün görinelden gül-i handân unutuldı
Hattun ireli sünbül ü reyhân unutuldı

Mihrî, G188/1

l.Taze

“Ey Mihrî sevgilinin gül yüzüne ayva tüyü geldiyse gam değil. Gonca taze iken biz ayva tüyünü tercih etmişizdir.”

Geldiyse hattı gül yüzine Mihri gam degül
Ter-gonca iken eylemişüz ihtiyâr hat

Mihrî, G96/9

m.Vakt-i hazan

“Ayva tüylerin güzelliğinin gül yanağını bozdu mu sanır. Hey safa ehli hazan vaktinden haz etmez mi?”

Gülzâr- ı cemâlünü bozdu mı sanur hattun
İtmez mi safâ ehli hey vakt-i hazândan haz

Mihrî, G70/4

n.Yazı, Hatt-ı rikâ, Hatt-ı Celî, Nev-hatt

“Ayrılığınla ciğer yandı bu ezelden beri var olan aşktır. Gönül kitabında ayva tüylerinin vasfı celi (açık, aşıkâr) yazıdır.”

Hicrinle ciğer yandı bu ‘aşk-ı ezelidir

Levh-i dile evsâf-ı hatın hatt-ı celîdir

Mihri, G7/1

“Acaba ayva tüylerinin inşasını (yapısını) yanaklarının üstüne kim yazdı. Ki kiramen katibin ona hayran olmuştur.”

Hattun inşâsun hadün üstüne kim yazdı aceb

Kim kirâmen kâtibin olmuşturur hayrân ona

Mihri, G3/1

“O gül yanaklı sevgilinin ayva tüylerini görmek için gül bahçesine takdim etti. Gül yapraklarına resmetti yar hat yazdı.”

‘Arz itdi gülşene görün ol gül-‘izâr hat

Nakş itdi gül varaklarına yazdı yâr hat

Mihri, G69/1

“Güzel yüzünün üzerine reyhan rika‘ yazısını yazmış. Ay zamanında gör hat nasıl karar bulmuş.”

Yazmış cemâli levhine reyhâni‘ hatt-ı rikâ ‘

Devr-i kamerde gör nice bulmuş karâr hat

Mihri, G69/3

“Yar bildi yanağında ayva tüylerini ince kalemle yazdı. Rağbet olur ince yazı kenara yazılsa.”

Bildi hadinde yazdı hatın kıl kalemle yâr

Mergûb olur kenâra yazılsa gubâr hat

Mihri, G69/5

Sırrî Rahile Hanım “Ayrılığınla ciğer yandı bu ezelden beri var olan aşktır. Gönül kitabında ayva tüylerinin vasfı celi (açık, aşıkâr) yazıdır.”

Hicrinle ciğer yandı bu ‘aşk-ı ezelidir

Levh-i dile evsâf-ı hatın hatt-ı celîdir

Sırrî, G7/1

Tevhîde Hanım “Sebepsiz yere olmadı yârin aşkı başımın tacı. Ayva tüylerinin kıymet ve değeri yüz bin haraca değer.”

Tevhîden olmadı yârin ‘aşkı başımın tâcı

Hattının kıymet ü bahâsı değer yüzbin haracı

Tevhîde, G89/1

Âdile Sultan “Bak gönlün levhasında işlenen çok nurlu olan yeni hattı (ayva tüyünü) gör. Ortaya çıkan ayet ile Kur’anın çok sırrını gör.”

Bak levh-ı dilde nakş olan nev-hatt-ı pür envârı gör

Zâhir olan âyet ile Kur’ân-ı pür-esrârı gör

o. Zâg

Renk yönünden hatt ile karga arasında benzerlik vardır. “Ey Mihrî! Yârin ayva tüyleri güzelliğinin gül bahçesinin kenarını tuttu. Bülbülün taze gül bahçesinde karga olmak ne zor.”

Gülşen-i hüsnî kenârın tutdı Mihrî hatt-ı yâr
Bülbülün taze gülistânında zâg olmak ne güç

Mihrî, G11/5

ö.Zulmet

“Yârin yanağının çevresini ayva tüyleri kaplamış olsa bile gam değil karanlığın içinde mutlaka ölümsüzlük suyu gizlidir.”

Gam degül tutsa hatı yârün ‘izârî çevresin
Zulmetin içinde lâ-büd âb-ı hayvân gizlüdür

Mihrî, G41/6

2.2.10. Ben

Yüzde bir güzellik unsuru olarak görülen ben, siyah rengi ve küçük şekli sebebiyle çeşitli teşbihlere konu olur. O, sevgilinin vücudunda, yanakta, dudak kenarında, çene çukurunda ve kulak küpesi olmak üzere değişik yerlerde bulunur. Bazı beyitlerde misk, anber vb. maddelerle sun’i ben yapıldığı ima edilmektedir. Ben genellikle ayva tüyleri, dudak, saç ve yanak ile birlikte ele alınır (Kurnaz, 2012: 168). Klasik edebiyatta benler sevgilinin yüzünde bulunan güzellik unsurlarındandır. Rengi siyahtır. Yüzde bulunun güzellik unsurlarından sevgilinin yanak, ayva tüyü, saç gibi unsurlarla anılmaktadır. Ben her şeyden önce noktadır. Ben olan nokta ise güzellik kitabı yazılırken damlayan bir damla mürekkeptir (Pala, 2004: 360).

Mihrî Hatun gazellerinde “ben” kelimesi Nokta-i Hüsn olarak anılmıştır. Sırrî Hanım gazeline “Hâl” , “Hâl-i ‘Anber Fâm” olarak anılmıştır. Leylâ Hanım Divan’ında “ben” kelimesi işleniş yönüyle “fûlful, hâl-i siyeh, fikr-i hâl, hâl-i siyah” 1 defa tekrar edilmiştir. Şeref Hanım gazellerinde “ben” kelimesi “hâl” 3, “hâl-i zâr, hâl-i anber” 1 defa tekrar edilmiştir. Tevhîde Hanım gazellerinde “hal” kelimesi 1 defa tekrarlanmıştır. Ferîde Hanım gazellerinde “ Ben ” kelimesi işleniş yönüyle tarandığında “Hal-i Anber, Hâl” 1 defa tekrarlanmıştır. Âdile Sultan gazellerinde “ben ” kelimesi işleniş yönüyle tarandığında “Hâl” 3 defa tekrarlanmıştır.

a.Hâl, Hâl-i ‘Anber Fâm, Hâl-i Siyah, Fikr-i Hâl, Hâl-i zâr

Mihrî Hatun “Gözlerim o yanak ve beni bir nefes seyredeli, O sevgilinin hayali bir lahza gözlerimden ve dilimden ayrı değildir.”

Temâşâ idelü çeşmüm o hadd u hâlî bir lahza
Hayâlî dîde vü dilden degüldür hâlî bir lahza

Mihrî, G151/1

“Karışık gönlümde gül yanağında mum renkli benin, saçlarının askeri dağıtmış taraklar ağlar bana.”

Dil-girifte gül ruhında hâl-i ‘anber fâmına
Leşker-i zülfün tagıtmış şâneler ağlar bana

Mihrî, G3/76

Leylâ Hanım “Yüzünün nurunda o siyah beni görünce hacrül esved ile saygı değer evi sandım.”

Nûr-ı veçhinde o hâl-i siyehi gördükde
Hacerü’l-esved ile Beyt-i mükerrem sandım

Leylâ, G88/3

“Aşkın ile yanıp geceden sabaha kadar benlerinin düşüncesiyle gezegenlerin yıldızlarını sayıp ah ettim.”

Yanup ‘aşkın ile şeb-tâ-be-seher âh itdim
Fikr-i hâlinle sayup encüm-i seyyâreleri

Leylâ, G110/2

Şeref Hanım “İnleyen benini Şerefe aşk ile yansıtalı ey bülbül var mı ah etmediği bir zaman ve an.”

Hâl-i zârın Şerefe ‘aşk ile ‘aks eyleyeli
Var mı âh itmediği bir dem ü ân ey bülbül

Şeref, G115/5

“Ben ve yanak ve saç ve kirpik kaşların hevesiyle gönlün bozuk hali beş beter olsun.”

Hâl ü ruh zülf ü müje ebrû hevesiyle
Ahvâl-i diğer-gûnı beş-beter olsun

Şeref, G148/2

Şeref Hanım’ın azellerinde yer alan diğer beyitler: G150/2, G160/2.

Tevhîde Hanım “Ey sevgili! Dün gece meclisinde kolundaki siyah ben ne etti. Hayran ve inleyip yanağının gülüne alık alık bakarak.”

Dün gece bezminde cânâ kolundaki hâl ne etdi
Hayrân ü zâr bakarak gül-i ruhsârına alık alık

Tevhîde, G121/2

Ferîde Hanım “Sakın o güzelin zalim saçlarından ve beninden. Gönül saldırır bir çekici gözbebeği olmuşlardır.”

Hazer eyle o şûhun hâl-i zülf-i bî-amânından
Dil garet ider bir merdüm-i cerrâr olmuşlar

Ferîde, G36/3

“Sevgilinin güzelliğinin sırrını bulan yanağındaki siyah benidir. Kitap okunmaz anda noktasız harf yazılsa.”

Hâlidir rûyında yârin sırr-ı hüsnî keşf iden

Mushaf okunmaz yazılsa anda harf bî-nukat
Ferîde, G48/3

“Ey misk kokulu ben vay ateş yüzlü sevgili. Gönlün içindeki tütsüye yetişir kül ile
karışık kar ede.”
Ey hal-i anber vey rû-yı ateş
Dil micmerine bes ahker ide
Ferîde, G69/6

“Âdile namusu bıraktı bütün varını feda kıldı ben ve yanağını gördükten sonra can
dayanmaz eğlenmez.”
Bırakdı nâmusu ‘Âdile fedâ kıldı bütün varı
Göreliden hâl ü ruhsârı dayanmaz cân eğlenmez
Âdile, G68/9

Gönül aşk ile dolu olsa maşuğun meskeni olur. Yüzünün yansımasıyla o misk kokulu
ben ile puthanelik olup.”
Olsa dil ‘aşkile pür-nûr mesken-i mâşuk olur
‘Aks-i rûyile olup ol hâl ile puthânelik
Âdile, G83/4

“Kalb menekşenin hayranı güzelliğinin inlemesine senin saçlarının havasıyla perişan
oldum benini görmeden.”
Kalb hayrân-ı benefşe zâr-ı hüsnündür senin
Zülf havasıyla perişân oldum hâlin görmeden
Âdile, G139/4

b.Füfül

Divan edebiyatında sevgilinin beni karabibere benzetilmektedir. Leylâ Hanım
aşağıdaki beyitinde bunu şu şekilde ifade etmiştir. “Dünyanın gülbahçesinde cennet
tohumu olsa istemem. Ey işveli sevgili karabiberden maksat senin yanağının
benidir.”
Gülşen-i ‘âlemde tohm-ı cennet olsa istemem
Hâl-i rûyundur senin ey şûh fülfulden garaz
Leylâ, G50/3

c.Nokta-i Hüsn

Ben küçüklük, siyahlık ve yuvarlaklık yönünden noktaya benzetilir. Sevgilinin beni
için aşık canını feda etmektedir. Mürşid-i Bistam onu tacına nokta olarak koyar.
Burada tac kelimesindeki cim harfinin noktası da hatırlanmalıdır. “Nokta-i hâl”
terkibinden hem ben nokta şeklinde düşünülmekte, hem de hal kelimesindeki hı’nın
noktasına işaret edilmektedir.

Mihrî Hatun gazelinde ki beyitte sevgilisine seslenerek “Kiramen katibin melekleri bu güzelliğinin noktasını görseler Allah Allah böyle bir inşa yapı görmedik derler.”
Ö7öBu nokta güzellik kitabı yazılırken damlamıştır.

Görseler bu nokta-i hüsnün kirâmen-kâtibin
Diyeler kim Allah Allah böyle inşa görmedik

Mihrî, G92/3

2.2.11. Dudak

Divan şairleri birçok bakımdan sevgilinin ağzını anmışlar ve güzellik unsurları içinde onu, yuvarlak hâli, kenardaki ben ve ayva tüyleri ile; temaşaya dayanan bir güzellik arzetmesi yanısıra konuşma özelliği dolayısıyla da üstün tutmuşlardır. “Öpmek, buse almak” gibi söyleyişler ise ağzın, cinsî açıdan edebiyata girmesine sebep olmuştur (Pala, 2004:9).

Mihrî Hatun gazellerinde “dudak” kelimesi işleniş yönüyle tarandığında “leb” 20, “gonca dehen/dehan” 10, “bûse” 9, “gonca-leb” 8, “dehân” 7, “la’l” 7, “gül-fem, gonca-fem, gonca-hüsn” 4, “gonca” 3, “şeftalu” 3, “câm-ı la’l, leb-i câm” 2, “gonca la’l” 2, “ilaç/derman” 2, “la’l-i leb” 2, “leb-i aks” 2, leb-i yar, mey, mül, meygûn leb, akil leb, öpmek, gonca ter, la’l-i bedahşân, cur’a-i la’l, rîş-hande, la’l-i şarab” 1 defa tekrar edilmiştir. Râhile Sırrî Hanım gazellerinde “dudak” kelimesi işleniş yönüyle tarandığında “leb” 2, “la’l, leb-i la’l” 1 defa tekrar edilmiştir. Leylâ Hanım gazellerinde “dudak” kelimesi işleniş yönüyle “leb” 3, “mey-i la’l” 2, “bâde-i la’l” 2, “gül-fem” 2, “leblerin şevki, kızıl, bûse, yâd-ı lâ’l, vişnâb, la’l, ez-leb, bâde-i hamrâ, leb-i dildâr, emmek, bûse, gonca-leb, hande, gonca” 1 defa tekrar edilmiştir. Şeref Hanım gazellerinde “Dudak” Kelimesi İşleniş Yönüyle Tarandığında “gonca-fem” 5, “leb” 4, “buse” 3, “neş’e-i la’l” 3, “gonca” 2, “câm-ı leb-rîz-i muhabbet, çeşn-i leb, kevser, mest, gonca-i merâm, dehân, leb-i bihzad, bâde-i hamra, sagar, öpmek, gonca-i ümmîd, gonca-i nâz, gonca-i handan, gonca dehan, va’d-i buse, leb, la’l-i leb, bûs-ı la’l, bâde-i la’l, mey-i la’l-i leb, la’l-i leb-i cânân, leb-i cân bahş, leb-i la’l-i şeker, la’l-i yâr, la’l-i leb-i dildâr, mey-i lal-i leb, mey-i la’l, leb-i la’l, bûs-ı leb, leb-i kand nisâr, leb-i âteş-feşân, bûs-ı pây” 1 defa tekrar edilmiştir. Tevhîde Hanım gazelinde “dudak” kelimesi işleniş yönüyle tarandığında “gonca dehan/ ağız” 5, “dehân, gülmek, hâmûş dehen, leb-i mercân, leb yâkût-ı ahmer” 1 defa tekrar edilmiştir. Ferîde Hanım gazellerinde “Dudak” kelimesi işleniş yönüyle tarandığında “gonca” 4, “Dehan, Hatt-ı Leb, Gonca-i Handan, Yakût-ı Ahmer, Lâ’l, Leb, Riste-i Mercân” 1 defa tekrarlanmıştır. Âdile Sultan gazellerinde “Ağız/ Dudak kelimesi “Dehân/ Dehen” 2, “Leb” 2, “Câm-ı Leb” 2, “Gonca-i Hândân” 2, “Gonca” 2, “Süt, Kevser, Gevher-i La’l, La’l-i Dilber, Gonca-i Hüsn, Dehân-ı Yâr, Fikr-i La’l, Gonca-i vuslat, Gonca-i Bağ, Gonca Mesil, Leb-i Deryâ, Mey-i Ruhâni” 1 defa tekrarlanmıştır.

a.Âteş-feşân

Dudaklar kırmızı renk yönünden ateşe benzetilmiştir. Şeref Hanım “İnleyen ızdırap duyan dayanaksız gönlün karı feryad etmeden kaldı. Ateş saçan dudaklar ah alışılmış olmadan kaldı.”

Dilin za’f-ı elemle kârı feryâd olmadan kaldı

Leb-i âteş-feşân âh mu’tad olmadan kaldı

Şeref, G247/1

b.‘Aks

Dudaklar parlaklığı yönüyle ele alınmıştır. Mihrî Hatun sevgilinin dudaklarının parlaklığından bahseder. “Allah’a hamd olsun sevgilim güzelliğinin meclisinde Mihrî’yi gözlerinin içki kadehi ve dudaklarının yankısıyla şüphesiz kandırdı.”

Hamdû-lillahi bezm-i hüsnünde habibüm Mihrinün

Sagar-ı çeşmi lebün ‘aksiyle kandur la-cerem

Mihrî, G106/9

“Ey sevgili dudaklarının aksi (yansıması) benim gözlerimin kadehine düştükten beri, görenler söyler kabuğumu ki temiz halis kandır bu.”

Düşelden leblerün ‘aksi bu câm-ı dideme cânâ

Görenler dir kabuğumu ki sâfi tolu kandur bu

Mihrî, G136/2

c.Bedahşân

Bedahşân edebiyatta daima bir yakut cinsi olan kırmızı la’l taşı ile birlikte anılır. Sevgilinin dudağının kırmızılığı ile bir ilgi kurularak şairler tarafından beyitlerde yer almıştır.

“Dünyanın bahçelerinde yanağının güzelliği gibi bir gül bitmedi. Bedahşân yakutlarının içinde kırmızı renkli dudakların gibisi yoktur.”

Haddün gibi gül bitmedi bir bağ-ı cihânda

La’lün gibi yok la’l-i Bedahşânlar içinde

Mihrî, G162/6

e.Gonca-leb, Gonca-dehen, Gonca-ter

Gonca açılmamış çiçek. Divan şiirinde gonca ; sevgilinin ağzı yerine kullanılır ve açılmamışlık özelliğiyle kendini gösterir. Goncanın gülmesi, açılmasıdır. İçinin kırmızılığı ve tazeliği ile ele alınan gonca, içinde mücevher saklama (la’l dudaklar ve inci dişler) özelliği gösterir.

“Bugün bir gonca dudaklı gül yanaklı sevgili bu gönlümü kayığına aldı. Bugün bir gonca dudaklı ve gül yanaklı sevgili gözyaşlarımı deryasına saldı.”

Bu gönlümü zevrâkın aldı bugün bir gonca-leb gül-ruh

Yaşum deryasına saldı bugün bir gonca-leb gül-ruh

Mihrî, G13/1

“Can bülbülü sen gonca ağızlıdan lezzet aldıkça dünya içinde bir cennet bahçesinden lezzet almadı.”

Cn blbli itdke sen gonca-dehndan haz

İtmedi cihân içre bir bg-ı cinndan haz

Mihrî, G70/1

Gonca dudaklı sevgilinin gl yüzünü methetmek için aşıık bülbül olarak düşünülür.

“Laleye benzeyen yanaklarını bülbül gülbahçesinde görüp söyler. Dünyada taze gl çok bu ise küçük ağızlı daha güzel olanı.”

Lâle hadni bülbül gülşende görüp eydür

‘lemde gl-i ter çok bu gonca-dehân ancak

Mihrî, G79/2

Mihrî Hatun gazellerinde geçen diğerkelimeleler: G13/2, G23/4, G23/4, G28/3, G34/2, G44/7, G56/2, G82/3, G92/7, G98/38, G104/3, G131/1, G138/5, G138/6, G142/6, G183/3, G198/2, G148/3.

Leylâ Hanım “Sen sessiz oldun sen her zaman gönül ve canımdın. Allah için senden gayrısı ey gonca dudaklı değıl.”

Sen sâkin oldun sen dil  cnımdın her zaman

Billahi senden gayrısı ey gonca-leb değıl

Leylâ, G70/4

“Hayli zamandır ol goncadan haber almadım. Sitem eden dünyaya bir daha başıeğmez oldum.”

Hayli zamandır almadım ol goncadan peym

Başıeğmez oldum çarh-ı sitem-kâra bir dahi

Leylâ, G112/6

Şeref Hanım “O güzel yürüyüşlü servi ne haldedir acaba? O isteğı gonca nasıl bir haldedir acaba?”

Ol serv-i hoşıh-ıram ne ‘alemdedir ‘aceb

Ol gonca-i merâm ne ‘alemdedir ‘aceb

Şeref, G14/1

“Ey gül renkli ağız! Aşıık ile canına minetti. Bülbülün böyle zar etmezdi ateşıaynı olsaydı.”

Cnına minnet idi ‘aşkın ile ey gonca-fem

‘Andelibin böyle zr itmezdi olsa hr bir

Şeref, G47/2

“Seni ah ve inlememi duymaktan uzak eyler. Yanında bilmem ey gül renkli ağızlı sohbet arkadaşın kimdir?”

Seni h u fiğnım istim’ından ber eyler

Yanında bilmem ey gonca-femim hem-sohbetin kimdir

Şeref, G49/4

Şeref Hanım gazellerinde yer alan diğer beyitler : G50/2, G51/1, G52/1, G52/4, G54/1, G113-3, G115/2, G179/1, G215/2.

Tevhîde Hanım “Sadakat yolu ve mertlik ey gonca dudaklı sevgili. Yanında rakip kadar değerim yok mu acaba?”

Bu mudur râh-ı sadakat hem mürüvvet ey gonca leb

‘İnde ağyâr kadar haysiyyetim yok mu acep

Tevhîde, G79/1

“Ey sarhoş eden gözlerin sahibi bu keman bu keman kaşlar sana özeldir. Bu kırmızı yanak ile gonca ağız sana mahsus.”

Ey çeşmi mahmur efendim bu kaşı kemân sana mahsus

Bu ruhsâr-ı al ile bu gonca dehân sana mahsus

Tevhîde, G111/1

Tevhîde Hanım gazellerinde yer alan diğer beyitler: G114/4, G116/1, G117/2.

Ferîde Hanım “O gonca için sakın bülbül gibi kendini parçalama. Bu bahçenin gülleri zira hepsi çok diken olmuştur.”

Sakın bülbül gibi ol gönce için sîne çâk itme

Bu bağın gülleri zîrâ bütün pür-hâr olmuştur

Ferîde, G36/2

“Çünkü goncanın ayrılığıdır inlememi çok eyleyen. Dikenini sitemini sen dahi rakibine uydur.”

Çün gönce firâkıdır iden nâleni efzûn

Hârın sitemin sen dahi ağyarına uydur

Ferîde, G37/2

Ferîde Hanım gazellerinde yer alan diğer beyitler : G48/4, G63/1, G70/4.

Âdile Sultan “Bu bahçeyi temaşa eyle güzellerin yeridir. Hepsi o goncanın yanağındaki nurun ışığıdır.”

Bu bağı eyle temâşa güzellerin yeridir

Şu’adır bütün ol goncanın ruhundaki nur

Âdile, G51/6

“Kaşların gece boyun Tuğba ağacı yanakların hak gülüşün gonca eder.”

Kaşların ve’l-leyl Tûbâ kâmetin

Ruhların Hak gönce-i handân eder

Âdile, G62/1

Âdile Sultan gazellerinde yer alan diğer beyitler: G100/6, G101/2, G159/4.

f.Gül-Fem, Gonca-Fem

Dudaklar goncaya benzetildiğinde onun ağzı kapalıdır ve bu durum aşık için sevindiricidir. Sevgilinin dudakları ne zaman gül olarak ifade edilirse aşık ozaman

üzüntülü bir hal alır. Çünkü sevgilinin o açılıp gülen ağzını görünce onu başkalarından kıskanır.

“Cefanın dikeninde Mihrî ölürse bunda gam yoktur. Rakip seni it kırıcı, onu gül ağızlı sevgili öldürür.”

Hâr-ı cefâda Mihrî ölürse ne gam rakîb

İt kırıcı seni anı gül-femler öldürür

Mihrî, G48/5

“Bugün bir gonca ağızlıdan gördüm ki hey nasıl güzel candır bu. Dediler bu süsülü yanağı sorma başka bir candır bu.”

Bugün bir gonca-fem gördüm didüm kim hey ne cândur bu

Didiler bu ruh-ı zîbâyı sorma özge cândur bu

Mihrî, G136/1

“Ey gonca dudaklı! Gülbahçesi soldu ve hala gülmedin. Ta seher inleyen bülbülün eşi ki gönlümdür o.”

Soldı gülşen dahi hâlâ gülmedin ey gonca-fem

Ta seher mânend-i bülbül zâr kim gönlümdür ol

Mihrî, G69/5

Leylâ Hanım “O gonca ağızlının neydi heva ve hevesiyle sular gibi çoştuydum. Şimdi duruldum.” demektedir.

O gonca-femin neydi hevâ vü hevesiyle

Sular gibi cûş itdim idi şimdi turuldum

Leylâ, G82/5

g.Hatt-ı leb

Dudağın kenarı çevresi yönüyle ele alınmıştır. “Yüzünün levhası sade iken eğer kızgınlık ederse dudağının kenarında vefa yazılır zaman olur.”

Levh-i cemâli sade iken cevri derse ger

Hatt-ı lebinde vefâ yazılır zaman olur

Mihrî, G41/2

i.Kadeh, Kevser kadehi, Sâgar-ı Gül Gûnuna

Dudak-kadeh renge dayalı benzetmedir. Ağızın ve dudağın içi kırmızıdır. İçi şarap dolu kadehinde öyle. “Ey sâkî sevgilinin dudağından bir içki sun, meclisimiz sıcaklaşıp dünyamız ferah bulsun.”

Câm-ı la‘linden nigârün sâkiyâ bir bâde sun

Meclisimiz germ olup devranımız bulsun ferah

Mihrî, G12/3

“Sarhoştum, aşkın içkisinden dahi bir kadeh sunup dudaklarının yudumu beni bu gece hayran eyledi.”

Mest idüm ‘aşkı meyinden dahi bir bâde sunup

Cur’a-i la’li beni eyledi hayrân bu gice

Mihrî, G143/5

Kadeh sevgilinin dudağını öptü diye sürahinin bağı kan olur. Aşık gece sürahinin ağzından haber çekmiştir. Bağı kan olmak deyimi acı çekmek manası yanında sürahi içindeki kırmızı kanı da ifade eder. Şairde bunu sürahi, kadeh, dudak kelimeleriyle hatırlatmak istemektedir. “Boynu sürahiye benzeyen bir güzel, içkinin kadehinden dudağını hatırlasın.”

Lebi câmı meyinden yâd kılsun
Seni meclisde bir boynı sürâhi

Mihri, G186/5

Sırrî Rahile Hanım “Bu gece rüyamda kevser kadehinin benzerini gördüm. Gönlü süsleyen sevgilinin kırmızı dudaklarını benim elimde kadeh olmuş gördüm.”

Bu şeb gördüm menâmında misâl-i sâgar-ı kevser
Leb-i la’l-i dil-ârâm benim destimde câm olmuş

Sırrî, G16/4

Şeref Hanım “Muhabbeti döken dudaklarının kadehiyle başlangıçtan beri sarhoş olmuşum. Gül renkli içki ile içkinin verdiği sarhoşluğu uzaklaştırmak olmaz bana.”
Câm-ı leb-rîz-i muhabbetle ezel mest olmuşum
Bâde-i gül-gûn ile def-i humâr olmaz bana

Şeref, G1/2

“Dün gece sarhoşken meclisde ağzını aramış. Öpücüğe dair haberi içki kadehine sor bana sorma.”

Mest iken dün gice ağzın aramış meclisde
Bûsa dâ’ir haberi sağara sor bana sorma

Şeref, G3/3

“Ey saki! Gülrenkli kadehe bizim bir borcumuz yok. Bizi muhabbetin kırmızı şarabı mest etti.”

Yok minnetimiz sâgar-ı gül-gûnuna sâkî
Mest itdi bizi bâde-i hamrâ-yı mahabbet

Şeref, G23/3

Şeref Hanım gazellerinde yer alan diğer beyitler : G37/1, G89/4, G38/1, G49/1, G168/2, G180/1, G186/1.

Âdile Sultan “Ey Saki bu hasta gönlüm dudağının kadehinden içki içse. Zevk ve istek atıp derinime sevgilinin neşesi gelir.”

Sakîya bu haste-dil câm-ı lebün nûş eylese
Zevk u şevk atıp derûna neşe’-i cânân gelir

Âdile, G43/4

“Dudağının kadehinden içip derya gibi coşup aşıkları hayrete düşürüp dünyayı mutlu edelim.”

Câm-ı lebi nûş eyleyip deryâ gibi cûş eyleyip
‘Uşşâkı medhûş eyleyip deryâyı şâdân edelim

ı.Kand - Şeker

Dudak tadından dolayı şekere benzetilir. “Gönül kuşunun şeker dudaklarının zikri yeter. Neylerim şekeri dahi şekerim varken.”

Leblerün zikri yeter dil tûtisinün şekkeri
Neylerin kendi dehânum tatlı kandüm var iken

Mihri, G128/4-103

“Kımıldattıkça talih verir canıma dudakların. Tatlı sözünün ifadesine şeker mi kattılar.”

Deprendüğince kût virür câna leblerün
Şîrîn sözün kelâmına şekker mi kattılar

Mihri, G30/7-50

Tuti konuşma kabiliyeti olan bir kuştur. Ona şeker yedirilir ve konuşma öğretmek için ayna karşısına konulur. Konuşması ve tatlı oluşu ile ağız tutiye benzetilir. Şeref Hanım “Huyum güzel söz söylemede papağan kuşu gibi olur. Ey dudakları şeker saçan seni sevdim seveli.”

Tûti-i tab’ım olur hem-çü Şeref nâtık-a-saz
Ey leb-i kand-nisârım seni sevdim seveli

Şeref, G240-5

j.Kızıl deli

Dudaklar renk yönüyle ele alınmıştır. Dudaklar aşığı kızıl deli olma haline getirmiştir. Leyla Hanım gazelinde sevgilinin dudaklarını görünce kızıl deli olduğunu söylemektedir. “Efendim iki yana sarkan saçlarının zincirine Leylâ’yı bağlaya. Çünkü kızıl deli oldu dudaklarını anıp.”

Efendim zülfünün zencîrine Leylâ’yı bend eyleye
Kızıl divâne oldu leblerin yâd eyleyip zira

Leylâ, G2/6

“Dudaklarının aşırı isteğiyle kışı ve yazı fark edemem. Bir kızıl deliyim baharın zevki olmaz bana.

Leblerin şevkiyle fark itmeme nedir sayf u şitâ
Bir kızıl divâneyim zevk-i bahâr olmaz bana

Leylâ, G6/2

k.La’l, La’l-i nâb, La’l-i çeşm, La’li şarab, La’l-i nebât

Dudaklar renk yönünden la’l ile benzerlik içinde ele alınır. Bu durum, çok defa istiare yoluyla dudak yerine kullanılması şeklinde görülür. Şeker sevgilinin tatlı dudağına özendiği için çarşı Pazar kendini göstermeye çalışır. “Başını ortaya koyup kırmızı dudağına öykünürmüş (benzemeye çalışıyordu). Onun için çarşı Pazar içinde şeker asılır oldu.”

Kellesin ortaya koyup öykünürmüş la'lüne
Anun için çâr-sular içre ber-dâr oldu kand

Mihri, G15/4

“İster ki dudağının suyuyla çok taze ter ola, kenarının suyunun geldiği bu hat yeşillik,
sebzelik ola.”

İster ki la'li çeşmesile tâze ter ola
Âb-ı kenara geldiği bu sebze-zâr hat

Mihri, G69/4

“Dedi: Dudaklarımın hayalini meclisinde hazır bulundur, gönül kadehinden dolu kan
iç. Dedim ‘göz üstüne’.

Didi la'lüm yâdına cân meclisinde mâ-hazar
Nûş kıl dil sâgarından tolu kan didüm be-çeşm

Mihri, G109/4

Mihri'nin gazellerinde yer alan diğer beyitler: G113/5, G118/2, G122/1, G129/4,
G144/2, G153/3, G206/2, G163/3, G165/4, G168/6, G174/2, G195/2, G84/2.

Leylâ Hanım “Ey Saki! Kırmızı dudağını emzirmeye niyetin yok ise ulaşır biz dahi
boşuna emek çekmeyelim.”

Niyyetin yog ise emdirmeğe la'lin sâkî
Yetişür çekmeyelim biz dahi bî hûde emek

Leylâ, G65/2

“Kırmızı dudağının şarabını yer yer aşığına sun Ey Saki! Gönüller neşe bulsun da
ağyara üzüntü dursun.”

Şarâb-ı la'lini sun câ-be-câ ey sâkî
Gönüller neş'e yab olsun da agyâra elem tursun

Leylâ, G94/3

Şeref Hanım “Hatırıma dudaklarının kırmızılığı geldiği zaman can ağlar. Sanma
hasretle hemen gözlerim kan ağlar.”

Hâtıra la'l-i lebin geldiği dem cân ağlar
Sanma hasretle hemân dîdelerim kan ağlar

Şeref, G36/1

“Sevgilinin dudaklarının kırmızılığını anarsam buna şaşılmaz. Şeref sözün
görünüşüne parlaklığın sözünü verir.”

Yâd idersem ne ‘aceb la'l-i leb-i cânânı
Lafz-ı rengîn virür sûret-i güftâra Şeref

Şeref, G81/2

“Önce öpüp dudaklarını sonra rakibe öpme sözü vermiş. O kafirin sırrını ben ortaya
çıkarsam gerek.”

Va'd-i bûse itmiş agyâra lebin evvel öpüp
Sırrını ol kafirin ben aşıkâr itsem gerek

Şeref, G100/3

Şeref Hanım gazellerinde yer alan diğer beyitler : G108/1, G114/1, G116/1, G126/1, G151/5, G181/1, G183/2, G223/1.

Ferîde Hanım “Dudağının hasretiyle yandı gönlüm gam çöllerinde. Dudağını sun ki suyun gölgesi susamış oldum yine.”

Hasret-i la’linle yandı gam beyâbânında dil
Sun lebin kim teşne-i âb-ı zülâl oldum yine

Ferîde, G85/4

Âdile Sultan “Aşığa sevgilinin dudağından lezzetli bir nesne yoktur. Yârin zikri oldu ona çünkü süt ve şekerden lezzetli.”

‘Âşıka bir nesne yokdur la’l-i dilberden leziz
Zikr-i yâr oldu ana çün şîr ü şekkerden leziz

Âdile, G24/1

“Bütün alemde olup şimdi aşk ile gönlü dolar. Ruhunu gürültüyle dolu eder dudağı şeker ve sütden lezzetli.”

Cümle ‘âlemde olup hâli dolar ‘aşk ile dil
Ruhunu pür-şûr eder leb-i şîr ü şekkerden leziz

Âdile, G24/6

“Dudağının fikriyle kavuşma sevdası gönlümü hayran eder. Derunumda olan çok eziyetin sarhoşluğunun sırrını söyler.”

Eder sevdâ-yı vaslın fıkri-i la’linle dili hayrân
Derûnunda olan esrârı mest-i pür cefa söyler

Âdile, G28/4

I.Leb

“Dudaklarını gördüğümce dostum can ona imrenir. Yalnız ben miyim kafir Müslüman dahi imrenir.”

Leblerüni gördüğümce dostum cân imrenür
Yalnız bir ben miyim kafir müselmân imrenür

Mihri, G49/1

“Yok yere ağzının haberini meydana çıkarıp açıkladı diye eller bizi dillere düşürdü ne müşkül.”

Yok yire dehânı haberin itdi deyü fâş
Düşürdi bizi dillere eller ne kolaysuz

Mihri, G54/4

“Sevgilinin dudaklarının vasfını sormaya ben can veririm lakin halimi arz etmeye yüzümüz yoktur.”

Lebi vasfindan onun sormağa ben cân virürem
‘Ârz-ı hâl itmeğe lîkin ana döymezi yüzümüz

Mihri, G62/2

Mihri Hatun gazellerinde yer alan diğ er beyitler: G95/7, G105/3, G134/4, G177/2, G188/3, G194/7, G203/1, G203/5, G203/6, G206/1.

Leylâ Hanım gazelinde sorm ka kelimesini tevriyeli şekilde kullanmıştır. “Dudaklarını takdim etmeye gönlü var ancak sevgilinin maksatı  zmek. Aradım ağzını sordum yine tenhada bu gece.”

Lebini sunmaya var gönli merâmı  zmek
Aradım ağzını sordum yine tenhâda bu  eb

Leylâ, G10/3

“Rakiplere dudaklarını sunup, inleyen a ı ına g sterdi in elem ve tasadır efendim.”
Agyâra sunup leblerini ‘  ık-ı z ra
G sterdi in  l m u k d ret ir efendim

Leylâ, G80/3

“ eref bazen  arkı söyle bazen gazel a zının niteliğinde. Ölçülü konuşarak gel bu sebeple m  killeri halledip a .”

Şeref geh  arkı söyle geh gazel vaf-ı deh nında
Sühan-senc na gel bu veçhile m  ski-g   lık yap

Şeref, G15/6

“Hareketi kötü olan rakibin sersemlik bulaşan ayrılık duda ını arz eyle sarhoş et k leni yeni bir  evk olsun.”

Hum r- l de-i f rkat idüp agy r-ı bed-kârı
Lebin ‘arz eyle mest it bendini  evk-i ced d olsun

Şeref, G168/2

Tevhîde Hanım “Gerçi ozaman sevgilisi herkese a ız açmaz. Meclisinde yüzyüze dervı ler olsunda g r.”

Gerçi ol mahbûb-ı zaman herkese açmaz dehân
Meclisinde r  be r  dervı  n olsunda g r

Tevhîde, G99/3

 dile Sultan “Dudaklarını ve yanaklarını gördüm güçsüz cismim ateş. G l saçan olunca zemin ve gök yüzü ateş olur.”

Leb   ruhsârı gördüm oldu cism-i nâ-tüvân  te 
G l-ef an olıcak olur zemin    suman  te 

 dile, G72/1

“Uyku ve rahat olursa ruhun özünü deryaya benzeyen duda ında ay ı ı ına vereyim.”

H b   rahat olursa mâye-i r h
Leb-i dery da m h-tüba verem

 dile, G124/6

“ Ruhani içki dolsun ta bütün parçalar sarhoş olunca. Şeker helvayı aşkı içip bul ol şarabın dudağını.”

Mey-i rûhânî dolsun mest olunca tâ bütün eczâ

Şeker helvâyı ‘aşkı nûş edip bul ol lebi nâbı

Âdile, G167/2

m.Meygûn, Bade, Mül

Dudağın şaraba teşbihi şarab ile ilgili husuiyetlere dayanır ki, bunlardan en başta geleni rengidir. Mihrî Hatun “Şarap rengi dudaklarının hayali ile sabah akşam daima göğsümün kanını yemeğimin üstüne içerim.”

Meygûn lebün hayâlî ile rûz u şeb müdâm

Bagrum kanını nûş iderem aşum üstüne

Mihrî, G152/3

“Ey Mihrî her şarapta sevgilinin dudaklarının hatrına değer verende benden beter olmuştur.”

Her bâdede cânan lebi yâdına Mihrî

Sarrâfî de benden beter âvâre olupdur

Mihrî, G42/5

“Bazen yanağından gül alıyor bazen onun dudağından şarap alıyor. Bazen belini kucaklıyor bazen dudağının kenarından öpüyor.”

Geh yanağından gül ala geh lebinden mül onun

Geh miyânını der-âğuş ide geh bûse-kinâr

Mihrî, G53/4

Leylâ Hanım “Ey Saki! Aşkın içkisinin dudağından lütfunu an, merhameti çok olan aşk çekenim gece.”

Dâd ez-leb mey-i ‘aşk ân sâkî

‘Aşıkeş rahm-ı firavan im-şeb

Leylâ, G15/4

“Ey saki! Kırmızı dudağının içkisini bana daima sunarsan sun. Ayrılık zehrini sunma yeter sen bana boş.”

Sâkî sunarsan sun mey-i la’lin bana müdâm

Zehr-i firakı sunma yeter sen bana abes

Leylâ, G17/2

“Saki kırmızı dudağının içkisiyle suya doymanın başlaması eyle. Sonra gönül kırmızı içkinin neşesini alsın.”

Bâde-i la’linle sîr-ab eyle sâkî ibtidâ

Sonra itsün neş’eyi dil bâde-i hamrâdan ahz

Leylâ, G24/4

Leylâ Hanım “Bir yüz ile sarhoş etti beni dudağının şarabı. Kendimi tarif edemem yine bilmem noldum.”

Bir vech ile mest itdi beni bâde-i la’li

Ta’rif idemem kendimi bilmem yine noldum

Leylâ, G82/3

r.Şeftâlu

Mihrî Hatun sevgilinin dudaklarına eskiden rağbet gösterildiğinden bahsetmektedir. “Gül yanaklılar, güzel padişahlar buna köleydi, zamanında taze öpücüklerine rağbet gösterilirdi.”

Gül-ruhlr idi hande şehirlerdi buna bende

Şeftâlusı turfanda mergûb idi vaktinde

Mihrî, G148/2

s.İlaç

Sevgilinin dudakları aşığa şifa mahiyetindedir. “Sevgili gönül hastalığıma dudaklarından eğer ilaç eylemezsen, bintane lokmandan olsa hikmetiyle ona çare bulamaz.”

Dil marizine lebünden eylemezsen ger ‘ilac

Hikmetiyle çâre bulmaz olsa bin lokman ana

Mihrî, G3/3

ş.În’âm

Dudaklar aşık için cömertlik kaynağıdır. “İhsana geldik ey dost bir öpücük ver dudağından. Mahrum eyleme ihsan et Allah için dilenen kimseye.”

În’âma geldük ey dost bir bûse vir lebünden

Mahrûm kılma lutf it şey’-lillâh itse sâ’il

Mihrî, G95/7

v.Vişne şurubu

Rengi ve tatlılığı yönünden ele alınmıştır. Leylâ Hanım sevgilinin dudağını vişne şurubuna benzetmiştir. “Bir öpücüğü esirgeme senin sarhoşlarından. İçki sunan kişi cömertlik eyle bir damla vişne şurubu sun bize.”

Bir bûse diriğ eyleme mestânelerinden

Sâkî kerem it sun bize bir katre-i vişnâb

Leylâ, G12/3

y.Yâkût-ı Ahmer, Gevher , Mercan

Yakut, gevher, mercan kelimeleri diş kelimesiyle kullanıldığında sevgilinin ağzının açılıp inci gibi dişlerin görünümü kastedilir. Sevgilinin dudağı kırmızıdır dişi inci tanesidir. Tevhîde Hanım “Dişini inciye değişmem dudakları kırmızı yakuttur. Nasıl yanıp yakılmayayım ay yüzlümün dili tatlı.”

Dişini inciye değışmem leb yâkût-ı ahmerdir
Nasıl yanıp yakılmayım meh-rûyum dili tatlı
Tevhîde, G128/5

Dudağın mercana teşbihi rengi yönündendir. Bu benzetme kullanılırken deniz ve denize ait unsurlarda zikredilir. Ferîde Hanım “Diş tanenin incisini seyredenler neylesin inciye. Dudağın kırmızı yakut mu veya mercandan çizgi midir?”

Dür-i dendânını seyreyenler neylesün lü’lü’i
Lebin yâkût-ı ahmer mi ve yâhud rişte-i mercân
Ferîde, G63/4

Âdile Sultan “Kırmızı dudağının incisi aşk bağında goncadır. Ki kavuşmanın kalesinin fethini davul sesidir gönül.”

Gevher-i la’li safâsı bag-ı ‘aşka goncadır
Kim sadâ-yı tabl feth-i kal’a-i vuslat gönül
Âdile, G100/3

Tevhîde Hanım “Yolunda çekdiğim dert ve gam ayrılığı hep bir bir haber ver durma git o dudağı mercana tez gelsin.”

Yolunda çekdiğim derd ü gam ü hicrân hep bir bir
Haber ver durma git ol lebi mercâna tez gelsin
Tevhîde, G138/2

2.2.12. Diş

Diş renk, şekil ve parlaklık yönünden inciye benzetilir. Bu arada inci ile ilgili hususlara yer verilir. İnci denizden çıkarılmaktadır. Sevgilinin dişleri inciye benzediğinden onu yad eden aşığın gözyaşının deryaya döndüğü söylenir. Bu sebeple, inci dişlerin hayalinin daima aşığın yaşlı gözlerinde vatan tutmamasına şaşılmalıdır. Çünkü incinin yeri denizdir (Kurnaz, 2012: 186).

Divan edebiyatında sevgilinin dişleri, teri, vuslatı; aşığın gözyaşı; şairin şiiri ve güzel söz yerine kullanılır. İncinin denizde sadef içinde oluşması, iriliği, parlaklığı en çok kullanılan özelliklerdendir (Pala, 2004: 126).

Aşağıdaki yer alan Mihrî Hatun Dîvân’ında “Diş” Kelimesi İşleniş Yönüyle Tarandığında “Diş” 3, “Mercân” 3, “Dür” 3, “Dür-Dâne, İnci, Lü’lü” 1 defa tekrar edilmiştir. Sırrı, Leyla ve Şeref Hanım gazellerinde hiç kullanılmamıştır. Diğer şairlerimizde inci anlamında kullanılmıştır.

a.Dür, Dür ü mercan, Dür-dâne, Dür-i Dendân

Mihrî Hatun “Şaşılır mı senin halis kırmızı dudağından yakut (değerli taş) renk alsa. Çünkü ağzının noktasından inci yuvarlaklık bulmuştur.”

‘Acep mi la’l-i nâbundan senün yâkût reng alsa
Dehânun noktasından dür bulupdur çün müdevverlik

Mihri, G84/2

“Göğsümün hazinesinden eksik olmaz parlak renkli kırmızı taş ve inci. İflas olmaz gönül ne gam çekersin bu yaşlar saçan gözlerim varken.”

Sinemün gencînesinden eksük olmaz la’l üdür

Müflis olmaz dil ne gam bu eşk-barum var iken

Mihri, G129/4

İnci midye kabuğu içinde bulunur. Dişlerin inciye teşbihinde dudakların sadef şeklinde düşünülmesi rol oynar.“Dudağının kırmızılığıyla dişlerinin vasfını (güzelliğini) işitip doğrusu budur ki inci ile mercandan el yudum.”

La’l-i lebünle dişlerünün vasfın işidüp

Hokkâ budur ki dürr ile mercândan el yudum

Mihri, G113/4

“Allah için yakut ağzının içinde o inci tanesine kim ola ki can vermeye o denize her kan imrenir.”

Hokka-i yâkût içre billah ol dür-dâneye

Kim ola cân virmeye ol bahre her kân imrenür

Mihri, G49/6

Ferîde “Diş tanenin incisini seyredenler neylesin inciye. Dudağın kırmızı yakut mu veya mercandan çizgi midir?”

Dür-i dendânını seyreyenler neylesün lü’lü’i

Lebin yâkût-ı ahmer mi ve yâhud rişte-i mercân

Ferîde, G63/4

“Dudaklarının arasından dişlerinin dizilişinin intizamını gören der ki sanki yakut (kırmızı renkli) dudakların içinde inci ve mercan gizlidir.”

Leblerinden dişleri nazmın gören dir gûyıya

Hokka-i yâkût içinde dürr ü mercân gizlidür

Mihri, G4/4

Tevhîde “Dişini inciye değişmem dudakları kırmızı yakuttur. Nasıl yanıp yakılmayayım ay yüzlümün dili tatlı.”

Dişini inciye değişmem leb yâkût-ı ahmerdir

Nasıl yanıp yakılmayım meh-rûyum dili tatlı

Tevhîde, G128/5

b.Gevher

Sevgilinin la’l, dişleri de Güher şeklinde ifade edilmiştir. Sevgilinin dişleri aşkın kanlı göz yaşlarına aksetmiş ve böylece deniz içinde yanan güher çerağına benzetilmiştir. Adile “Kırmızı dudağının incisi aşk bağında goncadır. Ki kavuşmanın kalesinin fethini davul sesidir gönül.”

Gevher-i la’li safâsı bag-ı ‘aşka goncadır

Kim sadâ-yı tabl feth-i kal’a-i vuslat gönül

Mihri, G100/3

c.Lü'lü

“Dişin varken inci ve mercanı ne yapsınlar. Kırmızı dudakların varken ab-ı hayat suyu gerkemez.”

Dişün var iken lü'lü ü mercânı niderler

La'lün var iken çeşme-i hayvânı gerekmez

Mihri, G59/3-66

“Ey put gibi güzel olan sevgili çünkü ufacık ağzın tebessüm kılsa inci ve mercanlar içinde aydınlık görünür.”

Çün hokka dehanun sanemâ kılsa tebessüm

Rûşen görünür lü'lü ü mercânlar içinde

Mihri, G162/4-121

2.2.13. Ağız

Aşık sevgilinin ağızı ve beli fikri içinde aklını kaybeder; fakat, buna karşılık nice ince söze de hazır-cevap olur. Ağız ve dudak hakikatte birbirinden farklı şeyler ise de, etrafında kurulan hayal ve benzetmeler aşağı yukarı aynıdır (Kurnaz, 2012: 176).

Mihri Hatun gazellerinde “ağız” kelimesini “şeker, şîrîn, la'l-i şîrîn, şîrîn leb, kand, tatlı” 18, “la'lün abı, çeşme-i hayvan, zemzem-i la'l, la'l-i çeşme, ağız suyu, âb-ı kevser, çeşme-i cân” 10, “hokka dehân, hokka-i la'l, hokka-i yakut, hokka” 5, “la'l-i nâb” 4, “ağız, güllaç” 1 defa tekrar etmiştir. Sırrî Hanım gazellerinde “ağız” kelimesini “şîrîn” 2 defa tekrar etmiştir. Şeref Hanım gazellerinde “ağız” kelimesini “kevser, kand, şîrîn” 1 defa tekrar etmiştir. Adile Sultan gazellerinde “ağız” kelimesini “Şeker/ Leb-i Şîr ü Şekker/ Şeker Helvâ” 3 defa tekrar etmiştir.

a. Çeşme-i Hayvân , Lal'i Çeşme, Kevser

Dudak, Âb-ı Hayat veya Çeşme-i Hayvan olduğu için Hızır'a benzetilir. Karanlıklar ülkesindeki Âb-ı Hayatı ancak Hızır'ın içebildiği, İskender'in ise muradına erişemediği rivayet edilmektedir. Abı hayat ölümsüzlük suyu olarak anılır. Sonsuz hayat bağışlayan bir su olan abı hayat edebiyatımızda sevgilinin dudakları için kullanılmaktadır. “Dişin varken inci ve mercanı ne yapsınlar. Kırmızı dudakların varken abı hayat suyu gerekmez.”

Dişün var iken lü'lü ü mercânı niderler

La'lün var iken çeşme-i hayvânı gerekmez

Mihri, G59/3

“Gördüm yüzüne ah ile figandan el yıkadım sordum dudağını ölümsüzlük suyundan el yıkadım.”

Gördüm yüzünü âh ile efgândan el yudum

Sordum lebüni çeşm-i hayvândan el yudum
Mihri, G113/1

“Parlak kırmızı renkli dudakların eğer hayat sunmuşlarsa n olur? Bin türlü gizli
ölümsüzlük suyu içinde.”
La'lün n'ola ger teşnelere virse hayatı
Bin dürlü nihân çeşme-i hayvânlar içinde
Mihri, G162/5

“Ey nasihatçi aşığın başını ağrıtip cenneti talep etme! Çünkü biz nigarın dudaklarını
sorduk kevser suyundan leziz.”
Âşığa baş ağıdup ‘arz itme nâsih cenneti
Leblerin sorduk nigârün ab-ı kevserden leziz
Mihri, G17/4

“Gönül susamıştır dudaklarından can gözüme sun, hızır gibi karanlıkta kaldım
ölümsüzlük suyundan takdim eyle.”
Teşnedür dil lebleründen çeşme-i cân eyle ‘arz
Hızr-veş zulmetde kaldum âb-ı hayvân eyle ‘ârz
Mihri, G68/1

Şeref Hanım “Yanağının gülünü taze güle sor bana sorma. Dudağının lezzetini
Kevsere sor bana sorma.”
Verd-i ruhsârını verd-i tere sor sorma bana
Çaşnî-i lebini Kevsere sor sorma bana
Şeref, G3/1

Âdile Sultan “Her taraftan akan kevser suyunun çağıldısı. Kavuşmanın goncası
çeşitli görüntüler kokar.”
Her taraftan selsebin kevserin çağıldısı
Gonca-i vuslatdan envâ'-ı tecelliler kokar
Âdile, G63/2

b.Buse

Sevgilinin öpücüğü dudağı manasında kullanılmaktadır. Sevgilinin dudağı aşık için
bir lütuf ve ihsandır. “Her vakit aşıkları onun busesi için can verir. Rakip ile o sarıla
çıplak ne müşkül.”
‘Âşıkları bir bûsesine cân vire her dem
Agyâr ile ol sarıla ‘uryân ne kolaysuz
Mihri, G55/2

Ey dost Mihri sana bin can diler sen verir. Sende ona bir öpücük veresin rinde yakışır
şekilde ne zahmet.”
Mihri sana bin can diler sen virür Ey Dost

Bir bûse vire sen'dana rindâne tekellûf

Mihri, G75/5

Buse kelimesinin kullanıldığı diğer beyitler: G109/6, G144/5, G145/5, G177/7, G198/5, G41/9.

Leylâ Hanım “Hele bir öpücük için bayrama kadar bekleyemem. Şimdi ihsan eyle o zaman herkes elini ve eteğini öper.”

Hele bir bûse için ‘ide kadar bekleyemem

Şimdi lutf eyle o dem herkes öperler el etek

Leylâ, G65/4

Şeref Hanım “Kırmızı dudaklarının öpücüğü açıklasa gülücükler dökene olur. Dudaklarında sonu olmayan vadi kendini gösterir.”

Bûs-ı la’le eylese ikrâr hande rîz olur

Leblerinde va’d-i bî-encâm kendin gösterir

Şeref, G37/3

“Kırmızı renkli dudağın gönlü öpmese rakibin ağzı tutulur mu. Sende cömertçe öpücük ver ne derlerse desinler.”

Dil öpmese la’lin tutulur mı fem-i ağyâr

Kıl bûse kerem sen de ne dirlerse desinler

Şeref, G41/4

“Öpücükle ima edip aşığın elini keser. O çıplak hançer durmaz elden ele dolaşır.”

Bûsede kat’-ı yed-i ‘âşika eyler îmâ

Turmaz ol hançer-i ‘uryân tolaşır elden ele

Şeref, G185/8

“Dudaklarının öpmesinden dolayı gül gibi bahtım olur gülerim. Dünyanın gözünde ateşim seni sevdim seveli.”

Gül gibi bahtım olur bûs-ı lebinden handân

Dide-i ‘aleme hârım seni sevdim seveli

Şeref, G240/2

“Ey Şeref hani o gün ki sabaha kadar gönlü kendine bağlayan güzelin öpücük payı benim şöhrat ve şanımdı.”

Kanı ol gün ki ‘aceb tâ-be-seher dildârın

Bûs-ı pâyi Şerefâ şöhrat ü sâ mânım idi

Şeref, G251/6

c.Hokka-i yâkût, Hokka-i la’l

“Allah için yakut ağzının içinde o inci taneye kim ola ki can vermeye o denize her kan imrenir.”

Hokka-i yâkût içre billah ol dür-dâneye

Kim ola cân vermeye ol bahre her kan imrenür

Mihri, G49/6

“Kırmızı dudağının küçük kabından düşmana ferahlıklar verir. Ona hayran olmadan ben uzakta olmuşumdur.”

Hokka-i la'llinden agyâra müferrihler virür
Ben ırakdan olmuşamdur ana hayrân olmadan

Mihri, G135/2

“Ey put gibi güzel olan sevgili çünkü ufacık ağzın tebessüm kılsa inci ve mercanlar içinde aydınlık görünür.”

Çün hokka dehanun sanemâ kılsa tebessüm
Rûşen görünür lü'lü ü mercânlar içinde

Mihri, G162/4

“Dudaklarının arasından dişlerinin dizilişinin intizamını gören der ki sanki yakut (kırmızı renkli) dudakların içinde inci ve mercan gizlidir.”

Leblerinden dişleri nazmın gören dir gûyıya
Hokka-i yâkût içinde dürr ü mercân gizlidür

Mihri, G4/4

d.Mîm

Ağız, şeklinin küçüklüğü sebebiyle mim harfine benzer. Sevgilinin cemali üstünde zülfü cime, ağzı mime benzetilirken cemel kelimesindeki cim ve mim harflerine de işaret vardır. “Canım ağzın ve saçların benim uzun ömrümdür. Ölürüm ah bir lahza görmezsem o mim dudaklarını ve dala benzeyen saçlarını.”

Dehânun cânım u zülfün benim ‘ömr-i dirâzumdur
Ölürem âh görmezsem o mîm ü dâlı bir lahza

Mihri, G151/2

e.Şerbet

Dudak tadı dolayısıyla şerbete benzetilmektedir. “Ey dost hasta gönlümün şifası senin dudağının şerbetiymiş. Zamanı gelmiştir bu hasta gönlüme yardım eyle.”

Şerbet-i la'lün imiş haste dile dost şifa
Demidür eyle deva bu dil-i bîmâra meded

Mihri, G14/4

“Gül yanaklılar, güzel padişah buna köleydi, zamanında taze öpücüklerine rağbet gösterilirdi.”

Gül-ruhlr idi hande şehirlerdi buna bende
Şeftâlusı turfanda mergûb idi vaktinde

Mihri, G148/2

“Gül yanaklılar, güzel padişah buna köleydi, zamanında taze öpücüklerine rağbet gösterilirdi.”

Gül-ruhlr idi hande şehirlerdi buna bende
Şeftâlusı turfanda mergûb idi vaktinde

Mihri, G148/2

f.Süt

Âdile Sultan “Cennet bahçesinin gülleri açılmış işte bu yerde. Komşu ırmaktır ağzından ne ala süt akar.”

Bâg-ı cennet gülleri açılmış iş bu çayda

Çar ırmaktır dehânından ne a'lâ süt akar

Âdile, G63/1

g.Şîrîn, Şîrîn Leb, Şîrîn Lokma

Şîrin kelimesi dudağın sıfatıdır. Genellikle bulunduğu beyitlerde Ferhad ve onunla ilgili hususlar tenasüp içinde zikredilir. “Tatlı dudağından rakibe sunar Mihrî’ye sunmaz. Papağanın bakıp, şekeri ise karganın yemesi ne müşkül.”

Şîrin lebin agyâra sunar Mihrî’ye sunmaz

Tûti baka karga yiye şekker ne kolaysuz

Mihrî, G54/5

“Tatlı dudağına ben can veririm elim ermez. Âh ki karşımda daima zahmetsiz yer sinek.”

La’l-i şîrînüne ben cân virürem irmez elüm

Âh kim karşımda dâ’im lâ-tekellûf yir meges

Âdile, G65/3

“Ayrılığın zehiriyle can ve gönül çoktan helak olmuştu. Sevgili lutf edip eğer onun tatlı dili kuru yufkadan yapılmış tatlılık etmeseydi.”

Zehr-i hecriyle helâk olmuşdı çoktan cân u dil

Lutf idüp şîrîn lebi ger itmese güllâclık

Âdile, G78/6

Âdile Hatun gazellerinde yer alan diğer beyitler: G82/7, G124/2, G130/2, G200/.5, G8/5, G17/3.

Sırrî Hatun “Güya aşk mektebi içinde gönlüm çocuk oldu. O dudakları tatlı bugün lütufkâr bir şekilde el verdi bana.”

Mekteb-i ‘aşk içre Ferhâd oldu güya tıfl-ı dil

Ol lebi şîrîn bugün bî-minnet el verdi bana

Sırrî, G1/2

“Sen saçları Leyla dudakların Şirine tutuldum. Senin alışverişin Kays ve Ferhadın işlerini azalttı.”

Sen saçı Leylâ lebi Şirine oldum mübtelâ

Kays u Ferhâdı kesâda verdi bâzârın senin

Sırrî, G18/3

“Ferhadın gönlü ezeli aşkın dağıcı devirdi. Dudağının hevesini başta gören der ki delidir.”

Ferhâd dili ‘aşk-ı ezeli kûhken etdi

La’lin hevesin serde gören der ki delidir

Sırrî, G7/4

Şeref Hanım “Ey Tatlı dudaklım! Ben kavuşma meclisine erişemem muradımı alamam. Aşkın içkisi eserde Ferhat gibi etsede.”

Nâ’il-i bezm-i visâl olmam ben ey şîrîn lehim

Bâde-i ‘aşkın eserde misl-i Ferhad itsede

Şeref , G188/2

ğ.Mîve

Meyve tatlılığı ile bilinir. Dudak tadından dolayı birçok benzetme unsuruyla ele alınır. Bunlardan biri de meyvedir. Şeftali kelimesi ile de beyitlerde kullanıldığı görülmektedir. “Zariflik ile sevgilinin ağzının meyvesini aldım gör bahçıvanı yani ki beni yol kesen gözettiler.”

Nâzıklük ile mîvesin aldum dehânınun

Gör bâg-bânı ya’ni ki ugrı gözetdiler

Mihrî, G30/4

2.2.14.Çene

Çene çukurluğu yönünden çeşitli hayaller içinde zindan veya kuyuya benzetilir. Zindan denince akla hemen Yusuf gelir (Kurnaz, 2012: 182). Sevgilideki güzellik unsurlarından biri olarak kabul edilen ve çeh-i zenahdan veya çâhı zekân olarak da bilinen bu çukur, divan edebiyatında mazmunlaşmış olarak birçok şair tarafından ele alınmıştır. Bu çukur bazen bir kuyu, bazen de zindan olarak karşımıza çıkar (Pala, 2004: 97).

a. Çâh-ı Zenah, Çah ‘aşk

Mihrî Hatun Günah işlememiş olan gönlüm çene çukurunda hapistedir. Saçlarına as kurtar o miskini zindandan çıkar.”

Bî-güneh mahbûstur çâh-ı zenahdânunda dil

Zülfüne as kurtar ol miskini zindandan çıkar

Mihrî, G39/3

“Güzellik ülkesinin Yusufu gönül susamıştır bir yudum sun dudağının suyundan çenendeki çukur aşkına.”

Mısr-ı hüsnün Yusûfı dil-teşnedür bir cur’asun

La’lün abından zenahdânundaki çah ‘aşkına

Mihrî, G163/3

Sırrî Hanım “Ayın etrafındaki yuvarlağa benzeyen kakülleri dökülmüş seyret o ay yüzlü güzeli. Ey Sırrî aşıklar sevgilinin çene çukuruna esir olmaz mı?”

Dökülmüş hâleveş kâkülleri seyret o meh-rûyı

Esîr olmaz mı Sırrî ‘aşıkan çâh-ı zenâhdana

Sırrî, G27/5

Âdile Sultan “Özellikle gümüş gerdanın şefaf aydınlığına hiç benzer yok. Çene çukurunun yüksekliğine düşen kurtulmaya imkan bulur mu?”

Hususâ gerden-i sîmin şifafın hiç naziri yok
Düşen câh-ı zenâhdâna halâsa bula mı imkan

Âdile, G63/5

2.2.15. Boyun (Sine, Gerdan)

Sevgilinin boynu, sinesi ve gerdanı bulunduğu yer olarak kabul edilir. Saneme benzeyen sevgili merhamet etmeyip aşığı öldürünce, o, “hey ne kafırsın, sinende imanın var mı” diye seslenir. Sevgilinin boynu ile ilgili benzetmelerde renk esas alınır (Kurnaz, 2012: 187).

a.Boyun

Mihri “Âgyar kayışa benzeyen kolunu senin boynuna doladıkça saçların gibi ben gönlü perişanı unutma.”

Kıldıkça hamâ’il kolını boynunâ ağyâr
Zülfün gibi ben gönli perişânı unutma

Mihri, G158/5-119

b.Gerden-i Billûr

Şeref, Boyun renk ve parlaklık yönüyle ele alınmıştır. “Dağılmış billur gibi parlak boynunun üzerine samur saçların. Yine aşıkların halini dağıtmak istersin.”

Tagılmış gerden-i billûrun üzre zülf-i semmûrun
Yine ahvâl-i ‘uşşâkı perişân itmek istersin

Şeref, G161/3

c.Gerden-i Sîmin

Ferîde “Özellikle gümüş gerdanın şefaf aydınlığına hiç benzer yok. Çene çukurunun yüksekliğine düşen kurtulmaya imkan bulur mu?”

Hususâ gerden-i sîmin şifafın hiç naziri yok
Düşen câh-ı zenâhdâna halâsa bula mı imkan

Ferîde, G63/5

Âdile, “Aşkın içkisiyle ta öncesinden şöyle sarhoş olmuş ki semtinin yolunda güneş mahşere kadar boyundur.”

Şöyle mest olmuş ezelden bâde-i ‘aşkınla kim
Haşre dek gerdândır kuyun yolunda âfitâb

Âdile, G14/4

d.Sürâhî

Mihri Sevgilinin boynu şekil yönüyle ele alınınca sürahiye benzetilmektedir. “İçkinin kadehinden dudağı hatırlasın seni meclisde bir boynu sürahi olan sevgili.”

Lebi câm-ı meyinden yâd kılsın
Seni meclisde bir boynı sürâhî

Mihri, G186/5

2.2.16. Göğüs

Divan şiirinde sine, duyguların algılandığı yer olarak düşünülür. Hayati önem taşıyan azaların sinede bulunması mecaz-i mürsel yoluyla kalb yerine kullanılmasına yol açmıştır. Acı, ızdırap, heyecan vs. burada hissedilir. Sevgilinin göz gamze okları orayı yaralar. Dağlama yaraları, diken ve taş yaraları orada açılır (Pala, 2004:405).

a.Seng-i nigîn

Sevgilinin göğsü merhametsizlik özelliği ile yüzük taşına benzetilmiştir. “Benim boyum senin ayrılığından yaratılıp meydana geldi. Şaşılacak bir şey mi senin merhametsiz bağrın yüzük taşına benzer.”

Halk oldu fûrkatinden kaddüm benüm bî-rahm
Bagrun senün ‘acebdür seng-i nigîne benzer

Mihri, G33/4

b. Sine-i sâf

Leylâ sevgilinin göğsünü renk yönüyle ele almıştır. “Duru temiz göğsüne bakış ettikçe onu ben kendime cilalamış ayna bilirim.”

Sîne-i sâfına dikkatle nigah itdikçe
Anı ben kendime mirât-ı mücellâ bilürüm

Leylâ, G84/5

c.Mir’atı Mücellâ

Leylâ sevgilinin göğsünü cilalı bir aynaya benzetmiştir. “Bela çeken aşıklara ayna neden ihtiyaç olsun ki! Göğsün gibi cilâlî bir ayna bulunur mu?”

‘Uşşâk-ı belâ-keşlere âyîne ne hacet
Sinen gibi mir’atı mücellâ bulunur mı

Leylâ, G115/2

ç.Yasemin

Tevhîde sevgilinin göğsünü renk yönüyle ele almıştır. “Yasemin çiçeğine benzer belli göğsü, yüzü güle benzer. Sarhoş olur bülbül dilinden goncaya benzeyen dudağından haz eder.”

Yasemene benzer belli sînesi rûyu güle
Mest olur bülbül dilinden eder gönçe-dehen haz

Tevhîde, G114/4

2.2.17. El /Parmak

a.Dest- Kerem Kılmak

Aşıkların hayatı sevgilinin elindedir. Onun ihsan eli aşığın yaralı gönlüne merhem olarak görülmektedir. Sevgilinin eli beyazdır. Beyitte şair sevgilinin cömertlik elinin beyaz olduğundan bahsetmektedir.

Leylâ Hanım “Cömertlik ihsan eyle bir kere elini yaralı gönlüme bir kere sun. Kapanmazsa yara üzerinde beyaz merhemi görsünler.”

Kerem kıl destini sun sîne-i mecrûha bir kerre

Onulmaz yâre üzre merhem-i kâfur görsünler

Leylâ, G25/5

Sevgilinin eli güle,yaprakları da tırnağıyla benzerlik göstermektedir. Mihrî Hatun “Gül mevsiminde gülbahçesine gel ye iç eğlen. Her sevgili elinde deste deste gül tutar.”

Gül mevsiminde gülşene gel ‘ayş u nûş kıl

Destinde deste deste tutar her nigar gül

Mihrî, G96/4

b.Dest-i Cevr-i Yâr, Dest-i Dıraz , Dest-i Dost

Mihrî Hatun beyitte Sevgili eliyle aşığına eziyet gelmektedir aşık ise bu duruma razıdır. Eziyet kelimesi mecazi anlamda kullanılmıştır. “Mihri sen yârin eziyetinin elinden şikâyet kılma. Bana Efendümden her ne gelirse hoş gelir.”

Mihri sen kılma şikâyet dest-i cevri-yârdan

Her ne gelse hoş gelür bana Efendümden bana

Mihrî, G100/7

Ferîde Hanım Beyitte el kelimesi öpmek kelimesi ile kullanmıştır. Elin öpülmesi yanında birçok ihsanı da beraberinde getirmektedir. “Koklar mıydım bu zamanın goncasının elini öpüp. Sevgilinin yanağı ile saçlarına merakım olmasa.”

Şemm ider miydim bu dehrin gonca dest-bûsını

Ârız-ı cânân ile gîsû merakım olmasa

G70/4-120

Ferîde Hanım “Aman sakın yabancıların ellerine elin uzunluk etmesin. Cömertlik eyle her ne ise bana yaz emir ve fermanını.”

İtmesün dest-dırâzlık yed-i bîgâne aman

Kıl kerem her ne ise yaz bana emr u ferman

G79/16

Âdile Sultan beyitte dost eli kelimesiyle tasavvufi manada kullanılmıştır. Dostun eline yakışmak onun elinin güzelliğini alabilmek anlamında kullanılmıştır. “Ne

yapayım bu gözleri can gözü sevgilimi görmezse. Ne yapayım bu eli dostun eline yakışmazsa.”

Neyleyeyim bu dideyi cân gözü yâri görmeye

Neyleyeyim bu desti dest-i dosta olmaz sezâ

Âdile, G2/2

c.El , El Öptürmek

Mihrî Hatun Yakamı eline aldın kelimesiyle kullanılmak istenen sevgiliin aşığı ne denli kendine bağladığını belli etmesidir. Mihrî Hatun elinin işte gözünün sevgilide olduğunu ifade etmektedir. “Çünkü yakamı eline aldın halime bak ki derler gözün sevgilide olsun elin işte.”

Çün aldın elüne yakamı hâlûme bak kim

Dirler gözün aşd’ olsun olurken elin işde

Mihrî, G156/4

Sevgiliye ulaşmak arzusuyla sakinin elini öpmek isteyen aşığa kadehlerin üzüldüğü ağladığı ifade edilir. Kadeh sevgilinin dudağına degeceğinden kendini nasipli görmektedir. Burada kadeh kelimesinin kullanılmasını sağlayan yer alan bir diğer anlam sevgilinin ayağıdır. Kadeh kelimesi tevriyeli kullanıldığında sevgilinin ayağını da ifade etmektedir. Sırrî Hanım sevgiliye seslenmekte “Ey güzel! Mecliste kadehlere içki sunan sakinin elini senin kadehin için öpsem. Korkarım gönül sıkıntıya düşer kadehler ağlar bana.”

Sâkî-i bezmin elin öpsem ayağınçün güzel

Korkarım dil-teng olur peymâneler ağlar bana

Sırrî, G3/6

Leylâ Hanım “Yari haberdar eyleyin mübarek bayram günü oldu. Sevgili aşıklara elini öptürmezse bari ayağı olsun.”

Haber-dâr eyleyin yâri mübarek rûz-ı îd oldı

Elin ‘uşşâka öpdürmez ise bârî ayag olsun

Leylâ, G91/5

Şeref Hanım’ın aşağıdaki beytinde Sevgilinin eziyetinin elinden şikayet edilmektedir. “Hep başkalarına vefa bana eziyet Hakkın layık gördüğü bu mu? Bilmem yârin elinden kime şikayet edeyim.”

Hep gayre vefâ bana cefâ layık-ı Hak mı

Bilmem kime şekvâ ideyim yârin elinden

Şeref, G178/3

Âdile Sultan beytinde Gül renkli içki sevgilinin elinden içilmiştir. “Gül renkli içkiyi biz yar elinden içtik. Ki kalbin çırası aşkının mumunun ateşidir.”

Yâr elinden nûş etdik bâde-i gül-rengi biz

Kim çerâğ-ı kalb şem‘-i aşkının suzanıdır
Âdile, G41/2

ç.Yara açmak

Sevgilinin eli aşığına taze yaralar açmaktadır. “Yaralı gönlüme kavuşma ilacı umut ederken cömertliği var olsun eliyle taze taze yaralar açdı.”
Merhem-i vaslın umarken sîne-i mecrûhıma
Lutfi var olsun eliyle tâze tâze açdı dâg
Mihrî, G55/6

d.Yed-i Lütf,

Leylâ hanım beyitte eli cömertlik unsuru olarak işlemektedir. “Güzelliğinin kapısında cömertliğin elinde virane gönüller mest gerek.”
Der-i hüsnünde yed-i lütfunla
Dil-i virâneler âbâd gerek
Leylâ, G64/6

Âdile Sultan el kelimesini beyitte tasavvufi manada kullanmıştır. “Aşk ile gel gir yola Mürşidin elini sadıklık ile tut. Bakma sakın sağ ve sola aşık meclisine gel.”
‘Aşk ile gel gir yola itut sıdk ile mürşid yedin
Bakma sakın sag u sola meclis-i rindâna gel
Âdile, G106/2

2.2.18. Kol

Ferîde Hanım’ın beytinde sevgilinin kolu siyah ben ile anılmaktadır. Kolda ki ben yanaktaki bene hayran hayran bakmaktadır. Sevgilinin yanağındaki ben daha kıymetlidir. “Ey sevgili! Dün gece meclisinde kolundaki siyah ben ne etti. Hayran ve inleyip yanağının gülüne alık alık bakarak.”
Dün gece bezminde cânâ kolundaki hâl ne etdi
Hayrân ü zâr bakarak gül-i ruhsârına alık alık
Ferîde, G121/2

2.2.19. Boy- Pos

Sevgilinin boyu uzundur. Bu münasebetle çeşitli unsurlara benzetilmiştir, hatta onlardan üstün gösterilmiştir (Kurnaz, 2012: 183). Anlamdaşları olan kad, kamet kelimeleriyle daha çok kullanılan boy, sevgiliye ait olunca başka; aşığa ait olunca yine başka şekillerde ele alınır. Sevgilinin boyu daima uzun ve düzgündür. Bunun için bülend, bâlâ, rast, doğru, mevzun, serkeş, dil-keş, dil-cû, latif, rânâ, hırâman, revân, âzâde gibi sıfatlar kullanılır (Pala, 2004:74).

Mihrî Hatun, “Boy/Pos” Kelimesi “kadd” 13, “serv”7, “serv-i hırâmân” 5, “bülend-i kad/ serv-i bülend” 4, “revân/ ruh-ı revân/ serv-i revân”4, “naz/ serv-i nâz” 3, “boy, salınmak, serv-i kad, gül-endâm, çenâr, tûbâ” 2, “balâ, kadd-i dil-cûs, kamet, sîmîn

beden, serv-i semen, serv-i sehî, kad-i ra'na, ra'nâ, sidre, reftâr" 1, defa tekrar edilmiştir. Râhile Sırrî Hanım, "boy/pos" kelimesi "nev-nihâl, serv-i kad, serv-i nâz" 1 defa tekrar edilmiştir. Leylâ Hanım "boy/pos" kelimesi "salınmak, reftâr, kıyamet kad, gül-endam, serv/ serv-i revân/ serv hırâm, serv-âsâ" 1 defa tekrar edilmiştir. Şeref Hanım, "boy/ pos" kelimesi "serv-i hoş-hırâm/ serv-i hırâmân" 2, "gül-endâm, hayâl-i kad, sîm-endâm, serv-i revân, ruh-ı revân-veş, serv, reftâr, serv-i kad, rûh-ı revân, arz-ı reftâr, kâmet-i tûbâ" 1 defa tekrarlanmıştır. Tevhîde Hanım, gazellerinde "boy/pos" kelimesi "kad, serv, kamet-i bâla" 1 defa tekrar edilmiştir. Ferîde Hanım, gazellerinde "Boy/ Pos" kelimesi "gül-nihal-i işve, serv-i hıraman, nahl-i pâk, tûbâ, boy" 1 defa tekrarlanmıştır. Âdile Sultan gazellerinde "Boy/ Pos " kelimesi işleniş yönüyle tarandığında "Tûbâ" 2, Kamet" 2, "Nev-nihâl" 2, "Serv-kad, Kadd-i gül-nihâl, serv ü bala, Cilve-i reftâr, Ruh u Revân , Nihâl, Fidan, Nevres Nihâl" 1 defa tekrarlanmıştır.

a.Çenâr

Çınar ağacı heybeti ve görüntüsüyle bakanların gözlerini kamaştırıp yüreklere hoşluk verir. Bu özelliği il edebiyatımızda çokça anılır ve sevgilinin boyu mevzu olunca akla ilk gelen mazmunlar arasında yer alır.

Mihri Hatun "Yeşillikte boyunu gördüm o gül endâmın gözünü nergis ve boyunu çınara benzettim."

Çemende kâmetini gördüm ol gül-endâmın
Gözünü nergis ü boyun çenâra benzetdüm

Mihri, G116/9

Mihri Hatun "Serve baş indirmem cennetteki tuba ağacına boyun eğmem. Nihayet boyun gibi pek ala çınarım varken."

Serve baş indürmezem tûbâyâ boynum egmezem
Müntehâ kaddün gibi ra'nâ çenârum var iken

Mihri, G129/2

b. Gül-endâm- Gül-Nihal-i İşve

Sevgilinin endamı görünüşü gül ile anılır. Gül fidanı sevgilinin boyuna özendiği için onu böyle donatmışlardır. Mihri, "Her gül bedenlinin isteğine kadehin içindeki içkiyi iç yürü, bilgili isen bu zaman sakın fırsatı kaçırma."

Her gül-endâmın hevâsına mey-i câm iç yürü
'Ârif isen fırsatı fevt itme bu dem zinhar

Mihri, G53/7

Leylâ, sevgilinin güle benzeyen işveli halinden dolayı aç gözlü ve ham bir hale geldiğini ifade etmiştir. "Beni kusursuz, yiğit eden o gül endamlı işveli sevgilidir. Onu ilgisiz alakasız eden hep benim aç gözlülüğüm ve hamlığımdır."

Beni ser-bâz iden ol şûh-ı gül-endâmımdır
Anı bigâne iden hep tama'-ı hamımdır

Leylâ, G29/119

Şeref, sevgilinin gül bedenini ve şarabı renk benzerliği ile ele alınmıştır. Aşığın gözünden akan yaş şarap şeklini almaktadır. “O gül bedenli içki sunan sevgili bin naz ile meclise gelince gözyaşımın şarabını ortaya akıtmak ister mi ister ya.”

Gelince bezme bin nâz ile ol sâkî-i gül-endâm

Şarâb-ı eşki itmek der-miyân ister mi iste yâ

Şeref, G2/3

Ferîde Hanım yazdığı beyitte gülün yer alması dolayısıyla bülbülün de varlığını hissettirmesi gayet doğaldır. “Gül fidanına baştan ayağına kadar işve ve naz gerekli. Bülbül örneği gibi gözyaşlarımın ırmağı akıp gider.”

Bir gül-nihal-i işve gerek hâki pâyına

Bülbül misali cû-yı sirişkim revân olur

Ferîde, G41/3

Âdile, “O taze fidanın gülünün boyu ki bir yüce uzun servidir. Yüzünün nuru bir nurdur yüceden daha yücedir.”

O kaddi gül-nihâl-i tâze kim serv ü bâlâdır

Cemâli pertevi bir nurdur a’ladan a’lâdır

Âdile, G36/1

c. Kad, Bülend-i Kad, Râstî Kad, Kadd-i balâ, Kıyâmet Kad

Kadd-i Mevzû

Diğer beyitlerde de ifade edildiği gibi sevgilinin boyu uzunluk yönüyle ele alınmaktadır. “Boyunun uzunluğu naz ile salınıp başını yukarı kaldırarak gülbahçesinin avlusuna geldi bir gonca dudaklı gül yanaklı.”

Bülend-i kaddi nâz ile salınup ser-firâz ile

Gülistân sahnına geldi bugün bir gonca-leb gül-ruh

Mihrî, G13/2

Sevgili uzun ve dik boyludur. Ulu bir servi olarak tasavvur edilmektedir. “Gerçi çok seyrettim dünya bahçelerinin çöllerini ancak dosdoğru boyun gibi hiç ulu bir servi görmedim.”

Gerçi çok seyr eyledüm bâg-ı cihân sahraların

Râstî kaddün gibi hiç görmedüm serv-i bülend

Mihrî, G15/5

“Saçların ve kaşların, boyunu gördüm ki can ondan çıkar. Bunlara can vermeyen aşık elbette cananından çıkar.”

Zülfün ü kaşun kadün gördüm ki cân ondan çıkar

Bunlara can vermeyen elbette cânândan çıkar

Mihrî, G39/1

“O dünya güzellerinin padişahı güzellik içinde benzersiz eşsiz olan O gözü şehla boyu yükseğe sıhhat yaraşur.”

Ol şeh-i hûbân-ı ‘âlem hüsn içinde bî-bedel
Ol gözi şehîlâ kadi balâya sıhhat yaraşur

Mihrî, G23/3

Mihrî Hatun gazellerinde yer alan diğer beytler: G136/3-107, G152/5-116, G180/4-131.

Gönüller, sevgilinin saçında haşrolmaktadır. Kaşı sırata benzetilirken boyu da kıyamet olarak ifade edilmiştir. Kıyamette herkes ayağa kaldırılacaktır. Esasen sevgilinin boyu da kıyam haline dönüşülür. Leylâ Hanım beyitte “Gözlerim o ay yüzlü sevgiliyi görünce ahım göklere çıkardım kıyamet boyuna Allah için her yürüyüp giden servi aşık.”

Görünce çeşmim ol mâhî çıkardım göklere âhı
Kıyâmet kaddine billâhi her serv-i revân ‘âşık

Leylâ, G62/3

Şeref Hanım “Geleceğe ulaştı aklım ve sabrım ve huzurum acaba gönlümün misafiri boyunun hayalinin konusu mudur?”

Çıktı istikbâle ‘akl u sabr u ‘ârâmım ‘aceb
Mîhmân-ı dil hayâl-i kadd-i mevzunum mudur

Şeref, G31/4

Şeref Hanım “Güzelliğinin yüzü kalp aynasından yansırken daima o gümüş bedenli güzel kendini gösterir.”

Sûret-i hüsnî idince ‘aks-i mir’at-ı zamir
Da’ima ol şûh-ı sîm-endâm kendin gösterir

Şeref, G37/2

ç.Kamet-i Bâla

Sevgilinin boyu uzunluk yönüyle ele alınmaktadır. “Servi ağacına benzer mi bak uzun boyuna. Yüzünü seyreyleyen bakmaz gülün süsüne işlemsine.”

Serviye benzer mi bak kamet-i bâlasına
Rûyını seyr eyleyen bakmaz gülün zîbâsına

Tevhide, G151/1

d.Nihâl, Nev-Nihâl

Boyun fidana teşbihinde servide olduğu gibi aynı hususlar rol oynamakta ve servi, su, elif vb. unsurlar ile ortak hayaller içinde ele alınmaktadır. “Sırrî gönül ülkemi bir taze boylu güzel sevgili, yıkık harap eyledi. Konuşup derdimi anlatsam söylesem mecnunlar (deliye dönmüşler) bana ağlar.”

Sırrî virân eyledi dil mülkünü bir nev-nihâl
Hasbihâlîm söylesem dîvâneler ağlar bana

Sırrî, G3/9

Gül budağı, ateş renkli güller içinde sanki yanıyormuş gibi görünür. Bu durum, sevgilinin boyuna öykündüğü için gül budağını yaktılar şeklinde ifade edilmiştir. Adile Sultan sevgilinin taze fidanı aşığın gönlünde kandil yaktığını belirtmiştir. “Damla damla kan damlar ciğerden ta sabaha kadar. Aşkın gülbahçesinde yeni çıkan fidanından gönülde kandil yakar.”

Katre katre kan damlar tâ ciğerden subha dek
Gülşen-i ‘aşka nihâlden yakar dilde çerâğ

Âdile, G76/5

Âdile Sultan gazellerinde geçen diğer beyitler: G90/5, G101/9, G132/1.

e. Rûh-ı Revânum, Rûh-ı Revân-veş

Sevgilinin boyu uzunluğu endamı ve işveli nazlı yürüyüşü bakımından pek çok oratık unsur bir arada zikredilmektedir. “Ey canlı ruhum! Sensiz bir nefes dahi ayrı olsam gözlerime gülbahçeleri, bağlar külhan gibi görünür neyleyim.”

Gözlerüme sensüz ey rûh-ı revânum bir nefes
Gülşen ise neyleyüm külhan görünür bağlar

Şeref, G215/4

Sevgilinin işveli yürüyüşü aşıkların gönlündeki heyecanın gittikçe artmasına sebep olmaktadır. “O taze cilveli gittikçe can aşıkları olur çünkü gönülde giderek canlı ruh gibi gizli olur.”

O şûh-ı tâze çün ‘uşşâk-ı cân olur giderek
Gönülde rûh-ı revân-veş nihân olur giderek

Şeref, G99/1

Şeref Hanım sevgilisine seslenmektedir. “Kimlerin kucağının kenarına rağbet etti? Acaba nerde akşamlar sevgilim bu gece?”

Kimlerin hâle-i âğûşuna itdi rağbet
Kande ahşamlar ‘aceb rûh-ı revânım bu şeb

Şeref, G196/4

f. Serv

Serv-i Revân, Serv-i Hırâmân, Serv Reftâr, Serv-i Ra’na, Serv-i Kad, Serv-i Bülend, Serv-i semen, Serv-i Nâz, Serv-âsâ Serv-i Hoş-Hırâm

Divan şiirinde adından en çok söz edilen ağaç selvidir. Sevgilinin boyu için hem benzeyen hem de benzetilendir. Hatta mecazi örfî yoluyla artık boy kelimesine dahi ihtiyaç kalmamıştır. Bu benzetmede mübalağa ve hüsn-i ta’lil esastır. Selvinin su kenarında düşünülmesi halinde bir ırmak, çemen, bezm vs. unsurlar kendini gösterir (Pala, 2004: 400). Boyun en çok benzetildiği unsur servidir. Sevgilinin boyu ince, uzun şekli, salınarak yürüyüşü bakımından servi ile benzerlik içinde yer alınır, hatta o serviden daha üstün gösterilir. Sevgilinin servi boyu yanında çınar bile küçük kalır. Zira ona tuba bile erişemez (Kurnaz, 2012: 183).

Sevgilinin boyu serve yanağı güle benzetilmiştir. “Doğrusu boyun ve yanağının hevesinden kim ölse tabut ona serv olup gülde ona kefen olmuştur.”

Hakkâ kad ü haddünün kim ölse hevâsından

Tâbût ana serv olup gülden kefen olmuştur

Mihri, G28/6

Sevgilinin yürüyüşü naz ile olduğu için ona bostan imrenmektedir. Servi genellikle bağda, çemende ve su kenarlarında bulunur. “Servi boyun bağda naz ile yürüdügünce her yana ağız suyu çıkar bostan imrenir.”

Serv-kaddün nâz ile seyr itdügünce bâgda

Her yana ağız suyu akar ana bustân imrenür

Mihri, G49/3

Serviler su kenarlarında bulunur ve buralarda yeşillikler boy verir. Sevgilinin boyu öyle güzeldir ki serviler ona imrenerek raksa gelmekte bunu gören çınar ve çemenler ise kabiliyetlerini kaybetmektedir. “Servler gönül çeken boyunu görüp raksa girdi. Ona ısınıp, çenar çemende kabiliyetsiz hale geldi.”

Kadd-i dil-cûsını gördi raksa girdi servler

Ana germ olup çemende ayasın karsar çenar

Mihri, G53/6

Aşığın göz yaşı ırmağı da sevgilinin servi boyuna karşı akar durur. “Ey hoş yürüyüşlü servi senin boyunu görüp gözyaşını yüz suyla sen serve yürütmemek olmaz.”

Gözyaşını kaddün görüp ey serv-i revânım

Yüz suyla sen serve revân itmemek olmaz

Mihri, G58/2

Mihri Hatun gazellerinde yer alan diğer beyitler: G59/5, G68/3, G82/2, G92/2, G103/2, G109/3, G113/1, G114/4, G118/1, G128/2, G131/2, G153/4, G162/1, G165/3, G183/3, G1/1.

Sırrî Hanım “Servi boylu sevgilimi gül bahçesinde ham (pişmemiş) eyleyip güller ateş oldu. Goncalar yıldız gibi toprağın üzerine yağmur oldu hep.”

Serv-i kaddim ham kılıp gülşende güller hâr olup

Goncalar yıldız gibi hâk üzre bârân oldu hep

Sırrî, G4/3

Sırrî Hanım, “Nasibim, işveli nazlı servim, güzellerin Padişahı. Seni arzu eder çoktan beri cismimdeki canım.”G23/1. Leylâ Hanım, “Ey nazlı süs ağacım gel n olur bir kere servi ağacı gibi salın. Bu gönlüm sarayımdır onda gözyaşlarım ırmaktır.”G31/5 “Halimi sunup o servi boylu güzel sevgilinin ayağına düştüm. Kavuşmanı rica ederken amma ne haz eyledim haz.” G52/2 “Gerçi musiki çalan kimsenin yürüşünü meylettim amma yine bu fani mecliste nedir hey hey koğucu.” G76/3.

“Dün o salına salına yürüyen serviği gördü seyre çıktı. Gönül bir daha yeşillikle örtülü yere meyleder mi?” G112/3 Şeref Hanım, “O güzel yürüyüşlü servi ne haldedir acaba? O niyeti gonca nasıl bir haldedir acaba?” G14/1. “Dağa çıksam gönül sümbülü görüp saçlarını hayal eder. Serve baksam gözlerim yürüyüşünü arzu eder.” G179/2. Şeref Hanım, gazellerinde yer alan diğer beyitler: G80/5, G249/1, G203/3, G218/2. Tevhîde, “Serviler boynunu eğip senin boyuna hayran oldular. Ah bilmez gönül alan güzelin boyu tuba ağacı mıdır?” G98/3. Feride, “Yanağın gül saçın sümbül boyun düzgün uzun salınan servidir. Ey parlayan ay gibi güzel baştan ayağa kadar ateş ve güzelliğinin gülbahçesinin.” G63/3. Âdile, “Her kim o servi boylu sevgiliye meyil edip onu severse yüreğim aşk ateşiyle kebab olur.” G15/6. Âdile Hanım, “Güzel, böyle aşk Şahına düşen neylesin başka çok fazla can senin yürüyüşünün cilvesinin kurbanıdır.” G41/3.

g.Sîmîn-beden

Edebiyatta sevgilinin bedeni yerine de kullanılır. Mihrî Hatun “Talih atına asker olmuş iki çok beyaz vücutlu güya dünya halkına biri candır biri ten.”

Devlet atına süvâr olmuş iki sîmîn-beden
Güyyiye halk- cihâna biri candur biri ten

Mihrî, G123/1

ğ.Tûbâ

Tûbâ, cennette bulunan bir ağaçtır. Sevgilinin yüzü cennet, dudağı Kevser, mekanı Sidre ve gökler olunca boyu da tûbâyâ benzetilir (Kurnaz, 2012: 185). Divan şiirinde Tûbâ ağacı, gölgesi ve boyu nedeniyle anılır. Sevgilinin boyu Tuba'ya benzer (Pala, 2004: 459).

Tuba, huri, kevser kelimeleri bir arada kullanılarak tenasüp sanatı yapılmıştır. Ferîde Hatun Ey boyu uzunluğu doğru fidana benzeyen Tuba, hey zamanın güzide imtiyazlı kişisi. Yüzün huri sözlerin kevser ağzın gülen goncadır.”

Eyâ Tûbâ sehî kâmet eyâ mümtâze devrân
Yüzün hûrî sözün kevser dehânın gonce-i handân

Ferîde, G63/1

Sevgilinin güzellik unsurlarının yer aldığı beyitte sevgilinin boyu tuba ağacına benzetilmiştir. Adile Sultan, “Kaşların gece, boyun Tuğba ağacı, yanakların hak, gülüşün gonca eder.”

Kaşların ve'l-leyl Tûbâ kâmetin
Ruhların Hak gönce-i handân eder

Âdile, G62/1

Kaşlar renk yönüyle siyahtır ve geceye benzetilmiştir. Âdile Sultan Sevgilinin boyu tuba ağacına benzetilmektedir. Kaşların gece boyun Tûbâ ağacı aklımı saçların perişan eyledi.”

Kaşların ve'l-leyl Tûbâ kametin
'Aklımı zülfün perişan eyledi

Âdile, G178/2

2.2.20.Bel

Divan edebiyatında bel daima kıl kadar ince ve dardır. Bu özellikleri ağız ile ortak olduğundan çok zaman birlikte kullanılırlar. Bel, orta yer olduğu için şair kenar ile birlikte kullanarak kelime oyunu yapar. Bele takılan kemer daima şair tarafından kılanılmaktadır. Aşık sevgilisinin beli saramazken kemer beline sarılmıştır. Divan edebiyatında bel keimesi yerine daha çok “meyan ve miyân” kelimeleri kullanılır (Pala, 2004: 64).

Mihri Hatun gazellerinde “Bel” Kelimesi “Mûy Miyân” 2, “Miyân, Mû, Sarılmak, Der-Âgûş” 1 defa tekrar edilmiştir. Şeref Hanım gazellerinde “bel” kelimesi “Mû-Miyân” 2 defa tekrarlanmıştır. Tevhîde Hanım “boy/pos” kelimesi “ince, mû-miyan” 1 defa tekrarlanmıştır.

a.Der-âgûş

Sevgilinin ince belini kucaklamaya can gerekir. Can ise bel gibi adı olan, kendi görünmeyen birşeydir. Mecazi söyleyişin hakim olduğu bir beyittir. “Bazen yanağından gül alıyor bazen onun dudağından şarap alıyor. Bazen belini kucaklıyor bazen dudağının kenarından öpüyor.”

Geh yanağından gül ala geh lebinden mül onun
Geh miyânını der-âgûş ide geh bûse-kinâr

Mihri, G53/4

b.Mûy-ı miyân

Bel inceliği sebebiyle kıla benzetilir. Alan bir kıldan alır, kılca kıl ü kal, ince hayal, bel bağlamak, ortaya çıkmak gibi sözlerle bu hususa işaret edilir (Kurnaz, 2012: 187). Mihri hatun sevgiliyi kendinin zannedip diğer ağyarları unutunca başına gelen halin durumunu izah etmiştir. “Ey doğruluk sahibi! Ah sen ince belli olan sevgiliyi bana ait zannedince boyum eğri büğrü oldu benim bir kıla döndü.”

Kâmetüm çeng oldu ten bir kıla döndü râstî
Eyleyince âh sen mûy-ı miyânı kendümün

Mihri, G91/4

Mihri sevgilinin belini, inceliği yönünden mübalağalı bir şekilde ele almıştır. “Ona dikkatlice bakmaktan inceldim. Bu kemer mi ve yahut tüy mü bilemedim bile.”

Dikkat ile nazar itmekten ana inceldüm
Bilmedüm dahi miyân mı ve yahud mûdur bu

Mihri, G139/5

Sevgili o kadar dokunulmazdır ki ona ulaşabilen kemer ve kadehten başkası olamaz.
Mihri “Kim kaçar kıla benzeyen belini kemerden başka. Kim öper dudaklarını zarif
içki kadehinden başka.”

Kim kaçar mûy-miyânını kemerden gayrı
Kim öper leblerünü sâgar-ı zereden gayrı

Mihri, G203/1

“Bu gece kıl gibi beline mecnun oldum. Aklımı dağıtıp Ey canan bel bel bakınırdım.”

Bu gice mûy-miyânın oldum mecnûn

Tagıdup ‘aklımı cânâ bakınurdum bel bel

Leylâ, G71/2

Şeref Hatun sevgilinin kıl gibi ince beline bakarak ince hayaller kurduğunu
belirtmektedir. “Gönül kıl gibi ipince belini inceden ince hayale alınca kavuşmanın
sebepleri için ip ucu bulur inceden ince.”

Alınca mû-miyânın dil hayâle inceden ince

Bulur ser-rişte esbâb-ı visâle inceden ince

Şeref, G212/1

“Şeref sevgilinin çok ince olan beline nazar ettikçe hatırıma ıslak kirpikler geliyor.”

Mû-miyâna nazar itdikçe Şeref

Müje-i ter geliyor hâtırıma

Şeref, G216/5

Sevgilinin belinde ince kumaş vardır. Hançeri oradan hiç eksik olmaz. Sevgilinin
belini hasretle sararmış kollara sardırması istenir. Çünkü, gümüş tenli güzellerin
belinde altın kemer vardır. Tevhîde, “Acaba kim görse o gümüş tenden lezzet etmez.
O ince, kıl gibi belini saran gül bedenden haz edermiş.”

Kim görse etmez ‘âlemde aceb ol sîm-tenden hazz

Soran ol mû-miyânın edermiş gül bedenden haz

Tevhîde, G114/1

Tevhîde, “Efendim ince beline yaraşır bu Hindistan şal. Sana özel nice bin toplar
(kumaşlar) aldım içinden senin için.”

Yaraşır ince miyâne efendim bu lahur şal

Nice bin toplar içinden aldım beğendim sana mahsus

Tevhîde, G113/3

“Her vakit âşıkları onun busesi için can verir. Rakip ile o sarıla çıplak ne müşkül.”

‘Âşıkları bir bûsesine cân vire her dem

Agyâr ile ol sarıla ‘uryân ne kolaysuz

Tevhîde, G55/2

2.2.21.Bacak

Mihri, Sırrî, Leylâ, Şeref, Tevhîde, Ferîde ve Âdile Sultan'ın gazellerinde bacak ile ilgili hiçbir beyit yer almamaktadır.

2.3.Sevgiliyle İlgili Diğer Unsurlar

2.3.1.Ayak

Aşağıdaki yer alan Mihri Hatun Divan'ında "Ayak" Kelimesi İşleniş Yönüyle Tarandığında "hâk-i pây" 4, "ayak" 3, "basmak" 2, "kadem, pây, seyr itmek" 1 defa tekrar edilmiştir. Leylâ Hanım gazellerinde "ayak" kelimesi "pây" 2, "hâk-i pây" 2, "ayag, kudüm" 1 defa tekrar edilmiştir. Şeref Hanım gazellerinde "ayak" kelimesi "ayak" 3, "bûs-ı kudüm" 2, "hâk-i pây, pâ-mâl, hâk-i reh" 1 defa tekrarlanmıştır. Tevhîde Hanım gazellerinde "ayak" kelimesi "hâk-i pây" 2, "serâpâ, pay" 1 defa tekrarlanmıştır. Âdile Sultan Divan'ında "ayak" kelimesi "Pây, Pây-mâl, Hâk-i Pay" 1 defa tekrarlanmıştır.

a.Bûs-ı Kudum, Ayağını Öpmek

Sevgilinin ayağı toprağı çeşitli vesilelerle ele alınır. Aşık, sevgilinin ayağı toprağı olabilmek için canını verir. Mihri, "Ey sevgili! Ben senin ayağını öpmek için canımı cömertçe sunuyorum. Sen ise rakibe bedava öpücük veriyorsun nedendir."

Ben ayagunı öpmeğe cânlar kılâm îsâr
Râyân viresin bûse sen agyâra nedendür

Mihri, G27/6

Mihri, "Sen dalları sarkan servinin ayağını öpmeye gözümün yaşı yola koyulmuştur."

Ayagın öpmeye sen serv-i nâzun
Gözümün yaşı olmuştur revâne

Mihri, G165/3

Leylâ, "Yari haberdar eyleyin mübarek bayram günü oldu. Sevgili aşıklara elini öptürmezse bari ayağı olsun."

Haber-dâr eyleyin yâri mübarek rûz-ı îd oldı
Elin 'uşşâka öpdürmez ise bârî ayag olsun

Leylâ, G91/5

Şeref, "Gelir mi yadına sabah olunca bin niyaz ile ayağını öpmek için ağlayıp inlediğim zamanlar."

Gelür mi yâdına hiç subh olunca bin niyâz ile
Ayağın öpmek için zâr u nâlân olduğum demler

Şeref, G56/4

“Hani o an ki felek şimdi aksini etti. Yârin bastığı yeri öpmek ile vakar sahibi bir kimseydim.”

Kanı o dem ki itdi felek şimdi ber’-akis

Bûs-ı kudûm-ı yâr ile sâhib-vakâr idim

Şeref, G134/7

Şeref Hanım gazellerinde yer alan diğer beyitler: G178/2, G180/1, G181/3, G160/3.

b.Cömertlik

Sevgilinin cömertlik etmesi ayağını toprağa basmasıyla gerçekleşmiştir. Aşık canını ve gönlünü bu yolda terk etmiştir. Mihrî Hatun “Ey dost! Canımı ve gönlümü terk eyledüm yolunda. Bazı bazı cömertlik et ayağını bas o yola karşı.”

Terk-i dil ü cân eyledüm ey dost rehünde

Geh geh kerem it bas kademün o yola karşı

Mihrî, G137/2

c.Hâk-i Pây- Pây

Mihrî Hatun sevgilinin ayağının tozundan bir lahza ayrı kalmak istemez. “Vakti nevrüz geldi bu vakitte sevgilinin ayağının toprağından bir nefes uzak olmak gayet bilgisizceydi.”

Vakt-i nev-rûz irdi bu esnâda gâyet cehl ola

Bir nefes olmak habîbün hâk-i pâyından ırag

Mihrî, G72/4

“Ey rakib! Beni sevgilinin ayağının toprağından engelleme eger engellersen bil ne dinin var ne tören.”

Rakîba beni men’ itme nigârun hâk-i pâyinden

Eger men’ider isen bil ne dînün var ne âyînün

Mihrî, G89/3

“Nolur O sevgili bir ihsanlar edip bir kereliğine ayağının toprağına yüzüm sürmek için koysa.”

N’ola ol rûh-ı revânum kosa ihsânlar idüp

Hâk-i pâyine yüzüm sürmeğe bir kereliğe

Mihrî, G175/3

“Gönül alan sevgilinin ayağının toprağına serpmek için Mihrinin kanlı yaşından inci ve mercanlar takdim eyle.”

Hâk-i pâyine nisar itmeklik için dilberün

Kanlu yaşundan i Mihri dürr ü mercân eyle arz

Mihrî, G68/5

“Gönül hazinemden gözyaşlarımın nakitlerini sarf edip (harcayıp) gönlü kendine çeken güzelin ayağının toprağına bu gece saçtım.”

Sarf idüp gencine-i dilden nukûd-ı eşkimi

Hâk-i pây-ı dilbere cevher nisâr itdim bu şeb

Leylâ, G11/6

“Leyla o peri yüzlü sevgiliye biraz sevgi ve samimiyetini bildir. Düş ayağına kısmetine ne derlerse desinler.”

Leylâ o perî-rûya biraz ‘arz-ı hulûs it
Düş pâyına tenhâda ne dirlerse disünler

Leylâ, G37/7

“Halimi sunup o servi boylu güzel sevgilinin ayağına düştüm. Kavuşmanı rica ederken amma ne haz eyledim haz.”

Hâlimi arz eyleyip düştüm o servin pâyına
Vaslın eylerken recâ hazz eyledim ammâ ne haz

Leylâ, G52/2

“Yarin yüzünü görmek için ağlayan gözlerim aşıkların ayağının toprağından sürme tozu ister gönül.”

Rûy-ı yâri görmek için dîde-i giryanına
Hâk-i pây-ı ‘âşıkândan tûtiya ister gönül

Leylâ, G72/3

“Ayağının toprağından beni mahrum ayrı düşüren Ah! Aşkın fazlalığı mı bilmem aşağı talihim mi bilmem.”

Hâk-i pâyından beni mahrum u mehcûr iden âh
Kesret-i aşkın mı bilmem tâli’-i dûnum mudur

Şeref, G31/2

“Gözlerim ayağına yüz sürer ümidi ile dağlar gözyaşı ile yolları suladı.”

Pâyına yüz sürer ümmîdi ile didelerim
Suladı yolları eşk ile yârin taglar

Şeref, G55/2

“Ayağının toprağına halimi durumumu arz edip sunayım cömertlik eyle. Artık canıma yetti biz bize mehtab edelim.”

Hâk-i payine ‘arz-ı hâlim sunayım ihsân eyle
Gayrı pek cânıma yetdi edelim biz bize mehtab

Tevhîde, G77/4

“Afv edersen bir isteğim var efendim sana özel. Devletin saadetinin ayağının toprağına ben uzadım sana özel.”

Afv edersen bir niyazım var efendim sana mahsus
Hâk-i pây-i devletine ben uzadım sana mahsus

Tevhîde, G113/1

“Gül fidanına baştan ayağına kadar işve ve naz gerekli. Bülbül örneği gibi gözyaşlarımın ırmağı akıp gider.”

Bir gül-nihal-i işve gerek hâki pâyına
Bülbül misali cû-yı sirişkim revân olur

Ferîde, G41/3

“Ayağına düş yüzünü sür ümit eyle ta ki afv eden bütün isyanımızı o sevgilidir.”

Pâyine düş sür yüzün eyle recâ

Ta ki ‘afv eden bütün isyanımız

Âdile, G67/6

“Olgunluk ehlinin ayağına toprak olup ta selamet bul. Cahil ve bilgisize gel sırrını aman açma.”

Bul selâmet tâ olup ehl-i kemâle hâk-i pay

Cahil ü nâdana gel esrârını açma aman

Âdile, G134/3

ç.Kudüm

“O put gibi güzel olan sevgiliyle aşk ehli neşelenmez mi sanırsın. Bak o işveli sevgilinin ayak basmasıyla meclise şeref geldi.”

Ol sânemle neşelenmez mi sanırsın ehl-i aşk

Bak kudümüyle o şûhun meclise geldi şeref

Leylâ, G58/4

d.Pâ-mâl, Pâyâmâl

“O taş gönül şayet ayaklar altına alıp çiğneyip naz eder diye kapısının toprağına sığınak eylerim.”

Pâ-mâl nâz ider deyü şayed o seng-dil

Hâk-i derin melâz u penâh eyler ağlarım

Şeref, G136/4

“Tek atının ayağının altına alınmış çüğnenmiş hakir karıncanım etme. Ey dünyanın Süleymanı yiğitlik eyle gel yetiş.”

Pâyâmâl-i esb-i tekdir etme ahkâr mûrunum

Kıl mürüvvet ey Süleymân-ı cihânım gel yetiş

Âdile, G74/5

e. Serâpâ

“Baştan ayağına kadar yeşiller giymiş salınır yeşilliğin ovasında. Görünce dedim dudu kuşudur gül reçelinden haz eder.”

Serâpâ giymiş yeşiller salınır sahrâ-yı çemeni

Görünce dedim tûtidir eder gül-be- şekerden haz

Tevhîde, G114/2

f.Toz

“Dünyada hürmet ve mutluluk yeterdi sana Mihri, sevgilinin ayağının toprağına toz olsun.”

Cihân ‘izz ü sa’âdet yeterdi Mihri sana

Ayağı toprağına dilberün gubâr olsun

Mihri, G93/5

g.Yüz sürmek

“Her yürüyen servinin ayağına yüz sürmek için gözüm yaşı akıp gider Ceyhun nehri gibi bağın etrafını dolandı.”

Yüz sürmek için pâyına her serv-i revânım

Gözüm yaşı Ceyhûn-ı revân bâg-ı tolandı

Mihri, G176/6

“O yar hüznün evimize gelse n olur? Bu gölgeliğe yüzüm üstüne ayak basmak için.”

Gelse ol yâr n’ola külbe-i ahzânımuza

Yüzü üstüne kadem basmaga bu gölgeliğe

Mihri, G175/2

“Onun için çektiğim ayrılık hasretini haber verde gidip ayağına yüzler sür sarıl eteğine tez gelsin.”

Anınçün çektiğim hasret firâkını haber verde

Varıp pâyine yüzler sür sarıl dâmâna tez gelsin

Tevhîde, G138/5

3.BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Mihrî Hatun, Râhile Sırrî Hanım, Leylâ Hanım, Şeref Hanım, Tevhîde Hanım, Ferîde Hanım, Âdile Sultan'ın Divan'ındaki gazellerinde yer alan sevgilinin unsurlarıyla ilgili kelimelerin geçme sıklığı şu şekildedir:

Mihrî Hatun gazellerinde, “ağız/dudak” kelimesi 104, “saç” kelimesi 103, “yüz” 86, “göz” 80, “had” 67, “boy/pos” 33, “kaş” 27, “kirpik” 24, “hat” 25, “ayak” 11, “diş” 7, “bel” 5, “alın, çene, el” 3, “boyun ve ben” 2, “kulak, göğüs”1 defa tekrarlanmıştır. Kelimelerin tekrarlanma sıklığı bize şairin sevgilisini nasıl hayal ettiği hakkında ip ucu sunacaktır.

Râhile Sırrî Hanım gazellerinde, “yüz, saç “ 11, “kaş, göz, ağız/dudak” 5, “boy/pos” 3, “hat, ben, çene, el/parmak” 1 defa tekrarlanmıştır. Kelimelerin tekrarlanma sıklığı bize şairin sevgilisini nasıl hayal ettiği hakkında ip ucu sunacaktır.

Leylâ Hanımgazellerinde ,”göz” 52, ”yüz” 51, ”saç” 39, “ağız/dudak” 21, “kirpik” 17, “had/yanak” 17, “kaş” 8, “boy/pos” 6, “el/parmak” 5, “alın” 3, “ben” 3, “göğüs” 2, “bel” 1 tekrarlanmıştır. Kelimelerin tekrarlanma sıklığı bize şâirin sevgilisini nasıl hayal ettiği hakkında ip ucu sunacaktır.

Şeref Hanım gazellerindei “Göz” 64, “Yüz” 60, “Saç”48, “Ağız” 44, “Had/Yanak”20, “Kaş” 15, “Boy/Pos” 11, “Kirpik”8, “Ayak” 9, “Ben” 4, “Bel” 1, “Kulak,Boyun, El/Parmak 1 Beyit tekrarlanmıştır.

Ferîde Hanım gazellerinde, “Yüz” 22, “Göz” 12, “Saç” 10, “Had/Yanak” 10, “Ağız/Dudak” 8, “Kirpik” 6, “Boy/Pos” 4, “Kaş” 3, “El/Parmak” 2, “Diş” 2, “Kulak, Burun, Hat, Çene, Boyun, Göğüs, Bel, Ayak” 1 defa tekrarlanmıştır. tekrarlanmıştır.

Tevhîde Hanım gazellerinde, “göz” 25, “saç” 17, “had/yanak”17, “yüz” 13, “ağız” 9, “kaş, kirpik” 7, “bel” 3, “kulak, hat, boy/pos” 2, “ben, diş, kol, el/ parmak, göğüs” 1 kez tekrarlanmıştır.

Âdile Sultan gazellerinde, “Yüz” 158, “Had/Yanak” 36, “Göz” 22, “Ağız” 19, “Saç” 17, “Boy/ Pos” 10, “Kaş” 6, “El/Parmak” 4, “Ayak” 3, “Ben” 3, “Hat” 2, “Kulak, Diş, Boyun” 1 defa tekrarlanmıştır. Kelimelerin tekrarlanma sıklığı bize şâirin sevgilisini nasıl hayal ettiği hakkında bilgi vermektedir.

Klasik Türk Edebiyatında şairlerin sevgiliyi nasıl hayal ettiklerini ve daha çok hangi uzuvlar üzerinde yoğunlaştıklarını gazellerinde yer alan güzellik uzuvlarının incelenmesiyle tesbit etmeye çalıştık. Klasik şiirde sevgilinin yirmi bir

uzvu üzerinde çeşitli benzetmeler yapılmaktadır. Bu unsurlar gelenekçe belirlenmiş olup herkesin istediği gibi tasvir etme tercihi olmamıştır. Gazellerdeki güzellik unsurlarını belirledikten sonra onları benzetildikleri unsurlar açısından ele alıp detaylı ve çok yönlü bir şekilde inceledik. Divan edebiyatı geleneği içerisinde yazan kadın şairler hakkında bilgi sahibi olmaya çalıştık

Yaptığımız araştırmayla şairler tarafından üzerinde en çok durulan ve en beğenilen uzuvlarla ilgili şu sonuca ulaştık: “Ağız/ Dudak” kelimesini Mîhrî Hatun divanında 104, “Yüz” kelimesini Rahîle Sırrî Hanım 11, “göz” kelimesini Leylâ Hanım 52, “göz” kelimesini Şeref Hanım 64, “göz” kelimesi Tevhîde Hanım 25, “yüz” kelimesi Ferîde 22, “yüz” kelimesi Adîle Hanım 158 defa kullanmıştır. Genel olarak bakıldığında Kadın şairlerde en çok işlenen uzuvla ilgili ortak bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak her kadın şairde sevgilinin yüzü ve yüzünde bulunan uzuvlarla ilgili güzellik unsurlarının kullanım sıklığı ortaktır.

Kadın şairlerimizle ilgili çalışmamızda **Mîhrî Hatun’un** gazellerinde yer alan sevgilinin uzuvlarına dair sıfatlar incelendiğinde onun karakter ve mizacındaki samimiyeti, duygularını olduğu gibi serbestçe yansıtmayı, kendine özgü bir tarz ve üslubu gazellerinde yakaladığını görmek mümkündür. Özellikle Klasik şiirdeki şairlerin hat/ayva tüyü hakkındaki olumlu görüşleri ve düşünceleri Mîhrî Hatun’un sevgilinin uzuvlarına dair sıfatlarını işleniş noktasında pekte hoş karşılamamıştır. Mîhrî Hatun ayva tüyünü (karga, sakal, taze ter, toz getirmek, gam, yanağı bozan unsur, engel, diken) gibi kelimeler kullanarak bazı benzetmelerde bulunmuştur. Mîhrî Hatun’un gazellerinde yer alan aşağıdaki beyitlerde de bu özellik açıkça görülmektedir.

Aşağıdaki beyitte ayva tüyü ile ilgili gül bahçesinde karga olmak benzetmesi dikkatleri çekmekte güzellik unsuru olarak görülen ayva tüyü ile ilgili sınırların dışına çıkıldığı görülmektedir.

“Ey Mîhrî yârin seni gam, keder üzüntü karanlığında bıraktıysa gam yeme üzülmeye.
Dünyadır yine sana bir ay yüzlü elbette bulunur.”

Zulmet-i gamda kodiysa seni yârün gam yime

Bulınur Mîhrî cihândur yine meh-rû sana

Mîhrî, G4/5

“Ey Mîhrî! Yârin ayva tüyleri güzelliğinin gül bahçesinin kenarını tuttu. Bülbülün taze gül bahçesinde karga olmak ne zor.”

Gülşen-i hüsni kenârın tutdı Mîhrî hatt-ı yâr

Bülbülün taze gülistânında zâg olmak ne güç

Mîhrî, G11/5

“Yârin yanağının çevresini ayva tüyleri kaplamış olsa bile gam değil karanlığın içinde mutlaka ölümsüzlük suyu gizlidir.”

Gam degül tutsa hatı yârün ‘izârı çevresin
Zulmetin içinde lâ-büd âb-ı hayvân gizlûdür
Mihrî, G41/6

“Oyun ile öpücük istese bizden buna şaşılmaz bu acayip değildir. Sakalı gülse her
kişi eller gülencidir.”
Lâg ile bûse istese bizden ‘aceb degül
Sakalı gülse her kişi iller gülencidür
Mihrî, G51/3

“Sandım buluta girdi ve yahut gün tutuldu meğer güneş yüzünde ayva tüylerin aşîkar
olmuş.”
Sandım sehâba girdi ve yahud tutuldu gün
Olmış güneş yüzünde meğer âşîkâr hat
Mihrî, G69/2

“İster ki dudağının suyuyla çok taze ter ola, kenarının suyunun geldiği bu hat yeşillik
sebzelik ola.”
İster ki la‘li çeşmesiyle tâze ter ola
Âb-ı kenara geldüğü bu sebze-zâr hat
Mihrî, G69/4

“Sen ey bekar olmayan ayva tüyü sanma bir toz getirmekle sevgilinin yüzünün
güzelliğinden gözümü alıkoyayım.”
Sanma Cemâli âyinesinden gözüm ıram
Bir toz getürmek ile sen ey nâ-bekâr hat
Mihrî, G69/8

“Ey Mihri sevgilinin gül yüzüne ayva tüyü geldiyse gam değil. Gonca taze iken biz
ayva tüyünü tercih etmişizdir.”
Geldiyse hattı gül yüzine Mihri gam degül
Ter-gonca iken eylemişüz ihtiyâr hat
Mihrî, G69/9

“Ayva tüylerin güzelliğinin gül yanağını bozdu mu sanır. Hey safâ ehli hazan
vaktinden haz etmez mi?”
Gülzâr- ı cemâlünü bozdu mı sanur hattun
İtmez mi safâ ehli hey vakt-i hazândan haz
Mihrî, G70/4

“Bazen saçları engel olur yanaklarına bazen ayva tüyleri kalmasın Mihri bulutun
içinde ay’ı kimsenin.”
Gâh zülfi hâ’il olur ruhlarına geh hatı

Kalmasun Mihrî sehâb içinde mâhî kimsenin

Mihrî,G80/6

“Yanağından bir gül yaprağı almadan yetiştî ortaya çıktı. Ah dikenler o gülbahçesinin çevre yanın bağladı.”

Almadan bir berg-i gül haddünden irdi hattun âh

Hârlar ol gül-‘izârun çevre yanın bağladı

Mihrî,G194/6

“Gönül bülbülü söyle nasıl feryâd eylesen her diken ile görür senin gül yanağını.”

Dil ‘andelîbi di nice feryâd kılmasun

Her hâr ile görür gözi sen gül-izârını

Mihrî,G197/3

Mihrî bazı beyitleri geleneğin sınırlarına çıkarak kendine özgü hisleri özgürce kaleme almıştır. Aşağıdaki beyitte olduğu gibi rakip ile sevgili arasındaki durumu, teşbih ve mecazlarla kendine özgü şekilde ifade etmiştir.

“Bazen yanağından gül alıyor bazen onun dudağından şarap alıyor. Bazen belini kucaklıyor bazen dudağının kenarından öpüyor.”

Geh yanağından gül ala geh lebinden mül anun

Geh miyânın der-âğuş ide geh bûse-kinâr

Mihrî,G53/4

“Her vakit âşıkları onun busesi için can verir. Rakip ile o sarıla çıplak ne müşkül.”

‘Âşıkları bir bûsesine cân vire her dem

Agyâr ile ol sarıla ‘uryân ne kolaysuz

Mihrî,G55/2

Aşık rakiple olan kavgasında onu ikaz etmekte ve sevgiliye giden yolda kendisini engellemesini istememektedir. Engellemesi durumunda onun dinsiz ve töresiz olduğunu açık bir üslupla dile getirmiştir:

“Ey rakib! Beni sevgilinin ayağının toprağından engelleme eger engellersen bil ne dinin var ne tören.”

Rakîba beni men’ itme nigârün hâk-i pâyinden

Eger men’ider isen bil ne dînün var ne âyînün

Mihrî,G89/3

Mihrî Hatun aşağıdaki beyitinde söğmek kelimesi bize şairin yaşadığı yüzyılda kullanılan kelime kadrosu ile ilgili bilgi vermesi hususunda kıymetlidir.

Şîrîn lebiyle agzuna söğmüş Mihrî yâr

‘Ömri çok olsun el götür imdi dualar it

Mihrî,G8/5

Leblerün sögdükçe cânâ agzuma şeker yağar
Şöyle şîrîn lokmadur pâlûde-i terden leziz

Mihri,G17/3

“Her vakit aşıkları onun busesi için can verir. Rakip ile o sarıla çıplak ne müşkül.”
‘Âşıkları bir bûsesine cân vire her dem
Agyâr ile ol sarıla ‘uryân ne kolaysuz

Mihri,G55/2

Mihri Hatun sevgilisini güçlü kuvvetli adeta bir erkek modelini tasvir eden bir yaklaşımla şiirlerini kaleme almıştır.

“Kahr kılıcın ile düşmanın başını kesmeye zatına cesaret ve hem de pazuna kuvvet yakıştır.”

Tig-i kahr ile ‘adûnun başını kat ‘ itmeğe
Zâtuna cür’et ü hem bâzûna kuvvet yaraşur

Mihri,G22/5

“Gül yanaklıların aşıkları çoktur ancak rakibin gözlerine Mihri diken olmuştur.”

Gül-ruhlarının çokdur ‘uşşâk-ı velî amma
Çeşmine rakibün Mihri diken olmuştur

Mihri,G28/7

“Zariflik ile sevgilinin ağzının meyvesini aldım gör bahçıvanı ki beni yol kesen zannettirler.”

Nâzûkluk ile mîvesin aldum dehânının
Gör bâğ-bânı ya’ni uğrı gözetdiler

Mihri,G30/4

Sırrî Hanım geleneğin sınırlarına çıkmayan, kendine has latif ve ince bir söyleyişe sahiptir. Gazellerini incelediğimizde tasavvufi unsurlar dikkat çekmektedir. Şiirlerinde ki üslubun daha çok öğretici mahiyette olduğu ve aşırılıktan arı olduğu anlaşılmaktadır. Sevgilinin güzellik unsurlarıyla ilgili yaklaşımları teşbih ve mecazlı söyleyişleri divan edebiyatı geleneğinin sınırlarına çıkmamıştır.

Gönül sevgilinin kokusunu bir nefes alsa dünyayı kaplayan işlerin özü tertemiz olurdu.

Bir nefes dil-i rîh-i cânânı eger şem eylese
Şuğl-ı bed bûy-ı cihandan mâye-i tathîr olur

Sırrî, G9/6

Sevgilinin saçının bekleyişi ile karanlıkta kaldığını sevgiliden ayrıldığını ve yardım istediğini samimi bir şekilde dile getirmiştir. “Saçının bekleyişi ile beni zillate düşüren karallıklarda bıraktı. Acıması ve merhameti olmayan ışık saçan aydan ayrıldım bana yardım edin.”

İntizâr-ı saçı koydı leyl-i müzlimde beni
Rahm u mihri yok meh-i tâbândan ayrıldım meded
Sırrî, G6/4

Sırrî Hanım şiirlerinde kadına ait bazı hisleri ve düşünceleri beyitlerinde işlemiştir. Anneliğin vermiş olduğu hassasiyetle şiirini işlemiş ve Ey Sırrî ayağını yere yavaşça koy aman incitme! Çocuktur o ayın yaşı daha yenice on üçe tamamlar demektedir. Her demde diğer cilve ile ‘âşık-ı zârı Mest etmesi hünkârımın etvârına mahsus
Sırrî, G17/3

Merhamet ve şefkatle sevgiliye olan iyi temenniler yine Sırrî Hanım’ın gazellerinde vücut bulmuştur. “Vücüd bahçen güzü görmesin iffet eseri. Gönül cennetinde ey güzel kokulu gül parlayan nur.”
Hazânı görmesin bâg-ı vücudu ‘ismet-âsârın
Bihişt-i dilde ey verd-i mu’attar nûr-ı tâbânım
Sırrî, G23/3

“Dünyayı gezerken bir avcı yaratılışlı keman kaşlıya av oldum çok kötüyüm yine.”
Geşt ederken ‘âlemi bu tâb-ı seyyâdım yine
Sayd olundum bir kemân ebrûya ber-bâdım yine
Sırrî, G28/1

“Aman sevgilinin saçlarına pek dolaşma sakın kork. Korkarım nazik bir yerdir kırarsın telleri.”
Zülfüne yârin tolaşma el-aman pek kıl hazer
Korkarım bir cây-ı nazikdir kırarsın telleri
Sırrî, G31/5

Hacimli bir divana sahip olan **Şeref Hanım** gazellerinde divan edebiyatı geleneğinin sınırlarına çıkmadan, klasik üslup özelliği ile teşbihler ve mecazlarla gazellerini oluşturmuştur. Yer yer kendine ait hisleri coşkun, samimi bir şekilde ifade ettiği de görülmektedir.

Sevgilisinin kimlerle olduğunu misafirinin sohbet arkadaşının kim olduğunu merak eder bir durumdadır. Burada kullandığı üslubun kibarlığı dikkat çekicidir:
“Dolunayım yakınlığının parlaklığı kimdir bu gece? Kimlerin misafirisin sohbet arkadaşın kimdir bu gece.”
Mâh-tâbım gurre-i ünsiyyetin kimdir bu şeb
Kimlerin mihmânısın hem-sohbetin kimdir bu şeb
Şeref, G17/1

“Diz dize, diz dizesin kiminle ah ah! Cömertliğinin sana yakışan layığın kimdir bu gece.”
Diz –be-diz zânu-be-zânusun kiminle âh âh

Layık-ı lütfun sezâ-yı rağbetin kimdir bu şeb

Şeref,G17/3

“O ay yüzlü bu gece acaba nerededir bilsem. Bu gece kimleri kavuşmaya layık eyledi.”

Kandedir bilsem ‘aceb ol meh-i tal’at bu gice

Kimleri eyledi şayeste-i vuslat bu gice

Şeref,G189/1

Şeref Hanım merhametli yapısını aşağıdaki beyitlerde de açık bir şekilde ifade etmiştir.

“O ay yüzlü epey zamandır ızdırıplıydı Ya Rab! Geldi mi şerefli tabiatına huyuna uygunluk Ya Rab!

Muztaribdi nicedir ol meh-i tal’at Yâ Râb

Geldi mi tâb-ı şerefine liyâkat Yâ Râb

Şeref,G19/1

“Sevgili nazlıdır meşekkinin ağırlığını çekemez. Üzüntü ve illet ondan gitsin bana gelsin Yâ Râb.”

Nâzenindir çekemez bâr-ı meşakkat cânâ

Gitsin andan bana gelsin gam u ‘illet Yâ Râb

Şeref,G19/8

Şeref Hanım’ın aşağıdaki beytinde sevgilinin olgunlaşmamış saç lülesinden bahsederek ondan kurtulmak için bir gün azad olacağını dile getirmiştir. Gelenekte ise saç lülesine asılmak aşıklar için çok önemli olup; âşık mâşukuna olan sevgisini onun için yaptığı fedakarlıklarla ölçmüştür. Şeref Hanım aşığın saçlarından kurtuluş kavramını şiirinde hem asılmak için can atılan hem de ondan azad olmak istenilen bir unsur olarak ifade etmiştir:

“Şeref sabreyle bu deli gönül birgün olgunlaşmamış kıvrıkcık saç lülesinin zincirinin ipinden azad olacaktır.”

Sabr eyle Şeref bu dil-i divânede bir gün

Zencîr-i ham-ı turradan âzâd olacaktır

Şeref,G38/5

Kadın şairlerde sıkça karşılaştığımız sevgiliye olan vefa özelliğidir. Şeref Hanım’ın beyitlerinde de bu özellik dikkat çekmektedir. Sevgiliye nasıl sadık olduğunu şair aşağıda ki gibi ifade etmiştir:

“Gönül başkasına doğru yönelmez can başka canan istemez. Şehirde hükümdar tek olur iki sultan istemez.”

Gayre meyl itmez gönül cân başka cânân istemez

Bir olur şehre hüküm-dâr iki sultan istemez

Şeref,G67/1

“Hakda bilir aşkıma ki sadığım senden gayrı bir padişaha köle ve başka bir kimseye âşık değilim.”

Sâdıkım Hak da bilür ‘aşkımı senden gayrı
Bir şehe bende vü bir kimseye ‘aşık değilim

Şeref,G124/3

“O gonca rakip ile aynı mecliste kederim var. Ey sabah rüzgarı bana haber getirme
lutf et haberim var.”

Ağyâr ile hem-meclis o gonca kederim var
Ey bâd-ı sabâ söyleme lutf it haberim var

Şeref,G52/1

Klasik şiirimiz her ne kadar soyut bir edebiyat olarak ifade edilse bile neticede insana
ait duyguları ve kavramları ifade ettiği için somut mekanlardan, yer bildiren
mekanlardan da yararlanmışır. Aşığın çengel köyde tek başına ah vah edip durması
gibi.

“Gönlüm yârin saçlarının başında asıldın kaldı. Çengel köyünde ben tek başıma ah
ve vah edip inlemekteyim.”

Gönlüm asıldı kaldı ser-i zülfî yârda
Çengelköyünde ben yalnız âh u zârda

Şeref,G200/1

Aşığın bazı zamanlarda sevgilisinden ümitler aldığı ona kavuşma yolunda neticeler
kaydettiği öne çıkmaktadır. Beyitte bu duruma işaret edilerek gözün kavuşmayı
daima işaret etmesi aşığına bir zamanlar lütfunda bulunması aynı zamanda da artık bu
ilgi ve alakanın olmadığına yer verilmiştir:

“O ne zamanlardı gönüle güzelliğini sunardı yar. Göz ucuyla daim kavuşmayı üstü
kapalı işaret eylerdi yar.”

Ol ne demlerdi dile ‘arz-ı cemâl eylerdi yâr
Göz ucuyla dâ’im îmâ-yı visâl eylerdi yâr

Şeref,G40/1

Şeref Hanım beyitte sevgilinin bakışlarının tembellik ettiğini aşıklarının öldürmesi
gerekirken sanki fetva bulamamış gibi bir durum içerisinde olduğu şiirde işlenmiştir:

“Bilmem neden tembellik eder o kana susamış süzgün bakışlar. Aşıklarının öldürmeye
fetva mı bulunmaz.”

Bilmem ne tekâsül ider ol gamze-ı hûn-hâr
Uşşâkını katl itmeğe fetvâ mı bulunmaz

Şeref,G63/3

“Öpücükle öpmeyle ima edip aşığın elini keser. O çıplak hançer durmaz elden ele
dolaşır.”

Bûsede kat’ı yed-i âşika eyler îmâ
Turmaz ol hançer-i ‘uryân tolaşır elden ele

Şeref,G185/4

Şair ay yüzlü ve güneş yanaklı sevgililer arasında kalmış imajı verirken kendisinin güneş yüzlü sevgiliden vazgeçmeyeceğini söylemektedir. Aşık kendisinin vefalı ve sadık olduğunu maşukuna ifade etmiştir:

“Felek ay yüzlü sevgiliyi sunsada ben o güneş yanaklı sevgilinin yerine kimseyi koymayayım.”

Mâh –rûyânını arz itse felek ben birisin

Koymayım yine o hurşid-izârın yerine

Şeref,G193/2

Aşık maşukunun rakibin meclisini aydınlatma sebebiyle sitem edip gördüğü yerde dahi tanımak istemediğini ifade etmiştir. Şair

“Bu gece rakibin meclisini aydınlık ettin. Ey ay yüzlü sevgili bende gördüğüm yerde bile bilmeyeyim seni.”

Rûşen itdin bu gice bezm-i rakibi ben de

Gördüğüm yerde bile bilmeyem ey mâh seni

Şeref, G250/2

Şair beyitte kadına ait hislerle gönlün beş-beter olsun diye bir bedduada bulunmuştur. Ben ve yanak ve saç ve kirpik kaşların hevesiyle gönlün bozuk hali beş beter olsun.”

Hâl ü ruh zülf ü müje ebrû hevesiyle

Ahvâl-i diğer-gûnı beş-beter olsun

Şeref, G148/2

Sevgilinin nerede akşamladığı aşık tarafından merak edilmiş kimlerle olduğu nerede akşamladığı aşıkane bir ifade ve kibarlık ile dile getirilmiştir. Bu beyitte bayana ait kibar bir üslubun ifadesi olduğu söylenebilir.

“Kimlerin kucağının kenarına rağbet etti? Acaba nerde akşamlar sevgilim bu gece?”

Kimlerin hâle-i âğûşuna itdi rağbet

Kande ahşamlar ‘aceb rûh-ı revânım bu şeb

Şeref, G196/4

Şeref Hanım divan edebiyatı geleneğine bağlı şiirler kaleme alsa dahi geleneğin içerisinde kadına ait hissiyatın varlığını da gazellerinde işlemiştir. Kullandığı kelimelerde kimi zaman üslup inceliği kimi zaman coşkunluk kimi zaman merak unsurları kendine ait hususiyetler ortaya çıkmıştır.

Klasik Türk Edebiyatı geleneğine uygun olarak gazellerini oluşturan **Ferîde Hanım** şiirlerinde tasavvufî özelliklere sıkça yer vermiştir.

“Aşık isen Ey salık sevgilinin yüzünün aynasına bak. Allaktan başka herşeyin karanlığından kurtulup nura ışığa bak.”

Âşık isen sâlikâ âyîne-i dîdâra bak
Mâsivânın zulmetinden kurtulup envâra bak

Ferîde, G51/1

Şiirlerinde vefa duygusunu dile getiren Feride Hanım “Saf gönüllü olmak dilersen bir yüzü güzele aşık ol. Ona kavuşmak istersen onun aşkında sadık ol vefalı ol.”

Saf-dil olmak dilersen bir cemâle aşık ol
Vuslatı ister isen aşkında anın sadık ol

Ferîde, G55/1

Yer yer bazı teşbihlerde kendine bir has söyleyiş tarzının hakim olduğu sevgilinin gözlerini iri doğan kuşuna benzetmesiyle tespit edilmektedir.

“Gönül saçlarına divane gibi zincirsiz bağlandı. İri doğana benzeyen gözlerine av eyledin avcısız.”

Zülfüne dîvâne-veş bend oldu dil zencîrsiz
Dîde-i şehbâz ile sayd eyledin nahcîrsiz

Ferîde, G89/2

Leylâ Hanım’ın gazellerinde kendine özgü bir ifade ve söyleyiş güzelliğini görmekteyiz. Bu açıdan Mihrî Hatun’a benzetmek mümkündür. Kimi zaman karşımıza zarif bir edayla çıkan şairemiz kimi zaman yürekli ve cesur bir şekilde sevgiliye dahi meydan okumaktadır. Gazellerinde ki aşıkane tavır ve yaklaşım geleneğin çerçevesi içinde yer alırken bazı zamanlarda da sınırların dışına çıkan rindane bir tavırla sergilenmektedir.

Aşık sevgilisinden özellikle kendisi için özel olan bazı isteklerde bulunur. Sevgilinin etrafında okadar çok aşığı vardır ki aşıklar bu durumu bilmekte olup özel ihsanlar beklemektedirler. Divan edebiyatı geleneğinde aşık maşukuna bekleyemem kelimesini zikredemez çünkü aşık, aşıklık yolunda her şeyden vazgeçip canını ortaya koymuştur. Beyitte ise bekleyemem ifadesiyle kadına ait bir nazın edanın yansımalarını görmekteyiz.

“Bir öpücük için bayrama kadar bekleyemem. Şimdi ihsan eyle o zaman herkes elini ve eteğini öper.”

Hele bir bûse için ‘îde kadar bekleyemem
Şimdi lutf eyle o dem herkes öperler el etek

Leylâ, G65/4

Aşağıda yer alan beytinde bir meclis ortamını ve oraya birlikte geldiği sevgilisinin kaşlarını betimlerken kullanılan kelimeler, ortamın ve sevgilinin duruşunu açık şekilde ifade etmektedir.

“O mert yakışıklı erkek ile dün mecliste bir yere geldim. Benzetmiş kaşlarını keskin hançere.”

Dün geldim o cüvan ile meclisde bir yere
Benzetmiş ebrûvanını keskin hançere

Leylâ, G101/1

“O güzelliğinin padişahının siyahlı kaşı keman oldu. Yaralı gönlümüzde kirpiklerinin okuna nişan oldu.”

O şâh-ı hüsnün ebrû-yı siyeh-kârı kemân oldu

Dil-i mecrûhımız da tîr-i müjgana nişan oldu

G109/1

Leylâ, Hanım yüz unsuruyla ilgili bazı beyitlerinde samimi bir üslup dile getirmiş sevgilinin lütfuyla mesut olacağını net ve kibar bir üslupla söylemiştir.

“Kafir olmazsın eğer bana yüzünü sunarsan. Ya nolur aşığını kavuşmanla, vuslatınla mesut mutlu etsen.

Kafir olmazsın eger itsen bana ‘arz-ı cemâl

Ya nolur ‘uşşâkını vaslınla itsen kâm-yâb

Leylâ, G13/5

Şairimiz bir gün sevgiliyle gizlice zevk eylediğini kafirin ise bu durumdan rahatsız olup meclise geldiği ifade edilmiştir. Aşık her zaman cevır, eziyet ve gam yüklü konumdayken mutlu, sevgilisiyle zevk eyleyen aynı zamanda kafir yani rakip tarafından kıskanılan biri olarak şiirde yer almıştır. Bu durum bize Leylâ Hanım’ın şiirlerinde yer yer gelenek dışı söylemin olduğunu aynı zamanda da hislerini özgür biçimde ifade edebilecek bir tavır ve üslubunun şiirlerine yansıdığı gerçeğini verir.

“Bir gün o ay ile gizlice zevk eylerken. Kafir kulak verip o zaman meclisimizde bitti.”

Bir gün o mâh ile zevk eyler iken mahfice

Gûş idüp kâfir o dem bezmimize bitdi rakib

Leylâ, G14/5

“Saçlarının küfrüyle aşıkları hiç vakit geçirmeden karanlıkta koyup yüzünün nurunu her gündüz ve gece rakiplere sunar yazık.”

Küfr-i zülfiyle koyup ‘uşşâkı zulmetde hemân

Nûr-ı veçhin ‘arz ider her rûz u şeb agyâra hayf

Leylâ, G59/2

Aşık sevgiliyi bulamamanın endişeli haliyle yeleli olduğunu ifade etmiştir. “Aşk denizi içinde o ay yüzlü sevgiliyi bunca zaman ararım. Gücüm kuvvetim kalmadı ben onun için yeleliyim.”

Bahr-i ‘aşk içre o mâhı ararım bunca zaman

Kalmadı tâb ü tûvânım ben anınçün yeleli

Leylâ, G119/4

Leylâ Hanım sevgilinin güzellik uzuvlarından olan yüzü beni hayal ederken onu gezegenlere benzetmek suretiyle değişik bir bakış açısı ortaya koymuştur.

“Aşkın ile yanıp geceden sabaha kadar benlerinin düşüncesiyle gezegenlerin yıldızlarını sayıp ah ettim.”

Yanup ‘aşkın ile şeb-tâ-be-seher âh itdim

Fikr-i hâlinle sayup encüm-i seyyâreleri

Leylâ, G110/2

“Dudaklarının aşırı isteğiyle kışı ve yazı fark edemem. Bir kızıl deliyim baharın zevki olmaz bana.

Leblerin şevkiyle fark itmem nedir sayf u şitâ

Bir kızıl divâneym zevk-i bahâr olmaz bana

Leylâ, G6/2

Aşık sevgilinin maksatının üzme olduğunu bilip onu tenhada yakalayıp ağzını aradığını yani ondan bir cevap almak istediğini sevgilinin de aşıkta gönlünün olduğunu telakki eder:

“Dudaklarını takdim etmeye gönlü var ancak sevgilinin maksatı üzme. Aradım ağzını sordum yine tenhada bu gece.”

Lebini sunmaya var gönli merâmı üzme

Aradım ağzını sordum yine tenhâda bu şeb

Leylâ, G10/3

Aşağıdaki beyitte aşık her daim maşukundan istek ve temenni de bulunup ondan lütuf bekleyen bir haldedir.

“Bir öpücüğü esirgeme senin sarhoşlarından. İçki sunan kişi cömertlik eyle bir damla vişne şurubu sun bize.”

Bir bûse diriğ eyleme mestânelerinden

Sâkî kerem it sun bize bir katre-i vişnâb

Leylâ, G12/3

Aşık her durumda her durumda istemekten vazgeçmez, sevgilinin ona çektiirdiği sayısız eziyete karşılık aşık ona sonsuz sevgisini sunar. Beyitte ise aşık artık bir sonuca ulaşmak ister boşuna emek çekmekte olduğunu hissettirmektedir.

“Ey Saki! Kırmızı dudağını emzirmeye niyetin yok ise bize söyle biz dahi boşuna emek çekmeyelim.”

Niyyetin yog ise emdirmeğe la’lin sâkî

Yetişür çekmeyelim biz dahi bî hûde emek

Leylâ, G65/2

Tevhîde Hanım mutasavvıf bir şairedir. Onun şiirlerini estetik açıdan ilginç kılan gerek beşeri aşkı gerekse ilahi aşkı terennüm edişindeki samimiliktir. Şiirlerinde divan geleneğinin sınırlarına neredeyse hiç çıkmamış daha çok öğüt verici ve hikmet içeren tarzda şiirler kaleme almıştır.

“Merhamet ile bak gökyüzünden ibret al. Güneş ile kamer her zaman sema eyleyip yer değiştirir döner.”

Çeşm-i insâf ile nazar kıl âsumân ibret al

Devr eder şems ü kamer her zaman eyler semâ ‘

Tevhîde, G115/3

Gazellerinde işlediği saç unsurunu kimi zaman sevgilinin en yakınında olma düşüncesiyle kimi zamanda onun kendisine verdiği sıkıntı ve eziyetlerine karşılık dikkatli olmak tedbiriyle dile getirmiştir.

“Tevhîde kendini topla sevgilinin saçlarına köle olma sakın. Düşkünleri dünyadan vazgeçer canlarından bezermiş.”

Kendini topla Tevhîde zülfüne bend olma sakın

Üftâdeleri cihandan geçer candan bezermiş

Tevhîde, G110/1

“Birgün elbette dünyanın rezili eder seni o ay parçası. Ey Tevhîde boş bulunup zenciriyle saçlarına bağlanma sakın.”

Birgün eder rüsvây-ı cihân elbetde seni o meh-pâre

Ey Tevhîde boş bulunup zülf-i zencirine bağlanma sakın

Tevhîde, G143/4

Tevhîde sevgilinin her manayı anladığını ancak kendi işine gelir şekilde davrandığını huyunca piyanoyu çaldığını belirtmiştir.

“Her manayı anlar ama birine bakış etmez. Huyunca piyanoyu çalması pek güçtür.”

Her meali anlar amma birine etmez nigâh

Mizacınca piyaniyi çalması pek güçtür güç

Tevhîde, G86/2

Aşıklık yolunda sevgilinin lütuflarıyla aşığını kendine bağlaması çekmesi çok güzeldir ancak sevgiliden yüz çevirip onu bırakması da bir okadar zor ve güçtür. Biz bu beyitte zor ve güç gibi kelimelerin kullanılmasını esas alırsak kadına ait hislerin varlığından söz edebiliriz.

“O cadıya benzeyen gözleri aşığı birden kendine bağlar ama sonra birden çayıra salması pek güçtür güç.”

Birden ol çeşm-i câdûsu ‘âşıkı bend eyler ammâ

Sonra birden çayıra salması pek güçtür güç

Tevhîde, G86/5-98

Tevhîde bu gazelinde zarif bir dil kullanarak aşkın okuna sevgilinin kirpiklerine vurulduğunu ifade etmiştir.

“Efendim bilirim elbette zatına layık değilim lakin gönül aşkın okuna vuruldu güzelliğine âşık oldu.”

Bilirim gerçi efendim değilim zâtına layık

Urıldı tîg-ı ‘âşkına dil oldu hüsnüne âşık

Tevhîde, G121/1

“Her güzelin bir tarzı yürüyüşü ve tavrı var lakin bu latiflik hoşluk bu naziklik ey parlayan ay gibi güzel olan sevgili sana özeldir.”

Her bir güzelin bir gûnâ revîş ü etvârı var lakin

Bu letâfet bu nezâket ey meh-i tâbân sana mahsus

Tevhîde, G111/2

Tevhîde Hanım hangi mumun keleşi olduğunu söylemekten sakınmıştır. Ölse dahi sevgilisinin ismini vermeyeceğini belirtmiştir.

“Ey Tevhîde sorma bana hangi meclisin mumuna keleşsin. İsmi vermeme ele ben ölseme.”

Dime bana kangı şem’in bezmine pervânesin

Ey Tevhîde ismini vermeme ele ölseme ben

Tevhîde, G144/5

Âdile Sultan gazelleri incelendiğinde genellikle dini-tasavvufî mahiyet taşıyan, muhtevası öğretici nitelikte beyitlerden oluşmaktadır.

“Hak için sev kimi seversen onu hemen dost tut. Adile o güneşten asla zarar gelmez sana.” Beyitlerinden de anlaşılacağı üzere Adile Sultan sevgiyi ilahi aşk ile terennüm etmiştir.

“Gece gündüz durmayıp vuslatın ümidiyle dolaşır. Allahın cemaline aşık başka yüzü ne yapsın ey dost.”

Dün ü gün durmayıp cevân eder ümmid-i vuslatla

Cemâullah’a âşık başka dîdârı n’ider ey dost

Âdile, G21/6

Beyitlerini oluştururken özellikle sevgilinin “yüz”ü ile ilgili 158 beyit zikretmiş olması onun güzele bakışı ve yorumlayışı noktasında geleneğin dışına hiç çıkmaması dikkat çekicidir.

SONUÇ

Osmanlı toplumunun eğitim ve gelir seviyesi yüksek ailelerinde yetişmiş olan kadın divan şairleri, sosyal hayat içinde kadını genel anlamda edilgen kılan hâkim görüşten dolayı, çeşitli engelleme ve ön yargılarla mücadele ederek klasik Türk edebiyatında kullanılmış bütün nazım biçimleri ve türleriyle, her konuda şiir yazmışlardır. Şiirlerinde yeri geldikçe kadınca hisleri, kimliklerini ortaya çıkaran hayâl ve düşünceleri ortaya koymaktan çekinmemişlerdir. Toplum duyarlılığı gerektiren haksız durumlar karşısında bile sesini duyurmaya çalışanlar çıkmıştır. Erkek divan şairlerinin nicelik olarak üstünlüğüne rağmen azınlıkta da kalsalar, edebî ortamda boy gösterme cesareti ve tutunma gayretleri ile seslerini duyurmaya çalışmış, şiir diline kadın zarafeti ve inceliğini getirmeyi başaramışlardır. Ölümlü dünyada asıl zarafetin eşi dostu incitmemek olduğunu dile getiren Leyla Hanım'ın şu beytindeki gibi :

“İncitme sen ahabbını incinmeye senden Bu âlem-i fânîde zarâfet budur işte”
(Morkoç, 2011).

Kadın şairlerimizin sevgilinin güzellik unsurlarını geleneğin sınırları içinde, mazmunlar dünyasına sadık kalarak gazellerinde işlendiği görülmektedir. Klasik şiirler, şairlere hazır bir kalıp sunsa bile, şair ve sanatkarların bakışları, duyuş ve hisleri ile kendilerine has üslup ve söyleyişlerinin, kalıpları yıkan bir güc haline dönüştüğü, sanat kavramının çağları aşan geçmişten günümüze taşıdığı pek çok hususlar çalışmamıza konu edilmiştir. Bu amaçla araştırdığımız pek çok kadın şairlerin şiirlerini detaylı bir şekilde inceleme imkanına sahip olduk. Her yaklaşımımızda edebiyat kütüphanesinin raflarına yeni kaynaklar oluşturabilir miyiz merakı, gayreti ve heyecanı ile çalışmamıza başladık. Neticede çok yönlü olarak incelediğimiz kadın şairler hakkında, onların kendilerine has söylemleri, sosyal yaşantıları ve bulundukları dönemin özelliklerini gazellerinde kullandıkları kelime kadrosunda yakalamaya ve bununla ilgili ip uçları bulmaya çalıştık.

Çalışmanın birinci bölümünde Klasik Türk Edebiyatında genel olarak Sevgili ve Sevgili Uzuvarlarının işlenişi detaylı bir şekilde sunulmuştur.

İkinci bölümde, yüzyıllara göre Kadın Şairlerden bahsedilerek Klasik Türk Edebiyatında Kadın Şairlerimiz, Mihrî Hatun, Sırrî Hanım, Leylâ Hanım, Şeref Hanım, Tevhîde Hanım, Ferîde Hanım ve Âdile Sultan'ın Hayatı, Sanatı, Eserleri, Sevgilinin unsurları detaylı bir çalışma ile saptanmıştır.

Üçüncü bölümde kadın şairlerin gazellerinde yer alan sevgilinin uzuvlarına dair sıfatların işlenişi çok yönlü olarak değerlendirilip karşılaştırılarak, bununla ilgili veriler kaynakları ile birlikte ortaya konulmuştur.

Kadın şairlerimizde sevgili ve sevgilinin güzellik unsurlarına yaklaşımları divan edebiyatı geleneği çerçevesinde işlenmiştir. Klasik Türk edebiyatında yer alan sevgilinin özelliği kadın şairlerimizin gazellerinde aşığına naz eden, onu peşinden

sürükleyen, bir lahza cefa ve eziyet oklarını aşığından çekmeyen, aşığın sinesini yaralayan özellikleriyle yer almıştır. Aşık sevgilinin güzelliği karşısında tüm bu eziyet ve cefalara karşı yine sadıklığını korurumaktadır.

Kadın şairlerin gazellerinde yer alan beyitlerden de anlaşılacağı üzere kadın şairlerimizin hayal dünyasında sevgiliden her zaman vefa özelliği beklenilmektedir.

Mihrî Hatun ve Leylâ Hanımın kendilerine has üslup ve tavırları şiirlerine yansımıştır. Bu şairlerimiz kimi zaman geleneğin dışına çıkan şiirler yazmış sevgilinin nazına tahammül edemeyip çok bekletildiklerini, onca güzeller içinde kendilerine özel sevgi ve ilgi umduklarını söylemekten çekinmemişlerdir.

Sırrî, Şerefî, Ferîde, Tevhîde ve Âdile Sultan ise geleneğin dışına çıkmamış divan edebiyatı geleneği içinde şiirlerini oluşturmuşlardır. Kadın şairlerimizde annelik, kadınlık hislerinin oldukça yoğun olduğu kimi şiirlerde daha çok belirginlik kazanmıştır.

Kadın şairlerin merhamet, sadık olma, acıma hislerinin daha yoğun olduğu bazı beyitlerin incelenmesinde ortaya konulmuştur. Kadın şairler hislerini bazen sevgi dolu aşıkâne bir tavır, bazen hırçın bir eda ile kimi zaman merhametin verdiği coşkunlukla kimi zaman eziyet ve cefalara karşı yardım istemekle kendilerine özgü söyleyiş güzelliğini şiirlerine yansıtmışlardır. Gazellerini incelediğimiz şairlerin sevgilinin uzuvlarıyla ilgili genel olarak aynı ifadelerle yer verdiklerini ancak her şairin yoğunlaştığı kelimeler ve mecazlar dünyasının farklı olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız. Şairlerin kendilerine has hayal dünyası etrafında şiir oluşturduğu görülmüştür. Bütün bu araştırmalar sonucunda kadın şairlerin kendilerine has hayal dünyasında şiir oluşturduğu görülmüştür.

Gazellerde yer alan ağız ve dudağı anlatan bazı kelimeler aralarında bazı küçük farklar olsa bile aynı anlamı ihtiva eden Arapça, Farsça ve Türkçeleri şiirlerde kullanılmıştır. Bu durum bize dilin ve edebiyatın tarihi gelişimi ile ilgili bilgiler sunmaktadır. Örneğin Mihrî Hatun'da yer alan dudak kelimesi “söğmek, sormak” olarak kullanılırken zamanla Adile Sultan'ın gazellerinde “Leb-i Deryâ, Mey-i Ruhânî” gibi benzetme unsurlarından oluşarak beyitlerde yer almıştır.

Klasik Türk Edebiyatının zengin dil hazinesi de beyitlerde görülmektedir. Örneğin: Şeref Hanım'ın bir beyitinde “Diz –be-diz zânu-be-zânusun” kelimeleri sevgilinin diz dize oturduğu rakipten bahsederken hem Türkçe “diz” kelimesi hem de Farsça “zânu” kelimesi ile birlikte kullanılmıştır.

Özellikle Klasik gelenekte şairlerin hat/ayva tüyü hakkındaki olumlu görüşleri ve düşünceleri Mihrî Hatun'un sevgilinin uzuvlarına dair sıfatlarını işleniş noktasında pek de hoş karşılamamıştır. Mihrî Hatun ayva tüyünü (karga, sakal, taze

ter, toz getirmek, gam, yanağı bozan unsur, engel, diken) gibi kelimeler kullanarak bazı benzetmelerde bulunmuştur. Güzellik unsuru olarak görülen ayva tüyü kadın şairin bakış açısında olumlu olmayan ancak kabul edilmek durumunda kalınan bir unsur olarak karşımıza çıkar.

Araştırmada öne çıkan sevgili uzvunun “yüz ve göz” unsurları olduğu gazellerde daha çok bu iki unsurun işlendiği görülmektedir. Sevgilinin sıfatlarının daha çok yüzde toplandığını “yüz, göz, ağız/ dudak” gibi uzuvların kadın şairlerde öne çıktığı görülmektedir. Yüze ait güzelliğin her şekilde aşığı cezbedtiği ve şair tarafından da bu özelliklerin işlendiği söylenebilir. Şairler güzel olandan hareket ederek sevgilinin yüzü ile ilgili beyitleri kaleme aldıklarında onda “güneşi, ay’ı, gülistanı, kevser suyunu, misk-i anberi temaşa etmişlerdir. Sevgilinin baş kısmında yer alan “yüz” sevgilinin güzelliğinin toplandığı merkez konumdadır.

Sevgilinin saçları misk, sümbül ve reyhan olma özelliği ile kendisini hissettirir. Sevgilinin saçları bir dar ağacı olmuş aşıkları onun uçlarında asılı haldedir. Bazen cellat, ip, halat, bağ olup aşığını kendisine bağlar bazen aşığın canına kast eder. Sevgilinin dağılm saçları aşığın garip gönlünü de perişan ve dağınık eder. Saçlar siyahtır. Kafir ve küffar olma özelliği ile aşığın imanını arttırmasına sebeptir.

Sevgilinin kulağı güle benzetilmiştir narindir, kadifedir.

Alın daha çok parlığı ile işlenmiş dolunay ve zühre’ye benzetilmiştir.

Kaşlar yay olmuştur, besmele, hilal, tabancaya benzetilir. Siyahlığı yönüyle saç ile aynı özelliği göstermektedir.

Sevgilinin gözleri ahudan da güzel ve mahmurdur. Gözler bademe benzetilir. Sıhr edip aşığının kendisine bağlar, aynı zamanda cellat olup aşığın canına kast eder. Sevgilinin gözleri bazen merhamet doludur, Yusuf bakışlıdır, bir pehlivan kadar aşıklık yolunda kuvvetlidir.

Sevgilinin kirpiğindeki okları aşığın göğsüne atar. Aşık bu duruma okadar isteklidir ki sinesi daima hazırdır. Sevgilinin kirpikleri siyahtır.

Sevgilinin yüzü altın gibi parlaktır, nurdur, ışıktır, aydan daha aydınlıktır. Güldür, gülistandır. Aşık için zenginlik kaynağıdır hazinelerin toplandığı yerdir. Bazen hasrettir. Sevgili bir kere görse bin defa can verecektir. Kabedir, kıbledir aşıkların yöneldiği yerdir. Kıymetli yazıların yer aldığı sevgiliyi ümide gark eden ifadelerin toplandığı bir mushaftır. Huridir, melektir, peridir. Dost yüzüdür kimi zaman ilahi güzelliklerin yansıtıldığı aynadır.

Al yanaklıdır sevgili. Nar gibi kırmızı renktedir. Yanaklar benli olunca aşık tarafından daha çok sevilir. Lale ve mum sevgilinin yanağını taklit eder. Sevgilinin yanağı oyun ve hile ile aşığını yenilgiye uğrattır.

Ayva tüyleri aşığın yanağının güzelliğini kapatan bir buluttur. Güzelliği örten, hâr, kafir, karadır. Yanağın üzerine çekilmiş bir askerdir. Bazende sakaldır. Menekşe ve reyhan olarak anılır. Hazan vaktidir. Yazıdır, rika, celi ve nev hattır. Kargadır, zulmettir.

Ben siyahtır, fülfüldür, nokta-i hüsn'dür.

Dudakları bedahşan, yakut, la'ldir. Goncadır sevgilinin dudağı. Açıldığı vakit güldür. Kadehe benzetilir. Kevserdir ölümsüzlük suyunu içinde saklar. Aşığın yaralarına dermandır.

Sevgilinin dişleri inci ve mercandır.

Sevgilinin ağız Ab-ı hayattır. Hokka-i yakuttur. Mim harfine benzetilmiştir. Süttür, şirin bir lokmadır.

Sevgilinin çene çukurna sevgilinin gönlü düşmüş ve hapsedilmiştir.

Sevgilinin boynu billurdur. Gümüş rengindedir ve sürahi şekline benzetilmiştir. Göğsü sine-i saftır, belaları çeken bir aynadır.

Elleri cömertlik kaynağıdır. Öpülesi güzelliktedir. Bazen aşığın göğsüne yaralar açar.

Boyu çınar ve servi ağacına benzetilir. Tuba ağacı ve taze bir fiadandır gül ağacında.

Beli kıl kadar incedir sevgilinin...

Sonuç olarak, kadın şairlerin gazellerinde sevgilinin uzuvlarının büyük ölçüde geleneğe bağlı kalınarak işlendiği, ancak bazı beyitlerinde kendilerine özgü bir dil ve üslubun ortaya konulduğu saptanmıştır. Büyük ölçüde geleneğe bağlı kalmış olsalar da şairlerin kullandıkları kelimelerde kadına ait his ve söyleyiş inceliğinin hiç bulunmadığını söylemek mümkün olmayıp, şairlerinin derinlemesine incelenmesiyle bu durum anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Açıl, Berat. "19. Yüzyıl Şairlerinden Sırrî Rahile Hanım: Bir Canlandırma Çalışması." **Academia** https://www.academia.edu/9389596/Sırrî_Râhile_Hanım (erişildi: Eylül Cumartesi, 2019).
- Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal. **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**. Cilt 8. İstanbul: Dergâh Yayınları , 2014.
- Akün, Ömer Faruk. "*Divan Edebiyatı*" maddesi. Cilt 9. **TDV İslam Ansiklopedisi**, 1994.
- Akyol, İbrahim. «Âdile Sultan Divanı'nda Nazım Şekilleri İle İlgili Problemler .» **Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD)** 5(3), 1-10 .
- Arslan, Mehmet. "Leylâ Hanım Divanı", **Kitabevi Yayınları**, İstanbul, 2003.
- Arslan, Mehmet. "Mihrî Hatun Divanı" **Amasya Valiliği Yayınları**, Ankara, 2007.
- Arslan, Mehmet. "Sırrî Hanım" **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü** , Haziran 2014.
- Arslan, Mehmet. "Şeref Hanım Divanı", **Kitabevi Yayınları**, İstanbul, 2002.
- . "*Sırrî Hanım*" **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**. Haziran 2014. www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com (erişildi: Ağustos 2019).
- . *Leylâ Hanım Divânı Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Mart 2014. www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2190 (erişildi: Eylül 2019).
- . "*Şeref Hanım*" **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü** . 2002. www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=50 (erişildi: Eylül 2019).
- . *Şeref Hanım Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2010. <https://islamansiklopedisi.org.tr/seref-hanim> (erişildi: Eylül 2019).
- Avcı, İsmail. "Balıkesirli Mehmed Gazzali'nin türk Kadın Şairleri" Başlıklı Yazı Dizisi Üzerine. **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** 19, no. 36 (Aralık 2016): 32.
- . Balıkesirli Mehmed Gazali'nin "Türk Kadın Şairleri" Başlıklı Yazı Dizisi Üzerine On the Article Series of "Turkish Female Poets" by Mehmed Gazali of Balıkesir. **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt: 19 - Sayı: 36, Aralık 2016**, tarih yok: 41.
- Azamat, Nihat. "*Âdile Sultan*" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. 1988. <https://islamansiklopedisi.org.tr/adile-sultan> (erişildi: eylül 2019).

- Banarlı, Nihad Sami. **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**. I cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1983.
- Bekiroğlu, Nazan. "Osmanlıda Kadın Şairler". Ocak 2000. www.nazanbekiroglu.com/2000/01/02/osmanlida-kadin-sairler/ (erişim: Eylül Salı , 2019).
- Canım, Rıdvan. *Latîfî Tezkireü's-Şu'arâ Ve Tabsıratü'n Nuzanâ* **Kültür Ve Turizm Bakanlığı E-kitap** 2018. <file:///C:/Users/w10/Desktop/tezkireler/Latifi%20Tezkiresi.pdf> (erişildi: Ağustos Çarşamba, 2019).
- Coşkun, Menderes. Klasik Türk Şairinin Poetikası Üzerine. **Bilig**, no. 56: 57-80 (Kış 2011): 66.
- Çağlayan, Bünyamin. *Baharzâde Feride Hanım Divanı*. Ankara, 2006.
- Çavuşoğlu, Mehmet. Divan Şiiri. **Türk Dili Aylık Dil Dergisi** L11 (Temmuz, Ağustos 1986): 415,416,417.
- Çetinkaya, Ülkü. Divan Edebiyatında Kadına Genel Bakış. **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature**, 2008: 280.
- Çiftçi, Ömer. *Fatîn Tezkiresi (Hâtîmetü'l-Eşâr)*. Ankara: **Kültür ve Turizm Bakanlığı E-kitap**, 2017.
- Çulhaoğlu, F.Gülşen. Osmanlı Şiirinde Kadın Şairin Poetikası: Leylâ Hanım. Ankara: **Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler** , Haziran 2009. 40.
- Devellioğlu, Ferit. **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**. no. 25. Aydın Kitapevi, 1993. 305.
- Eliaçık, Muhittin. Bavyera Devlet Kütüphanesi'nde Mahbuba Ait Benzetme Lafızlarını Açıklayan Bir Risale. **İlmi Araştırmalar**, Sayı 25,, 2008: 57-67.
- Gönel, Hüseyin. Divan Şiirinde Sevgiliye Dair. **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 2010: 214-215.
- Gümüş, Kudret Safa. Leylâ Hânım İle Kastamonulu Ferîde Hânımın “Âlem Bu Yâ ” Redifli Gazelleri Üzerine Bir Karşılaştırma. **Karadeniz** , 2016: 250-267.
- Gürbüz, Mehmet. Şiir Semasının Yegâne Yıldızı; Güzeller Sultanı. **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Summer 2010.
- Gürkan, Salime Leyla. "Nazar" maddesi. İstanbul : **TDV İslam Ansiklopedisi** , 2006.

- Gürol Pehlivan, Bülent Bayram, M. Veysi Dörtbudak. *Osmanlı Taşrasında Kadın, Şair, Mevlevî Olmak: Tevhîde Hanım ve Dîvânı* . Manisa: **Manisa Belediyesi Kültür Yayınları**, 2006.
- Hoşab, Ayşe Merve. Sırrî Rahile Hanım Divanı'nda Dinî Kişilikler. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29, 2017.
- İspirli, Serhan Alkan. Osmanlı Kadının Şiiri. **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4 Fall** , 2007.
- Kadioğlu, İdris. Ali Emîrî Efendi "Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid"**T.C. Kültür ve Turizm BakanlığıE-Kitap**.2018.
[ile:///C:/Users/w10/Desktop/tezkireler/ali%20emiri%20efendi%20sirrri%20rahile%20hanim%20.pdf](file:///C:/Users/w10/Desktop/tezkireler/ali%20emiri%20efendi%20sirrri%20rahile%20hanim%20.pdf) (erişim: Ağustos Cuma, 2019).
- Kılıç, Filiz. *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ*,. Ankara: **Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü**, 2018.
- . **Klasik Türk Edebiyatının Peşinden**. Ankara: Grafiker, 2011.
- Korkusuz, M.Şefik, "Diyarbakirli Şair Sırrî Hanım'ın Divanı" **Kent Yayınları**, İstanbul, 2005.
- Kurnaz,Cemal. **Hayâlî Bey Divanının Tahlili, Kurgan Edebiyat**. Ankara, 2012, 133.
- Kut, Günay. Kadın Şairlerden Mihri, Şeref ve Leyla Hanım Gazellerinde "Bezm". **Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** 1, no. 2 (2017): 176.
- Mermer, Ahmet. **Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatına Giriş**, Akçağ. Ankara, 2008.
- M.V.Dörtbudak, Gürol Pehlivan Bülent Bayram. *Osmanlı Taşrasında Kadın, Şair, Mevlevi Olmak* . Manisa: **Manisa Belediyesi Kültür Yayınları** , 2006 .
- Morkoç, Yasemin Ertek. Klasik Türk Edebiyatında Kadın Şairlere Bir Bakış. (**CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**) 9, no. 2 (2011).
- Muslu, İhsan. *"Osmanlıda Meşhur Kadınlar"*. 18 Eylül 2012.
<https://www.ortadogugazetesi.com/osmanlida-meshur-kadin-sairler-makale,11597.html> (erişildi: Eylül pazartesi, 2019).
- Pala, İskender. **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**. İstanbul: Kapı , 2004.
- Parlatır, İsmail. **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**. no. 6. Ankara: Yargı Yayınevi , 2014. 651.
- Polat, Nazım H. "Osmanlı Târih ve Edebiyat Mecmuası" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** . Cilt 33. İstanbul , 2007. 482-483.

- Sungurhan, Aysun. *"Beyani Tezkiresi (Tezkiretü's-şu'arâ) Kültür Ve Turizm Bakanlığı E-Kitap*. 2017.[pdf](#) (erişildi: Ağustos Salı , 2019).
- . *"Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-şu'ara. Kültür Bakanlığı E-kitap* . 2017. [pdf](#) (erişildi: Ağustos Salı, 2019).
- Şahin, Kürşad Kamil. Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Saçın Aşık Üzerindeki Etkisi. **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3**, 2011: 1851-1867 .
- Turan, Fatma Ahsen. *"Âdile Sultan" Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* . 2014. www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4759 (erişildi: Eylül 2019).
- Ünver, İsmail. *"Leylâ Hanım" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2003. <https://islamansiklopedisi.org.tr/leyla-hanim--sair> (erişildi: Eylül 2019).
- Yakup Poyraz, Yunus Kaplan. Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Oyunlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2015: 156.
- Yazıcı, Tahsin. "Çeşm" maddesi. Cilt 8. İstanbul: **TDV İslam Ansiklopedisi**, 1993. 276.

DİZİN

A

Âdile Sultan, iv, v, xi, 20, 23, 24, 27, 239,
240, 241, 242, 245, 246, 249, 270, 275,
276, 279, 280, 281, 294, 295
Âfitâb, 63, 180, 249, 256
Âfitâb-ı Tal'at, 180
Ağız, vii, viii, ix, x, xi, xii, 13, 88, 119, 151,
162, 192, 219, 225, 236, 242, 276, 283
Ahû, 48, 227, 246
Âhu, 171
Âl,, 48, 180, 216
Alın, vii, viii, ix, x, xi, 13, 44, 115, 130, 169,
208, 227, 245
Anber, 29, 119, 122, 124, 162, 191, 235,
242
Anber-Resen, 29
Arz-ı Cemâl, 141
Arz-ı Dîdâr, 141
Arz-ı Rû, 180
Aşk, 31, 46, 96, 127, 133, 134, 135, 142,
148, 162, 166, 176, 213, 249, 252, 259,
262, 263, 265, 270, 271, 273, 279, 281,
291
Âteş-i Dîdar, 141
Ateş-i Rûhsar, 148
Ayag, 157
Âyine-i Cemâl, 141
ayva tûyü, 68, 76, 234, 283, 284, 294, 296
Âzâr-ı Firâk, 171

B

Bâde-i La'l, 151, 192
Bağ, 29, 276
Bedr-i Târn, 180
Belâ-yı Nihân, 171

Ben, vii, viii, ix, x, xi, xii, 13, 35, 39, 40, 46,
51, 53, 74, 82, 87, 97, 109, 119, 129,
131, 133, 135, 150, 154, 162, 166, 168,
170, 180, 183, 185, 186, 190, 191, 192,
197, 203, 213, 218, 219, 235, 242, 275,
290

Benefşe, 29, 38, 74, 77, 84, 242

Bî-vefâ, 169

Boyun, vii, viii, ix, x, xi, xii, 13, 103, 120,
154, 162, 198, 220, 225, 237, 242, 279

Burun, vii, viii, ix, x, xi, 13, 63, 117, 141,
180, 214, 225, 230, 248

Bûse, 151, 192

Bûy-ı Ruh, 189

Bülend-i Kad, 104

C

Câdû, 48, 227

Cellâd, 48, 52, 131, 171

Cemâl-i Yâr, 141

Ç

Çenâr, 104

Çene, vii, viii, ix, x, xi, xii, 13, 102, 120, 154,
198, 220, 225, 237, 238, 279

Çengâl, 29

Çeşmân-ı Dür-efşân, 171

Çeşm-i Fettân, 132

Çeşm-i Fûsun, 132

Çeşm-i Hûn-nisâr, 171

Çeşm-i Mahmûr, 131

Çevgân, 29

D

Dal, 29

Dâm-ı Turra, 162

Dârağacı, 29

Deccâl, 29

Der-âgûş, 108
Dîdâr, 180, 230, 249
Didâr-ı Yâr, 141
Dîde-i Âhû, 131
Dîde-i Badam, 171
Dîde-i Badem, 132
Dide-i Bîmar, 171
Dîde-i Hûn-bâr, 171
Dîde-i Mahmur, 132
Dide-i Mestân, 131
Dîde-i Ümîd, 171

Diş, vii, viii, ix, x, xi, xii, 13, 87, 119, 151,
192, 219, 225, 236, 237, 242, 276
Divan, ii, iii, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20,
21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 44, 48, 60,
63, 78, 88, 104, 108, 109, 113, 114, 115,
116, 117, 119, 121, 124, 125, 130, 132,
139, 141, 148, 150, 151, 154, 155, 157,
162, 169, 171, 179, 180, 189, 191, 192,
198, 199, 201, 205, 208, 209, 213, 214,
216, 219, 222, 225, 227, 229, 230, 234,
235, 236, 238, 242, 245, 246, 249, 270,
275, 276, 279, 280, 281, 282
Dudak, vii, viii, ix, x, xi, xii, 13, 88, 119,
151, 192, 219, 225, 236, 276, 283

E

Ebrûvan, 130, 169
Ebrû-yı Bütân, 169
El, viii, ix, x, xi, xii, 13, 41, 103, 120, 154,
162, 178, 199, 204, 221, 225, 238, 242,
267, 279
Eliaçık, ii, iii, 18, 296, 297
Elif, 104
Ez-leb, 151

F

Ferahlık, 29
Ferîde Hanım, iv, v, xi, 27, 223, 224, 225,
290, 295
Fetîl, 162, 164

Fettân, 48, 53, 60, 131, 171, 227
Fikr-i Hâl, 150
Fitne, Şeb, 29
Fülfül, 150
Füsûn-ı çeşm, 132

G

Gamze, 48, 59, 131, 132, 171, 183, 209,
227, 246
Gamze-i Gaddar, 171
Gamze-i Gaddâr, 171
Gamze-i Hunhâr, 131
gazel, 13, 21, 113, 193
Gîsû-yı Perîşân, 114
Gonca Fem, 151
Gonca Leb, 151
Göğüs, viii, ix, x, xi, xii, 13, 103, 120, 154,
199, 221, 225, 238, 279
Göz, vii, viii, ix, x, xi, 13, 35, 48, 67, 79, 95,
106, 116, 125, 131, 134, 162, 171, 172,
182, 183, 209, 225, 227, 242, 246, 247,
249, 289
Gül-Çihre, 180
Gül-endâm, 155, 199
Gül-i Âyine-rû, 180
Gül-izâr, 189, 273
Gül-ruh, 189
Gül-zâr, Şem, 148

H

Had, vii, viii, ix, x, xi, xii, 13, 77, 78, 119,
148, 162, 189, 216, 225, 234, 242, 270
Hadeng, 48, 49, 56, 61
Hâk-i Pây, 109, 157, 201, 222
Halat, 29, 31
Hâl-i Siyah, 150
Hâl-i Siyeh, 150
Halka, 29, 38, 165
Hâme-i Müjgan, 139
Hançer, 48, 49, 139, 171, 173
Hasret-i Didâr, 180

Hasret-i Rûy, 141, 249
Haşyet-i Kavs-ı Hilâl, 115
Hat, vii, viii, ix, x, xii, 13, 74, 119, 148, 188,
225, 234, 240, 242, 270
Havrâ, 48
Hışm eden, 48
Hıtâ Miski, 29
Hûn-feşan, 171
Hûn-hâr, 48, 171
Hûnî, 48, 171
Hûn-i Çeşm, 131
Hun-Rîz, 48
Hûr-i ‘în, 171
Hûr-likâ, 180
Hurşîd-izâr, 189
Huşyâr, 131

İ
İlm-i câdû, 48
İp, 29, 51

I
Îsâr, 109

İ
İspirli, ii, 296, 297

K
Kâbe Kavseyn, 115
Kabe Örtüsü, 29
Kadd-i Dil-cûs, 104
Kadd-İ Dil-Cûs, 104
Kadem, 109
Kadın, ii, iii, iv, vii, 13, 19, 21, 27, 122, 202,
204, 282, 283, 295, 296, 297
Kad-i Ra’na, 104
Kâfir, 171, 172, 174
Kâkül, 114, 124, 162, 242
Kamer-Çihre, 141
Kan Döken, 48
Kara, 29, 48, 74, 184, 208

Karanfil, 162
Kaş, vii, viii, ix, x, xi, 13, 44, 115, 130, 162,
169, 208, 209, 214, 218, 225, 227, 242,
245
Kemân, 44, 45, 48, 59, 115, 130, 208
Kemend, 29, 124, 162, 163, 166, 196, 205,
242
Kerem, 109, 155
Kible-nümâ, 169
Kılıç, ii, 48, 296, 297
Kıyâmet Kad., 155
Kırpık, vii, viii, ix, x, xi, 13, 59, 60, 117,
138, 162, 179, 213, 225, 229, 248
Kudûm, 157
Kulak, vii, viii, ix, x, xi, 13, 44, 115, 130,
162, 169, 208, 225, 227, 242, 244
Kut, ii, 296, 297
Küffar, 29
Küfr, 29, 30, 33, 38, 45, 64, 124, 127, 144,
225, 226, 235, 291
Külâl, 29

L
La’l-i Rîz-i Nigeh, 171
Lâle-‘izâr, 148
Leb, 88, 102, 120, 151, 152, 161, 166, 192,
193, 195, 196, 198, 218, 219, 236, 272,
276, 278, 295
Leb-i Dilber, 151
Leşker-i Müjgan, 139
Leylâ, iv, v, viii, 19, 20, 23, 24, 25, 27, 29,
114, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 127,
129, 130, 132, 133, 134, 135, 139, 141,
142, 143, 144, 146, 148, 150, 151, 154,
155, 157, 163, 174, 205, 206, 228, 240,
242, 243, 244, 283, 291, 295
Leylâ Hanım, iv, v, viii, 23, 25, 27, 121, 122,
123, 124, 125, 130, 240, 283, 291, 295
Leyl-i Müzlim, 114
Lu’b, 48

M

Mâh, 63, 64, 68, 77, 83, 141, 180, 181,
187, 230, 249, 287, 289
Mâh-rû, 180
Mâh-tâb, 180, 249
Meh Cemâl, 141, 249
Meh-i Garra, 180
Meh-i Naz, 180
Meh-i Raḥşân, 141
Meh-i Tâbân, 117, 180, 214
Meh-i Tal'at, 180
Meh-likâ, 180
Meh-rû, 117, 141
Meh-veş, 141, 180, 230
Mekkâr, 48
Mest, 40, 42, 48, 49, 98, 116, 131, 134,
176, 193, 202, 209, 212, 220, 221, 246,
286
Mey-i La'l, 151
Mihrâb-ı Ebrû, 115
Mihr-engiz, 180
Mihrî Hâtun, iv, v, vii, 27, 28, 29, 78
Mihribân, 171
Mir'atı Mücellâ, 154
Misk, 29, 30, 36, 168, 242
Mû, 108
Mûy-ı miyân, 108
Mûy-ı Zülf, 114
Mûy-miyân), 156
Mûje, 59, 60, 179, 180, 201
Mûje-i Ter, 179
Mûjgan, 139, 179, 213, 229
Mûjgân, 59, 139, 176, 179, 180
Mûjgân-ı Dildâr, 179
Müntehâ Kaddün, 104
Müşk-bâr, 29

N

Nâ-tüvan, 171
Nâvek-i Mûjgân, 139

Nazar,, 48, 171, 209, 249
Nemgîn, 48
Nergis, 48, 55, 59
Nergis-i Mestân, 48
Nevk-i Gamze, 171
Nezzâre-i Dîdar, 141
Nigâh, 131, 134, 171, 227, 246, 247
Nigâh-ı Lutf, 171
Nigâh-ı Merhamet, 131
Nim-nigah, 171
Nîm-nigâh, 116
Nizâ'-i Zülf, 162
Nûr-ı Cemâl, 141
Nûr-ı Taban, 117
Nûr-ı Vech, 141

P

Parmak, viii, ix, x, xi, xii, 13, 103, 120, 154,
162, 199, 221, 225, 238, 242, 279
Pehlevân, 171
Perâkende, 124
Perî, 63, 141, 180
Perî Rûy, 141

R

Ra'nâ Çenâr, 104
Râstî Kad, 104
Reftâr,, 104, 155, 280
Reyhân, 29, 74
Rûh-ı Dildar, 148
Rûy-ı Yâr, 141

S

Saç, vii, viii, ix, x, xi, 13, 29, 113, 124, 162,
205, 225, 242
Sagâr-ı Çeşm, 48
Sâhir, 132
Sehhâr, 132, 171, 227
Sehî Serv-i Revân, 104
Semen-bû, 124
Semen-sâ, 29

Serv, 80, 83, 92, 104, 105, 106, 109, 121,
155, 199, 221, 238, 280

Serv Reftâr, 104

Serv-i Bülend, 104

Servi Hırâman, 155

Serv-i Hırâmân, 104

Serv-i Kad, 104

Serv-i Naz, 104

Serv-i Ra'na, 104

Serv-i Revân, 104, 199

Sevgili, iv, vii, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 29, 40,
46, 47, 50, 54, 55, 56, 61, 64, 66, 75, 78,
88, 94, 95, 104, 106, 125, 137, 155, 157,
165, 182, 212, 215, 287, 295

Sırr-ı Ruhsâr, 189

Sırrî Hanım, ii, iv, v, viii, 22, 23, 24, 27, 111,
112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 121,
283, 286, 295

Sidre Kad, 104

Silsile-i Zülf, 124

Sine-i sâf, 154

Sirişk-i Çeşm, 131

Siyah-ı Mâr, 29

Siyeh-kâr, 124, 130, 131

Siyeh-kâra, 162

Sünbül, 29, 36, 114, 124, 162, 167, 225

Ş

Şam, 124, 216

Şarâb-ı La'l, 151

Şeb-i Zulmet, 124

Şehlâ, 48

Şem'-i Cihân-Suz, 189

Şem-i Didâr, 141

Şemşir, 169

Şemşîr-i Gamze, 171

Şeref Hanım, iv, v, ix, 23, 24, 27, 158, 159,
160, 161, 162, 283, 287, 288, 289, 290,
295, 296

Şevk-i Rûy, 180

T

Tâb-ı Turra, 162

Tâvûs, 29

Tekfir, 124

Tevhîde Hanım, iv, v, x, 27, 202, 203, 204,
205, 208, 209, 213, 214, 216, 219, 221,
222, 283, 294, 295

Tîg-i Cevr, 179, 213

Tîg-i Gamzen, 131

Tig-i Kahr, 48

Tîr, 46, 48, 51, 53, 57, 59, 60, 62, 116, 117,
131, 132, 138, 139, 141, 143, 170, 171,
175, 179, 227, 229, 230

Tîr-endâz, 48

Tîr-i Gamze, 132

Turra-i Tarrar, 162

Türkçe, iv, 18, 22, 24, 241, 296

U

Uryân, 108

Ü

Ümid-i Çeşm, 171

V

Vech-i Pâk, 180, 249

Verd-i Ruhsâr, 148, 189

Y

Yâ, 130, 133, 159, 160, 169, 181, 183, 261,
271, 287

Yâd-ı La'l, 151

Yâd-ı Ruhsar, 148

Yanak, vii, viii, ix, x, xi, xii, 13, 77, 78, 119,
148, 162, 189, 216, 225, 234, 242, 270

Yay, vi, 44, 45, 46, 47, 54, 56, 60, 61, 169

Yular, 29

Yusuf-nazar, 48

Yüz, vii, viii, ix, x, xi, 13, 63, 105, 111, 117,
130, 141, 162, 180, 187, 214, 225, 230,
242, 249, 283

Z

Zencir, 124, 205, 225

Zencîr, 29, 40, 115, 124, 136, 162, 163,
166, 225, 242, 288

Zencîr-i Ham-ı Turra, 162

Züf-i Zencir, 124

Zülf, 29, 30, 31, 71, 114, 124, 125, 127,
128, 162, 168, 205, 206, 207, 225, 242,
243, 244, 276

Zülf-i Mu'anber, 162

Zülf-i Müca'ada, 29

Zülf-i Siyeh-kâr, 124

Zülf-i Şebreng, 124

Zünnâr-ı Zülf, 29

